
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00124974 7

WERKEN UITGEGEVEN DOOR

DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

II

HET ITINERARIO VAN JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

1579—1592

EERSTE DEEL

L·V

LINSCHOTEN-VEREENIGING.

BESCHERMVROUW:

H. M. DE KONINGIN.

EERE-VOORZITTER:

Z. K. H. PRINS HENDRIK.

BESTUUR.

Jhr. J. A. Röell, *Voorzitter.*

J. W. IJzerman, *Onder-Voorzitter.*

Wouter Nijhoff, *Secretaris.*

Dr. D. F. Scheurleer, *Penningmeester.*

K. F. van den Berg.

Dr. H. T. Colenbrander.

F. G. Kramp.

F. E. Baron Mulert.

UITTREKSEL UIT DE STATUTEN.

Art. 2.

De Linschoten-Vereeniging heeft ten doel de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen.

Art. 3.

De Vereeniging bestaat uit: eereleden, donateurs en gewone leden.

Over het toetreden der leden beslist het Bestuur.

De gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van tien gulden.

Donateurs zijn zij, die een bijdrage, in eens van ten minste *f* 500.— aan de Vereeniging schenken, of jaarlijks een contributie van minstens *f* 25.— betalen.

Art. 4.

Het lidmaatschap loopt van den eersten Januari tot den laatsten December.

Art. 5.

De leden ontvangen een exemplaar van de werken, die nà 1 Januari van het jaar hunner toetreding door de Vereeniging worden uitgegeven.

REGELEN

VOOR DE UITGAVEN DER

LINSCHOTEN-VEREENIGING.

---

1. Zooveel mogelijk zal elke Zee- of Landreis, dan wel Landbeschrijving, *afzonderlijk* worden uitgegeven. Slechts bij al te geringen omvang van een dezer, kan een andere tekst toegevoegd worden aan de uitgave; deze toe te voegen tekst moet evenwel aansluiten in onderwerp, of den hoofdtekst aanvullen. Groote teksten worden in meer dan een deel gesplitst.

2. Voor elke uitgave wordt den bewerker als eisch gesteld: dat zij bevat als Inleiding een korte *Biographie* van den schrijver van 't reisverhaal; een uiteenzetting van de *Aanleiding tot de reis;* en eene *Bibliographie* van eventueele vroegere drukken van het reisverhaal; voorts opheldering in den vorm van *Noten* onder den tekst, daar waar de tekst opheldering vereischt; en een *Register* (of *Registers*), benevens een lijst van geraadpleegde werken met plaats en jaar van uitgave aan 't slot.

3. De bewerker heeft vrijheid, in zijne Inleiding het resultaat eener reis ook te beschouwen in zijn verband met later ondernomen reizen naar dezelfde streek of streken.

4. De noten onder den tekst moeten *sober* blijven, en niet vervallen in uitweidingen. Is er echter bepaalde noodzakelijkheid om dieper in te gaan op het een of ander gedeelte van den tekst, dan mag dat geschieden in eene *Bijlage* achteraan. Ook hier echter blijft soberheid plicht.

5. De tekst zelve moet *met de grootste nauwkeurigheid* herdrukt worden naar de beste oudere uitgave, c. q. nauwkeurig gedrukt naar het handschrift dat voor de uitgave dient. De origineele

paginatuur van dien standaarddruk, dan wel van het handschrift wordt in de uitgaven der Linschoten-Vereeniging tusschen groote haken [ ] doorloopend mede-opgenomen.

6. Als algemeene regel geldt dat de tekst *onverkort* wordt gedrukt. Uitlatingen zijn slechts dan veroorloofd, als het iets geheel onbelangrijks geldt. De bewerker moet dan echter in een noot toch rekenschap geven van wat hij wegliet.

7. Indien er voor de kennis van eene bepaalde Zee- of Landreis, behalve de aan den druk ten grondslag gelegde tekst, in archieven of bibliotheken nog andere bronnen bestaan, moeten deze bij de uitgave gebruikt en (indien noodig) in inleiding, noten of bijlagen verwerkt worden.

8. Het opnemen van kaarten en platen wordt aan den bewerker overgelaten, in overleg met de Commissie van voorbereiding.

Eoum nobis hëic dat Lynſcotius Orbem,
Lynſcotum, artifici ſculpta tabella manu.

ITINERARIO

VOYAGE OFTE SCHIPVAERT VAN

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

NAER OOST OFTE PORTUGAELS INDIEN

1579—1592

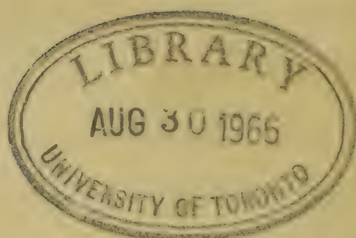
UITGEGEVEN DOOR PROF. DR. H. KERN

EERSTE DEEL

MET PORTRET, 3 KAARTEN EN 3 PLATEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1910

STOOMDRUKKERIJ KOCH & KNUTTEL — GOUDA

INHOUD.

Bladz.

Voorrede xv
Inleiding xix
Opstel van Robidé van der Aa xxix
Octroy xli
Opdracht aan de Generale Staten der Gheunieerde Nederlandsche Provintien xlii
Voorreden totten leser xlv
Gedichten xlvii

Capittel.

1. Itinerario, voyage ofte schipvaert, van Ian Hvghen van Linschoten naer Oost ofte Portvgaels Indien 1
2. Beghinnende mijnVoyage ofte Schip-vaert naar Oost ofte Portugael Indien 7
3. Ordinantie vanden selfden Schepen op haer Voyagen ende vaert naer Indien 8
4. Beschryvinghe van Mossambique, hetwelck leyt op 15. graden aende Zuydzyde vande Linie Æquinoctiael, op de Custe van Melinde, anders van Abex ofte Abexim ghenaemt 18
5. Vande Custe van Arabia Felix, ofte 't Roode Meer, tot het Eylandt ende Fortresse van Ormus 30
6. Van 't Eylandt ende Stadt van Ormus 32
7. Van de Custe van Ormus, tot die Stadt ende 't Eylandt genaemt Diu, een Fortresse der Portugesen 38
8. Vande Stadt, Fortresse, ende het Eylandt van Diu, in vorige tyden Alambater gheheeten 40
9. Van 't Coninghrijck ende 't Landt Cambaja 41
10. Van die Custe van Indien, en die Havens ende plaetsen daer aen gelegen. 44
11. Vande Custe van Indien, te weten, van Goa tot die Cabo de

Capittel.		Bladz.
	Comorijn, ende den uytersten hoeck, welck ghenaemt wort die custe van Malabar	47
12.	Verclaringhe vande Coningen, ende ghedeelten van 't land ende Custe van Malabar, ende den oorspronck van dien	51
13.	Vande Eylanden diemen noemt van Maldyva, anders Maledyva	53
14.	Van 't Eylandt Seylon	55
15.	Vande Custe van Choramandel, ende het Coninghrijck van Narsinga, ofte Bisnagar	58
16.	Van 't Coninghrijck van Bengalen, ende de Revier Ganges	63
17.	Vande Custe ende Landen van Aracan, Pegu ende Sian, tot den hoec van Singapura, ende de Stadt ende Fortresse van Malacca	67
18.	Vande Stadt ende Fortresse van Malacca	72
19.	Van 't Eylandt Samatra, eertijts Taprobana gheheeten	74
20.	Van 't Eyland van Iava mayor, mitsgaders van hare waren, coopmanschappen ende handelinghen, ghewichte, munte ende prysen van dien, ende andere particulariteyten	77
21.	Van d'Eylanden van Maluco	80
22.	Vande C. de Singapura tot die Stadt van Sian, ende die Custe van Cambaja en Cauchinchina, ende die Eylanden van Borneo, Lussons Manillios ofte Philippinas	82
23.	Vande groote vruchtbaerheyt, rijckdommen, ende sterckte van 't land van China, ende andere notabele dinghen van dien	86
24.	Vande Provincien, Steden ende andere ghedenckweerdige dinghen van 't Coninghrijck van China	93
25.	Vande Stadt ende 't Eylant Machau in China, al waer die Portugesen haer residentie ende handelinge drijuen, mitsgaders hare traffijcke coopmanschappen, ende sommighe prysen van dien, neffens die ghewichten, mate, ende munte, soo van China, als van Malacca, die daer daghelijcks handelen	99
26.	Van 't Eylandt van Iapan	103
27.	Een cort relaes van 't Eyland ghelegen achter Goa, in welcke jurisdictie die selfde stadt van Goa leyt, ende vanden oorspronck van hare Coninghen ende Heeren, ende die namen van dien, voor waerachtighe informatie vande selfde Indianen, ende hare memorialen	112
28.	Vande Stadt ende 't Eylandt van Goa, principael hoofd-stadt van Indien	120
29.	Vande costuymen der Portugesen, ende die van haer gheprocreert zijn, ghenaemt Mestiços, ofte half geslacht, so van Goa, als van alle die Orientaelsche contreyen	125
30.	Vande Portugesen ende Mestisen haer huijshouden, courtosyen, trouwen, ende ander ghebruijcken en manieren van Indien	132

Capittel. Bladz.

31. Vande manieren ende usantien der Portugaloysers ende Mestisen vrouwen in Indien 139
32. Van de Viçorey van Portugael in Indien, ende zijn regieringhe binnen Goa 146
33. Vande Heydenen, Indianen, ende andere vremdelingen binnen Goa woonachtigh. 149
34. Vande ghetyden des jaers in Indien, ende die kranckheden, &c. 155
35. Vande Munte, Ghewichte, ende Mate van Indien ende Goa 161
36. Van de Indianen genaemt Bramenes, welcke zijn eensdeels die Menistren vande Pagodes ende Indiaensche afgoden, van hare maniere en de leven 164
37. Vande Gusuratten ende Banjanen van Cambajen 167
38. Vande Canaras ende Decanijns. 170
39. Van die Canarijns ende Corumbijns van Indien 172
40. Vande Arabyers ende Abexijns die in in Indien resideren . . 175
41. Vande Swarten van Mossambique diemen noemt Caffres, hare usantien ende manieren 178
42. Vande Malabaren ende Nayros in Indien, hare manieren ende costumen 182
43. Van de Mooren ende Ioden in Indien. 186
44. Vande Pagoden ofte Indiaensche Afgoden, Aflaten, Bevaerden, Ceremonien ende ander superstitien, in 't generael ende in 't corte verhaelt 189
45. Van allerley ghedierten, Vee ende Voghelen van Indien . . 196
46. Vanden Olyphant 201
47. Vanden Abada, ofte Reynossero 206
48. Vande Visschen, ende allerley Zee-ghedierten van Indien . . 208
49. Van alle vruchten, boomen, planten, ende gemeen kruyden in Indien, Inden eersten van een fruyt ghenaempt Ananas . . 212
50. Van de Iaqua ofte Iaacca. 214
51. Vande Mangas 216
52. Vande Cajons 218
53. Van de Iambos 220
54. Van ander fruyten in Indien 222
55. Van die Vijghen van Indien 226
56. Vanden Palmboom daer die Indiaensche Noten diemen Coquos noemt, aen vvassen 230
57. Van 't fruyt Duryoens van Malacca 236

PLATEN:

Portret van Jan Huyghen van Linschoten . . . Frontispice
Kaart van de kust van Abessinië enz. tot en met Voor-Indië, tegenover 30

Bladz.

PLATEN:

Kaart van de kusten van China enz., tegenover 70
Plan van Goa, tegenover 120
Markt te Goa, tegenover 126
Afbeelding van Mangga's, tegenover 214
Afbeelding van Palmen, tegenover 230

DRUKFOUTEN 239

VOORREDE.

Bij de bewerking van mijne aanteekeningen op den tekst van 't Itinerario *heb ik het voorrecht gehad van de medewerking van den Heer G. P. Rouffaer, Prof. J. E. Heeres en Dr. H. T. Colenbrander. Het is mij een aangename plicht hun hiervoor openlijk mijnen dank te betuigen. Niet minder erkentelijk ben ik den Heer W. C. Muller, die zich belast heeft met de tijdroovende correctie der drukproeven van den tekst.*

Niet weinig heb ik ook te danken aan de noten in de door A. Burnell en P. A. Tiele bewerkte uitgave der Engelsche vertaling van 't Itinerario *voor de Hakluyt Society van 1885. Ik heb gemeend daaruit vrijelijk te mogen putten en over te nemen wat mij dienstig scheen, natuurlijk met de noodige wijzigingen en verbeteringen.*

Ook heb ik uit de Engelsche uitgave overgenomen de Inleiding van P. A. Tiele in vertaling. Al is die Inleiding in 't Engelsch geschreven, ze is toch het werk van een landgenoot, en wel van iemand die als weinig anderen volkomen vertrouwd was met de litteratuur over 't bedrijf der Portugeezen en Nederlanders in 't Oosten gedurende de 16de en de 17de eeuw. Met den besten wil zou ik niet in staat geweest zijn een Inleiding samen te stellen, die zelfs in de verte Tiele's werk in deugdelijkheid nabij kwam.

Van de aankondiging van den herdruk der Engelsche vertaling van 1885 door Robidé van der Aa, in den Nederlandschen Spectator *van dat jaar, n°s. 42, 43 en 44, is een gedeelte van zoo blijvend belang, dat ik gemeend heb het achter Tiele's Inleiding te moeten laten volgen.*

Ten behoeve van den lezer acht ik het noodig rekenschap te geven van 't stelsel dat ik gevolgd heb bij de schrijfwijze van woorden uit talen die een ander schrift dan 't Latijnsche gebruiken. De transcriptie van zulke woorden is een waar kruis. Het zou niet onmogelijk wezen een stelsel van transcriptie te ontwerpen dat op alle talen toepasselijk is, maar daarvoor zouden zooveel karakters met diacritische punten noodig zijn dat zoo'n stelsel in de praktijk, althans voor den algemeenen lezer, onbruikbaar zou wezen. Een veel eenvoudiger stelsel zou mogelijk zijn voor meer dan ééne taal, indien de geleerden maar over eenige liefhebberijen konden heenstappen ter wille der eenparigheid. Zooals de toestand tegenwoordig is, wordt een en dezelfde klank, in verschillende talen voorkomende, door sommigen zus, door anderen zoo weêrgegeven. Zelfs voor één en dezelfde taal zijn er verschillende transcripties in zwang.

Onder deze omstandigheden heb ik gemeend niet de transcriptie te moeten bezigen die ik persoonlijk verkiezen zou, maar achtte ik het in 't belang van den lezer te moeten schipperen. De volgende aanwijzingen aangaande mijne wijze van transcriptie, zullen, hoop ik, voldoende wezen.

In namen en andere woorden uit Indische talen volg ik de thans bij Engelsche schrijvers meest gebruikelijke spelling. Dus ch, j, y *vertegenwoordigen de uitspraak die deze letters in 't Engelsch hebben. In Maleische, Javaansche woorden geef ik nagenoeg dezelfde klanken weêr met* tj, dj, j. *In Perzische en Arabische woorden spreke men* ch, j *en* sj *uit als in onze taal; Perzisch* tj *als* tsj. *De Arabische* ḳ *is dezelfde letter als volgens andere schrijfwijze* q. *De* ṅ *heeft de waarde van onze* ng; ñ *van* nj. *Over de uitspraak van eenige letters met een of twee punten onder de letter behoeft hier niet uitgeweid te worden. De* u *heeft in de transcriptie van alle vreemde letters de uitspraak der* u *van 't Italiaansch, Spaansch, Hoogduitsch, enz. Mocht de lezer nu en dan op eenige inconsequenties stuiten, dan moge hij daarover niet al te gestreng oordeelen.*

De taal van Linschoten, in sommige opzichten zeer ouderwetsch, vooral wat de woordkeuze betreft, in andere de platte, dagelijksche uitspraak, die thans nog de gewone is, naderende, verdient een bijzonder onderzoek, waar-

voor het hier niet de plaats is. 's Mans stijl heeft de verdienste van onopgesmukt te zijn, maar is niet vrij te pleiten van zekere slordigheid: meermalen o. a. staat bij een onderwerp in 't enkelvoud een gezegde in 't meervoud, en omgekeerd. Drukfouten, niet alleen in vreemde woorden, zijn talrijk.

Bij alle waardeering voor de verdiensten van Linschoten, mag men niet verzwijgen dat zijne mededeelingen voor een niet gering deel geput zijn uit Portugeesche bronnen. Geheele hoofdstukken, vooral over de natuurvoortbrengselen van Indië, zijn overgenomen uit de Coloquios *van Garcia da Orta. Dit vermindert niet de waarde van zijn werk, maar moet vermeld worden om niet ondankbaar te schijnen jegens de Portugeesche schrijvers.*

Toen de noot op bl. 1, betreffende de afbeeldingen en kaarten, werd afgedrukt, bestond het voornemen het geheele Itinerario *in één deel te doen verschijnen. Daarvan is sedert afgezien, omdat het werk al te lijvig zou zijn geworden. Het tweede deel, dat de hoofdstukken 58—99 zal inhouden, benevens een Register, zal tevens de bij de „Regelen voor de uitgaven der Linschoten-Vereeniging" verlangde Bibliographie bevatten, met de volledige lijst der in de oorspronkelijke uitgave opgenomen kaarten en platen. Thans volsta de opmerking dat daarvan bij dezen herdruk slechts weinige zijn gereproduceerd, en wel dezulke die om de een of andere reden van meer belang zijn dan de rest. De talrijke niet overgenomen platen zijn op zichzelf geenszins onbelangrijk, maar er moest eene keuze gedaan worden. Het portret van den schrijver neemt natuurlijk de eerste plaats in. De kaart van de kusten van Abessinië, Arabië, enz. tot en met Voor-Indië en Ceilon is opgenomen, omdat verscheiden plaatsnamen daarop wegens 't verschil in spelling lichter te herkennen zijn dan op de tegenwoordige kaarten. De kaart der kusten van China, Achter-Indië, enz. geeft een beeld van de in menig opzicht onvoldoende kennis dier streken, en verklaart daardoor minder juiste voorstellingen in 't* Itinerario. *Het plan van Goa dient om de beschrijving dier stad te verduidelijken. De plaat voorstellende de markt te Goa heeft waarde als schets van 't levendig verkeer in de ter tijd nog*

bloeiende hoofdstad van Portugeesch Indië. De afbeeldingen van Mangga's en Kokospalmen zijn zeker niet onberispelijk maar geven toch voldoende het karakter dier gewassen weer.

Te laat is mijne aandacht gevallen op de lijst van drukfouten, door den schrijver achter de inhoudsopgave in den oorspronkelijken druk van zijn werk geplaatst; de door hemzelven herstelde fouten komen dus niettegenstaande zijne moeite nog in dezen herdruk voor. Derhalve laat ik op de lijst der nieuw opgemerkte drukfouten ook de zijne volgen, met enkele aanteekeningen van mijne hand.

H. KERN.

INLEIDING.

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN, d. i. Jan Huigszoon, met den toenaam van Linschoten, een dorp in de provincie Utrecht, van waar zijne familie waarschijnlijk afkomstig was, werd geboren omstreeks 1563 [1]), te Haarlem, waar zijn ouders, Huych Joosten en Maartgen Hendrics, van Schoonhoven woonden. Toen hij nog een kleine jongen was (1572) werden de Spanjaarden uit Holland verdreven, maar spoedig keerden zij met macht terug en Haarlem werd, na een heldhaftige verdediging (1573) wederom onder 't Spaansche juk gebracht. Vermoedelijk om dezen tijd was het dat de oude Huig Haarlem verliet en zich met der woon vestigde te Enkhuizen, dat reeds vroeg de zaak der vrijheid omhelsd had.

Wij vernemen uit hetgeen Jan zelf in zijn Itinerario vermeldt, dat twee broeders van hem eenige jaren vóór 1576 naar Spanje gegaan waren en zich waarschijnlijk als handelaars in Sevilla gevestigd hadden. In spijt van den oorlog tusschen de twee volken, werden de handelsbetrekkingen niet afgebroken, hetgeen dan ook van beide zijden moeilijk zou kunnen geschieden, dewijl de Hollandsche markt toen onmisbaar was voor den bloei van den Indischen handel van Spanje en Portugal. Jan, een leergierige jongeling, „geneyght tot lesen vreemde dingen van Landen ende geschiedenissen", voelde de begeerte in zich opkomen „om vreemde ende onbekende landen te besien, ofte eenighe avontueren te versoecken". In een zijner brieven dien hij in later tijd (1584) uit Goa aan zijn ouders schrijft [2]) uit hij zich aldus: „Mijn hart denct anders niet nacht ende dach,

---

1) Op zijn portret staat: „Anno 1595, aet. 32."
2) Hs. in 't Rijks Archief te 's Gravenhage.

dan om vreemde landen te besien. So weet men wat te vertellen als men oudt is. Daer en is geen tijt quader versleten als een iongman op syn moeders kuecken te blijven, gelyck een babock, ende weet niet wat armoede noch weelde is, noch wat de werelt in sich heeft, twelck dickwils oorsaeck is van haer verderffenis."

Zoo kreeg hij dan, op zestienjarigen leeftijd, van zijne ouders verlof om zich bij zijne broeders in Spanje te voegen. Op 6 December 1579 vertrok hij van Texel in een schip der groote vloot van omstreeks 80 zeilen naar 't Zuiden, en kwam aan in de havenstad van Sevilla, San Lucar, op Kerstdag. Van daar ging hij naar Sevilla, waar zijne broeders woonden, en bleef daar eenigen tijd om Spaansch te leeren. Voor 't verhaal zijner verdere lotgevallen zij verwezen naar zijn eigen werk; hier behoeft alleen aangestipt te worden dat zes jaar later Linschoten, toen ter tijd in 't huis van een koopman te Lissabon, ziende dat de handel niet zeer bloeiend was (tengevolge van den oorlogstoestand tusschen Spanje en Portugal), besloot het voorbeeld van een zijner broeders te volgen en een betrekking in de Indische vloot te zoeken. Zijn broeder, die in hetzelfde schip als klerk medeging, bezorgde hem een post in 't gevolg van Vincente da Fonseca, den onlangs benoemden Aartsbisschop van Goa, die zelf een medepassagier aan boord was.

De vloot zeilde uit op 8 April 1583 en bereikte op 5 Augustus Mozambique, toen ter tijd het hoofdstation der Portugeezen op de Oostkust van Afrika en de gewone aanlegplaats voor hun schepen op weg naar of van Indië. Gedurende de twee weken dat hij aldaar vertoefde, ontsnapten weinig vermeldenswaardige zaken de aandacht van Linschoten. Op 21 September zeilde de vloot de rivier van Goa binnen, van waar de Aartsbisschop „met grooter triumphe ende feeste" werd ingehaald. Bij hem bleef Linschoten, terwijl zijn broeder [1]) in Februari 1584 met de schepen die hun terugvracht ingenomen hadden naar Portugal terugkeerde.

Kort na Linschoten's aankomst in Goa, werden daar twee Engelsche kooplieden, John Newbury en Ralph Fitch, als gevangenen daar heen gevoerd door de Portugeezen, die hen gevat hadden onder verdenking dat zij spionnen waren, uitgezonden door Don Antonio, Prior van

---

1) Deze broeder dien L. „Willem Thin" of „Tin" noemt, moet een halfbroeder geweest zijn. Hij kwam drie jaar later om op een reis van Portugal naar Hamburg.

Crato, wijlen pretendent op den troon van Portugal. Daarenboven had hun landgenoot Sir Francis Drake verscheiden vijandelijke handelingen gepleegd tegen de Portugeezen in de Molukken, op zijn reis om de wereld, en veel schrik onder hen verspreid. Want hun macht op die eilanden was reeds veel verminderd en zou zekerlijk groot gevaar loopen zoo de Engelsche Admiraal zijn belofte aan de inboorlingen vervuld had en teruggekeerd was om hun onderdrukkers te verdrijven. De Engelsche handelaren werden dan streng bewaakt, maar, zooals wij van Newbury zelven [1]) en van Linschoten vernemen, kwamen deze laatste en zijn kameraad, Bernard Burcherts van Hamburg, te hunnen behoeve tusschen beide bij den Aartsbisschop, een zeer goedhartig man, en wisten zij hun loslating te bewerken.

In April 1584 keerde deze Burcherts over land over Bassora en Aleppo naar Europa terug, doch Linschoten bleef, in de hoop veel meer van de wereld te zien wanneer een gunstige gelegenheid zich daarvoor aanbood. „Myn sin waer wel geneigd zijn", schreef hij [2]) aan zijne ouders, „om te gaen naer China ende Japan, dat is noch eens so verre als van hier naer Portugal, ende men is drie iaer op den wech. Hadde ic een hondert dukaten twee ofte drie conde ses ofte seven daeraf maecken. Daer is dit iaer is een duytsman myn goede vrient voor constapel op een schip gevaren, die geerne soude gesien hebben dat ic met hem soude gereyst hebben, maer met ydele handen sulcx te beginnen, docht mij sotternie, men moet al wat voorsien syn om proufyt te doen. De selve constapel heeft er eens geweest, ende seyter veel goets off. Hij is naturel van Enckhuisen ende heeft hier wel 26 [3]) iaeren int lant gewoont ende is getrouwt met een duytse vrouwe, synen naem is Dirck Gerritsz. ende meent dese reyse nog eens te volbrengen ende dan naer huys te gaen." Het is deze zelfde Dirk Gerritsz., bijgenaamd „China" wegens zijne reizen daarheen, van wien Linschoten spreekt in zijn Itinerario en die hem 't logboek van zijne vaarten tusschen China en Japan ter hand stelde. Van de aanteekeningen van Gerritsz over Indië, is gebruik gemaakt door den be-

---

1) „Letter of John Newbury from Goa, 20 January 1584" in Hakluyt's „Navigations, II, 249.

2) In den brief boven vermeld.

3) Dit is een fout voor 16, zooals aangetoond is door Prof. Wichmann, *Dirck Gerritsz.* (Gron. 1899, p. 4, noot 2 en p. 8, noot 1. (K.).

faamden Lucas Jansz. Waghenaer [1]). In 1598 nam hij als loods deel aan de eerste reis der Hollanders door de straat van Magallaan naar Indië.

Het schijnt dat de gelegenheid voor een reis naar Oost-Azië zich niet heeft opgedaan. In Januari 1587 ging de Aartsbisschop scheep naar Portugal, om den Koning verslag te doen nopens de Indische aangelegenheden. Aangezien hij voornemens was terug te komen, liet hij den jongen Hollander in zijn huis en gaf hem een eervol en voordeelig emplooi. Edoch, in September 1588 kwam in Indië 't bericht dat de goede prelaat gestorven was kort na zijn vertrek naar Lissabon. Dit was een harde slag voor zijne dienaren in Indië, want met zijn dood verloren zij alle kans op bevordering. Linschoten, die voornemens geweest was daar te blijven, misschien levenslang, werd nu afkeerig van dat denkbeeld, en zijn heimwee werd zóó sterk, dat hij de eerste beste gelegenheid aangreep om naar Europa terug te keeren. Op 20 Januari 1589 ging hij onder zeil naar Cochin in hetzelfde schip als zijn vriend en stadgenoot Dirck Gerritsz en in gezelschap van vijf andere schepen. De vloot deed St. Helena aan om provisie in te nemen. Hier was het dat Linschoten zekeren Gerrit van Afhuijsen aantrof, een Antwerpenaar dien hij te Lissabon gekend had en die na later een reis gedaan te hebben naar Malakka, waar hij veertien maanden vertoefd had, nu op zijn terugreis was. Van hem gaarde Jan Huigens veel kennis op aangaande die hoofdplaats van Oostersch handelsverkeer en de naburige rijken en eilanden. Na Ascension aangedaan te hebben, — van welk eiland Linschoten de kust schetste, gelijk ook van St. Helena —, bereikten de Portugeesche schepen de Azoren op 22 Juli, na te nauwer nood ontsnapt te wezen aan de Engelsche vloot, wier tegenwoordigheid hen noopte voor Tercera te ankeren, hoewel het zeer gevaarlijk was in dit seizoen aldaar te liggen, zooals zij weldra te hunnen koste zouden ondervinden.

Op den 4den Augustus verhief zich een storm, waardoor het schip van Malakka te gronde ging. De supercargo, Afhuysen, drong er bij Linschoten er op aan bij hem op Tercera te blijven en hem te steunen in zijne pogingen om de cargo door duikers en andere middelen te

1) In zijn *Thresoor der Zeevaert* (Leiden, 1592). Waghenaers ander groot werk (*Spieghel der Zeevaert*) is vertaald in 't Engelsch onder den titel van „*Mariner's Mirrour*."

redden. Hij stemde toe en bleef meer dan twee jaar op 't eiland, hetwelk de Gouverneur, die genegenheid voor hem had opgevat, hem in de gelegenheid stelde met zijn eigen paarden te onderzoeken. Aan deze omstandigheid hebben wij een volledige beschrijving te danken van 't eiland en een verslag van alle gebeurtenissen op de Azoren tot aan 't einde van 1591, met inbegrip van berichten over de Engelsche expedities om de uit Indië terugkeerende Spaansche en Portugeesche schepen te kapen, en een volledig verhaal van den dood van dien dapperen krijgsheld Richard Grenville.

Op den 2[den] Januari 1592 kwam Linschoten in Lissabon terug. Na zijne zaken aldaar geregeld te hebben, ging hij naar Setubal, waar hij een schip besteeg dat zeilree lag naar de Nederlanden. Den 3[den] September bereikte hij 't ouderlijk huis te Enkhuizen, na een afwezigheid van bijna dertien jaren. Hij vond zijn moeder, broeder en zuster in goeden welstand, maar zijn vader was kort na zijn vertrek van huis overleden.

De vruchten van Linschoten's reis zijn neergelegd in zijn Itinerario, dat hij begon samen te stellen na zijn terugkomst. De Staten-Generaal verleenden hem (8 October 1594) een octrooi om het werk uit te geven, maar, gelijk wij aanstonds zien zullen, werd de uitgave vertraagd, en eerst in 't begin van 1596, voltooid.

Het eerste gedeelte, hetwelk 't eigenlijk gezegde Itinerario bevat en thans in herdruk verschijnt, wordt voorafgegaan door des schrijvers opdracht aan de Staten-Generaal, een korte voorrede, Hollandsche en Latijnsche lofdichten en een portret van Linschoten, waarvan in dezen druk een reproductie is gegeven. De tekst heeft een groote menigte ingelaschte stukken, in andere letter gedrukt. Deze zijn 't werk van een toen ter tijd in Enkhuizen levenden geneesheer, Bernard ten Broecke, wiens naam verlatijnscht werd tot Paludanus; geboren te Steenwijk in 1530, studeerde en promoveerde hij aan de Universiteit van Padua, maakte een reis naar Syrië en Egypte, en bracht van daar, luidens zijn grafschrift, „kisten gevuld met wonderen der natuur" mede. Zijne verzameling, de trots van Enkhuizen, werd dikwijls door vreemdelingen bezocht. Zij was vermeerderd door de geschenken van veel reizigers, onder wie Linschoten, en van geleerden met wie hij in briefverkeer was getreden. In 1591 werd hij benoemd tot Hoogleeraar aan de Hoogeschool van Leiden, doch gedrongen door de vertoogen zijner mede-

burgers, nam hij de benoeming niet aan. Als schrijver is Paludanus alleen bekend door zijne medewerking aan 't boek van zijn stadgenoot. Zijne toevoegsels zijn deels de vruchten van zijne eigene ervaring, deels ontleend aan vroegere schrijvers.

Het tweede gedeelte [1]) van 't groote werk van Linschoten, hetwelk eer dan 't eerste [2]) gedrukt werd, is ook zeer belangrijk. Het bevat een verzameling van de zeewegen naar Indië, de Oostersche zeeën en de Amerikaansche kusten, vertaald uit handschriften van Spaansche en Portugeesche loodsen; het is vooral vol van bijzonderheden omtrent de koersen aan gene zijde van Malakka, in den Maleischen Archipel en aan de Chineesche kusten. Het is deze compilatie, waardoor Linschoten zijn landgenooten — gelijk wij straks zien zullen — meer onmiddellijk dienst heeft bewezen.

Aan dit tweede gedeelte is toegevoegd, zonder een afzonderlijken titel, een kort begrip van al de domeinen, belastingen, inkomsten, enz. van den Koning van Spanje, benevens een beknopte beschrijving van 't bestuur, de macht en den oorsprong der Koningen van Portugal, alles vertaald uit het Spaansch.

Het derde gedeelte bestaat uit een korte beschrijving van de oostelijke en westelijke kusten van Afrika, mitsgaders een uitvoeriger beschrijving van Amerika. Deze berichten zijn ontleend aan vroegere schrijvers, zooals Lopez over den Kongo; Petrus Martyr en Oviedo over Amerika; Jean de Lery over Brazilië, enz., en werden gecompileerd met de hulp van Paludanus. Dit weten wij uit sommige uitdrukkingen in den tekst zelf, en uit de voorrede in Linschoten's vertaling van Acosta's werk, waarover wij hierna zullen spreken.

De oorspronkelijke uitgave is opgeluisterd door zes-en-dertig platen, door den schrijver zelven geteekend en door de gebroeders Joannes en Baptista à Doetechum gegraveerd. Behalve deze zijn er zes groote kaarten, gemaakt door Arnoldus en Henricus Florentii à Langren.

De platen illustreeren de inwoners, zeden, gewoonten, natuurvoortbrengselen en nijverheidsartikelen des lands, en hebben meestal betrekking op Goa en naburige streken. De platte gronden zijn die van Mozambique, Goa, St. Helena, Ascension en Angra op Tercera; die van Goa en Angra

---

1) In veel exemplaren is het derde gedeelte (*Beschrijvinghe van de gantsche custe van Guinea*) vóór het tweede (*Reisgeschrift*) ingebonden, zooals de tabel der kaarten aangeeft.

2) Het titelblad vertoont het jaartal 1595.

zijn zeer vol en belangrijk. De eerste kaart is de Wereldkaart. Ze draagt in de oorspronkelijke Hollandsche uitgave den naam van J. Bapt. Vrient, van Antwerpen, dezelfde die de Atlas van Ortelius kocht en met veel toevoegsels opnieuw uitgaf. Op deze kaart ziet men ook de noordelijke en zuidelijke gesternten, onder welke laatste ook het sterrenbeeld Columba, voor de eerste maal afgebeeld door den Hollandschen wiskunstenaar Petrus Plancius. De overige kaarten stellen voor: de west- en oostkusten van Afrika, de westelijke en oostelijke helften van Zuid Azië en een deel van Amerika. Wanneer men die van Afrika en Azië vergelijkt met andere kaarten in dien tijd gedrukt, bijv. van Ortelius, Mercator en De Jode[1]), vertoonen zij veel verbeteringen, blijkbaar ontleend aan Spaansche en Portugeesche bronnen. Wij vernemen uit de resoluties van de Staten Generaal[2]), dat in 1592 de boekdrukker Cornelius Claesz te Amsterdam, met hulp van Plancius, van Bartolomeo de Lasso, cosmograaf des Konings van Spanje, verkregen had een verzameling van zeekaarten der geheele wereld, met beschrijvingen der zeilroutes, en dat de Staten hem patent verleenden om die te drukken en uit te geven. Terzelfder tijd verwierf hij van hen een patent voor een groote „Land- en Zeekaart der Wereld", gemaakt door Plancius en gegraveerd door Jan van Doetechum, alsook voor een kaart van Azië, vervaardigd door een deskundige in de zeevaartkunde te Goa in Oost-Indië. Nu schijnt de Wereldkaart in 't Itinerario een verkleinde kopie te wezen van de groote kaart van Plancius[3]), daar deze het door hem genoemde sterrebeeld Columba bevat, terwijl zonder twijfel de kaart van Azië, „gemaakt te Goa" en de zeekaarten van Bart. de Lasso verkregen, ook gebruikt werden voor de kaarten van 't Itinerario, welke aanspraak maakten ontleend te zijn „aan de meest correcte kaarten waarvan de Portugeesche loodsen tegenwoordig gebruik maken".

Wij hebben gezien dat Linschoten in Holland terugkwam in September 1592. Te dien tijde rijpte het plan om een korter weg naar Indië om 't noorden van Azië te zoeken in den geest van een ondernemend koopman te Middelburg, Balthasar de Moucheron, die lange jaren op de noordkust

1) De kaart „Asia, partium orbis maxima, formis hæredum Gerardi de Jode", in 't *Speculum Orbis Terrarum* van Ger. en Corn. de Jode (1593), heeft eenige verbeteringen, welke ook op de kaarten van Linschoten voorkomen, maar de namen zijn minder correct.

2) Medegedeeld door J. K. J. de Jonge in *De opkomst van het Ned. gezag in O.-Indië*, Deel I, blzz. 167—69.

3) Wijlen P. A. Tiele, de schrijver der hier vertaalde *Introduction* in den Engelschen herdruk van 't *Itinerario*, verklaart die kaart van Plancius nooit gezien te hebben. (K.)

van Rusland handel gedreven had. Tegen 't eind van 1593 deelde deze zijn plan mede aan de Staten Generaal en den Prins van Oranje, en verzocht hij hun steun. Het trof dat een der begunstigers van 't plan was Frans Maelson, eertijds Pensionaris van Enkhuizen en thans Raadsheer van den Prins van Oranje, een zeer bekwaam en invloedrijk man, die Linschoten gekend had en met hem bevriend was. Toen er besloten was dat drie kleine schepen voor een ontdekkingsreis zouden uitgezonden worden, een uitgerust te Middelburg, een te Enkhuizen, en een te Amsterdam, werd Linschoten benoemd tot „commies" (supercarga) op het Enkhuizer schip met last om een scheepsjournaal te houden.

Voor de geschiedenis van dezen tocht zij verwezen naar de voortreffelijke inleiding door Dr. Charles T. Beke, gevoegd vóór 't journaal van Gerard de Veer, uitgegeven door de Hakluyt Society in 1853[1]). Hier behoeft alleen opgemerkt te worden dat de drie schepen van Texel uitzeilden op 4 Juni 1594, en terugkwamen in September van hetzelfde jaar, die van Middelburg en Enkhuizen hadden de Kara-Zee bereikt en een doortocht door de Zeeëngte gevonden, een open water noordwaarts, terwijl het schip van Amsterdam, onder bevel van Willem Barentsz, de westkust van Nova Zembla langs zeilde en Kaap Nassau voorbij voer, maar na vruchtelooze pogingen om zich door 't ijs een weg te banen, genoodzaakt was terug te keeren.

Linschoten, die bij een brief verslag inzond van de uitkomsten der expeditie aan Prins Maurits en de Staten Generaal, werd naar den Haag ontboden om verder verslag vivâ voce uit te brengen, zoowel aan den Prins als aan Johan van Oldenbarnevelt. Hun bood hij 't dagboek van den tocht aan, waarvan later een zeer uitvoerig en belangrijk bericht werd uitgegeven. De oorspronkelijke uitgave[2]), met de eigenaardige kaarten en platen voorstellende de bewoners van Noordelijk Rusland, van wien toen ter tijd weinig bekend was, is nu uiterst schaars geworden.

Linschoten had de volle overtuiging dat de noordelijke zeeweg naar China en Indië nu ontdekt was, en hij slaagde er in, niet weinige landge-

1) Een tweede uitgave hiervan werd door de Society in 't licht gezonden in 1876, na de ontdekking der overblijfselen van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla door Kapitein Carlsen (1871) en C. Gardiner (1875), met een nieuwe inleiding door Luitenant Koolemans Beynen der Kon. Ned. Marine.

2) Gedrukt te Franeker in 1601. Een beschrijving van 't deel geeft Beke, Introduction, p. CXXII, en P. A. Tiele, *Mémoire Bibliographique sur les Journaux des Navigateurs Néerlandais* (Amsterdam, 1867), p. 190.

nooten zijne hooggestemde verwachtingen te doen deelen. In 't volgende jaar werden zeven schepen uitgerust om het ontdekte spoor te vervolgen. Zij vertrokken uit Texel op 2 Juli 1595. Linschoten zelf werd aangesteld als een der twee Hoofdcommissarissen. Hoe de schepen door 't ijs verhinderd werden de Kara-zee te bereiken en ten slotte genoodzaakt waren terug te keeren, vindt men uitvoerig medegedeeld bij Dr. Beke in diens zoo even vermeld werk. Het dagboek, door Linschoten van dezen mislukten tocht gehouden, is bewaard gebleven en werd tegelijk met dat van den tocht gedrukt.

De teleurstelling was even groot als de hoop op welslagen hooggestemd was geweest. De Staten Generaal besloten geen verdere pogingen op staatskosten te doen. Doch, dank den onversaagden ondernemingsgeest van Willem Barentsz en eenige anderen, die meenden dat een passage om den noord van Nova Zembla mogelijk was, besloten de kooplieden van Amsterdam een derde poging te wagen, en in 1596 ondernamen Barentsz en zijne metgezellen hun derde reis, welke eindigde met de gedenkwaardige overwintering op Nova Zembla en den dood van den kloeken zeeman.

Kort voordat de tweede Hollandsche tocht naar 't noorden vertrok, zeilde de eerste Hollandsche vloot naar Indie op het spoor der Portugeezen. Daar 't groote werk over Indië door Linschoten eerst het licht zag in 1596, heeft het oppervlakkig den schijn alsof dit besluit der Hollandsche kooplieden niets met die publicatie te maken heeft. Doch de zaak staat anders. Vooreerst was dat gedeelte van 't werk hetwelk de aanwijzing der zeewegen bevatte, het belangrijkst wat de zeevaart betreft, reeds gedrukt in 1595. Voorts blijkt het uit de dagboeken van den eersten tocht naar Indië, dat van 't boek aan boord der schepen werkelijk gebruik gemaakt is geworden. Daarenboven is het duidelijk dat de koers van de Kaap af gekozen was in overeenstemming met de meening van Linschoten, die ook door persoonlijken omgang met de ontwerpers dezen van den tocht op de hoogte kan gebracht hebben. Het Hollandsch Staatsbestuur had bedongen dat de schepen zooveel mogelijk botsingen met de Portugeezen moesten vermijden en vriendschappelijke betrekkingen met de inboorlingen aanknoopen. Nu doet Linschoten uitkomen het groote belang van den handel met Java [1]) en voegt hij er aan toe dat de Portugeezen daar niet komen, „omdat het die Jauwen selfs tot Malacca comen veylen en vercoopen." Zoo kwam het dat de Hollandsche schepen de route naar Straat Sunda

1) Zie blz. 77.

kozen en dat Java 't eerste Indische land was dat zij bereikten. Evenwel dwaalde Linschoten met aan te nemen dat de Portugeezen zelven niet op Java kwamen, want toen de Hollanders te Bantam aankwamen, waren de Portugeesche kooplieden de voornaamste oorzaak dat de pogingen der eersten om handelsbetrekkingen aan te knoopen aanvankelijk mislukten. Maar, in weerwil van deze teleurstelling, bewijst de schitterende uitslag der tweede en latere tochten dat Linschoten juist gezien had toen hij de bijzondere aandacht zijner landgenooten op Java vestigde. De keuze van dit eiland als hoofdkwartier is een der oorzaken geweest van de snelle opkomst der Hollandsche macht in den Archipel.

Na zijn tweeden tocht naar 't Noorden, nam Linschoten niet verder deel aan zeereizen, maar zijne belangstelling bleef onverzwakt. De bloeiende zeehaven van Enkhuizen, waar hij zulke geestverwante vrienden vond als Bernard Paludanus en Lucas Jansz Waghenaar, trok hem zóó aan, dat hij zich aldaar met der woon vestigde en tot tresorier der stad benoemd werd. Genoemde Waghenaer, schrijver van de beste zeilaanwijzingen van dien tijd, gaf in 1598 een populair dusdanig werk uit onder den titel Enkhuizer Zeekaertboek, en in zijne voorrede dankte hij zijn vriend en stadgenoot Linschoten voor de verleende hulp. In ditzelfde jaar gaf Linschoten een Hollandsche vertaling uit van 't welbekende werk geschreven door den geleerden Jezuiet Josef de Acosta, Historia natural y moral de las Indias, onder den titel van Historia naturael ende morael van de Westersche Indien [1])." In de opdracht aan de magistraten van Enkhuizen, bekent hij gul uit, dat de beschrijving der Westindiën, welke hij, met medehulp van Paludanus, aan zijn Itinerario had toegevoegd, veel onderdeed voor dit werk van Acosta, zoowel in plan als in uitvoering. Want deze schrijver — zoo laat hij zich ongeveer uit — heeft zich niet tevreden gesteld met allerlei bijzonderheden in de lucht en het water, boven en onder de aarde, in gezegde landen te verhalen, maar hij heeft zeer vernuftiglijk getracht uit de kennis der natuur de reden en verklaring van elk verschijnsel te geven. Zulk een uiting bewijst genoeg dat Linschoten geen hoogen dunk had van zijn eigen krachten, die nochtans door menigeen onder zijne landgenooten gewaardeerd werden.

In 't jaar 1606 besloten de Staten der provincie Holland om de op

---

1) Zie P. A. Tiele, *Mémoire Bibliographique*, p. 307.

richting te begunstigen van een West-indische Companie, die met Amerika en de Westkust van Afrika zou handel drijven, en den Spanjaarden in die streken afbreuk doen. Een comité werd benoemd om onderzoek te doen of er genoeg personen konden gevonden worden, gereed om daarin deelgenoot te willen worden, en onder de leden van dit comité treffen we ook den naam van Linschoten aan. Het plan werd echter verijdeld door het twaalfjarig bestand met Spanje in 1609, en de Hollandsche Westindische Compagnie werd niet gesticht totdat dit bestand ten einde was.

In ditzelfde jaar 1609 vertaalde Linschoten uit het Spaansch een brief van den Koning van Spanje aan den Hertog van Lerma, aangaande de verdrijving der Morisco's[1]). Het moet onzen reiziger, die eenigen tijd in Spanje gewoond had en met zoo'n scherpen blik het bederf onder de Portugeezen gepeild had, belang hebben ingeboezemd op te merken hoe 't Spaansche Goevernement op allerlei wijze het verval van den eens zoo machtigen Staat verhaastte.

De octrooien welke de Staten Generaal aan Linschoten voor de uitgave zijner Indische en Noordsche reisverhalen verleend hadden, werden hernieuwd in 1610. Doch het schijnt dat hij een krachtiger erkenning van zijne den lande bewezen diensten verwacht had. Inderdaad waren die verdiensten niet gering. Wij hebben gezien dat zijn Itinerario een der sleutels geweest was die den toegang tot Indië ontsloten hadden, en ofschoon de tochten naar 't Noorden hun onmiddellijk doel misten, hadden zij veel bijgedragen tot een betere kennis van de Poolzee en de noordsche kusten. Het kan dus niet verwonderen dat hij van de Staten Generaal om een jaarlijksch pensioen verzocht. Maar de Regeering oordeelde het patent voor zijne boeken een voldoende belooning en zijn aanzoek werd afgewezen.

Ware het ingewilligd geweest, hij zou er niet lang genot van gehad hebben. Hij stierf op 8 Februari 1611, in den ouderdom van 48 jaar.

De faam van Linschoten buiten Holland rust hoofdzakelijk op zijn Itinerario. Dit boek was in sommige opzichten een openbaring. Na 't verschijnen er van, zag iedereen dat het koloniaal rijk der Portugeezen vermolmd was, en dat een ondernemend mededinger alle kans zou hebben hen te vervangen. De belangrijkheid van 't boek werd spoedig en in ruimen kring erkend. Vertalingen in 't Engelsch en Hoogduitsch ver-

1) Uitgegeven te Enkhuizen door J. Lz. Meyn.

schenen in 1598; twee Latijnsche vertalingen (een te Frankfort en een te Amsterdam) in 1599; een Fransche vertaling in 1610. Deze laatste, evenals ook de oorspronkelijke Hollandsche tekst zijn meer dan eens herdrukt [1]). Langen tijd werd het boek steeds als autoriteit aangehaald. Toen de omstandigheden anders werden en de bekendheid met Indische zaken vermeerderde, werd het in menig opzicht vervangen door meer wetenschappelijke werken, maar als een tafereel van Portugeesch Indië tegen 't einde der zestiende eeuw, heeft het zijn waarde behouden.

Naar P. A. TIELE [2]).

---

1) Zie aangaande al deze uitgaven P. A. Tiele, *Mémoire Bibliographique*, pp. 83—103.

2) Inleiding op de Engelsche vertaling van 't Itinerario (ed. Hakluyt Society, 1885). (K).

OPSTEL VAN ROBIDÉ VAN DER AA[1]

Onder de door Linschoten bij het Itenerarium gevoegde afbeeldingen zijn er vijf, die meer in het bijzonder onze aandacht verdienen, omdat hij die aan verschillende zijner aanzienlijke begunstigers opdroeg, evenals in de oorspronkelijke uitgave het Itinerarium aanvangt met eene opdracht aan de Staten Generaal d.d. Enkhuizen, Januari 1596, het Reysgeschrift aan Prins Maurits wordt toegewijd. Niemand zal het bevreemden, dat Linschoten de afbeelding van het eiland Ascension opdroeg aan zijn bijzonderen vriend Paludanus, die hem bij de uitgave van dit werk zoo groote diensten bewezen had. Evenmin wekt het onze verbazing, dat de plaat met landverkenningen van St. Helena is opgedragen aan den oud-pensionaris van Enkhuizen, dr. François Pieter Maelson, die destijds door de Staten van Holland aan Prins Maurits als Raad van State was toegevoegd, en als bekend beoordeelaar der Nederlandsche vaart naar Indië, bewerkt had, dat Linschoten aan de beide eerste tochten naar Nova Zembla deelnam. Vreemder kon het schijnen, dat eene tweede, grootere afbeelding van St. Helena is opgedragen aan de heeren Fugger en Welser, wisten wij niet uit Linschoten's reisverhaal, dat hij de terugreis uit Indië deed als facteur dezer vermaarde Augsburger handelsfirma's, die den peperhandel van de Portugeesche regeering gepacht hadden (zie cap. 92 *in fine*). Eveneens leert de tekst ons (cap. 97) hoe het komt, dat de groote plaat van Angra, de hoofdstad van Terceira, is opgedragen aan den Commandeur van Alcantara, Christophorus a Moura, Goeverneur van dat eiland. In de toenmalige Portugeesche koloniën waren personen, die de schrijfpen en het teekenstift zoo goed

1) Nederl. Spectator 1885, n°. 43, 44.

hanteerden als onze Linschoten, schaars te vinden. Toen hij nu door den loop der omstandigheden op de terugreis nagenoeg twee en een half jaar op de Azorische Eilanden werd opgehouden, verzocht de Goeverneur hem het eiland Terceira in kaart te brengen, om dien arbeid aan den Koning van Spanje toe te zenden. Linschoten meende, dat die taak boven zijne krachten ging, maar vervaardigde voor hem de afbeelding van Angra en de voor de baai gelegen forten, die hij later ook in zijn werk opnam.

Naar analogie van dit geval kunnen wij nu ook opmaken, waaraan het is toe te schrijven, dat het groote uitslaande plan der stad Goa en omliggende eilanden is opgedragen aan den bekenden Kardinaal Albert van Oostenrijk. Wij Nederlanders denken bij den naam van dien aartshertog alleen aan den landvoogd, later na zijn huwelijk met de Infante Isabella, den vorst der Spaansche Nederlanden. Bedenkt men nu, dat de jeugdige republiek der Vereenigde Nederlanden in 1581 door de afzwering van Koning Filips zich voor goed van Spanje onafhankelijk verklaarde, en dat het vijftien jaar daarna verschenen werk van Linschoten dienen moest, om onze landgenooten den weg te wijzen, hoe zij het koloniaal bezit der Spanjaarden en Portugeezen het best konden bestoken, dan maakt het een zonderlingen indruk — althans bij den eersten aanblik was dit bij mij het geval — daarin een plaat aan te treffen, nederig opgedragen aan den regeerder van het vijandelijk land. Bij nadere beschouwing blijkt echter, dat deze afbeelding veel vroeger moest vervaardigd zijn en wel, toen Linschoten te Goa was. Zooals blijkt uit de opdracht aan de Algemeene Staten verscheen zijn werk in de eerste dagen van 1596, en in dezelfde maand Januari aanvaardde Aartshertog Albert eerst de landvoogdij over de Nederlanden. Voor dien tijd was hij echter door Filips II met het bestuur over Portugal belast; zoo lang toch dit rijk door de Spaansche koningen geregeerd werd, behield het niettemin een afzonderlijk bewind, terwijl de oude Portugeesche koloniën voortdurend van Lissabon uit beheerd werden. Linschoten nu vertrok naar Indië in particulieren dienst van den aarsthertog van Goa en op diens last of verzoek zal hij de bedoelde afbeelding vervaardigd hebben voor den opperlandvoogd van Portugal, onder wiens bestuur toen ook Indië ressorteerde. Albertus wordt dan ook in de opdracht der plaat, behalve met zijne geestelijke waardigheden, alleen als Goeverneur van Portugal aangewezen.

Het is hier de plaats, eenigszins nader uiteen te zetten, in welke staatsrechtelijke verhouding Linschoten in Indië verkeerde, en tot welke godsdienstige gezindheid hij toen moet behoord hebben. Al werd hij toch later door zijn groote werk de voornaamste wegwijzer onzer landgenooten op de vaart naar Indië, het was er verre vandaan, dat hij derwaarts ging met het bepaalde plan, zooals Houtman naar Lissabon toog, om bedektelijk de handelsgeheimen der Portugeezen uit te vorschen. Wij weten volstrekt niet, in welke betrekking of beroep Linschotens vader Huig Joosten eerst te Haarlem en daarna te Enkhuizen woonde, maar wij mogen met grond vooronderstellen, dat zijn geslacht, hetgeen blijkens den toenaam Linschoten aan het Stichtsche dorp van dien naam zijn oorsprong ontleende, niet onaanzienlijk was. Zeker was onze Jan Huygen van Linschoten, ook blijkens de opleiding, die hij in zijne jeugd moet genoten hebben, zooals de admiraal Steven van der Hagen in zijne curieuse autobiografie van zich zelven verklaarde, „een goed mans kind", wij zouden thans zeggen: een zoon van goeden huize. Uit Linschotens portret zien wij, dat hij een familiewapen voerde, gevierendeeld, 1 en 4 een geruit St. Andrieskruis, 2 en 3 een links klimmende leeuw. Op een afbeelding van zoo oude dagteekening zijn de kleuren en metalen natuurlijk niet te onderkennen, maar zooveel is duidelijk, dat dit wapen niets gemeens had met dat der heerlijkheid Linschoten. Zijne oudere tweelingbroeders waren reeds eenige jaren voor hem naar Spanje gereisd, waar een overleed, terwijl de andere ook naar Indië ging; deze heette, zooals Jan Huygen in zijn reisverhaal (cap. 92) zegt, Willem Tin. Waarschijnlijk was hij dus slechts een halve broeder van moederszijde. Die niet zeer algemeene geslachtsnaam Tin of Thin — dit naamverschil bewijst niets in een tijd, toen men in de spelling zelfs van eigennamen zoo buitengewoon onnauwkeurig was — herinnert aan den bekenden Advokaat en Griffier der Staten van Utrecht, Floris Thin, die er zooveel toe bijdroeg, dat het Sticht tot de Unies van Brussel en Utrecht toetrad. Ik zou derhalve vermoeden, dat deze in onze geschiedenis te recht vermaarde staatsman de broeder of een andere bloedverwant was van den eersten echtgenoot der moeder van Linschoten. Wenschelijk ware het, dat iemand dit eens in de Utrechtsche archieven naspoorde [1]), ook zoo mogelijk, welke religie Floris Thin

---

1) Dit is op mijn verzoek verricht door Mr. S. Muller Fz., die mij bericht dat het niet tot *zekerheid* is te brengen hoe de eerste echtgenoot der moeder van Jan Huygen

destijds beleed [1]). Het is toch zeer mogelijk, dat deze de moederkerk niet verlaten had, wanneer men bedenkt dat de openbare uitoefening van den Hervormden Godsdienst in de stad Utrecht eerst eenige maanden na de Unie begonnen is, terwijl zijn beroemde ambtgenoot in Gelderland, de Kanselier Elbertus Leoninus, zooals destijds verzekerd werd, nimmer openlijk tot de Hervormden is overgegaan. Bedenkt men nu, dat de beide Tins en onze Linschoten, de laatste met verlof zijner ouders, naar Spanje gingen, om daar hun levensonderhoud te verwerven; dat Jan Huygen, die van zijn meester den Aartsbisschop het grootste vertrouwen genoot, in Indië den Roomsch-Katholieken godsdienst meer dan uiterlijk moet beleden hebben, dan is er, dunkt mij, veel grond voor de vooronderstelling, dat de oude Linschoten en echtgenoote ook tot de moederkerk behoorden, toen hun zoon het vaderland verliet.

Den 6den December 1579 ging Linschoten scheep. Toen hij het vaderland verliet, had juist de Unie van Utrecht het verzet tegen Spanje bezegeld, maar de officieele afzwering geschiedde eerst twee jaar daarna. Met het volste recht kon Linschoten zich dus nog als onderdaan van Koning Filips beschouwen, toen hij op Spaanschen bodem den voet zette. De zucht naar avonturen en de begeerte om vreemde landen te zien, aangewakkerd door het veelvuldig lezen van reisbeschrijvingen en soortgelijke geschriften, dreef hem, zooals hij zelf verzekert, reeds op zestienjarigen leeftijd naar het buitenland. Hij begaf zich eerst naar Sevilië, waar hij zijne broeders hoopte aan te treffen, om door hunne ervaring en hulp te beter kennis van het land en de taal der Spanjaarden te verkrijgen. Nadat hij in de Spaansche taal eenige vorderingen gemaakt had, vertrok hij in Augustus 1580 in het gevolg van een edelman naar

---

geheeten heeft, doch dat hij vermoedelijk zal geweest zijn Cornelis Thin Jansz., die in 1539 voorkomt als schepen van Utrecht en een oom was van Floris Thin. De familie Thin hoorde thuis te Schoonhoven evenals de moeder van Jan Huygen. (K.)

1) Omtrent dit punt bericht Mr. S. Muller Fz. mij op mijn verzoek het volgende: „Floris Thin was natuurlijk aanvankelijk katholiek; dit was bijzonder natuurlijk voor hem, die lange jaren ambtenaar was van het kapittel van Oudmunster (waartoe ook zijn latere medewerker Floris Heermale behoorde, en wel als officiaal van den proost). Beiden zijn zeker in den tijd, toen zij de Unie van Utrecht patroniseerden, overgegaan tot de Hervorming, natuurlijk tot Duyfhuys' St. Jacobskerk, waar de libertijnsche magistraat ter kerk ging. Daar is Floris Thin dan ook 23 December 1578 door Duyfhuys in den echt verbonden met Regina Claes Lueden dochter. Als geavanceerd voorstander van het burgerlijk huwelijk, heeft hij dezen echt zelfs 18 Mei 1585 nogmaals laten voltrekken voor den magistraat. Meer anti-katholiek kon het kwalijk". (K.)

Portugal. Zoo kon hij ook dit land leeren kennen, terwijl hij te Lissabon bij een koopman in dienst trad, om op die wijze handelservaring op te doen. Door de toen telkens in Portugal tegen het Spaansch oppergezag uitbarstende onlusten, kwijnde echter de Portugeesche handel. Zoodra derhalve de nieuw benoemde Aartsbisschop in April 1583 naar Indië ging, trachtte Linschoten van deze schoone gelegenheid gebruik te maken, om dat wonderland te bezoeken. Door aanbeveling van Willem Tin, die als schrijver op een der schepen de reis mede maakte, gelukte het, dat hij bij den Aartsbisschop in dienst kwam. Waarschijnlijk vervulde hij in diens gevolg eene betrekking als sekretaris of klerk, zooals men kan opmaken uit het grappige verhaal met de kraai (cap. 45). [1]) In ieder geval stond hij bij zijn meester goed aangeschreven, want toen deze in den aanvang van 1587 Goa verliet, om den Koning omtrent den staat van Indië te onderrichten, ontsloeg hij al zijne bedienden en liet in het aartsbisschoppelijk paleis behalve een hofmeester alleen Linschoten achter, om zijne renten te ontvangen en zijn huis te onderhouden. Bovendien benoemde hij hem tot generaal-schrijver van de cobrança der gelden, die in Indië voor den grooten aflaat van het gouden Jubilee tot loskooping der christen-slaven in Barbarije geïnd werden. Zelfs liet hij Linschoten beloven, dat hij dezen post van vertrouwen niet zou verlaten, maar zijne terugkomst in Indie zou afwachten.

Onze Jan Huygen had dus in deze ruim bezoldigde betrekking een goed leven in Goa. Waar hij op verschillende plaatsen van zijn Itinerarium zoo uitvoerig uitwijdt over de onverzadelijke wellust van de mestiese vrouwen dezer wulpsche hoofdstad, ontsnapt hem eens eene uitdrukking, waaruit men zelfs kan opmaken, dat hij uit eigen ervaring daarvan kon getuigen (cap. 61); vergelijk ook de daar persoonlijk door hem bijgewoonde romantische historie van den Antwerpschen diamantslijper Frans Coningh (cap. 92). Aan terugkeer naar het vaderland had hij dan ook niet gedacht, zelfs niet toen hij het doodsbericht zijns vaders ontving. Volgens zijn eigen verklaring wist hij destijds niet anders, of hij zou zijn geheele leven in Indië gebleven zijn (cap. 92). Daar ontving hij op eens de tijding, dat de goede aartsbisschop kort voor zijne komst in Portugal aan het barsten van een levergezwel bezweken was. Deze treurmare werd spoedig gevolgd door een tweede, dat het schip, waarop Willem Tin zich bevond, met man en muis vergaan was. Door een en

1) Hierachter, bl. 197 (K.)

ander verkreeg Linschoten eensklaps zulk een heimwee naar het vaderland en zijne daar achtergebleven verwanten, dat hij de eerste geschikte gelegenheid, om huiswaarts te keeren, te baat nam, nadat hij ruim vijf jaar in Goa had doorgebracht.

Na een gevaarvolle reis op een buitengewoon slecht uitgerust schip kwam Linschoten in Juli 1589 bij de Azorische of Vlaamsche Eilanden. Voordat men het anker liet vallen op de reede van Angra, moest men nog het geschutvuur doorstaan van een Engelsch smaldeel onder den Graaf van Cumberland, dat tot weerwraak voor den mislukten aanslag der Spaansche onoverwinnelijke vloot bij dezen archipel kruiste, om op de uit de beide Indiën terugkeerende Spaansche en Portugeesche schepen te loeren. Daardoor moest Linschoten zoo lang op Terceira vertoeven. Gedurende zijn verblijf aldaar was deze eilandengroep nagenoeg van de buitenwereld afgesloten door de talrijke Engelsche kruisers onder Cumberland, Frobisher, Hawkins, Drake en Lord Thomas Howard. Ontzaggelijk groot was het aantal schepen, dat door deze kruisers werd buitgemaakt, of door zorgeloosheid en slechte zeemanschap der Spanjaarden en Portugeezen verloren ging. Linschoten begroot het alleen voor het jaar 1589 op ruim tweehonderd (cap. 99), terwijl een buitengewoon hevige storm twee jaar later van de uit Amerika gekomen Spaansche vloot ruim honderd schepen vernielde. Deze reeks van ongehoorde zeerampen maakte een verbazenden indruk, niet minder het heldenfeit van den ruwen, doldapperen Sir Richard Grenville, dat nog in onze dagen zoo schoone toonen aan Tennysons lier ontlokte. Onder de bewoners van Terceira morde men algemeen. God had de Spanjaarden verlaten, daar hij de „Ketters en Lutrianen" voorstond. Zelfs beweerde men, dat het zonder eerlijke begrafenis in zee geworpen lijk van Grenville de duivels uit den grond der hel had opgewekt, om de Spanjaarden dus te „tormenteeren". Linschoten verklaart deze redeneering nu wel voor blasphemie, maar eenige regels verder ziet men, welk een indruk deze gebeurtenissen ook op zijn gemoed gemaakt hadden. Ook voor hem bleek het duidelijk, „dat Godt de Spanjaerden enckelijck wil plagen en haar gantschelijck verblint heeft, soodat sy 't noch niet eens en verstaen, en blyven al even opiniaet". Geloovig erkent hij, „dat Godt onse ooghen en herten wil openen, opdat wy alleenlijck moghen kennen onsen eenigen Heyl- ende Salichmaker Jesus Christus".

Zoo waait daar eensklaps door het laatste hoofdstuk van Linschotens Itinerarium een geest, dien men nergens elders in dit geschrift aantreft: de Calvinistische geest van onverzettelijk geloofsvertrouwen, dat voor niets terugdeinst. Toen nu Linschoten in die gemoedsstemming naar het vaderland terugkeerde, hoe vond hij na dertienjarige afwezigheid daar alles ten goede gekeerd en veranderd? Bij zijn vertrek was ja de Unie van Utrecht gesloten, maar in het meerendeel der Vereenigde Provinciën waren nog verschillende belangrijke plaatsen in de macht des vijands; thans was, dank zij vooral het kloek beleid van den jeugdigen Maurits, het gebied der vrijgevochten republiek behoorlijk afgerond en breidde zich aanhoudend naar buiten uit. In weerwil van dien zoo langdurigen worstelstrijd met Spanje waren handel, nijverheid en scheepvaart gestaag vooruitgegaan. Welk een verschil met de voortdurende kwijning en het diep verval, dat zich overal in Spanje en zijne koloniën vertoonde! Waar Linschoten zoo duidelijk had ingezien, dat de Spaansche en Portugeesche macht in beide Indiën ten ondergang neigde, daar moest nu wel bij hem het denkbeeld rijpen, dat de juiste tijd voor Nederland was aangebroken, om ook zijn aandeel in den rijken Indischen buit te verkrijgen. Gedachtig aan de schoone zinspreuk, die men op zijn portret leest: *Souffrir pour parvenir*, was het nu zijne taak, dat al de wederwaardigheden, die hij in den vreemde ondervonden had, ten bate kwamen van het herwonnen vaderland.

Daar was reeds vóór Linschotens terugkomst, vooral sedert de Europeesche havens van Spanje en Portugal voor de Nederlandsche scheepvaart gesloten waren, bij vele ondernemende mannen de gedachte ontstaan, dat men zelf een weg naar Indië moest zoeken. Te midden der zoo uiteenloopende plannen, die tot bereiking van dit doel beraamd en ontworpen werden, terwijl men tevens allerlei expedities naar verre landen uitrustte, moest iemand, die zoo lang in Portugeesch-Indië verkeerd had en hoezeer betrekkelijk jeugdig, daar veel en goed gezien had, bijzonder de aandacht trekken. Aan geleerden, als een Paludanus en Plancius, aan staatslieden als een Maelson en waarschijnlijk ook Oldenbarnevelt, moest Linschoten zijn wedervaren mededeelen, terwijl hij aan Prins Maurits werd voorgesteld. Van alle zijden aangespoord, om zijne bevindingen op geschrift te brengen, werd hij te midden van dien arbeid als kommies met de mercantiele leiding belast op het onder toezicht van Maelson door de Admiraliteit van het Noorderkwartier

uitgeruste schip dat met twee andere vaartuigen een nieuwen weg om de noord naar China en Indië zouden opsporen. Deze eerste verkenningstocht naar Straat Waigatz scheen aanvankelijk zulke gunstige resultaten te beloven, dat men die in den volgenden zomer op veel grooter schaal wilde hervatten. Nadat Linschoten van 5 Juni tot 26 September 1594 deze eerste Nederlandsche noordpoolreis had geleid en daarvan verslag aan de Staten-Generaal had uitgebracht, werkte hij ijverig voort aan de op zich genomen beschrijving van het Oosten. Het Reysgeschrift, dat voor de andere stukken van zijn groote werk in het licht verscheen, was allerwaarschijnlijkst geheel afgedrukt, toen Cornelis de Houtman den 2den April 1595 op de eerste Nederlandsche reis naar Indië om Afrika uitzeilde. Het blijkt toch uit de journalen dezer reis, dat men dit geschrift aan boord had en zich in vele gevallen van Linschotens berichten bediende.

De vraag ligt voor de hand, waarom Linschoten niet in persoon aan dezen zoo gewichtigen tocht deelnam Hij was toch destijds de eenige Nederlander, die Indië met eigen oogen gezien had. Vooreerst betrof die persoonlijke ondervinding alleen Mozambique, Goa en de Kust van Malabar, terwijl al wat hij in zijn werk over andere Indische gewesten mededeelt, slechts op berichten van anderen berustte. Ook was het hoofdzakelijk op zijn raad, dat men op deze eerste reis de vaste kust van Indië, waar de Portugeezen de grootste macht hadden, ontweek, door rechtstreeks van Afrika naar den Archipel over te steken. Al hebben ook de Amsterdamsche Bewindhebbers der Compagnie van Verre moeite gedaan om Linschoten over te halen, den tocht mede te maken, waarschijnlijk acht ik het, dat deze, vooral wanneer hij Houtmans aanmatigend karakter kende, veel liever dan als tweede persoon naast deze opvliegende persoonlijkheid te staan, aan de nieuwe groote expeditie naar het noorden deelnam, waar hij voor zoover het commercieel aanbelang betrof als hoofd kon gelden. Het is toch bekend, dat Linschoten de beste verwachtingen koesterde voor het plan, om Indië langs dezen weg te bereiken.

De tweede reis naar Straat Waigatz, die van 2 Juli tot 18 October 1595 duurde, en waarop men om de ijsbergen en sneeuwstormen onverrichterzake moest terugkeeren, zou die blijde hoop grievend teleurstellen.

Wij mogen met grond vooronderstellen, dat Paludanus zich gedurende

deze tweede afwezigheid van Linschoten met het toezicht op de verdere uitgave van diens groote werk belast heeft, waarvan trouwens het laatste stuk over Amerika geheel van zijne hand is. Zoo kon dit belangrijke geschrift in den aanvang van 1596 het licht zien. Welk een belang geleerde tijdgenooten er in stelden, blijkt uit de daarbij gevoegde Latijnsche en Nederduitsche verzen, zoo van de Hoornsche geneesheeren Petrus Hoogerbeets en Theodorus Velius, als van den dichtlievenden vroedschap dier stad Cornelis Taemsz. Laatstgenoemde trouwens had reeds in 1595 gezorgd, dat er eene Nederlandsche vertaling verscheen van Mendoza's beschrijving van China ten nutte onzer zeevaarders, wanneer het hun gelukt ware, om de noord dat land te bereiken. Het exemplaar dezer vertaling, dat men voor weinige jaren in de overblijfselen der overwinteringshut van Willem Barentsz terugvond, bewees, dat het ten minste zal gediend hebben, om den langen winternacht van Nova-Zembla te helpen korten.

In zijne woonplaats Enkhuizen tot tresorier benoemd, ging Linschoten niet meer op verre reizen. Voortdurend bleef hij echter belang stellen in al wat het tot stand komen dier ondernemingen kon bevorderen. Daarom vertaalde hij uit het Spaansch de beroemde Historie Naturael en Morael van de Westersche Indiën van Josephus de Acosta, terwijl hij in 1601 de journalen zijner beide reizen naar Straat Waigatz in het licht gaf. Acht jaar daarna verscheen de vertaling van een merkwaardigen brief des Konings van Spanje aan zijn minister over de uitdrijving der Morisco's, een duidelijk bewijs, hoezeer hij op hetgeen er in Spanje voorviel, het oog gevestigd hield. Ook de landsregeering maakte gaarne van zijne ervaring gebruik. Toen toch in 1606 kooplieden een West-Indische Compagnie wilden oprichten, benoemden de Staten van Holland eene kommissie, waarin Linschoten nevens den bekenden Pensionaris van Gouda François Francken zitting had, om te onderzoeken, in hoever het raadzaam was dat dit plan werd uitgevoerd. Het nog op het Rijksarchief aanwezige rapport dezer kommissie achtte zulks zeer profijtelijk voor den lande, hoezeer dit voornemen wegens het kort daarna gesloten Twaalfjarig Bestand eerst veel later tot uitvoering kon komen.

Onder de dusver niet bekende bijzonderheden, die de heer Tiele in zijne Inleiding over den persoon van Linschoten aan het licht bracht, is er nog eene, waarop ik hier ten laatste de aandacht moet vestigen.

In 1610 verzocht Linschoten aan de Staten-Generaal hernieuwing van het afgeloopen octrooi tot uitsluitende uitgave zijner beide voornaamste geschriften. Tevens drong hij er op aan, dat men hem, voor hetgeen hij voor het tot stand komen der vaart op Indië verricht had, een jaarlijksch pensioen mocht verleenen. Gaat men na, hoe groote handelsvoordeelen die vaart in vijftien jaar reeds aan Nederland had opgeleverd, dat op verschillende plaatsen, zoo in den Archipel als in Voor- en Achter-Indië destijds reeds Hollandsche factorijen gevestigd waren, en dat de Oost-Indische Compagnie toen al versterkte posten op Ambon en Banda, op Ternate en andere Moluksche eilanden bezat, dan kan dit verzoek ten volle gebillijkt worden. Toch werd daarop afwijzend beschikt. Daar Linschoten reeds in den aanvang van 1611, op nauwelijks acht-en-veertigjarigen leeftijd, overleed, behoefde hij niet lang over 's werelds ondank te tobben. Ons echter treft het, dat de landsregeering en de toenmalige Bewindhebbers der Compagnie als het ware wedijverden, om hun, aan wier moed en beleid men zooveel te danken had, op de welverdiende belooning te beknibbelen. Bittere wrok over zulk eene behandeling spreekt uit den merkwaardigen brief van Matelieff aan Huig de Groot, d.d. 3 Maart 1616, die de heer Frederiks in de Rotterdamsche Historiebladen heeft uitgegeven. Schamper zegt hij daar: „Het schijnt, dat India die plage heeft, dat alle degeene, die der gaen, thuis komende bedorven werden door degeene, die se gedient hebben, soowel van de Portugesen, als van onse sijd. [1])" Terwijl hij er aan herinnert, dat kloeke zeehelden, als een Wolfert Hermansz., Jacob Willekes en Steven van der Hagen, of niet opnieuw in dienst der Compagnie werden aangenomen, of in ondergeschikten rang naar Indië moesten varen, voegt hij er, wat zich zelven betreft, met waardigheid bij, dat wanneer de heeren hem soms door te veel occupatie vergeten hadden, hij ten minste in den bloedigen scheepsstrijd voor Malakka niet vergat, zijn debvoir te doen....

Belangrijk zijn de nasporingen van Burnell over de gedrukte boeken, die Linschoten voor zijn werk moet gebruikt hebben. Daaruit ziet men, voorzeker niet zonder eenige verbazing, dat de hoofdbron, waaruit Linschoten zijne beschrijving der niet persoonlijk door hem bezochte Indische landen putte, het beroemde heldendicht van Camões was. Voor China en naburige landen gebruikte Linschoten veel het reeds in dit

1) *Rotterd. Historiebladen* IIIe Afd. bl. 346 (K.).

opstel genoemde werk van den Spaanschen Augustijner monnik Mendoza. Een dikwijls, hoofdzakelijk bij de beschrijving der drogerijen en specerijen door hem, evenals door Paludanus in de aanteekeningen op het Itinerarium, geraadpleegde bron zijn de vermaarde *Colloquios* van dr. Garcia de Orta, de Spaansche voortzetting op dit Portugeesche werk van Christoval Acosta, en vooral de Latijnsche bewerking van deze twee geschriften door onzen beroemden landgenoot Cornelis Clusius, met welken Leidschen hoogleeraar Paludanus, zooals hij uitdrukkelijk verzekert (cap. 83), nauw bevriend was. Behalve van enkele andere geschriften maakte Linschoten ook gebruik van de bekende Indische geschiedenis, vervaardigd door den Italiaanschen Kardinaal Maffei. Daarentegen vindt men in zijn werk geen enkel spoor van bekendheid met de eigenlijke geschiedschrijvers van Portugeesch-Indië, hoewel de commentariën van Albuquerque, het groote geschiedwerk van Castanheda en de drie eerste deelen der *Asia* van de Barros reeds vóór zijn eerste verblijf in Lissabon waren uitgegeven. Had Linschoten toch dit klassieke werk gekend, zijne beschrijving der Molukken ware niet zoo onnauwkeurig en onvolledig uitgevallen. Waarschijnlijk was deze grootste der Portugeesche geschiedschrijvers destijds in Noord-Nederland niet geheel onbekend. Hij wordt als Johannes Barrius reeds aangehaald in het *Caertthresoor*, dat merkwaardige oude handatlasje, waarvan de eerste uitgave in 1598 te Middelburg het licht zag, maar welks bewerker, ook na de nasporingen des heeren Tiele in zijne *Nederlandsche bibliographie van land- en volkenkunde*, nog steeds onbekend is. Mogelijk is het evenwel, dat de aanhalingen uit de Barros in dit werkje uit den Atlas van Ortelius zijn overgenomen.

Extract uyt 'tRegister der resolutien van mijn Heeren die Staten Generael der vereenighde Nederlanden.

Sabati 8. Octobris 1594.

O*pte Requeste Ians Huygen van Linschoten, is den seluen gheaccordeert Octroy, om voor den tijt van thien naestcomende iaren alleene inde gheunieerde Provintien te mogen doen drucken, vercoopen ende distribueren twee Boecken, den eenen gheintituleert, in het eerste deel,* Itinerario ofte Reijs-boeck van Ian Huyghen van Linschoten, naer Oost ofte Portugaels Indien, *Inhoudende een corte beschryvinge van der selver Landen ende Zeecusten, met aenwysinghe van alle die voornaemste principaelste Havens, Revieren, hoecken ende plaetsen, tot noch toe vande Portugesen ontdeckt ende bekent, &c. Het tweede deel een sommier verhael van alle die Domaynen, Renten, ende alle incomsten des Coninghs van Spaengien, &c. Ende het derde deel, inhoudende vele differente Indische Navigatie naer Goa, Cochijn, Bengala, Pegu, Malacca, Syan, &c. Ende den tweeden Boeck Historie Naturael ende Morael van west Indien, daer inne verhaelt werden die notabelste dinghen vanden Hemel ende Elementen, Metalen, Planten ende ghedierten van dien, ende die Ceremonien, Wetten, Regieringhen ende Oorloghen vande Indianen ghecomponeert, door* Iosephum de Acosta, &c. *Verbiedende, &c. midts dat de presenten sal ghegeven worden een exemplar.*

Accordeert met 'tvoorsz. Register

Aerssens.

AENDE HOOGH ENDE VVEL-GHEBORENE, VERMOGENDE, EDELE, ERNTFESTE, VVYSE, ENDE VOORSINIGE HEEREN, MYN HEEREN, REPRESENTERENDE DE Generale Staten der Gheunieerde Nederlandsche Provintien.

Ghelijck sommige haer slechticheyt te seer laten blyken, die sonder eenich onderscheyt al aen nemen, wat vreemts ofte nieus voorghedraghen wert, soo dunct my (onder verbeteringhe) oock dat zy die natuer ende haer schat in al te enghen perck besluyten willen, die niet gheloofwaerdich en houden, dan dat ons onder onse deelen des Firmaments verschijnt, of des conform elders hem openbaert: want aen allen oorten merckelijcke ende verscheyden oorsaecken ghevonden werden, om sich met recht des veelvuldighe besonderheyts te verwonderen, die haer inde natuere opdoet.

Al waert dat wy verder, noch anders niet bemercten, dan dat soo wel het Aertrijck onse woonstede, als het water, dat doch in hem selfs wonderbaerlick is, niet alleen grootelick verschillende zijn int verthoonen, ende int ghene onder haer bedecken, voortbrenghen ende voeden: maer oock dat die menschen, die doch soo heerlicke schepselen zijn, onder een hoochte des Hemels in ghedaente en wesen lichtelijck t'onderkennen zijn nae verscheydenheyt der plaetsen; Sullen wy met billicker wyse veroorsaeckt werden in't ondervinden van soo groote veranderinghe ons verder te bedencken en sekerlijck ghelooven, dat het minste ons voor ooghen is, te meer siende, dat oock de natuer in haer overvloyende schoot, der menschen hantwerck soo nae bootst, ende uyt haer selfs voortbrenght, dat aende volmaectheyt in't zyne weynich ofte niet bevonden wert t'onbreken? 'Twelcke hoe wel soo waerlick als wonderbaerlick blijcken sal, nochtans so wy naerder gaen ooghen op de verborghen cracht ende eyghenschap, die des Scheppers almoghentheyt inde natuere besloten heeft, sullen wy immers ons alle verstants cloeckheyt moeten ontgeuen, volkomelijck bekennen, dat zijn wijsheyt (in dien besonder) veel ons voorghestelt heeft tot verwonderinghe, ende 'tbewijs ofte reeden daer van verseghelt inde diepte zijnder verborghentheyt. Het is ongetwyfelt verwonders weert, dat die Droevighe boom (ghelijckse in Oost Indien vande Portugaloysen ghenoemt wert) de gantsche nacht staet bloyende, ende op de morgenstont zijn bloeysel, dat van seer

soete ruecke was, haestelick laet vallen, beginnende 'tgansche jaer door metten onderganc der Sonne van nieus weder te bloeyen. Ofte ooc ('twelcke seltsamer is) dat aen een seker oort des Vorstendoms *Anhalt*, het Aertrijck van selfs opwerct soo volmaecte Kopkens, oftse op een Potte-backers radt ghedraeyt, ende de oorkens met handen aengheset waren, welcker noch onlanghs twee vanden doorluchtichsten Hertoch van Wirtenbergh ghesonden zijn aenden Hooghgeleerden *D. Bernardt ten Broecke*, Medecijn deser Stadt Enckhuysen, versekerende zijn Doorl[ste.] Ghen. op Vorstelijcke woorden van gheen menschen yet daer aen ghedaen te zijn, nochtans waert saecke, dat des Magneets steens ghebruijck ons soo bekent ende ghemeen niet en waer, wie soude sonder meerder verwonderinghe connen aenschouwen, of ten minsten ouer dencken, dat door zijn verborgen cracht het Yser geweldelick inde lucht opghetrocken, en door de selfde ghestadelick rechtstreecks nae't noorden gherecht wert? 'twelcke hoe wel de scherpsinnichste verstanden veel ende seer gheoeffent heeft, is nochtans tot noch toe (soo ick meijn) niet bewesen, waer in dat principalijck sodanige eyghenschap bestaet, vvelcke vvy ons te vveynigher of nauwelicks aentrecken, om dat onse verstant ende ghedachten berustende door lange ghevvoonte int ghebruijck voorder op de verborgentheyt niet letten. Ende ghemerct dat de natuer dierghelijcke meer in haer rijcke schatcamer versteken heeft, welker wy etlicke ghewoon, veel meer ons onbekent zijn, waer het niet groote traecheyt het verstant verder niet te strecken, dan de oogen bedragen, al te groote goetdunckentheydt niet toe te staen, dan datmen met eyghen ervarentheyt ofte wetenschap afmeten kan, niet te min ick wil geerne een jeghelijck zijn ghevoelen en oordeel so hier als elders in vry laten, voor my verclarende noyt van ander meeninghe gheweest te zijn, dan liever onder my te houden, ofte eenvoudich ende trouwelick aen den dagh te brenghen, tghene my so in Oost Indien zijnde, als op te heen ende wederom reyse besonders of ghedenckweerdich inde tijt van derthien jaren bejeghent is, dan om twelstaen, ofte uyt redelijcke gissinghe daer yet van't mijn by te doen, 'twelcke ick tot noch toe ghevolcht ende onderhouden hebbe, als oock niet en twyfel, ofte mette waerheyt bevonden sal werden.

Ende nu met alle mijn mogelijcke vlyticheyt beneersticht hebbende, wat my ducht, ofte ghewesen werde noodich te zijn tot claerder bericht des goetwillighen Lesers, heb ick my uyt behoorlijcke danckbaerheyt beraden, soo daer yet lesens weert in is, dat alle V.M.E. gants ende onderdanichlick op te draghen, niet alleen om het hoogh aensien, lof, naem, authoriteyt en-

de vermaertheyt van dien te ghebruijcken, als een schilt tegen die berispers, wangunst, ofte nueswijsheyt: maer veel meer (want my des voorgaende weynich aen treck) om neffens de natuerlicke plicht, door welcke my met alle getrouwe onderdanen geerne bekenne so goedertieren Overicheyt alle eere, danck, ende dienst schuldich te zijn, oock danckelick te erkennen, dat door faveur ende recommandatie vanden Eerntfesten ende hooghgheleerden Heer *D. Françoys Maelson*, in V.M.E. vergaderinghe Ghedeputeerde continuelick over so langhe jaren, ende Raet Ordinaris vande Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, neffens zijn Excell. &c. onse wedervaren int ondervinden vande Noordtsche Engte, Estrecho, ofte Straet van Nassau, ende die schriftelijcke verclaringhe daer toe dienende uyt sonderlinghe gunst V.M.E. heeft wel bevallen, ende daer en boven my inde selfde dienst eerlick onderhouden, ist sake dat V.M.E sal ghelieuen mynen voordere arbeyt, neersticheyt ende moeyte onder de banieren van V.M.E. goedertierlijck op te nemen, sal my eenen goeden hoop, ende sonderlinghe moet veroorsaken, om voorts (met de hulpe des Heeren) de principaelste Custen van Asien, ende omligghende Eylanden eer langh onsen Vaderslandt oock bekent te maken, ende nae mynen dienstlicke recommandatie, ende onderdaene eerbiedinghe.

Hier mede Hoogh ende Welgheborene, Vermogende, Edele, Erntfeste, Wyse ende Voorsienige Heeren, bidde den Almoghenden V.M.E. te sparen ende bewaren, tot het bedienen des ghemeene landts saken in alle voorspoedicheyt ende welvaert, in langhe ende Godtsalighe ghesontheyt. Ghedaen in Enckhuysen, den 1. Ianuarij, An. 1596.

V. M. E.

Onderdanighen Dienaer,

Ian Huyghen van Linschoten,
van Haerlem.

PROHEMIO OFTE VOOR-

REDEN TOTTEN LESER.

Verkeerende, goetwillighe Leser, in Oost-Indien, ende wel (dat ick sonder roeme mach segghen) onder de principaelste so Christenen als anderen aldaer converserende en conde ick niet naelaten, 't zy door natuerlijcke genegentheyt, of door vreemdicheyt, ofte verwonderinge, omme als nu als dan aen te teijckenen, ende t' ontwerpen ofte conterfeyten, soo ick dat best coste, 'tghene my dochte yet besonders te wesen, ofte van onse lands aert, gebruijck ende manieren verscheyden, ende dat alleen tot een vermakelijckheyt, ofte voor tijt verdrijf, om tselfde naemaels te moghen mijn vrienden int particulier voor een nieuwicheyt verthoonen, dan nae mijn wedercomste binnen de Stadt Enckhuysen (des Godt ghelooft zy) oversiende 'tgene ick (als voorsz. is) vergadert hadde, ende nu van d' een, nu van d' ander 'tselfde besichticht zijnde, hoe wel naer mijn opinie slecht en plompelijcken ghedaen, nochtans alst scheen zy luyden eenen sonderlinghe verwonderinghe, lust ende welbehaghen daer in hebbe ghenomen, ende seer instantelick aenghehouden, my daghelicks sonder ophouden vermaende die memorien ofte ghedachtenisse van mijn voorsz. reyse aen den dagh te brenghen, tot een jeghelijcks dies lustende vermackelickheyt, 't-welcke my hebbende ten laesten laten aenspreken, bevonde wel meerder scherpsinnicheyt ende voorgaende oeffeninghe my van noode gheweest te zijn, om de verstandighe eenighsins daer in beter te voldoen: Maer ghelijck die ter volle Zee ghecomen is, hem te laet beclaecht zijns raets, dat hy metten schipper in ghetreden is, soo kan ick my nu oock niet seere bemoyen, om mijn onschult in desen te maken, ofte opt misverstant van anderen te verschoonen, alleen my vertrouwende op uwe goetgunstigheyt, die my cleyne vernuft, arbeyt ende onghestileerde manier van schryuen sal ghe-

lieuen te duyden na de goede meeninghe, die ick ghehadt hebbe, om mijn voorghedachte vrienden te belieuen, ende oock V.E. thuijs blyvende binnen uwe Camer ofte Contoor ghetrouwelick voor te dragen alles, wat my inden tijt van derthien jaren, so int reysen, als inde voorghemelde landen verkeerende wonderbaerlicks ende ghedenckweerdichs bejegent is, als ik verhope dat V. E. int vervolch van dien claerder ende breeder sal vinden tot hare vermakelickheyt, ende moghelick profijt dan ick met weynich woorden naer eysch der saecken hier bequaemlick soude konnen verhalen; Bidde der haluen dat V. E. ghelieue noch inde Figueren seer groote const, ende sonderlinghe frayicheyt te soecken: maer alleenlick die natuerlicke ende warachtighe afbeeldinghe der seluer, noch int sommierlick verhael van dien oock eenige welsprekentheyt te verwachten: want ick in mijn jeucht daer toe niet opgevcet, ende veel min gheoeffent ben gheweest, maer alleenlick de clare waerheyt, die ick hier inne naecktelick hebbe ghebruijckt, Ende daeromme voor den recompense my laet ghenieten 't effect van 'tghemeene spreeckwoort: Die goeden vville voor 't vverck, ende sal my hier aen eere ende dancks ghenoech gheschien.

Vaert vvel.

Op d'Oost-Indische beschryvingh' van Ian Huyghen van Haerlem.

SONNET.

IS der Helten lof weert om te verbreyden
Met Pindari Basuijn, dat: sonder t' achten
Op Neptuni toorn; t' ondecken betrachten
Een nieuwe Werelt van d' onse verscheyden,
Ghelijck dat voormaels vroom-dadich beleyden
Die 'tVlies uyt Colchis tot Argos met brachten,
Dancx-weerdich wel zijn wiens eed'le ghedachten
VVt eerlijcke lusten haer vierich uytspreyden,
Om t' ondervinden wat Phœbus stralen
Ontluijcken doen aen ver-ligghende palen.
Naemlijck mijn HVYGHEN, diens versochtheyt vroet
Ons seer claerlijck opdoet d' Indissche stranden,
En wat voort wonders Orienten voet
Van Costlijckheyt rijck boven alle Landen.

Schaemt u niet te beteren.

P. H.

O Veel-tongheghe Faem (diens Trompetten gheklanck
Des Menschen lof verbreyt over al s'Werelts wijcken)
Roept en kondicht seer snel met eeuwich-soete sanck
Van hier Ian Huyghens naem tot de Zuyd-poolsche rijcken;
Zijn doorsichtighe oogh' heeft neerstich gaen doorkijcken
Al d'Oost-Indissche schat wel twee seven jaer lanck:
Die hy' tot onse nut door Pithoos const doet blijcken
Met d'uytbeeldinghe schoon van 'tgheheel landts omvanck.
Hier door gaet zijn lof veer des loosen Griecx te boven
Die reysend' Circe sach, Cyclops, Calypso schoon,
D'half-hondighe Scylla, Charybdis en Syrenen.
Want 'tschat-rijcke Goa, Cananor, waert om loven,
Iava, Cochin, Pegu, Ceilan vol edel Steenen,
Stelt dees (met and're meer) als in Spieghel te toon.

In Amor' perseverando.

C. T.

In Indiæ descriptionem Iohannis Hugonis à Linschoten.

I*Ndiam & extremi tractus Orientis adire;*
Patriâ abesse annis quatuor atque decem;
Et toties mutare solum, mare, sidera, gentes;
Mutatis toties inde redisse domum;
Res rara & fælix Hugo Linscote, *nec ante*
Quenquam' alium è nostris hoc potuisse reor.
Si tamen hoc quisquam potuit, non ille perenni
Munere res visas detulit in patriam.
Quòd tu nunc facis, & nobis das cernere nullo,
Quæ prius innumero visa labore tibi.
Per te nunc Batavis Indos lustramus ab oris,
Totque hominum terras, mœnia, iura, domos.
Possumus & per te, si quem ferat ardor eundi,
Iam modo securas tam procul ire vias.
Tu brevia & syrtes, E naufraga saxa recludis,
Quique nocet portus, quæque sit aura favens:
Et quæcunque tuo legisti sæpe periclo,
Hæc eadem relegis quo fugienda modo.
Fœlix, qui tantos potuisti evincere casus,
Venturis tantos tradere temporibus.
Te magna à visis sequitur, sed gloria maior,
Plus vidisse tuæ, quam tibi, te patriæ.

Th. Velius Hornanus.

Op d'Oost-Indische Beschryvinghe van Ian Huyghen van Haerlem.

ODE.

D'Hert-roovende Goddinne
Om't Bataviersch' gheslacht,
Te toonen jonst en minne
En dat zy daer door winne,
'tTghevleugelde ghedacht:
Heeft haer schilp voort ghebracht;
Daer zy mede can varen
Op de Azure baren,
By daegh' ende by nacht.
Daer in gaet zy ras stellen
Huyghen met const bevaen:
Haer gulden seylken vellen
Om op de groote wellen,
Vande Woest Oceaen,
'tOnbaende pat te gaen;
Nae d'Oost-Indische Landen
En hem de cromme stranden
(Vol schats) te doen sien aen.
Tethys en haer ghespelen
Omringhen hen met spoet:
De Syrenen die quelen
Met soet klinckende kelen:
'tSchubde volck vreucht ontdoet;
Triton comt hen te moet
Doende 'thooft steken buyten,
En ringhs-wys' om hen sluyten
d'Arion-draghers soet.
Ghelijck gheschiet de geene
Die vande berghen hooch,
Sien in een dal seer reene,
Beeldinghen groot en cleene
Met een beschouwend' ooch;
Hier wert ghedaen vertooch
Van Beeck, Fonteijn, Revieren,
Heuvels, Krochten, Duwieren,
Daer schietmen met de Booch.
Aen d'ander zyd' verschynen
Dorpen en Steden eel;
De smakelijcke Wynen
Die 'therts druck doen verdwynen,
Becleden d'heuvels veel;
Hier d'Appelkens gout-geel,
Daer staen bosschen en haghen,
Hier sietmen s'Jagers laghen
Bestricken 't Ghedierts keel.
So gaet Cypris hem toonen
Wt goede jonsticheyt,
Die onder d'opganck woonen:
En 'tvolck dat om verschoonen
'tHooft met reucken verfreyt;
Hoe de Ste'en zijn gheleyt,
Hoe des Molucks landouwen
Vol Caneels zijn te schouwen,
Met Naghelen bespreyt.
Goa groot vol rijckdomen
Siet hy cierlijck ghebout.
De ses-vaem-dicke bomen,
En de Peerl-rijcke stromen,
Werden door hem beschout.
'tOnbederfelijck Gout
Siet hy aen 't water vinden:
Dieren die 't volck verslinden
En Olyphanten stout.
Bandan vol van Muschaten,

En 'tGout-rijck' Bisnagaer,
Calicut schier verlaten,
Ceylan diens innesaten
Visschen de Peerlen claer,
Sumatra seer vruchtbaer,
En door al d'ander rijcken
Laets hem claerlijck bekijcken
t Ghediert', Kruijt, schatten swaer.
  Wilt nu dan stadich loven
Huyghen als seer bemint,
Van Cypris die gheschouen
Hem heeft door Neptuns houen,
Met voorspoedighe wint:
Dies hy nu elck bekint
Maeckt, met schildersche toghen;
'tGheen zijn doorsichtigh' ooghen,
Oyt comen is ontrent.
  t'Welck alles is ghedreuen
In dit Const-rijcke Boeck
Door hem constich gheschreuen.
O Jongman waert verheuen
By de verstanden cloeck,
Aen elcken kant en hoeck
Moet u lof eeuwich dueren;
Des nijts seer boose kueren
Doen aen u gheen versoeck.

In Amor' perseverando.

C. T.

ITINERARIO,

VOYAGE OFTE SCHIP-
VAERT, VAN IAN HVGHEN VAN LIN-
SCHOTEN NAER OOST OFTE PORTVGAELS

Indien, inhoudende een corte beschryvinge der selver Landen ende Zeecusten, met aenwysinghe van alle de voornaemde principale Havens, Revieren, Hoeken ende Plaetsen, tot noch toe vande Portugesen ontdect ende bekent; Waer by gevoecht zijn, niet alleen die Conterfeytsels [1]) vande habyten, drachten ende wesen, soo vande Portugesen aldaer residerende, als vande ingheboornen Indianen, ende huere Tempels, Afgoden, Huysinge, met die voornaemste Boomen, Vruchten, Kruyden, Speceryen, ende dierghelijcke materialen, als oock die manieren des selfden Volckes, soo in hunnen Godts-diensten, als in Politie ende Huijs-houdinghe; maer oock een corte verhalinghe vande Coophandelingen, hoe ende waer die ghedreven ende gevonden worden, met die ghedenckweerdichste gheschiedenissen, voorghevallen den tijt zijnder residentie aldaer, alles beschreven ende by een vergadert door den selfden, seer nut, oorbaer, ende oock vermakelijcken voor alle curieuse ende Liefhebbers van vremdigheden.

Wesende in 't Vaders-land in de eerste juecht, ende gheneycht zijnde tot lesen vreemde dingen van Landen ende gheschiedenissen, waerinne besundere wel behaghen ende vermaeckelickheyt hadde, met een grooter verweckinghe der begeerten om vreemde ende onbekende landen te besien, ofte eenighe avontueren te versoecken, om daer door eenighsins mijn affectie te ghenoeghen, hebbe gheresolveert my eenighen tijt te absenteren van 't Vaders-land, ende conversatie van Vrienden ende Maghen, hoewel het my swaer viel, doch de verhopinge van dattet soude moghen wesen, een blussinge mijnder lust, hebbe my eyntelicken ghetroost sulcks te aenveerden, vertrouwende op den Heere, dat hy mijn voornemen soude helpen volbrengen; zijnde met dese gedachten ende teenemael geresolveert 'tselfde te vervolgen, hebbe oorlof vercreghen van mijn Ouders, die doen ter tijt woonachtich waren tot Enckhuysen, ende gereet wesende om scheep te gaen, my begeven in een Vloot Schepen, die ghereet lagen by 't Eylandt Texel, om naer Spaengien ende Portugal te varen, op een Schip dat naer S. Lucas

---

1) Een lijst der in de oorspronkelijke uitgave opgenomen „conterfeytsels" en kaarten is hier achter geplaatst bij de bibliographie. Daarbij is tevens aangegeven, welke daarvan thans zijn gereproduceerd.

de Barrameda [1]) soude seylen: want mijn intentie was naar Sivillien te reysen, daer ic twee Broeders hadde woonen, die daer ettelicke Jaren gheweest waren, om alsoo beter te recht te komen, ende met heure hulpe die ervarentheyt van 't Landt, ende Spaensche tale te cryghen.

An. 1579. den 6. Decemb. zijn wy uyt Texel geseylt.

Den 6. December, anno 1579, zijn wy uyt Texel gheseylt (wesende in compangie by naest 80. Schepen) onsen cours nemende naer Spangien. Den 9. van die selfde liepen wy door die Hoofden van Engelandt ende Vranckrijck. Den 12. hebben gesien den hoeck genaemt die Cabo de Finisterra. Den 15. saghen het Landt van Sintra, oft anders die C. de Rocxent [2]), alwaer die Revier Tegio ofte Tagus inde Zee loopt, aen welcke gelegen is die vermaerde stadt van Lisbonen; aldaer sommige van onse Vlote in liepen, ende van ons scheyden. Den 17. sagen den hoeck ofte C. De san Vincente. Den 25. op Kersdagh quamen binnen die Revier van S. Lucas de Barrameda, alwaer ick twee ofte drie daghen vertoefde, ende voer daer naer, nae Sevillien, daer ick arriveerde den eersten Januarij, anno 80. ende vont aldaer mynen eenen Broeder, overmidts den anderen ghereyst was naer 't Hof van Spaengien tot Madrid, ende hoe wel ick sonderlinghe lust [1 b] hadde terstont voorder te trecken, dan door ghebreck van de Spaensche tale (sonder welcke men qualick can over wegh geraken) was ghedwongen aldaer eenen tijt te blyven, om die ervarentheyt vande sprake wat te cryghen; Binnen middelen tyden ghebeurdent, als dat in Portugal aflyvigh wert die Coningh Don Henrick [3]), den laetsten uyt die Portugaloische [4]) stamme, door wiens doot daer een groot oproer ende oneenigheyt op stondt, overmidts dat den selfden overleden Coningh in zijn Testament liet voor recht erfghenaem ende successor den Coningh van Spaengien Philippus zijn Susters Soon [5]);

Oproer, door de doot van Don Hendrick, Coningh van Portugal.

---

1) D. i. San Lucar de Barameda.

2) Cintra. — Cabo de Roca.

3) D. i. De kardinaal Dom Henrique, titulair-aartsbisschop van Evora en administrateur van Braga, en oom van Dom Sebastiaan, werd koning in 1578 en overleed 31 Januari 1580.

4) Het huis Bourgondië—Aviz, dat sedert 1388 de koningen aan Portugal had geschonken, was met koning Hendrik in de echte mannelijke lijn uitgestorven.

5) Dit is onjuist. — Hendrik had bij zijn leven wèl gedacht aan het nemen van maatregelen, om de troonsopvolging te regelen, maar tot eene beslissing was het niet gekomen. Er waren niet minder dan vijf personen, gesproten uit het Portugeesche koningsgeslacht, welke in meerdere of mindere mate aanspraken op den troon konden doen gelden (men zie de duidelijke genealogische tabelen in Stephens, *Portugal*, p. 139, 279). Van deze had, wanneer men den straks te noemen prior van Crato voorloopig uitzondert, Catherina, gehuwd met den hertog van Braganza, dochter van den op Hendrik in leeftijd volgenden broeder, de oudste rechten. Filips II, zoon van Isabella,

Niet teghenstaende die Portugaloysers, zijnde altoos doodt Vyanden vande Spaensche natie, hebben daer meest teghen gheweest, ende ghecoren tot haren Coningh Don Antonio, Prior de Ocrato [1]), welcke was des overleden Coninghs Broeders Sone; Dit verstaende den Coningh van Spaengien, heeft hem terstont ghereet ghemaeckt om in persoone te gaen naer Portugael die Croon te ontfanghen, ende sont voor uyt den Hertoghe van Alva met een heyr volcks, ende vele gewapende om alle oproer ende tweedracht te stillen, ende heeftet eensdeels met ghewelt, eensdeels met geschencken, giften ende gaven onder zijn subjectie ghebracht, uyt welcke oorsake veel volcks trock uyt Sivillien ende alle wegen derwaerts, alst gemeenlick geschiet, die menschen geneycht zijnde tot veranderinge ende nieuwigheden, onder welcke mijn Broeder door opruyen van andere oock heen is ghetrocken, reysende eerst naer 't Hoff van Spaengien, dat doen ter tijt ghecomen was in de Stadt van Badajos [2]), die uyterste frontier Stadt van Spaengien aen Portugal, meenende aldaer eenighe verbeteringhe te cryghen: maer daer comende, wast in Portugal al geslist, ende alle oproeren neder gheleyt, ende Don Antonio verdreven, den Coningh Philippus door geheel Portugal voor Coningh aenghenomen [3]), waer door mijn Broeder zijn propoost van naer Portugal te gaen verandert heeft, ende begaf hem by eenen Ambassadeur, die van sConinghs weghen naar Italien soude reysen, met welcken hy heen is ghetrocken, ende comende in Salamanca, is kranc gevallen van een

---

de oudste zuster van Hendrik, kwam eerst in de derde plaats. Koning Hendrik voelde het meest voor de troonsopvolging door de hertogin van Braganza; maar door de intrigues van Filips in 's Vorsten omgeving en den druk, door Spanje's koning op Hendrik zelf uitgeoefend, begon deze laatste te aarzelen. Op zijn sterfbed maakte hij een testament, waarin hij bepaalde, dat het koninkrijk moest komen aan hem, die de meeste rechten had, m. a. w. hij nam geen beslissing (Vgl. vooral De Menezes, *Portugal restaurado*, I, p. 12 ss.). Om hier niet nader uiteen te zetten redenen heeft de hertogin van Braganza zich niet daadwerkelijk verzet tegen Filips pretentiën, evenmin als de andere pretendenten, behalve Don Antonio, prior van Crato.

1) Antonio, prior van Crato, was een zoon van Lodewijk, graaf van Beja, een ouderen, in 1545 gestorven, broeder van koning Hendrik. Volgens Antonio was hij geboren uit een wettig huwelijk. Maar zij die zijne wettige geboorte betwistten, en onder hen Hendrik zelf, hebben waarschijnlijk gelijk gehad. Antonio had een gedeelte van 't Portugeesche volk op zijne zijde, maar moest spoedig den strijd opgeven tegen de troepen van Filips onder den hertog van Alva.

2) Inderdaad wachtte Filips met zijne hofhouding den uitslag van Alva's optreden in Badajoz af (De Menezes, *Portugal restaurado*, I, p. 30 ss.). Na de verdrijving van Antonio (Augustus 1580) vertrok Filips in December van Badajoz naar Portugal.

3) Deze gebeurtenissen vonden plaats in Augustus 1580 en eenige volgende maanden. Zie beneden.

siecte die doen ter tijt regneerde in geheel Spaengien, ghenaemt Tavardilha[1]), daer veel duysenden af storven, als oock mijn Broeder.

Annotatio D. Pall[2]). [2 a]

Deze sieckte, welcke contagieus ofte voorspruytende was, doorliep niet alleen Spaengien, maer ooc Italien, Duyts-landt, ende vast t'geheel Christendom, als ick selve op die tijt in Italie wesende, mede besocht hebbe, werde aldaer gheheeten Coccolucio, om dat de persoonen die hier aen vervielen: niet anders queelden, als die Hanen doen, omme die Catharren, die in die keel schoten; waren gestadigh durende vuyle pestilentiale Cortsen, met seer veelderley accidenten, doch niet over vier daghen aenhoudende.

Een weynigh voor desen tijt isser so grooten Pest gheweest in Portugal, dat ghestorven zijn binnen die stadt van Lisbonen in twee Jaren over die 80. duysent menschen, waer naer volchde terstont die voornoemde sieckte, die door geheel Spaengien grousame destructie dede.

Jan Huyghen geeft hem in dienst met een Duyts Edelman ende reyst met hem naer Portugael.

Den 5. Augusto, van 'tselfde jaer, eenighe ervarentheyt der sprake kryghende, hebben my begheven by een Duyts[3]) Edelman, die van meeninghe was te reysen over landt naer Portugal, om het selffde landt te besien, ende oock verwachtende aldaer beter commoditeyt mynen lust te boeten. Scheydende van Sivillien den eersten September, passerende sommighe Dorpen ende Vlecken, quamen in Badajos, op den 8. van de selfde Maent, al waer ick vont mynen anderen Broeder, volgende sConinghs Hoff; Dese was tweelinck vande bovenghenoemde overleden.

In dese selfde Maent sterf de Coninginne van Spaengien, Anna van Oostenrijck, wesende Suster van Keyser Rodulphus, ende Dochter des overleden Keyser Maximilianus, des Coninghs vierde ende laetste Huijsvrouwe: waer over groote rouwe bedreven wert gheheel Spaengien deur; ende werde ghevoert van Badajos, naar het Clooster van S. Laurens in Escuriael, om aldaer begraven te werden;

---

1) Spaansch *tabardillo*, volgens 't Woordenboek der Spaansche Academie: „Fiebre maligna. *Pintado*. Enfermedad peligrosa que consiste en una fiebre maligna, que arroja al exterior unas manchas pequeñas como picaduras de pulga." Sassetti, *Lettere* (ed. van 1855), p. 142, zegt dat de Italianen deze ziekte „le petecchie" noemden. Geheel te onpas is de volgende aanteekening van Paludanus, want de door hem beschreven ziekte is een geheel andere. Littré, *Dictionnaire de Médecine* (1886) zegt van COQUELUCHE: „latin moderne, *pertussis*, all. *Keuchhusten*, angl. *hooping-cough*, it. *tosse asinina*, *pertusse*, esp. *coqueluche*."

2) Dit is een aanteekening van Dr. Paludanus (ten Broecke), over wien men een en ander opgeteekend vindt in de Inleiding.

3) Onnoodig te zeggen dat Van Linschoten met „Duitsch" steeds bedoelt, wie bij de Engelschen „Dutchmen" heeten. Onder „Nederlanders" of „Neerlanders" verstaat hij gewoonlijk Zuid-Nederlanders, o.a. Antwerpenaren.

Hebbende sommighe daghen in Badajos vertoeft, zijn van daer ghescheyden, passerende deur een stadt ghenaemt Elvas, welcke is die eerste in 't Coninghrijck van Portugal, ontrent 2. ofte 3. mylen[1]) van Badajos, ende tusschen beyde steden so scheyt hem Portugal van Spaengien, van daer zijn wy voorts ghetrocken duer sommige ander plecken van Portugal, ende zijn gecomen in de stadt van Lisboenen, den 20. September, alwaer doen ter tijt was den Hertogh van Alva, als Goeverneur vanden Coningh van Spaengien; ende men maeckte aldaer groote preparatie ende ghereetschap om de Coningh in te halen, ende te hullen voor Heere, naer ouder usantie van Portugal. Ick in Lisbonen comende, door de veranderinghe van't landt, ende noch gheduerende sieckte ende corruptie vande lucht ben cranck geworden, ende sevenmael ter ader ghelaten, doch met Gods hulpe weder ghenesen, ende siende weynigh voordeel by den edelman te doen, hebbe hem verlaten ende my ghevoecht by een Coopman, om die traffijcke van die Coophandel te leeren, tot datter yet anders offreceerden. Binnen dese tyden begost die Pest die weder op een nieu aenghestoken was, wat te cesseren, om welcke oorsaeck den Coningh zyn Incomst tot Lisbonen vertoeft hadde ende alsnu gheheel gedaen wesende in de Maent van Meye[2]), anno 81. is de Coningh tot Lisbonen met grooter triumphen inghehaelt, alwaer die Duytsche natie de prijs hadde van't beste werck ende spectacle, welcke was een Poorte ende Brugghe die op de strandt van die Revier stont, aldaer die Coningh uyt de Galeye tredende, aldereerst deur
[2 b] ginck, wesende van veel fraye dinghen ende Figueren verciert, lustich om sien, oock alle straten ende hoecken behanghen met costelycke Tapyten ende Historien, ende worden groote triumphe bedreven, gelijck in dierghelijcke tyden de manier is.

De Coninginne van Spaengien sterft ende wert ghevoert in 't Clooster van S. Laurens.

Jan Huyghen ghenesen zijnde van een sware sieckte, begeeft hem in dienste van een Coopman.

In Mey anno 81. wert de Coningh van Spaengien triumphantelic tot Lisbona inggehaelt.

Den 12. December, anno 81. is den Hertoghe van Alva tot Lisbonen ghestorven in't Palleys van den Coningh, ende dat om dat hy was zynen oppersten Hoof-meester, hebbende 14. daghen voor zijn doot anders niet ghenut dan Vrouwen soch; zijn lijff wert ghebalsemt, ende ghevoert naer zijn landt van Alva.

Den 12. Decembr. anno 81. sterft den Hertogh van Alva te Lisbona.

---

1) Van Linschoten rekent naar Spaansche mijlen, want in zijn „*Reys-gheschrift*" blz. 131, zegt hij: „Alle de verhaelde mijlen, als oock alle die inde discriptien van de Navigatien ende Itinerario verhaelt zijn, zijn altesamen Spaensche mijlen, van 17½ in een graedt, het welcke zijn 15. duytsche mijlen inde rekeninghe, etc."

2) Volgens andere berichten (zie De Stella, *Histoire du Portugal* I, p. 150) vond dit plaats op 26 Juni 1581, nadat Filips in een bijeenkomst der Cortes, eenigen tijd te voren te Thomar gehouden, als koning was gehuldigd (De Menezes, *Portugal restaurado*, I, p. 33 ss.; Stephens, *Portugal*, p. 283).

Den Prince van Spaengien Don Diego sterft.

In dese selfde Maent, die Coningh noch tot Lisbona wesende, is ghestorven die Prince ende erfghenaem van geheel Spaengien ende Portugal, des Coninghs oudste Soon Don Diego, ende overleedt in Madrid, waer van de rouwe weder vernieut wert, ende en bleven anders gheen kinderen dan een Soontgien, met name Don Philippe, ende twee Dochters.

De nobiliteyt van Spaengien ende Portugael werens denjonghen Prince van Philippe, als erfgenaem van Spaengien.

Binnen dese tyde quam oock te Lisbonen des Coninghs Suster, de Weduwe vanden overleden Keyser Maximiliano brengende met haer een Dochterken dat manck ginck, twelck daer naer in een Clooster gesteken wert, welck oock zijn met grooter Feesten ende triumphe in gehaelt. Naer't overlyden van des Coninghs outste Soon Don Diego, so zijn tot Lisbonen vergadert alle die groote Heere van Spangien ende Portugael, soo geestelick als weerlick in 't Palleys van de Coningh, ende deden den eedt met grooter Solemniteyt, naer ouder usancien aen die jonghe Prince van Spaengien Don Philippe, als erfghenaem ende rechte Successor van Spaengien ende Portugal ende andere dominien des Coninghs. In 't voor jaer van 82. is tot Lisbonen 'tseyl ghegaen een groote Armeye 1) schepen, waer van Overste was die Marck-Graef van Sancta Crus, met welcken ghinghen die principaelste vanden Adel van Spaengien ende Portugal, uyt vrye wille, op haer eyghen costen, om te bewysen die goede affectien die zy hadden om haren Coningh ende Heere dienst te doen, naer die Vlaemsche Eylanden 3) tegens Don Antonio, die daer ontrent 3) hielt met een Armeye van Fransoysche Schepen ende volck, wiens overste was eenen Philippe Strossy; Dese twee Armeyen ghemoeten malcanderen, ende deden eenen dapperen slach met groot verlies van beyde zyden, doch in 't lest Don Antonio met zijn Fransoysen de nederlage hebbende, ende veel van die Fransoysen gevanghen, waer onder waren sommighe vande principaelsten Adel uyt Vranckrijck, alle welcke op 't Eylandt van S. Michiel, duer bevel vanden Marck-Graef onthooft werden, ende d'ander Fransoysen in Spaengien ghebracht, ende altemael op de Galleye gheset; Don Antonio ontquamt met een cleijn Jacht, als oock den oversten

Optocht ende slach ter Zee teghen Don Antonio.

---

1) D. i. Armada.

2) D. i. de Azoren. Over de benaming „Vlaamsche eilanden" zie men vooral Jules Mees, *Iles Açores*, p. 86, ss.

3) De Azoren hadden Filips niet dadelijk erkend, maar de partij van Antonio van Crato gehouden. Het eiland Terceira bleef ook na Filips erkenning in Portugal den strijd volhouden. Vandaar dat Antonio, gesteund door een Fransche vloot onder Strozzi, deze eilanden tot uitgangspunt zijner nieuwe operatiën tegen Filips had gekozen (Vgl. Stephens, *Portugal*, p. 285; De Stella, *Histoire du Portugal*, I, p. 151, s.).

Philippe Strossy, in een Boodt, ende was ghequest, ende van die quetsure ghestorven; Van dese victorie waren de Spangiaerts seer hooghmoedigh, ende worde te Lissebonen groote triumphe bedreven, ende den Marckgraef van Sancta Crus met grooter Feest inghehaelt. Binnen desen tyden wesende alle dinghen gheslist, heeft den Coningh ghelaten tot Lisbonen zijn Susters Soon den Cardinael, Don Albertus van Oostenrijck, als Gouverneur, ende is weder ghereijst met die Keyserinne zijn Suster, ende des Cardinaels Moeder, ende het gheheele Hoff nae Madrid in Spaengien.

De victorie des magistraets van Spaengien ter Zee tegen Don Anthoni.

[3 a]

Dat 2. Capittel.

Beghinnende mijn Voyage ofte Schip-vaert naar Oost ofte Portugaels Indien.

Vertoevende tot Lisbonen, ende siende die handelinghe cleijn, midts die versche oneenigheyt vande Portugesen ende Spaengiaerts, ende offrecerende oorsake, waer mede ick mochte mynen lust boeten; Soo ghebuerdent ter selver tijt datter in Lisbonen eenen Monic was, van de Oorden van S. Dominicus, ghenaemt Don Frey Vincente da Fonseca, van edele afcomste, welcke door zijn gheleertheyt langhe tijt hadde gheweest Predicant vanden Coningh Sebastiaen van Portugal, met wiens worden gecaptiveert in Africa inden grooten slach, inden welcken den selfden Don Sebastiaen doot bleef [1]), ende werden daer naer weder gerantsoneert, ende kennende den Coningh Philippus zijn bequaemheyt ende wetenschap, heeft hem in grooter weerden gehouden, hem latende het selfde officie van Predicant van zijn Majesteyt, met begeerten hem zynen staet te vermeerderen, ende offrecerende dat den Stoel van 't Aerts-bisdom van gheheel Indien [2]) ledich stont, heeft hem daer mede versien ende vercregen van den Paus van Roomen confirmatie, hoe wel dat den selfden dat weygerden, vreesende de grouwelicke ende verre reyse, doch heeft hem den Coningh gheperswadeert sulcks zynen dienst ende wille te wesen, hem belovende binnen 4. ofte 5. Jaren van daer te ontbieden, ende te versien met een verbeteringe in Portugael: met welcke belofte accepteerden die reyse. Ick considererende

Een Prediker moninc wort gheordineert ende versonden Aertsbischop van Indien te wesen.

1) Koning Sebastiaan (1557—1578), de voorganger van Hendrik, sneuvelde 4 Augustus 1578 bij Kasr-el-Kebir, ten zuiden van Tanger, tegen de Mooren.

2) De zetel van „'t Aerts-bisdom van gheheel Indien" was in Goa, de hoofdplaats van Portugeesch Indië. In 1559 was het daar gevestigde bisdom tot een aartsbisdom verheven en in 1560 had de eerste aartsbisschop van Goa zijne waardigheid aanvaard. Sinds dien is de Aartsbisschop van Goa Primaat van 't geheele Oosten.

Jan Huygens voegt hem, om met den gheordineerden Aerts bisschop zijn reyse op Indien te vorderen.

op mijn stuck, hebbe met aller neerstigheyt ghepractiseert, om met desen Aerts-bisschop my in dienste te begheven, ende met hem die reyse te aenveerden, dat my slaechde tot mijnder voordeel, om dat mynen Broeder, die welcke het Hof te volgen moede was, hadde verworven van zynen Heere, ('twelck was een Secretaris van zijn Majesteyt) een officie van schrevijn [1]) op een van die Schepen, die dat jaer naer Oost Indien soude varen, welcke occasien my diende om tot mijn voornemen te comen, overmidts dat den selfden zynen Heere was groote especiale vrient vanden voorseyden nieuwen ghecoren Aerts-bisschop; door wien met weynigh bidden zy [2]) in diensten van den selfden Aerts-bisschop ontfanghen, ende onder ander opgeteeckent, welcke waren over die 40. in 't ghetal, ende om dat mijn Broeder de keur hadde van alle de Schepen, heeft het Schip ghecoren dat voor den Aerts-bisschop bereyt wert, om malcanderen beter behulpich te wesen. Aldus hebben wy ons bereyt gemaect om onse Voyage te beginnen, ende waren in companie van vijf Schepen, vande groote van 7. ende 8. hondert last 3) elck Schip, ende waren met namen, den Admirael 3) S. Philippus; Den Viesadmirael, S. Iacob. Dese twee waren nieuwe Schepen, d'een naer den Coningh, ende d'ander naer zijn Soon ghenaemt, d'ander waren S. Laurens, ende S. Francisco, ende ons Schip S. Salvator ghenaemt.

Den 8. April anno 83. stac de vlote van Lisbonen na Madera.

Op den 8. April, wesende den Goeden vrydagh, van 't jaer 1583. welcke is ghemeenlick den tijt dat die Schepen tseijl gaen, eenen dagh 4. ofte 5. onder ofte over, zijn wy alle ghelijck uyt die Revier van Lisbonen 't Zeewaert in geloopen, streckende onsen Cours naer 't Eyland van Madera, ende stellende onse saecken in Gods handen, sonder wiens faveur en hulpe wy niet en connen uytrechten, ende al onse voornemen niet en zijn.

Dat 3. Capittel. [3 b]

Ordinantie vanden selfden Schepen op haer Voyagen ende vaert naer Indien.

De schepen op Indien hebben elck byde

Die Schepen hebben in 't ghemeen elck op tusschen die 4. ende 5. hondert persoonen, somtijts min, by wylen meer, naer den tijt offreceert onder het Zeevolk ende Soldaten 4). In 't gints

---

1) D. i. secretaris, klerk.

2) D. i. ben.

3) Een verkorte uitdrukking voor Admiraalschip, indertijd niet ongewoon ook in 't Fransch en 't Engelsch, Evenzoo is „viesadmirael" het schip van den vice-admiraal.

4) D. i. zoowel zeevolk als soldaten.

gaen, zijn zy weynigh gheladen, dan sommighe Pypen met Olie ende Wynen, ende sommige andere coopmanschappen van particulieren, ende voorts anders niet dan Ballast ende Victualie voor 't volck; dan het meeste ende principaelste datmen sent naer Indien, zijn Realen van achten [1]), te weten, het Capitael ofte hooft-somme vande Pachters van de Peper, seynden alle jaren een groote somme van gelt, om die Peper daerom te coopen, ende voorts veel gelts van particuliere Cooplieden, de wijl dit de beste waer is diemen in Indien mach voeren, om dat zy winnen aen die Realen van Achten, over die 40. ten hondert. Soo haest als die Schepen de Revier uyt zijn, ende in die Zee comen, wort al het volck op elck Schip gemonstert, so wel dat Zee volck als die voor Soldaten comen, ende die absent zijn, ende op 't Landt gebleven van die in 't Register comen, worden op gheteijckent vanden Schryver van 't Schip, om daer naer in Portugal zijn Borge aen te spreken: want zy moeten altemael borgh setten, ende het goet dat in 't Schip gevonden wert van die absent zijn, wert terstondt met uytroep verkocht ende gemijnt, ende Inventaris daer af ghemaeckt, ende in depositio gheset in des Capiteijns handen; Desghelijcks van yemandt die sterft: maer daer comt weynigh af ter rechter handt, wordt aldermeest verduystert.

400. oft 500. mannen op.

Weynigh waren werden in Indien ghesonden, maer meest realen van achten, om den Peper te betalen.

Tgheheel geselschap der Indiaens vaerders moeten in Portugael borge stellen, ende in zee comende worden zy ghemonstert.

Den Schipper ende Stuerman hebben op de geheele Voyage van gints ende weder voor haren salaris 120. Milreys, elc Milreys doen Nederlandtsche munte, 7. Karolus guldens [2]) ende om dat die rekeninghe vande Portugaelsche munte altemael ghescheit met een soorte van gelt, ghenaemt Reysen [3]), welck is het cleijnste gelt dat men daer heeft, ende oock al ist noch so hooghe somme, so wordt altoos gherekent by Reysen, ende 160. Reys is also veel als een Karolus gulden, oft 4. Realen in silver [4]), soo dat twee Reysen zijn 4. penninghen, ende een Reys twee penninghen, Hollandtsche munte; Welcke declaratie hebbe ick willen doen, om beter te verstaen de rekeninghe van de reysen diese in Portugael ghebruijcken. Keerende

Verclaringhe vander schepshueringe.

1) Deze Spaansche munt was als wettig betaalmiddel in de Nederlanden toegelaten tegen een van regeeringswege ingestelden koers, welke bij plakkaat van 2 September 1594 op 2 gulden 5 stuivers bepaald werd. Zie Mr. N. P. van den Berg, *Encyclopaedie v. N. Indië*, II, blz. 588 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

2) Volgens Pirenne, *Histoire de Belgique*, III, p. 208, noot, bedroeg de Karolusgulden, uitgegeven in 1521 tot 1552 4 fr. 22; 1552—1559 4 fr. 20 in metaalwaarde. Later is de waarde allengs verminderd tot ongeveer een gulden.

3) Reis is een der meervoudsvormen van 't Port. reál.

4) Met „Realen in silver" is blijkbaar een andere munt bedoeld dan bovengenoemde „Realen van Achten". Het zal zijn de dubbele Vintem à 20 reis. Als 160 reis „also veel (is) als een Karolus gulden", dan is een Milreis 6¼ en niet 7 Karolus gulden.

tot onser materie, so ontfangt die Schipper ende Stuerman elcks 24. Milreys op de handt, behalven dien, hebben zy haer Kameren als beneden ende boven in 't Schip die zy verhueren ende groot profijt mede doen, neffens hare vryigheden ende voeringhe [1]), ende alle andere Officialen ende Zee-volc naer advenant; Ende hoe wel zy gelt ontfanghen, nochtans cost het haer meer van steeckpenninghen eer zyse cryghen, 'twelck alle met faveur ghegheven wert, ende niet naer verdiensten van den Proveador [2]), dat is d'opperste Ammeraliteyt van den Coningh, hoe wel dat van dit salaris gheen sekere ordonantie en is, want wordt daghelicks verandert: maer segghe alleenlick van 't salaris, dat ghemeenlick ghegheven wert, volgende d'ordinantie van ons Schip ende comste van dat Jaer. Die Contrameester, dat is den Hooghbootsman, heeft voor zijn gheheel salaris 50. Milereys, ende ontfanght op die hant 10. Milereys. Die Guardiaen [3]), dat is den Schimman 1400. Reys ter Maent, ende van voeringhe 2800. Reys, ende ontfanght 7. Milereys op de handt. Die Seto [4 a]
Piloto [4]), dat is den onder Stuerman, heeft ter maent 1200. Reys, zijn drie Ducaten, met soo veel voeringe als de Schimman. Twee Timmerlieden, ende twee Callaffaten [5]), dat zijn die met werck dryven, hebben elcks ter maent 4. Ducaten, ende 3900 Reys van voeringhe. Den Despensier, dat is die't eten en drincken uyt deylt: Ende die Merinho [6]), dat is die het volck vanght, ende heeft last alle munitie ende 'tvier te bewaren, ende te schaffen, hebben elck ter maent een Milereys, ende 2340. Reys van voeringe, behalven hare Camers ende vrydommen van Tollen, ghelijc alle andere Officialen, Bootsghesellen, Putgers [7]), Busschieters [8]), etc. hebben, een jeghelijc naer advenant, ende alle die in't Schips dienste zijn. Den Cuyper heeft 3. Ducaten ter Maent, ende 3900. Reys van voeringhe. Twee Strinceros [9]), dat zijn die 'tseyl ende die groote Ra af doen dalen op

---

1) De Lat. vertaling heeft „vectura" dat vertaald wordt met „voerloon, vracht". Maar in Van Dale vindt men den zeeterm Voering verklaard met „kleine koopwaren", die de bemanning mocht aan boord nemen, bootsmansnering, kortage.

2) Provedor, een superintendant over de uitrusting, enz. der schepen.

3) Guardião, ook thans nog in Portugal de titel van de scheepsonderofficieren.

4) Sotapiloto of Sotapilote.

5) Vgl. bij Kiliaan *Kallefater*, stipator; thans „kalefaterer".

6) Meirinho, in 't algemeen gerechtsdienaar, provoost. Het woord is overgegaan in 't Maleisch als *merinjo*.

7) Kiliaan heeft: *Putgher, putker, puteker.* Sax. Holl. Fris. Zel. Mesonauta, abiectus minister in navi: mediastinus navis. De Latijnsche vertaling van 1599 heeft „mesonautae", d. i. volgens de Lat. woordenboeken „de schipper die den roeiers het teeken tot het roeien gaf." 8) Kanonnier, soldaat met haakbus.

9) Port. „estrinqueiro".

een rat alst van doen is, hebbende elck ter Maent een Milreys ende 2800. Reys van voeringhe. Dryendertigh Bootsghesellen hebben elck een Milreys ter maent, en 2800. Reys van voeringe. Sevenendertigh Putgers, hebben elck ter maent 660. Reys, ende 1860. Reys van voeringhe. Vier Pagiens, dat zijn Jonghers, hebben met haer voeringhe ter maent 443. Reys. Eenen Constapel[1]), ende 8. Busschieters hebben differenten prijs ter maent, d'een min ende d'ander meer. Noch een Barbier[2]), die en heeft oock gheen seker salaris. Den Factoor[3]) ende Schrijver hebben geen salaris, dan alleenelick haer Camers te weten, beneden elcks een Camer van 20. Pypen, dat zijn 10. vaten elcks, ende boven een Camer om te slapen, waer van zy groot profijt doen. Dit zijn al die Persoonen die 't Schip ende Zeevolck aen gaen, die welcke hebben daeghs voor haer portie, te weten, altemael naer een maet, soo veel den minsten als den meesten, een pont ende $\frac{3}{4}$. Beschuijt, een halve Kanne wijn, een kanne waters, een Arroba[4]), dat zijn 32. pont ghesouten vleesch ter Maent, sommighe droogen Visch, Ayun, Loock, worden terstont in 't beghinsel uyt gedeelt, ende is van cleender weerden, sommighe dingen van Suyker, Honigh, Rozynen, Pruymen, Meel ende dierghelijcke snusterye wordt bewaert voor de crancken, noodigh zijnde, doch crygender weynigh af: want die Officieren houdent onder haer, ende consumerent, sonder datter d'ander veel af sien. Voorts wat beroerende is het koken, hout, smout, potten ende pannen, moet een yder voor hem selven besorgen, behalven dit comter noch eenen Schryver ende Bottelier van sConinghs weghen, voor die Soldaten, die welcke haer uytdeylinghe op haer selven hebben, op de maniere van het Zee-volck.

Dit alles is belangende die voyage ofte reyse derwaerts gaende, dan in 't wederom comen en cryghen niet meer dan deelinghe van water ende Beschuijt, tot die C. deboa Esperance toe, ende van daer herwaerts, moeten haer selven voorsien wat het Zee volck aen gaet: maer die Soldaten ofte Passagiers en crygen gants niet dan alleenlycken vry passagie, te weten een Kist in 't ruijm, ende het overloop voor haer betstede, dies en moghen zy niet uyt Indien comen sonder oorlof vanden Viçorey[5]), ende moeten vijf Jaren daer gheweest heb-

1) Kanonier.
2) Heelmeester.
3) Handelsagent of -commies.
4) Een arroba = 32 arrateis = 141 kilogram.
5) Port. „Viceréi", onderkoning (te Goa).

ben in dienst van den Coningh: maer die Slaven moeten vracht betalen van haren persoon, ende ooc Tol voor den Coningh, als wy op onse wederom keerende reyse breeder sullen verhalen.

Den 15. Aprilis hebben wy ghesien het Eylandt Madera ende Porto Santo, alwaer die Schepen van malcanderen scheyden, ende [4 b]

Den 15. Aprilis sagen wy het landt Madera.

een jeghelijck zijn cours gaet, overmidts dat zy altoos willen d'een voor d'ander in Indien comen, om beter profijt te doen, en eer te begaen, waer door zy by nacht ende ontyden malkanderen verlaten, en elck zyn hooft volcht.

Op den 24. Aprilis, quamen wy onder de Custe van Guinea, welcke beghint op den 9. graed [1]), ende duert tot de linie Æquinoctiael, al waert in 't ghemeen veel Dondert, Blixemt, ende vlaghen van reghen en wint, die met haestighheyt over comen en passeren, ende vallen soo sterck, datmen telcke reys die seylen moet strijcken, ende die groote Ra ter halver mast, ende somtijts geheel neder, dickwils 10. oft 12. mael op eenen dagh. Hier zijn onverdraghelijcke hitten, ende al het water dat in 't Schip is, stinckter, soo datmen de Nues moet toe houden als men drinckt: maer als men die Linie ghepasseert is wert het weder goet, hoe datmen dichter by 't landt is, hoe datter meer stormt, regent ende dondert ende stilten zijn, so datter altemets de Schepen wel een paer Maenden ligghen eerse door die Linie connen gheraken, als dan krijchtmen eenen wint die zy noemen den Generalen wint, en is eenen Zuydoosten wint: maer is altoos byde wint, ende moeten altoos by legghen, tot by naest in de hooghde van die C. deboa Esperance, ende overmids dat aen die Custen van Bresilien op 18. graden aen die zyde van 't Zuyden drooghten ligghen, die de Portugesen heeten Abrolhos [2]), die selfde streckt 70. mylen in Zee, welcke blyven aen de leeger wal ende rechter handt; om die te mogen voorby passeren, so houden die Schepen seer die Custe van Guinea, ende passeren also die voorseyde droochten: want anders vallende te leegh ende binnewaerts, so zijn zy ghedronghen naer Portugal te keeren, ende somtijts in perijckel van te

---

1) Thans wordt gewoonlijk aangenomen dat de kust van Guinea begint bij 12°19' N.B. (bij kaap Roxo).

2) D. i. de *Abrolhos*. Deze naam werd door Portugeesche en later door Nederlandsche zeevaarders gegeven aan rotsachtige eilandjes op verschillende plaatsen, vooral aan de kusten gelegen. De volksetymologie zag in dit woord „Open uwe oogen" of „Houd goede wacht", een etymologie aangenomen als juist in Portugal en Brazilië, alsook bij de Hollanders. Zoo leest men in de Reis van Verhoeven „*Begin ende Voortgang*" 1646, deel II (25), fol. 9: „Abroillos is soo veel te segghen als doet Ooghen open, sijn sekere droogten leggende op de Custen van Brasiliën".

verliesen, ghelijck het ghebuerde onsen Admirael S. Philippo, die welcke het voorleden jaer van 82. daer onder gheraekte by nachte, ende waren in groot perijckel van te vergaen, doch geraecten daer af, ende arriveerden weder naer Portugael, ende om dit jaer de selve drooghte te schouwen, liep hy so dicht onder de Custen van Guinea, dat hy door de groote stilte ende regen twee maenden lach en dreef, eer hy de Linie passeerden, ende quam twee Maenden naar d'ander Schepen in Indien : waeromme men moet wachten te nae aende Custe te comen, om die stilte te ontvlien, ende ooc niet te verre afhouden om de bovenghenoemde droochten te passeren, waer aen leyt de gheheele reyse van Indien.

Den 15. Mey, wesende ontrent 50. mylen van die Linie Æquinoctiael noordtwaerts, quam by ons een Fransche Jacht, ende stelden ons gheheel Schip in grooten oproer, overmidts dat ons meeste volck sieck was, ghelijc in die contreyen ghemeenlick gheschiet door de groote hitte, ende desghelijcks ist meest al onbedreven volck, die noyt Zee ghesien en hebben, daermen qualick ordonnantie mede kan houwen, doch schoten sommige schoten naer hem, waer mede hy ons verliet, naer dat hy een wijl met ons de spot ghehouden had, ende verloren hem terstont uyt het ghesicht, waer mede ons Schip weder gepassificeert wert.

Ontrent 50 mylen vande linie Equinoctiael quam by ons een Fransche Jacht.

Op den selfden dagh, wesende teghen den avont, hebben wy een groot Schip ghesien, ende vermoeyden dat het van ons companie was, gelijck wy daer nae verstonden : want het quam met ons te sprake, ende was 't Schip S. Francisco, daer wy ons alle in verblyde.

[5 a] Den 26. Mey, passeerden wy die Linie Æquinoctiael, welcke loopt door 't midden van 't Eylandt van S. Thome [1]), by de Custe van Guinea, ende alsdoen begonnen wy te sien de Zuyd sterre, en te verliesen de Noord-sterre, ende creghen de Son des middaeghs in 't Noorden, ende volghens den Zuyd-oosten ende generalen wint, die daer het gheheele jaer duer waeyt.

Op den 29. Mey, wesende Pincxteren, hebben die Schepen voor ouder ghebruijck te kiesen eenen ghemaeckten Keyser, ende te veranderen alle die Officialen van 't Schip, ende een bancket te houden, so dat die feest 3. ofte 4. daghen duert, het welcke wy onderhoudende,

---

1) De linie loopt niet „door 't midden van 't Eylandt van S. Thome"; dit eiland ligt iets verder noordelijk. Een der vele voorbeelden — waarop niet telkens kan gewezen worden — dat Van Linschoten's breedte- en lengtebepalingen niet steeds geheel nauwkeurig zijn, al verwondert men zich, den tijd in aanmerking genomen, waarin hij leefde, over de betrekkelijk groote nauwkeurigheid zijner opgaven.

Naer ouder ghewoonten hebben wy eenen Keyser ghecoren, ende alle Officiers verset.

hebben eenen Keyser ghekoren, ende wesende in 't Bancket, door sekere gheschille ende woorden, is een groot rumour opghestaen, ende quam so verre, dat de tafelen om ghestooten worden, ende onder de voet lach, ende waren wel over de 100. Rappieren uyt, sonder te respecteren den Capiteijn ofte yemandt: want hy lagh onder de voeten, ende liepen hem over het lijf, ende souden alsoo malcanderen vermoort hebben, ende 't gheheele schip verloren, so den Aerts-bisschop niet en hadde ghecomen uyt zijn camer onder den hoop met groot ghecrijt ende ghebeyr [1]), waerover zy begosten stil te houden, den welcken terstont gheboodt op de verbuerte van den Ban, datse alle Rappieren, Pongiaerden, ende al'tgheweer souden brenghen in zijn Camer, 'twelck terstondt gheschiede, waer mede alle dinck weder in vrede quam; Ende die eerste ende principaelste muytmakers worden ghecastijt, ende in boeyen gheworpen, daer door alle questien doot ende te niet wert.

Groote blyschap door dien wy de droochte van Bresilien ghepasseert waren.

Den 12. Junij, zijn wy gepasseert die voorghenoemde Drooghten van Bresilien, waer door groote blyschap in 't Schip was, overmidts dat wy hier door versekert waren niet weder te keeren naer Portugael, als geseyt is, ende als dan gheleyde ons noch den generalen wint tot voorby die Revier van Rio de Plata, al waer wy doen kreghen voor de wint tot aende Cabo deboa Esperance.

Op den 20. van de selfde Maent, is het schip S. Franciscus, dat dus langh by ons gheweest hadde, weder uyt 'tghesicht ghebleven.

Op den 11. Julij maecten onsen Stuerman gissinghe, dat wy noch wel 50. mylen van de Capo deboa Esperance waren, waeromme van die Aerts-bisschop ghebeden wert te willen naer land houwen, om die Cabo te moghen sien, ende was mistigh weder, ende houdende naer landt een ure ofte meer, saghen recht voor ons landt, ende warender gheen twee mylen van, 't welck ons door de donckerheyt ende mist bedeckt was, 't welck ons in grooter verbaestheyt setten: want onse ghissinghe anders was, ende beghinnende op te kleren, bekenden het landt, 'twelck was den hoeck, ghenaemt die C. Falso, ende Parcel [2]) ofte bancken vanden selfden hoeck, welck zijn ontrent 15. mylen voorby die C. deboa Esperance naer Mossambijcke. De C. deboa Esperance leyt op 35. graden zuydwaerts; Hier creghen wy een stilte, ende schoon weder, ende duerden ontrent een halven dagh, binnen welcken tijt vonghen wy veel Visschen met hoecken op die

---

1) D. i. gebaar, in den zin van misbaar.
2) Port. parcél, d. i. bank, ondiepte.

voorseyde grondt vande bancken op 10. ende 12 vadem, ende is seer excellente Visch, by naest ghelijck den Schelvis. Die Portugesen noemense Pescadas.

Den 20. vanden selfden, quamen wy weder by het schip S. Franciscus, ende spraken met hem, ende bleef by ons tot den 24. doen verloren wijt weder uyt het ghesicht. Den selfden dagh streken wy
[5 b] alle onse seylen, door contrarie wint, ende laghen twee daghen stil, en dreven om niet te vervallen; Wy waren in de hooghde van 't land, genaemt Tarra donatal [1]), welcke beghint in 32. graden, ende voleyndt in 30. Is van de C. de boa Esperance, 150. mylen. In dese contreye neemtmen ghemeenlick raet van alle Officieren van 't schip, oft goet is binnen door van 't Eylandt S. Laurenso [2]) te varen, ofte buyten om, want van binnen duer, gaet men naer Mossambique, ende van daer naer Goa, ende buyten om gaende, en moghen te Goa niet comen, overmidts datse te leegh vallen, om die stroomen van 't water, ende moeten naer Cochin varen, 'twelck zijn 100. mylen leegher als Goa, ende als die schepen die Cabo laet passeren, so en ist niet goet naer Mossambique te loopen, om dat zy niet in tijts ghenoech alsdan en connen tot Goa comen, door de groote stilte die daer binnen duer zijn: maer die in Julio die Cabo passeren, mogen wel naer Mossambique gaen: want het is vroech, ende hebben tijts ghenoech om daer water ende verversinghe te nemen, ende eenen dagh 10. ofte 12. stil te ligghen: Maer die in Augusto die Cabo passeren, comen te laet, en moeten buyten om naer Cochin, om niet te verletten, doch is dangereuser ende moeylijcker: want worden in 't ghemeen kranc van quade ende gheswollen beenen, schuerbuijck, ende andere sieckten.

Den 30. van die selfde Maent, waren wy in die hooghde vande Cabo, ghenaemt Das Correntes [3]), welcke zijn 130. mylen van Terra donatal, ende leyt op 24. graden aen 't Zuyen, aldaer begintmen te loopen tusschen het Eylandt.

---

1) Terra do Natal, zoo genaamd omdat Vasco da Gama het ontdekte op Kerstdag 1497.

2) De oude naam van Madagascar. Zoo zegt Camões (*Lus.* X 137):

De São Lourenço ve a ilha affamada.
Que Madagascar é d'alguns chamada.

De naam St. Laurens werd aan 't eiland gegeven omdat J. G. d'Abreu de Westkust in 't gezicht kreeg op St. Laurensdag (10 Aug.) van 1506, volgens de gewone lezing, die echter niet door allen gedeeld wordt; vgl. P. A. Tiele, *De vestiging der Portugeezen in Indië* (De Gids, 1875, III, blz. 191).

3) Kaap Corrientes.

Marcus Paulus ghetuycht dat dit eyland het grootste onder alle Orientaelsche eylanden is.

Het Eyland van S. Laurenso wort geheeten van Marcus Paulus [1]), het groote Eylandt van Magastar; van Andrea Thevet [2]), Madagascar: is het aller grootste van alle Orientale Eylanden, also dat het in de grootte het Coninghrijck van Castilien ofte van Portugal te boven gaet; het leyt aen d'ander zyde van Aphrica, als men ghepasseert is C. deboa Esperance; Heeft in die lenghte, na die opinie van Thevet, 72. graden, ende in die breede 11. graden 30. minuten, Heeft in 't ronde naer sommige opinie, drie duysent Italiaensche mylen, naer sommighe 4. düysent, 'tvvelck soude wesen 600. oft 800. duytsche mylen; men houdt dit Eylandt wel getempert te wesen, daerom rijck van volck, die alle Mahometanen 3) zijn. Marcus Paulus verhaelt, dat op dit Eyland regieren vier Ouden, die 't gouvernement hebben 4), dattet gheheel rijck zy van wilde ende tamme Beesten, van vremde Voghelen 5), daer van hy fabulen schrijft, niet weerdigh te gedencken. Dit Eylant heeft oock Elephanten, ende alderley beesten, die eenen horen dragen, daer af het eene gheheeten wort een Indiaens Esel, met heele clauwen, ongheclooft. Het ander Orix [6]) met ghecloven clauwen; Heeft overvloedigh veel Slanghen, Haeghdissen, ende groote Bosschagien van roode Sandalen 7), die daer weynigh geacht wordt om die abondantie; Oock geeft die Zee aldaer veel Ambra. Dit Eyland heeft oock overvloet van Rijs, Geerst, Aranien, Limoenen, Citroenen, ende Pompoenen, die soo groot zijn, dat die een Man nauwelijcks omvatten kan, roode, geele, ende witte, oock beter dan onse; veel Gengbers, die zy groen eeten; Honigh ende Suyker rieden, daer zy niet weten mede om te gaen; Safferaen, vele medicinale kruyden, Indische noten; Oock gheeft het Silver; ende heeft vele Revieren, schoone Fonteynen, ende vele Haven, in welcke vele Saracenen oft [6 a]
Mooren haer coopmanschappen brenghen: Goude ende zyde Lakens, Linne van boomwolle, ende dierghelijcke.

Het Eylant S. Laurenso leyt 120 mylen van C. Das Corintas.

Van S. Laurenso naer Mossambique, 't welck leyt verscheyden van 't vaste landt, te weten, vande C. Das Correntes 120. mylen, ende is een Eylandt lanck 220. mylen, streckende zuyden ende noorden, breedt 70. mylen, beghint aen de eerste punct naer die Cabo toe op 26. graden, ende voleyndt naer 't noorden op 11. graden. Het volck van 't Eylandt zijn swart, ghelijck die van Mossambique, ende loopen naect, dan hebben het hayr van 't hooft so seer niet gecrult

---

1) Zie Col. Yule's *Marco Polo*, 3d. ed. II, 413.

2) André Thevet schreef verscheiden waardelooze boeken, o. a. een *Cosmographie* 2 deelen, Parijs 1575.

3) Dit is zeker te algemeen gesteld.

4) Over de inrichting van het „bestuur" wordt iets gemeld door de Nederlanders, toen zij op 't eind der 16de en in de 17de eeuw met Madagaskar in aanraking kwamen. Zie De Jonge, *Opkomst*, II, blz. 379; Heeringa, *Mauritius* (Indische Gids, 1895, blz. 46, vg.); Heeres, *Corpus Diplomaticum*, I, blz. 361 vg.

5) Bedoeld is de vogel Rukh, door sommige schrijvers vereenzelvigd met den thans uitgestorven reuzenvogel Aepyornis maximus. Vgl. Hobson—Jobson, new ed. p. 764, f.

6) D. i. Oryx, Grieksch ὄρυξ, een soort antilope, o. a. vermeld in Athenæus, *Deipnosophistæ*, V, 200.

7) Over 't roode sandelhout vgl. men Hobson-Jobson, p. 789, f. In historische tijden leverde Madagaskar dit hout niet op. Een der voornaamste houtsoorten, welke onze O. I. C. van het eiland trok, was ebbenhout (vgl. Heeringa, *Mauritius*, passim).

als die van Mossambique, zijn oock soo peck swart niet. Die Portugeesen en hebbender sonderlinghe gheen trafficquen, overmidts datter niet veel te halen is, doch en is tot noch toe sonderlinghe niet bekent. Den eersten Augusti passeerden wy die drooghten, ghenaemt os Baixos de Iudia [1]), dat is de Drooghte van de Judinne, welcke zijn vande C. das Correntes, 30. mylen, ende liggen tusschen het Eyland van S. Laurens, ende 'tvaste landt, te weten, van 't Eylandt 50. mylen, ende van 't vaste landt 70. mylen, welcke droogthen beghinnen op 22½. graden, ende duren tot 21. graden, men moeter hem seer voor wachten: want zijn seer periculues, daer zijn veel Schepen op gebleven, ende noch cortelingh int Jaer 1585. comende van Portugael een Schip, ghenaemt S. Iago, wesende Admirael van de vlote, en was het selfde dat met ons van Lisbonen voor Viesadmirael quam, d'eerste reyse, als wy op een ander plaetse sullen verhalen tot zijnder tijt.

Periculose droochten inde Judische zee Baixos genoemt, liggende 30. mylen van C. Das Corintas.

Den 4. Augusti sagen wy het land van Mossambique, welck leyt van de drooghte van Judea 90. mylen op 15. graden zuydwaerts. Des anderen daeghs daer aen zijn wy op die Ree van Mossambique gheloopen, ende int incomen quam by ons het bovenghenoemde Schip, S. Iacob, ende liep met ons op de Ree, ende was maer een ure doen wijt eerst int ghesichte kreghen van alle die reyse, naer dat wy by het Eylandt van Madera van malcanderen gescheyden waren, sonder oyt ghesien te hebben, wy vonden daer noch twee andere Schepen van onse companie, die daeghs voor ons ghecomen waren, te weten S. Laurenso, ende S. Francisco; Desghelijcks vonden wy daer noch het Gallioen ofte Schip dat naer Malacca soude varen, twelck ghemeenlick een Maent voor de Schepen van Indien uyt Portugael scheyt, alleen om dat zynen wegh verder streckt, doch comen ghemeenlick tot Mossambique om water ende ververssinge te nemen, als haer de voyage lanck valt, ende ghebreck kryghen, so niet, soo loopen zy buyten het Eyland van S. Laurenso, sonder haren cours op Mossambique te nemen. Wy waren met ons vieren van ons Vlote tot Mossambique, ghebreeckende alleen onsen Admirael S. Philippe, die welcke hem so dicht hadde gevoecht by de Custe van Guynea, om te beter te schouwen [2]) die drooghten van Bresilien, diemen noemt Abrollios, daer hy 'tvorighe jaer hadde op gheweest, als ghe-

Mossambique leyt 90. mylen van de Judische droochten op 15. graden zuydwaert.

De schepen op Malaca moeten een Maent eer uyt loopen, om dat haren wech verder streckt.

Men can dicht onder de Guinische custen seylen om de Brasilische droch-

1) Bayxos (ondiepten, zandbanken) da India. Een vergissing van Van Linschoten, die voor *India* gelezen heeft *Judia*.

2) D. i. schuwen, in den zin van vermijden.

ten (Abrollios ghenaemt) te schouwen.

seyt is, dat hy daer so veel stilte kreegh, dat hy langhe tijt naer ons die Linie Æquinoctiael passeerden, ende die C. de boa Esperance met grooten storm ende onweder, ghelijck het gemeelick gheschiet die laet comen: waer door ghedwongen waren buyten om te loopen, om d'oorsake voren verhaelt, ende quamen tot Cochin wel 2. maenden naer dat wy al tot Goa waren, ende hadden veel miserie ende armoy ghepasseert, ende veel cranckheden, als swellende Beenen ende schuerbuijck, etc.

Dat 4. Capittel.

[6 b]

Beschryvinghe van Mossambique, hetwelck leyt op 15. graden aende Zuydtzyde vande Linie Æquinoctiael, op de Custe van Melinde [1]), anders van Abex ofte Abexim [2]) ghenaemt.

Mossambique is een Stadt int Eylandt Prasio 3), met een sekere, doch cleyne Haven, aen die rechte zyde nae die Cabo toe, hebbende die Goudt Mynen van Sofala, aen die slinckerzyde, die vertreffelijcke Stadt Quiloa 4), ende oft wel om die omgaende vlecken dese plaetse onvruchtbaer ende onghesont is, nochtans volck-rijck, om die bequaemheyt des oorts. In vorighe tyden van Mahometanen bewoont, onderworpen wesende den tyran van Quilo 4), die door zijn officier (welcke die Arabicis Zequen 5) heeten) gheregiert werden.

Mossambique is een Eylandeken, ligghende ontrent een half mijl van't vaste landt, in een bocht, soo dat het vaste land aende noordtzyde verder in die Zee comt als Mossambique, ende voor aen ligghen noch twee andere Eylandekens, ghenaemt S. Ioris ende S. Iacob, welcke comen met den uyttersten hoeck van 't vaste Landt over een, ende tusschen dese twee voorste Eylandekens die onbewoont zijn, ende het vaste landt, loopt men naer Mossambique, so dat die Eylanden blyven aende slincker handt aent Zuyden, ende het vaste landt aende rechter handt aent Noorden, ende loopen also ontrent een cleijn mijl tot Mossambique op die Zee sonder Lootsman: want 't is diep ghenoech, ende die drooghten ende tsandt van de zyde

---

1) Melinde ligt veel noordelijker (3° 13' Z.B.). Dat Van Linschoten de geheele kust zoo noemt, is te verklaren uit het feit dat de stad Melinde de noordelijkste plaats geweest is, door Vasco da Gama op zijn tocht naar Indië aangedaan. (Zie beneden blz. 24).

2) Abessinië (Vgl. beneden, blz. 23).

3) Deze naam komt op de kaart van 't eiland Mozambique van Van Linschoten niet voor.

4) Alias: Kiloa of Kilwa, 8° 58' Z.B.

5) Arabisch „Sjeich". Het zonderlinge „Arabicis" van Paludanus zal wel een drukfout wezen voor „Arabici" of „Arabes."

van 'tvaste landt sietmen bescheydelicken ghenoech, om dat te schouwen. Die schepen ligghen so dicht by tEylandt ende de fortresse [1]) van Mossambique, datmen met een steen mach opt landt werpen, ofte wat verder, ende ligghen tusschen tvaste land ende tEylandt dat ontrent een halve mijl van malkanderen leijt, so dat die schepen daer ligghen, als oftse in een Haven ofte Revier laghen. Het Eylandt van Mossambique is groot een half mijl int omgaen, plat landt, ende rondtom met eenen witten strand van sandt; heeft veel van die Indiaensche Palm ofte Nooteboomen, oock heeft het sommighe boomen van Oraengie Appelen, Limoenen, Citroenen, Indiaensche Vyghen [2]): maer van andere fruyten diemen in Indien ghemeen heeft, zijnder weynigh te becomen, ooc Coren ende andere greynen, Rijs ende alle lijftochten ende coopmanschappen, als Lijnwaet, ende diergelijcke nootsakelicke waren, moeten al van Indien comen: Wat het Vee ende vleesch belangende is, als Ossen, Schapen, Geyten, Verckens, Hoenderen, etc. vintmender by menichten, ende goede coop. Alhier vintmen oock Schapen van vijf quartieren, hebben den steert soo breedt ende groot, [3]) datter soo veel aen te eten is, als een van d'ander quartieren, ende zijn soo vet datmense niet en can ghenutten; Daer zijn Hoenderen gheheel swert, van veren, vleijsch en been [4]), soo datse ghecockt schynen inckt te wesen, doch van seer goeden smaeck, ende houdense voor beter als die andere. Dese vintmen oock sommighe in Indien: maer soo veel niet als in Mossambique. De verckens is een seer kostelick eeten, ende uytermaten schoon en smakelick vleijs, so datmen by experientie ghevonden heeft, alle andere vleys te bouen gaet, ende die krancken werde alle
[7a.] vleijs verboden te eeten, uytghesondert het Vercken vleys, door zijn goetheyt [5]). Het Eylandt en heeft gants gheen soet water om te drincken, dan moetent altemael van 't vaste landt krygen, van een

Tusschen de Eylanden S. Joris ende S. Jacob ende het vaste landt loo-ptmen na Mossambique sonder perikel.

Beschryvinghe der vruchten, ende andere voetselen van Mossambique.

Schapen diens steerten so goet als een haerder vierendeel is.

Hoenders diens vlees so swart als inckt is.

1) Gesticht in 1507 door D. de Mello.

2) Een naam voor pisang of banaan, nog lang in gebruik gebleven.

3) De vetstaartige schapen zijn thans welbekend.

4) Dit is niet juist; het vleesch is wit als van andere hoenders. Van deze hoenders gewaagt reeds Marco Polo (zie Col. Yule's 3de ed., II, p. 351.)

5) De vetstaartige schapen komen in verschillende landstreken voor, o.a. aan de Kaap de Goede Hoop, waar zij in 1595 de aandacht der Nederlanders van den eersten tocht naar Indië trokken: „De schaepen haeren staerten hebben meer smeers ende vet als aen twee ofte 3 jae 4 schaepen by ons aen haer ganse lyff hebben, wandt de staerdt werdt voor tbeste quartier gehouden ende hebben aldaer 5 quartier, twelck ongelooff-lyck schynt te weesen, gelyck nochtans alsulcx alhier van dezelve verhaelt staedt, waerachtich es . . . ." (De Jonge, *Opkomst* II, blz. 300, 309). Ook op Madagaskar troffen de onzen ze bij die gelegenheid aan.

plaets die de Portugesen noemen Cabasera [1]), ende ghebruijcken in die huysen groote Potten die van Indien ghebrocht worden [2]), om 't water daer in te verwaren.

Beschryvinge der Fortresse die den Portugesen hebben op den inloop van Mossambique.

Die Portugaloysers hebben daer een seer schoone ende stercke Fortresse, die nu eerst binnen thien oft twalef jaren volmaeckt is, ende respondeert recht teghen die voorste Eylandekens ende incomst van die Schepen, ende is een van die beste ende sterckste van bousel van gheheel Indien: maer hebbender weynigh geschut ende munitie noch ghereetschap op; Desghelijcks gheen Soldaten, dan alleenlijck den Capiteijn met zijn dienaers die daer op woont, doch noodigh zijnde, zijn gheobligeert alle die ghetroude Portugesen die op 't Eylandt woonen, welck mogen wesen 40. ofte 50. ten hooghsten; moeten alsdan het Casteel helpen bewaren: want het Eylandt en heeft anders gheen beschutsel, dan alleenelicken dese Forteresse, die reste is altemael open, ende vlacke strandt. Rondtom binnen het Casteel zijn sommighe cisternen ofte waterbacken ghemaeckt, die altoos vol waters zijn, so datter altoos voor een jaer ofte meer water in is, noodich wesende, hoe wel zy weynigh voor den noot sorghen, soo wel den Cappiteijn, Officieren, ende andere inwoonders, dan alleenlijck om goet by een te vergaderen, behaluen dese 40. ofte 50. Portugesen ende Mestisten, welck zijn van hare procreatie in Indien ghegenereert, diese noemen Mesticos [3]), dat is soo veel als half gheslacht; dese werden oock mede voor Portugesen gerekent, so zijnder noch in 't Eylandt van Mossambique over de drie ofte 400. stroeyen huijskens ende hutten, welcke zijn vande ingheboren van 't landt, altesamen Swarten, ghelijck die van Cabo Verde, S. Thomas, ende gheheel Æthiopia; Dese zijn onder subjectie vande Portugesen: waer van sommighe houden die Wet van Machomet, die welcke aleer die Portugesen het Eylandt creghen door communicatie vande Mooren ende Mahometisten van 't Roode Meer die Wet hebben aenghenomen, ghelijcker oock veel in die contreyen zijn, te weten, die Custe streckende naer 't Roode Meer toe: maer van Mossambique opwaert naer die C. deboa Esperansa toe, en hebbense gheen communicatie ghehat [4]), al waer de Swarten

De kinderen der Portugesen worden Misticos dat is half gheslacht gheheeten.

Verclaringe der ghedaente deses volcs, ende hoe sommighe Machomets wet hebben aenghenomen.

---

1) Cabaceira, op 't vaste land van Mozambique.

2) De groote martavanen, waarover Van Linschoten later (in 't 17de kapittel) spreekt

3) Verkeerde spelling voor „Mestiços."

4) Dit is niet juist. Bezuiden de Zambesi is Sofala zeker door hen bezocht geworden (Devic, *Pays des Zendjs*, p. 87, 117, 133, enz.). Vermoedelijk zijn de Arabieren nog verder Zuidwaarts geweest, tot onmiddellijk benoorden Kaap Corrientes (Theal, *History and Ethnography*, I, pp. 181 ff.)

ende ingheboren van 't landt noch leuen ghelijck beesten, sonder wetenschap van Godt ofte zijn gebodt. Sommige van dese Swarte van 't Eylandt zijn oock Christenen, ende sommighe Heydenen, gaen alle ghelijck naeckt, alleenelick die Mans hebben het uyterste van haer manlickheyt met een cleijn doecxken bewonden, ende die Vrouwen van de halue borsten, tot de halue dyen, met eenen cattoenen grouen doeck omwonden, ghelijckmen by haer conterfeytsels mach sien, by de Figuren van Indien, dit is te verstaen van die byde Portugesen op 't Eylandt woonen: want die van 't vaste landt loopen meest naect, ende somtijts die schamelheyt bedeckt, somtijts niet.

Beschryvinghe in wat manieren sommige deser inwoonderen noch als beesten leven.

Die Portugesen dryuen haer handelinghe met die van 't vaste landt, in sommighe Dorpen naest by haer gheleghen, als Sena, Macuwa, Soffala, Cuama [1]), &c. die welcke al meest differente manieren, talen, ende leuen onder malcanderen hebben, elck op haer seluen,
[7 b] ende teghens den anderen oorlooghen, ende d'eene d'andere vanghen, ende vercoopen, ende sommighe eeten menschen vleesch, als die Macuwen ende andere; haer meeste onderhout is van die Jacht, ende van't vleijsch van de Olifanten, welcke is de oorsake, datter soo veel Olyfants tanden van daer comen. Dese Swarten op 't vaste landt, ende door gheheel Æthiopia, hebben haer Dorpen ende wooninghen met haer Coninghen, eclke natie ofte gheslacht op haer seluen, so menigh Dorp, so menigen Coningh, ende die different in tael, manieren ende usancien, ende hebben oorloghen met haer ghebueren; Men en machse niet betrouwen, om dat zy geen woort ofte ghelooue houden: want voor 4. ofte 5. jaren waren die Portugesen van Mossambique op 't vaste landt daerse haer daghelicksche handel mede dreuen, ende in vrede saten, meenende datse ghenoech sonder perijckel waren: maer als zy daer minst op dochten, quamen de Swarten van 't Landt, ende overvielense ende smetense doot, sonder datter een aff quam.

Dese ende alle der Ethiopischer Inwoondren hebben elck in haer eyghen dorpen haer bysondere Coningen, ghewoonten, ende orloghen tegen malcanderen.

Die regieringhe van 't Eylandt vande Portugesen, is aldus: Zy hebben alle drie jaren eenen sonderlinghen Cappiteijn, ende sConinghs Facteur, ende alle andere Officieren, worden al gheprovideert ende ghegunt vande Coningen van Portugael voor drie en drie jaren, 'twelck zijn persoonen die de Coningh in Indien ghedient hebben in zijn Armeye, ende in recompense ende betalinghe van haer dienste, gheeft haer dese Officien, een jeghelick naer zijn qua-

Verclaringhe van den staet des gouvernements der Portugesen ende hare gagien.

1) Sena, aan de Zambesi; Macuwa herinnert aan Makua, dat op de kaart van Stieler als naam van een gebied ten W. van Mozambique voorkomt.

liteyt ende bequaemheyt, al waerse hebben hare gagie ende salaris, behalven datser by conquesteren: want zy doen wat zy willen den tijdt haerder residentie. De Capiteijn heeft groot profijt: want daer is noch een ander Fortresse, ghenaemt Soffala [1]), 'twelck leyt van Mossambique naer die C. deboa Esperansa, tot 120. mylen; By de selfde is een seker Myne, ghenaemt Monomotapa [2]), in welck landt leyt een groot Lack, waer uyt men seyt die Reuier Nilus haren oorspronck te hebben, als oock die groote ende vermaerde Reuier van Cuama ofte Niger, die tusschen Soffala ende Mossambique in die Zee loopt, in wiens gront ende sant Goudt geuonden wert [3]). In dese Myne van Monomotapa wort veel Goudt gheuonden, ende noch ander Goudt, dat de Portugesen noemen Goudt van Botongo en ouro em po [4]), ofte stof Gout: want is ghelijck sandt so cleijn: maer is van de beste alloy dat in gheheel Orienten gheuonden wort.

De Goutmynen by Monomotapa, seer Profytelick voor de Portugesen.

Op dese Fortresse van Soffala, heeft die Capiteijn van Mossambique zijn Factuer, ende sendt daer jaerlicks henen twee oft drie mael seeckere Schuyten, ghenaemt Pangajos [5]), welcke gaen langhs die Custen heen, ende halent Goudt, ende brenghen het tot Mossambique.

Dese Pangaios zijn ghemaeckt van licht hout, ende aen malcanderen ghenaeyt met coorden, sonder eenen yseren Naghel te hebben. Men affirmeert dat die Myne van Angola aen d'ander zyde van Africa, niet verre en is vande Myne van Soffala voorseyt, ende en souden gheen dry hondert mylen verscheyden van een ligghen, ende gheschiet dickwils datter Swarten zijn ghecomen van Angola naer Soffala over landt.

Daer zijn Swarten die d'ander draghen op haer rugghe, ghelijck Beesten, ende zijn daer toe ghewent; Desghelijcks andere dinghen, ghelijck oft Peerden, Muylen oft Esels waren, ick hebber ghespro-

---

1) Sofálah is 't Arabische Saflá, laag (grond, enz.)

2) Over Monomotapa en de Portugeesche aanrakingen daarmede, zie men Theal, *History and Ethnography* I, p. 291 vgg.

3) Vgl. over deze goudmijnen Theal, op. c. I, 315, 331, 334, enz.

4) In den oorspronkelijken tekst staat *onro*, een drukfout voor *ouro*; „*ouro em po*" is „goud in stof, stofgoud"; *botongo* is nog niet met zekerheid verklaard. Theal, op. c. I, 162, meent het in verband te moeten brengen met het woord Botonghi, zooals volgens Port. schrijvers de inlandsche goudgravers werden genoemd; o. i. is Botongo hetzelfde als Botonga, naam van een stam in 't district Sena.

5) Van „pangaio", meervoud „pangaios", dat o.a. ook bij Camões, *Lus.* I, 92, voorkomt, is nog geen volkomen bevredigende verklaring gevonden. Volgens een mededeeling van den Heer *Rouffaer* zou het een vervorming en begripsuitbreiding van Mal. „pengajuh", pagaai, zijn.

[8a.] ken diese ghesien hebben, daer van daen comende. Keerende weder op die regieringe vande Portugesen ende haer Capiteynen, so is die Capiteijn alleenlijck zijn profijt binnen den tijt van 3. Jaren, over die 300. duysent Ducaten, dat zijn 9. tonnen schats; Ghelijck den tijt, als wy daer laghen, die Capiteijn Nuño Velio Pereira [1]) ons selfs ghetuijghden, en dit meest in Goudt dat van Soffala ende Monomotapa comt, als gheseyt is. Van Mossambique wort naer Indien ghevoert Gout, Ambargrijs, Ebenhout, ende Yvoren, ende veel Slaven ende Slavinnen diemen naer Indien voert, om datse die sterckste zijn van gheheel Orienten, om het vuijlste ende grofste werck te doen, waer toe zyse alleen ghebruijcken. Men vaert van hier maer eens jaers naer Indien, inde maent van Augustus tot half September, overmidts datmen in geheel Indien moet varen met Monssoyns, dat is met ghetyden vande Jaer, diese also noemen vande winden, die sekere Maenden in 't Jaer wayen, waer mede zy haer rekeninghe maken om te gaen ende comen, van d'een plaets op d'ander; ende men is in 't gemeen onder wegen van Mossambijcke tot die Custe van Indien 30. daghen, luttel min ofte meer, ende als dan blyven in Indien tot die Maent van Aprilis. Dan comt weder de wint ofte Monssoen naer Mossambique toe. In somma datter alle jaer gaet ende comt een schip van des Capiteijns wegen die zijn Coopmanschap drijft, ende niemant en mach daer traffikeren, dan alleenelick die daer tot Mossambique woonachtigh ende getrout zijn : want onghetrout en moghender niet blyven door particulier Privilegien vande Coningen van Portugael, om dat het landt bewoont ende onderhouden souden worden [2]). Achter Mossambique streeckt Paep Jans landt [3]), datmen aldaer noemt het Landt van Abexynes, waer van dese Custe van Mossambique, tot het Roode Meer toe, ghemeenlick ghenaemt wort die Custe van Abex, om dat die van Paep Jans landt, dieder veel in Indien comen, sommighe Slaven, ende een deel vrye, daer voor Boodtsghesellen dienen op die Portugaelsche schepen, die haren handel van d'een plaets op d'ander dryven, wiens

De Capiteijns soldye bedraecht 300. duysent Ducaten.

1) Nuño Velho Pereira was toen voor de tweede maal goeverneur (capitão) van Mozambique. Vgl. Theal. op. c. I, 352, 383, 399.

2) Deze maatregelen hebben niet het gewenschte gevolg gehad, ondanks de groote privileges welke aan gehuwde Europeesche immigranten verleend werden. Vgl. Theal, op. c. I, p. 476, 489, 483—491.

3) Het is bekend dat de Portugeezen in de tijden hunner eerste ontdekkingstochten het rijk van den geheimzinnigen z. g. Priester Johannes vereenzelvigd hebben met Abessinië, dat trouwens nog in de 17de eeuw als Regnum Presbyteri Johannis bekend stond. Zie Danvers, *Portuguese*, I, p. 305. Vgl. Theal, op. c. I, 203, 208, 233.

Conterfeytsels, als oock haer Wet, Leven ende usancien hier naer volghen, by de Figuren van Indien. Dese Custe van Abex wort oock vande Portugesen, ghenaemt die Custe van Melinde, om datter een stadt ende Coninghrijck aen leyt, alsoo ghenaemt, welcke was die eerste stadt ende Coningh, die de Portugesen met vrientschap, sōnder bedrogh ontfinck in haer eerste ontdeckinghe [1]), waer in de selfde noch persevereert [2]). Wy laghen tot Mossambique stil 15. daghen, ons versiende van water ende verversinghe, ende van alle noodtdruft, in welcken tijdt ons veel volcks kranck wert ende af storf, door de onghewoonheyt vande lucht, ende is van zijn selven een onghesont Landt ende sware lucht, door die groote ende ontallighe 3) hitte.

Den 20. Augusti, zijn wy weder tseijl gegaen, altemael in compagnie, te weten, die vier Schepen van ons Admiraelschap van Portugal ende noch een Schip vanden Capiteijn van Mossambique, die zijn drie jaren uyt waren, met namen Don Pedro de Castro, in wiens plaets ghecomen was die boven ghenoemde Nuño Velio Pereira. Den selfden Capiteijn Don Pedro, ginck met zijn Huijsvrouwe ende familie in zijn Schip naer Indien: want d'ordonnantie van den Coningh hout, dat naer de drie jaren van haer regement ende officie, moeten noch drie ander jaren staen tot ghelieven vande Viçorey [8b.] van Indien, ende dienste vanden Coningh, op haer eyghen costen, eer zy mogen naer Portugael keeren, ten waer dat zy particulier patenten brochten van den Coningh, te moghen terstont haerder officijs Jaren voleyndt hebbende, naer Portugael keeren, 'twelck weynigh gheschiet, dan door groot faveur; Ende ooc en mach niemandt uyt Indien reysen, ten zy met oorlof ende Paspoort vande Viçorey, sonder dat, wort het belet, ende scherp daer op toeghesien.

Den 24. Augusti, des smorghens, hebben wy ghesien twee Eylanden, die ghenaemt zijn Insula de Comora, ende Insula van Don Ian de Castro 4). Het Eyland Comora leyt van Mossambique 60. mylen noordwaerts aen op 11. graden, aende Zuydt zyde is een seer hoogh landt, so dat wijt in eenen gheheelen dagh niet en costen uit het ghesichte seylen met goeden wint. Op den selfden dagh zijn die Sche-

---

1) Een dichterlijke beschrijving van de vriendelijke ontvangst van Vasco da Gama te Melinde komt voor bij Camões, *Lus.* II, 57, sqq.

2) Nog in 1585 hielpen de Portugeezen den Mohammedaanschen bestuurder van Melinde, om den aanval van een talrijken naturellen-stam te weerstaan (Theal, op. c. I, p. 353).

3) Z. v. a. overgroote.

4) Waarschijnlijk 't eiland Andjuan (Johanna).

pen weder van malkanderen ghescheyden, naer ouder ghewoonten, om oorsake als ghestelt is.

Den 3. September, hebben wy weder de Linie Æquinoctiael ghepasseert, die welcke loopt tusschen Melinde ende Brava [1]), Steden liggende op die custen van Abex, ende die Linie is van Mossambijcke Noordwaerts 230. mylen. Ende van die Linie tot die C. de Guardafum, achtervolghende die selfde custe, zijn 190. mylen, ende leyt op 12. graden aen't Noorden vanden Æquinoctiael. Op dese custe tusschen Mossambique ende C. de Guardafum, ligghen dese Stede, te weten Quiloa, in voortyden Rapta [2]) gheheeten, Mombassa, een Stadt ghelegen in een cleijn eylandeken van derselvigher name, twelck die Rhee maeckt van verre met hooge sandt duynen, heeft een Haven met twee vastigheden beschermt, Melinde, Pate [3]), Brava, Magadoxo, ende elck is een Coninghrijck op zijn selven, ende houden die Wet van Machomet. Het volck is wat vaelder van couleur, als die van Mossambique, met glat hayr, hebbende hare stede regieringhe ende Policyen, als die van Arabien, ende andere Machometisten. Desen voorseyden hoeck, ofte C. de Guardafum genaemt, is het eynde van de custe van Abex ofte Melinde. Ende by desen hoeck oost noordoost aen, te Zeewaert in, 20. mylen van land, leyt het vermaerde Eylandt Socotora ghenaemt, al waer men vint Aloe, die van dit Eyland haer name heeft Aloe Socotorina, welck is die allerbeste, is dicht ende vast, ende van daer naer alle weghen vervoert; Ende by desen hoeck ende Eylandt, beghint den Mont ofte inganck vande Estreyto [4]) de Meca, om dat binnen aende zyde van Arabien de stadt Meca light, alwaer[5]) het Lijf van Machomet hanght in een yseren Kiste in de locht, onder eenen Hemel, ghemaeckt van Seijl-steen, welcke groote besoeckinghe ende bevaert heeft vande Turcken ende Mooren [6]). Desen Inganck wert oock ghenaemt het Roode Meer, niet dat het water Root is, dan alleen dat daer rosachtighe berghen om ligghen, root Marmor gheven, ende om dat het sandt van de gront tot

Alhier hangt Mohamet in een ysere kist.

1) Brava of Barawa, op 1° 7′ Z. B.

2) Het is bekend dat het Rhapta van de Grieksch-Alexandrijnsche geografen (inzonderheid Ptolemaeus) is vereenzelvigd met Quiloa (vgl. Devic, *Pays des Zendjs*, p. 23, 38).

3) Patta, ten N. O. van Witu, op 2° 5′ Z. B.

4) Estreito (Port.) = „zeeëngte".

5) Het is bekend dat Mohammed begraven is te Medina, niet te Mekka. Het is vreemd dat Van Linschoten de legende herhaalt, terwijl een vroegere reiziger, Varthema, reeds het juiste bericht gegeven had (ed. 1517, fol. 10, b.).

6) De term „Mouro" wordt door de Portugeezen vooral toegepast op de Mohammedanen van Indië, maar is ook in gebruik voor Mohammedanen in 't algemeen.

sommighe plaetsen rootachtigh is; Ende is het selfde daer Moyses met die Kinderen van Israels drooghs voets door ghinghen. Vanden hoeck ofte C. de Guardafum, die engte binnewaerts in tot Sues, eertijts Arsynoe [1]) ghenaemt, ('twelck is die uyterste stadt, daer die enckte ofte Estreyto voleynt) zijn 360. mylen: Ende van daer overlandt tot die Midlandtsche Zee van Italien, zijn 90. mylen. Die Estreito ofte enckte is in 't incomen, ende oock binnen op zijn breedtste 40 mylen, ende op sommighe plaetsen smalder; Heeft oock veel Ey- [9a.]
landen, ende aen d'een zyde, te weten, binnewaerts bij Sues aen 't Noorden, woest Arabia, ende aen d'ander zyde Zuydwaerts Ægypten, daer die Revier Nilus door loopt, ende wat leegher naer die Zee van Indien, Arabia Felix; en aen d'ander zyde daer teghen over, het landt van Abexynes, ofte Paep Jans landt. Op den hoec van Arabia Felix, int incomen vant Roode Meer, hebben die Portugesen eertijts een Fortresse ghehadt, ghenaemt Aden: maer zijnse nu al quijt [2]), waer door dickwils die Turcken die enckte van 't Roode Meer afcomen met Galleyen die in Sues ghemaeckt worden, ende doen veel quaets aende Custe van Abex ofte Melinde, als wy op zynen tijt sullen verhalen. Die Linie weder ghepasseert zijnde, hebben die Noord sterre weder ghesien, die wy vande Custe van Guinea van 't Eylandt S. Tomas, tot op desen tijt niet ghesien en hadden.

Den 4. Septembr. sagen wy het schip S. Franciscus.

Op den 4. September, hebben wy een schip van onze companie ghesien, ende met hem gesproken, ende was S. Francisco, en bleef by ons tot op den sevensten, doen quamt weder uyt ons ghesicht.

Den 13. sagen wy het schip S. Jacob.

Den 13. saghen wy weder een schip, ende was S. Iacob, en liep ons weder uyt het gesicht, sonder te willen spreken.

Den 20. sagen wy veel Slan-

Den 20. September, hebben wy sien dryuen in Zee veel Slanghen, zijnde vande groote als Ael, ende ander tuijch ghelijck schammen [3]) van Visschen, waerom het die Portugesen noemen Vintijns, dat zijn

---

1) Dat Van Linschoten Suez verkeerdelijk met een der Arsinoes gelijkstelt, is zeker te wijten aan Camões (*Lus.* X, 98):

„Vês, o extremo Suez, que antiguamente
Dizem que foi des Héroas cidade;
Outros dizem que Arsinoe; e ao presente
Tem das frotas do Egypto a potestade."

2) Aden was in 1530 in ondergeschikte verhouding tot Portugal gekomen, meer in naam, dan effectief. In 1547 scheen het of de Portugeezen daar een sterkte blijvend zouden bezetten, maar zij werden in datzelfde jaar door de Turken gedwongen het fort te verlaten (Danvers, *Report*, p. 114—116; *Portuguese*, I, p. 400, 482).

3) Opmerkelijk dat dit woord, blijkbaar verbasterd uit Latijns *squama*, bij Kiliaan ontbreekt. Het gewone woord was in alle Nederlandsche gewesten zonder twijfel „schubbe." Welke voorwerpen de schrijver op 't oog heeft, blijkt niet.

halve Realen van Silver, Portugaelsche munte, om dat het een ghelijckenisse daer van heeft: Dese dryvender met grooter menichte, ende is een seker teecken van die Custe van Indien. Een weynigh daer nae hebben wy landt ghesien, met groot remour ende blyschap, ende wierpen het loot uyt, ende vonden grondt op 47. vadem, ende was het landt van Bardes, welck is den uytersten hoeck vande mont ende Revier van Goa, wesende vande stadt ontrent 3. mylen; Het is een hoogh landt, alwaer die Schepen van Indien anckeren ende lossen, ende van daer met Schuyten het goet ghevoert wert naer de Stadt toe; Wij anckerden dien dagh inde Zee buyten, ontrent 3. mylen vant land, overmidts dat het stil, ende de vloet verloopen was, doch ist sonder perijckel, ende heeft over al eenen schoonen ende suyveren grondt om te anckeren: want het begost doen aldaer Somer [1]) te worden.

gen, een teecken van die Custe van Indien.

Den 21. des anderen daeghs, zijn ons veel Schuyten, ghenaemt Almadias [2]), aen boort gecomen, brenghende veel ende allerhande ververschinghe van 't Land, als versch Broot ende Fruyten, ettelijcke waren Indianen die Christenen zijn. Desghelijcks quam daer een Galleye aen boort, om den Aerts-bisschop te halen, ende brochten hem op een plaets, ghenaemt Pangijn [3]), welck is half weghen die Stadt Goa, ende die Ree van Bardes, ende leyt aende selfde Revier, al waer hy ghevisiteert, versocht, ende willecom geheeten worde vanden Viçorey van Indien Don Francisco Mascarenias, ende van alle die Eedelen ende Heeren vant Landt, soo Weerlick als Geestelick. Die regeerders vande Stadt baden hem aldaer te willen vertoeven 10. oft 12. daghen, om ghereetschap ende preparatie te maken, om hem met behoorlijcke ende ghewoonlijcke solemniteyt ende triumphe inde Stadt te ontfanghen, twelck hy haer verwillichde. Den selfden dagh des na middaegs, zijn wy in die Revier gheloopen op
[9b.] de Ree onder 'tland van Bardes, wesende den 21. September, Anno 1583. zijnde verloopen 5. Maenden, 13. daghen, nae dat wy uyt de

Den Aerts-bisschop wert met een Galley aen landt gebrocht.

1) De Portugeezen noemden 't regenseizoen op de Westkust (Mei tot September) „winter" en de rest van 't jaar „zomer." Vgl. Barros, *Dec.* III, 4, 7.

2) Port. en Spaansch „almadia", Fransch „almadie", benaming voor een klein vaartuig, oorspronkelijk een Arabisch woord voor „vlot". (Vgl. *Hobson-Jobson*, p. 15).

3) Panjim (Nova Goa) is de tegenwoordige hoofdstad van Port. Indië. Het oude Goa, door de Portugeezen veroverd in 1510, werd al spoedig tot hoofdstad verheven. Het heeft tijden van bloei gekend, doch reeds in de 17de eeuw begon 't verval; in 1759 verlegde de toenmalige onderkoning zijn residentie naar Panjim (Pangi), dat echter eerst in 1843 wettelijk tot hoofdstad van Port.-Indië verklaard werd (Danvers, *Report*, pp. 4, 5, 106, 107; *Portuguese* I, p. 189; II, pp. 436, 442; Hunter, *Gazetteer*, XII. pp. 252, ff.).

Revier van Lisbonen tseyl ghegaen waren, hebbende 15. daghen stil gheleghen tot Mossambique, twelck een vande voorspoedighste reyse was, alser in veel jaren te voren ende daer na gheschiet zijn. Wy vonden daer het Schip S. Laurenso, dat daegs voor ons ghecomen was.

Den 22. is ghecomen het Schip S. Iacob, sanderen daeghs daer nae, het Schip S. Francisco. Daer waren op ons Schip ghestoruen vande geheele reyse 30. persoonen, onder welcke waren sommige Slauen, ende eenen Hooghduytsch, die een Trawant vanden Coningh van Spaengien geweest hadde, niet teghenstaende hadden altemael d'een duer d'ander eens oft tweemael sieck gheweest, ende ter Ader ghelaten. Dit is ghemeenlick die somma vande dooden die op die Schepen steruen, luttel min ofte meer. Het is gebuert ouer 10. oft 12. jaren, datter een Viçorey naer Indien troc, met namen Ruy Lorenso Detavora [1]), die welcke hadde op zijn Schip 1100. Mannen, ende daer quam een sterfte onder, so datter 900. af ghestoruen, ende ouer boort waren al eerse tot Mossambique quamen, daer den selfden Viçorey mede een af was, doch was een sieckte extraordinario, ende is te geloouen dat die menichte vant volc heeft die sieckte ende Peste ghecauseert: waerom hedensdaeghs die Schepen soo veel volcks niet meer en nemen: want hebben noch qualick ghenoech haer van stanck ende vuyligheyt te reynighen.

Den 30. September, is den Aerts-bisschop, mynen Heere, met grooter triumphe ende feeste inde Stadt van Goa ghehaelt, ende van die Edelen ende Regeerders des Landts, in de groote Kercke ghebracht, met een Te Deum laudamus, &c. ende naer ander veel ceremonien ende ouder usancien, hebben hem in zijn Palleys gebracht, twelc staet dicht by de selfde Kercke.

Den Aerts-bisschop is seer triumphantelycken binnen Goa inghehaelt.

Den 20. Nouember is onsen Admirael, het Schip S. Philippe eerst in Cochin ghecomen, sonder yewerts landt te nemen, naer dat zy veel moeyte ende armoey ghepasseert hadden, oorsake voren verhaelt, ende 7. maenden en 12. daghen onderweghen hadde gheweest.

Int leste van die selue maent Nouembris zijn die Schepen weder van Goa gheuaren na die Custe van Malabar ende Cochin, om aldaer haer ladinge te nemen van Peper ende andere speceryen, sommighe laden aende Custe van Malabar, als tot Onor [2]), Mangalor, Cananor &c. ende sommige tot Cochin, die altoos twee Schepen haer volle

1) Ruy Lourenço de Távora zeilde in 't begin van 1576 als benoemd onderkoning uit, maar stierf niet ver van Mozambique (Danvers, *Portuguese* II, p. 40).

2) Onore, Honore of Honavar.

ladinge van Peper mogen geuen. Cochin leyt van Goa zuydwaert ontrent 90. mylen. De Schepen lossen alle haer Portugaelsche waren binnen Goa, alwaer die Coopluden ende Factoren haer residentie hebben; Ende van daer gaen die Schepen haer ladinge van Peper nemen lancks die Custe, ende tot Cochin als geseyt is; ende laden int ghemeijn elck Schip 8. duysent quintalen Peper, ghewicht van Portugael, luttel min ofte meer, elck quintael is 128. pont, alsdan comense naer Cochin, waer oock die Factoren comen, ende laden daer Naghelen, Canneel, ende andere drooghe ende Indiaensche waren, als ick in mijn wederom reyse alles int particulier sal verhalen van haer ladinghe ende ordonnantien van dien.

Inde maent Januarius ende Februarius, Anno 84. zijn die Schepen met haer ladinghe weder van Cochin ghetrocken, d'een voor ende d'ander na, naer Portugael, alwaer mijn Broeder mede ginc, om die
[10a.] obligatie van zijn officijs weghen van 't Schip, ende ick bleef by mynen Heere in Indien noch sommighe jaren, om te ondersoecken die manieren, wesen ende ghedaenten vande selfde Landen, Lieden, Vruchten, Waren, ende Coopmanschappen, ende andere dinghen, als ick alles op zynen tijt na de waerheyt, slecht ende eenvoudigh verclaren sal, soo ick het selfs meest met mynen oogen hebbe gesien ende ghenoteert, ende van andere gheloofweerdige persoonen, so Indiaensche, als volcken daer ontrent woonachtich, neerstigh ondervraecht, ghelijck oock die fame, ende nageleghentheyt hem selfs aldaer ghenoech openbaer met die daghelijcksche ghemeenschap ende communicatie vande omligghende landen ende ghebueren, die onder malkanderen haer traffijcken ende handelinghe dryven, als dese onse landen met Oost-landt, Enghelandt, Vranckrijck, etc. doen, ende oock alles van die Portugesen bevaren, ende daghelicks versocht wort. Aleer ick beginne die beschryvinghe van Goa ende van die Indianen, haer manieren, traffiken, vruchten, waren, ende ander dinghen, om beter te moghen verstaen die streckinge van die Landen ende Custen ghelegen aen de zyde van Orienten, tot die leste ende uyterste palen van China, die de Portugesen ontdeckt ende bevaren hebben, met die Eylanden van dien, wil ic eerst een corte sommarie stellen van die Orientale Custen, beginnende van 't Roode Meer, ofte de Arabische Zee, van die Stadt Aden tot China toe, achtervolghende die beschryvinghe vande Custe voren gheroert.

Dat 5. Capittel.

Vande Custe van Arabia Felix, ofte 'tRoode Meer, tot het Eylandt ende Fortresse van Ormus.

Annotatio D. Pall.

Aden is die aldersterckste ende schoonste Stadt van vruchtbaer Arabien, in een valeye gheleghen, aen d'een zyde met stercke Mynen 1), aen d'ander zyde met berghen besloten, daer op vijf Casteelen, in welcke men dagelicks wacht ende vuerwerck hout, om die veelvoudigheyt der Schepen, so af ende aengaende. Die Stadt is groot 6000. huysen, daer die van Indien, Persen, Æthiopien ende Turcken veel handels dryven, ende sulcks om die overdadighe hitte van den dagh, meest des nachts ghedreven wort. Een steen worp van die Stadt is een bergh met een groot Casteel, daer op den Gouverneur zijn wooninghe heeft. In vorighe tyden was dese Stadt op 't vaste landt: maer nu door menschen arbeyt een Eylandt 2) ghemaeckt.

Opten bergh Dorsira valt nimmermeer reghen.

Aden leyt aende Noordt zyde in 't incomen van 't Roode Meer, aende Custe van Arabia Felix, ofte vruchtbaer Arabien, ende streckt 60. mylen meer binnewaerts, dan den hoeck ofte C. de Guardafum, d'uyterste streckinghe vande Custe van Abex ofte Melinde, als wy voren verclaert hebben, overmidts dat die Custe van Arabien, die zijn beghinsel neemt van Aden, soo veel meer binnewaerts comt. Aden leyt op 13. graden aende Noordt zyde, ende van daer streckt die Custe Noord oost ten Oosten, tot die C. de Rosalgate 3), welcke leyt op 22. graden, ende is den uytersten hoeck van die Custe van Arabia Felix, aende Indiaensche Zee, en is van Aden 240. mylen. Die Stadt Aden confineert metten bergh genaemt Darsira 4), de welcke men affirmeert te wesen van louter steen clippen ende rootsen, ten regenter nummermeer. Dit volck van dese Custe in Ara- [10b.]
bien, zijn vael van coleur, by naest als die vande Custe van Abex oft Melinde; uyt dit Landt brenghtmen Peerden die seer goet zijn naer Indien in grooter menichte, als ooc Wieroock, Myrra, Balsem, Bal-

1) De Latijnsche vertaling (1599) heeft „muris," dus „met muren".

2) De Latijnsche vertaling heeft „nunc hominum industriâ in speciem Insulae redacta jacet."

3) Arabisch: „Rās al *ha*dd".

4) Camões (*Lus.* X, 99) heeft:

„Olha as portas do estreito, que fenece
No reino da secca Adem, que confina
Com a serra d'Arzira, pedra viva,
Onde chuva dos ceos se não deriva."

Het eilandje Sirah, dat hier bedoeld schijnt, ligt tegenover de stad Aden. Op zijn kaart van Arabië plaatst Van Linschoten ten Oosten van Aden Darsina, wat overgenomen is door de Hollandsche kartografen der 17de eeuw, terwijl Darsina (Darsira, Arzira, Sirah) niet voorkomt bijv. op Italiaansche kaarten van ± 1554 en 1562, gereproduceerd in *Remarkable Maps* I, 1, 11.

Delineantur in hac tabula. Orae maritimae Abexiae, freti Meccani: al. Maris Rubri, Arabiae, Ormi, Persiae, suprà Sindam usq. Fluminis Indi, Cambaiae Indiae & Malabaris, Insulae Ceylon, Choromandeliae, & Orixae, fluvij Gangis, & Regni Bengalae: situs item Sinuum, Insularum, Scopulorum, Pulvinorum, Vadorum, profunditatumq, his oris adjacentium, cum genuinis singulorum locorum Nominibus, prout ab expertissimis navium Gubernatoribus Lusitanicis, indigetatur: magno studio ex optimis tabulis Indicis recognita, omnia atq. emendata.

Afbeeldinge der custen van Abex, der enghe van Mecha, anders ghenaemt de Roode Zee, Item de custen van Arabien, Ormus, Persen, tot Sinde toe vande Rieviere Indus, Cambayen, Indien, ende Malabar; des eylants Ceylon, Choromandel, ende Orixa, de Rivière Ganges, ende t'Conninckrycke van Bengala. Item vande ghelegentheit der Inwicken, Eylanden, Clippen, Bancken, Ondiepten ende Diepten byde voorss custen liggende, met de rechte Namen van yeghelycke plaetse, alsoe de Zelue byde ervarenste Portugeesche Piloten ghenaempt worden, alles met grooter vlijt wt de beste Indiaensche Pas ende Leeskaerten oversien ende verbetert

Miliaria Germanica, quorum 15 uni gradui respondent
Hispanicae leucae 17½ uni gradui competentes.

NATOLIAE PARS
MARIS MEDITERRANEI PARS
MAR DE SALA, vel de Bachu, olim Caspium.
ARMENIA
ASIA
PARS
PERSIA
Sinus Persicus
AYAMAN
ARABIA FELIX
AEGYPTUS
MARE RUBRUM
MAR ROXO
TROPICUS CANCRI
MARE ARABICUM ET INDICUM
AFRICAE PARS
ABAXIA
INDIA INTRA GANGEM
INDIA EXTRA GANGEM
GOLFO DE BENGALA
SINUS GANGETICUS
Maldivae Insulae
AEQUINOCTIALIS
Henricus F. ab Langren Sculpsit

zem-hout ende vruchten, ende sommigh Manna, ende andere welrieckende waren ende cruyden. Zy onderhouden de Wet van Machomet, naer uytlegginghe vande Persianen [1]). Van die C. de Rosalgate binnewaerts, die Custe vervolgende Noorwest aen, tot die C. de Moncadon. eertijts Asabora [2])ghenaemt, zijn 70. mylen. Desen hoeck leyt recht teghen over het Eylandt Ormus op 26. graden. Alhier beghint den inghanck van die enckte van Persen, ghenaemt Sinus Persicus, ende het Eyland van Ormus leyt tusschen beyden, hebbende aen d'een zyde Arabien, ende aen d'ander zyde vant Noorden Persen. Heeft in de breete 20. mylen, vande C. de Moncadon, vervolgende die Arabische Custe binnewaerts tot het Eylandt van Barem [3]), zijn 80. mylen, ende leyt op 26½. graden. Alhier heeft die Portugeesche Capiteijn van Ormus zijn Facteur van sConinghs weghen, ende worden ghevist die beste Peerlen van gheheel Orienten, welck zijn die rechte, diemen noemt Orientales. Vervolghende die Custe van Arabien, van Barem binnewaerts, tot het binnenste ende uyterst vande enckte van Persien, ofte Sino Persico, leyt die stadt Balsora [4]), zijn 60. mylen. Dese stadt leyt op 30. graden, ende een weynigh bouen, daer comen die twee revieren Tigris ende Euphrates in den anderen, ende loopen by Bassora, in die bovenghenoemde Sino Persico. Hier ontrent staen noch veel Ruynen van oudt Babilonien; Ende na veele Gheleerden gissinge, is hier ontrent ooc gheweest het Aertsche Paradijs. Van die stadt van Balsora loopt die Custe wederom aende Noordt zyde naer Ormus, welck behoort onder het gebiet van Persien. Dese Sinus Persicus is byde 40. mylen breet, luttel min ofte meer, ende heeft veel Eylandekens, ende inden inganck leyt het vermaerde Eylandt van Ormus, daer die Portugesen een Fortresse hebben, ende woonen met die Ingeboren vant Eyland onder een,

In 't Eylandt van Ormus werden de beste Peerlen van gants Orienten gevonden.

Het Paradys heeft ghestaen ontrent Bassora.

---

1) D. i. volgens de opvatting der Perzen, die aanhangers zijn van de Sjiïtische secte der Mohammedanen, in tegenstelling van de Arabieren, Turken, Javanen, Maleiers enz., die Sunniten zijn.

2) D. i. Mosandam (Mussendom, Musandim) en Asabon. Ptolemaeus (VI, 7, 12) heeft: *Μέλανα ὄρη καλούμενα Ἀσαβῶν.*

Camões (X, 102) heeft:

> Olha o cabo Asabóro, que chamado
> Agora é Moçandão dos navegantes.

Uit den vorm moet men opmaken dat Van Linschoten uit Camões geput heeft. Op Van L.'s kaart leest men niet Moncadon, maar C. de Moasandaon.

3) Bahrein.

4) Balsora komt meermalen voor naast Bassora (vgl. Hotz, *Roobacker* blz. 394). Op de kaart plaatst Van Linschoten Baçora (*sic*) op de Westkust van den zeeboezem, en daartegenover op de Oostkust Bassera (*sic*). Vgl. Hotz, op. c. blz. 336.

ende hebben haren Capiteijn, ende andere Officieren, voor drie ende drie jaren, als die van Mossambique.

Dat 6. Capittel.

Van 't Eylandt ende Stadt van Ormus.

Ormus leyt op het Eylandeken Geru, in vorighe tyden Ogyris [1]) gheheeten.

De Coninghen van Ormus doen haer naeste gheslacht der manspersoonen d'ooghen uyt steken om haer eygen regement te versekeren.

Ormvs is een Eylandt ende Coninghrijck, 'twelck die Portugesen onder tribuijt ghebracht hebben, al waer noch haren Coningh zijn residentie heeft, te weten, buyten die Stadt van die Portugesen, onderhoudende die Wet van Machomet, het volck is wit gelijck als die Persianen, het is aldaer een ghemeen ghebruijck, dat die Coningen worden, doen terstont alle haer Broeders ende het naeste manlicke Coninghs bloet d'ooghen uyt steken [2]), welcke worden daer naer alle haer leven rijckelick onderhouden, om datter een Wet is in Ormus, dat gheen blinde persoon en mach voor Coningh ontfanghen worden noch regieren, waeromme zyse alle doen blinden, om versekert te wesen in haer regiment, ende ooc om te schouwen [3]) alle oproer ende tweedracht, ende haer landt in peys ende vrede te besitten. Het Eylandt is ontrent drie mylen groot, seer clipachtich [11a] ende vol Steen-rotsen, ende gants onvruchtbaer, heeft niet een groen loover ofte cruijt, noch soet water, dan alleen Steen-rootsen van louter Sout, soo dat die mueren vande huysen van Sout-steen zijn gemaeckt; heeft van zijn seluen niet, dan dat het van 't vaste landt, van beyde zyden van Persen en Arabien, ende vande stadt Bassora ontvangt, ende om die ghelegentheyt ende bequaemheyt van 't Eylandt, so isser alle dingen in grooter abondantien, ende een seer grooten handel: want heeft die stapel van geheel Indien, Persen, Arabien ende Turckyen, ende alle die omligghende plaetsen ende

Hier groeyt noch groen loof noch cruijt, ende de muren der huysen zijn van Sout-steen gemaect.

Veelerley speceryen ende edel gesteenten van Ormus in verscheyden landen vervoert.

1) Ogyris, Ὤγυρις bij Strabo XVI, 3, 767. Doch het is twijfelachtig of Paludanus met recht Ogyris met Geru (Djerun) vereenzelvigt. Veeleer schijnt Djerun het Organa van Nearchus, den vlootvoogd van Alexander den Groote (325 v. Chr.) te wezen (vgl. Hotz, *Roobacker*, blz. 380). De vraag of met Organa en Ogyris soms hetzelfde eiland is bedoeld, heeft reeds lang de geleerden bezig gehouden; zie o. a. Vincent-Billebocq, *Néarque*, p. 362 ss. Ook op het vaste land van Perzië lag een plaats Ormuz ('t Harmozeia van Nearchus). De bevolking daarvan schijnt tegen 't einde der 13e eeuw naar 't eiland verhuisd te zijn. (Vgl. Vincent-Billebocq, op. c. p. 341, s.; Yule, *Marco Polo*, I, 110 ff. 121).

2) Volgens Teixeira (*Relaciones*. Antwerpen 1610. p. 40) was deze handelwijze zeer gewoon bij de koningen van Perzië en Hormuz om zich te vrijwaren tegen degenen die zij vreesden, gewoonlijk hun eigen bloedverwanten.

3) D. i. „schuwen", hier gebruikt in den zin van „vermijden."

contreyen, ende in 't ghemeen ist vol Persianen, Armeniers, Turcken, ende alle natien, ende oock Venetianen, die haer daer gheneren met allerhande speceryen ende edel Ghesteenten, dieder in groote menichte werden ghebrocht van Indien, ende van daer ghesonden over landt naer Venegien, ende vervoert doorgheheel Turkyen, Armenien, Arabien, Persen, ende alle weghen. Ende worden wederomme ghebracht allerhande waren vande selfde landen, te weten van Persen, uyt het landt ghenaemt Coracone, ende Dias [1]), ende ander plaetsen, veel rijcke Tapetten, diemen Alcatiffas [2]) noemt; Van Turckyen, allerhande soorten van Camelotten; Van Arabien, veellerhande waren van Cruyderen voor de Apoteeckers ende Cruydeniers, als Sanguis Draconis, Manna, Myrrha, Wieroock, ende dierghelijcke, veel excellente Peerden, die seer goet zijn van baren, allerhande ende seer excellente Orientaelsche Peerlen van Mascatte, een Haven ghelegen tusschen die Caep van Roselgate ende Moncadon aende Custe van Arabien veel Razyne, van veel soorten Datelen, Ocker-noten ende Mermelladen, die van Ormus naer Indien ghevoert werden, ende gheheel Indien met vervullen. Desghelijcks het ghelt, ghenaemt Larynen, twelck is twee-beenigh, lanckwerpende, ghelijck een gheslaghen silver-draet, omghebuijcht met sekere cleyne Characteren, wort in Persien ghemunt, op een plaets ghenaemt Lary [3]), van fijn Silver, en dat in soo groote menichten, datter eenen grooten handel met ghedreven wert, ghelijck als met andere Coopmanschappen, oorsake des grooten winst die daer op is, ende gelden in Indien seer hoogh. Ende om te verstaen d'oorspronck van so grooten handel, ende vergaderinge van volck in't Eyland van Ormus, so ist te weten, dat alle jaren comen twee vergaderinghe van volck over landt, diemen Caffiles [4]) ofte Caruanen heeten, en comen van die stadt Alleppo, uytet landt van Suria, drie dagh reysens van die stadt Tripoli, die ghelegen is op den Oeuer van de Middelandtsche Zee. Deze vergaderinghe oft Caffyla, houdt dese naervolghende oorden, te weten, alle jaren in de Maenden April ende September, so isser gheordineert eenen oversten Capiteijn, ende sommighe hondert Janitseren, die welcke convoyeren die voorsz. Caffyla, tot die stadt van Bassora, van waer zy te water varen naer Ormus; Die Cooplie-

Veelerley speceryen, cruyden, ende orientaelsche peerlen uyt verscheyden landen nae Ormus versonden.

Sonderlinge maniere van silver gelt uyt Persen in Indien verhandelt.

Jaerlicx twee groote tochten van 5000. oft 6000. Cooplieden.

1) Chorasan en ?.

2) Een soort karpet. Arabisch *al-katīfah*, overgegaan in 't Portugeesch en Spaansch, en ook in Nederlandsch Indië niet onbekend.

3) D.i. Lar, in de Perzische provincie Laristan. Vgl. *Hobson-Jobson*, art. Larin.

4) Caffiles, mv. van caffila, van Arab. „kāfilah," „une troupe de voyagers, une caravane," (Dozy-Engelmann, *Glossaire* p. 244).

den weten den tijt wanneer die Caruana ofte Caffila sal reysen, waer teghens zy haer ghereet maken met haer coopmanschappen, alsdan vergaren ooc veel Camelen, Dromedarisen, Muylen, Peerden, een jeghelijck zijn gadinghe, die hier toe te coop staen, in somma, datse altemet 5. ofte 6. duysent ende meer persoonen by een komen, en reysen in ordinantie ghelijck een heyrtocht ofte legher, twee en twee op een Cameel ofte waren ten beyde zyden, na uytwysinge van die Figure die volghen sal, met goede wacht vande Janitseren, over- [11b] midts datse altemets bespronghen worden vande Arabers, dat groote Straetschenders noch zijn, en doense groote quellagie aen om haer te beroouen, ende moeten ouer die 40. daghen duer een Woestijn reysen, ende vinden alle 3. ofte 4. daghen Water-putten, waer uyt zy haer versien van water datse bewaren ende met draghen in vellen van Beesten ghestropt, daerse Flessen af ghemaect hebben.

In Arabien zijn menichte van Straetschenders die haer wonderbaerlick ende seer catyvich 1) onderhouden.

Annotatio D. Pall.

Dit volck heeft dese ghewoonheyt van rooverye ende straetschenderye, nu in korte jaren niet aengenomen, maer gepleecht lange voor Christi onses salighmakers gheboorte, als dat betuijcht die Propheet Ieremias, daer hy seyt in zijn 3. cap. int 2. vers. Heft uwe ooghen op tot der hooghten, ende siet toe hoe ghy allenthaluen hoererie drijft, aen den straten sittet ghy, ende verbeydet op haer, gelijck als een Arabyne inde Woestyne, &c. My ghedenckt 2) dat wy onder veel duysenden van dit volck vervielen, die in groote armoede in woeste sandt-duynen, die gants onvruchtbaer zijn, leefden: onder die heete Sonne haer met haer Kamelen bakerende, alleen van rooverie ende straetschenderie haer generende. Haer spyse ende beste broodt zijn Koecken, soo zy onder Cameels mest (gedrooght aender Sonnen, dat sandt daer mede heet gemaect) backen, met Cameels melck ende vleijsch, ende dierghelijcke onnutte spyse, in somma, leven als ellendighe menschen, ghelijck zy zijn:

Sonderlinghe middelen van provisie in de twee iaerlicksche tochten.

Desghelijcks so volghen het selfde heyr veel Soetelaren, die alle dinghen naer draghen, als Honigh, Datelen, Schapen, Geyten, Hoenderen, eyeren, etc. ende alle victualie ende provande, so datmen ghenoech van als om zijn gelt gherieft wort; Alle nachten so slaense haren legher, ende hebben haer Tenten Pavellioenen daerse onder rusten, altoos met goede wacht. Op dese maniere reysense tot die stadt Bassora, ende comen door Babilonien, nu Bagedet 3) ghenoemt, ende sommighe andere plaetsen. Te Bassora comende, ligghen daer sommighe daghen stil, al waerse dan weder vergaderen op die wederom reys, ende trecken also weder op die selfde manier naer Alep-

Alle natien uytgenomen Spaengiaerden ende Portugesen

1) Hier genomen in den zin van „slecht, kwaad". Kiliaan geeft als beteekenis van *Kattijvigh* niet alleen op „miser, pauper" en dgl., maar ook „nequam, reus, malus."

2) Vgl. wat de Inleiding over Paludanus zegt.

3) D. i. Bagdad.

po, waer mede alle coopmanschappen van alle weghen in groote abondantien ghebracht ende vervoert wert, met een groot gherief vanden reysenden Coopman, het zy van wat natien die moghen wesen, uytghenomen Spaengiaerts, Portugesen, ende des Conings van Spaengiens onderdanen, daer nauwelick [2]) op ghesien wert, doch altemet wel passeren op den naem van Fransoysen, Engelschen, ofte Venetiaenders, welcke natien in de stadt Aleppo haer Consulen ende Factoren hebben, als oock in Tripoli, alwaer hare daghelijcksche vaert is van Venetien, Marsilien ende Londen, ende in Tripoli wert het goet ghelost ende gheladen, ende van daer over landt ghesonden ende gebracht van ende op Aleppo, aldaer zy eenen grooten ende machtighen handel dryven ende ghenutten veel Privilegien ende vrydommen van den grooten Turck.

moghen op Ormus [1]) ende Alepo handelen.

De Contooren van Venetia, Londen, Marsilien, etc. zijn tot Aleppo ende Tripoli onderhoudende machtigen handel.

Ende aenghesien dat wy van Turcken zijn sprekende, so en hebbe ick niet connen verswyghen op wat maniere dat den Grooten Turck altoos tydinghe ende bootschap kan hebben ende bestellen van alle zijn Coninghrijcken ende landen, die so groot, wilt ende woest verspreyt liggen, So is te weten, datse in gheheel Turckyen useren ende ghebruijcken Duyven, die daer toe ghewent ende opghevoet zijn, hebbende ringen aen haer beenen. Dese Duyuen worden gevoert van
[12 a] Bassora ende Babylonien naer Alepo ende Constantinopolen, ende so van daer wederom; Ende alsser yet noodigh oft van importantie t'adverteren is, soo makense den Brief aen dat ringensken van't been vast, ende latense vliegen, waermede den Brief met die Duijf comt op de plaets daerse van daen is, ende vliecht somtyts duysent mylen ende meer, datmen soude seggen onmoghelijck te wesen; maer is warachtigh duer veel die 't my geaffirmeert hebben die van daer quamen. Ic hebbe van die selfde Duyuen in Indien ghesien, van een Venetiaen, mijnder goeder kennis ende especiael, diese tot een verwonderinghe mede hadde gebracht, om in Indien te thoonen. Keerende weder op ons propoost van't Eylandt van Ormus, welck leyt op 27. graden, ende is in de Somer (die als in onse landen comt) so uytermaten ende onlydelicken heet, datmen moet in houte backen (daer toe gemaeckt) vol waters slapen, naeckt, Man ende Vrouwe ligghende geheel onder water, behalven 'thooft [3]); Alle die huysen zijn

De grooten Turck gebruijckt een sonderlinge maniere, om door sekere Duyuen nootwendighe tydinge door zijn landt te verspreyden.

In't Eylandt Ormus moet men om d'overmatighe hitte des somers in houte backen met water slapen.

---

1) Deze kantteekening is onjuist: „Ormus ende" moet wegvallen. Er is in den tekst geen sprake van Ormus.

2) D. i. nauwlettend.

3) Vgl. Jarric, *Thesaurus* (Keulen 1615), deel II, p. 422: „Sub noctes aestivas tantus grassatur aestus, ut nisi arte aliqua calorem eluderent, intolerabilis foret; in domorum tectis quae plana sunt, vasa quaedam lintrium instar excavata habent; tantae capacitatis,

bouen plat, ende maken bouen inde huysen gaten, om den tocht ende coelte daer door te crygen, op de selfde maniere als oock die van Cayro, ghelijck volcht, ende ghebruijcken instrumenten ghelijc schonghelen [1]) met waeyers, om 't volck daer in te wieghen, ende wint te maken om te vercoelen, diese noemen Cattaventos [2]).

Annotatio D.Pall.

Cayrus heeft seer hooghe huysen: met overhanghende dacken, om schaduwe te maken, ende die hitte der Sonnen te vlieden. In't midden door dese huysen zijn seer groote pypen, wel thien cubiten 3) boven uyt gemaect, naer het Noorden ghestrect, om coude lucht te ontfanghen, ende die te spreyden door de gheheele behuysinghe, insonderheyt die benedenste plaetsen te verkoelen.

Des swinters ist wel so kout als in Portugal. Het water datse drincken, wert ghebracht van't vaste landt, 'twelck zy bewaren in groote Potten, als die Tinajos 4) in Spaengien, ende cisternen ofte water-backen, waer van zy oock groote inde Fortresse hebben, met water voor een jaer ofte anderhalf teghen eenighen noot, ghelijck die van Mossambique. Men scheept oock water by 't Eylandt van Barein, inde Zee onder 'tsout water, met duykers 4. ofte 5. vadem diep, welck water seer goet ende excellent is, so soet ende goet als 'tbeste Fonteijn water. Daer is in Ormus een gemeen sieckte ofte plaghe van Wormen die inde beenen groeyen: men wil presumeren dat die van't water datse drincken groeyen, welck zijn als Luijtsnaren, ende ontrent 2. 3. ende meer vadem lanck, diemen alleencks-kens moet uyt halen, ende winden op een stroeyken ofte penneken alle daeghs wat, so langhe als men seluer voelt dat die gaen, ende alse teghen houden, latense dan soo blyuen tot sanderen daeghs, bindent vast ende smeeren het gat ende gheswel daer't uyt comt, met versche ende onghesoute Botter, ende alsoo winden zy die binnen 10. ofte 12. dagen uyt sonder eenigh letsel, dan moeten met het been stil sitten: want so die quamen te breken, souder groote moeyte aen't been met kryghen, ghelijck als ick aen sommighe persoonen ghesien hebbe.

Soet water wert 4. ofte 5. vadem onder het water vande soute Zee door duykers ghekregen.

Sonderlinge gheemeene plage in Ormus, als oock een sonderlinge remedie daer teghen.

---

ut duo commode in iisdem decumbant, tantaeque longitudinis, ut velut in lectulis jaceant extensi. Decubituri ergo vas recenti complent aqua, cui collos tenus immergunt, atque in nocte tota sub dio frigido, manent quietem capturi."

1) „Schongel", waarvoor wij thans zeggen „schommel". Kiliaan kent alleen 't werkwoord „schongelen, schonckelen, *motitari*", als gewestelijk Hollandsch en Friesch.

2) Catavento is een Port. benaming voor windwijzer en ventilator.

3) D. i. ellen.

4) Spaansch *tinaja*, een groote kruik.

Annotatio D.Pall.

Van dese Wormen schrijft Alsaharanius [1]), in zijn practique int 11. cap. aldus: Daer groeyen in sommige plaetsen tusschen vel ende vleijsch sekere Wormen, welcke sieckte ghenaemt wordt, der Ossen passie, om
[12 b] dat de Ossen met sodanige menichmael ghequelt worden, die haer lanck uytsteken, ende voorts cruypen onder het vel, soo langhe tot dat zy die huijt doorbooren. Die ghenesinge bestaet in suyveringe des lichaems van verrotte fluymen, &c. leest voorder.

Ten huyse van mijn heere den Aertsbisschop hadden wy een van zijn Dienaers, een ingheboren van Ormus, eerst daer van daen komende, dese haelde op die manier bouen verhaelt 3. ofte 4. Wormen uyt zijn beenen, dat hy seyde daer seer ghemeen te wesen.

Die Capiteynen ofte Capiteijnschap van Ormus is naer Soffala ofte Mossambique gherekent een vande beste ende profytelicksten van gheheel Indien [2]); Van die Portugesche regeringhe ende ghenieten naer advenant so veel profijt als die van Mossambique, want hebben haer schepen diese senden naer Goa, Chaul [3]), Bengala, Mascatte, ende ander weghen; ende niemant en mach eenich goet coopen, vercoopen, schepen ofte bevrachten, voor dat die Capiteijn het zyne ghecoft, ende zijn schepen bevracht ende afgheveerdicht heeft: niet dat hem sulcks toegelaten wert door auctoriteijt vanden Coningh: want hy sulcks gantselick verbiet: maer zy nement van haer seluen, omdat de Coningh verre vander handt is om hem sulcks te verbieden, alleenelick wert hem van den Coningh toeghelaten, dat niemant en mach eenighe Peerden schicken naer Indien, dan alleen den Capiteijn, ofte die zijn commissie hebben, waer mede hy een groot profijt doet: want die Peerden in Indien veel gelts gelden, die yet goet zijn werden in Indien vercoft voor 4. oft 5.hondert Pardauwen [4]) ende oock sommige tot 7.8. ja tot duysent Pardauwen, ende meer, elcke Pardauwe gherekent tot eenen Rijcks daelder, Nederlandtsche munte. Die vaert ofte Monson datmen van Goa nae Ormus seylt, is inde Maenden van Ianuarius, Februarius, Martius, ende in September ende October. Volght die Custe van Ormus streckende naer Indien.

Paerden zijn tot Ormus seer dier, gelden somtijts 7. 8.9.10. hondert Rijcx daelders.

1) Lees: Alsaharavius. Bedoeld is de Spaansch-Arabische geneesheer Abul Kasim al-Zahrāwi. Zie Leclerc, *Histoire de la Médecine arabe*, I, 437, svv.

2) Hier hapert iets; begrijpelijk wordt de zin als men de scheidteekens aldus plaatst: „Indien, van die Portugesche regeringhe, ende". De Lat. vertaling heeft korter: Praefecto Ormutii post praefectum Mossambique maxima utilitas, maximumque lucrum supra omnes Indiæ Duces nascitur."

3) Chaul, ten Zuiden van Bombay. Zie *Hobson-Jobson*, s.v. Choul, Chaul.

4) D. i. „Pardao", een Portugeesche of inlandsche vervorming van Sanskrit *pratāpa* „luister, majesteit". Zie over deze munt 't uitvoerig artikel *Pardao* in *Hobson-Jobson*.

Dat 7. Capittel.

Van de Custe van Ormus, tot die Stadt ende 'tEylandt genaemt Diu, een Fortresse der Portugesen.

30 mylen Oost ten Zuyen van Ormus leyt Cabo de Iasque op 25. en half graden.

Indien heeft zynen naem vande Revier Indus, liggende 140. mylen van C. de Iasque op 24. graden.

Van Ormus vervolgende die Custe Oost ten Zuyen aen, comt die Cabo ghenaemt de Iasque, eertijts Carpella gheheeten [1]), welck landt voortijts Carmania ghenoemt werde. Dese Caep leyt op 25½. graet, ende is van Ormus 30. mylen, vervolgende die selfde Custe tot die Reuier van Sinde, vande History schryuers Indus gheheeten, welcke men seyt uyt het geberghte van Caucasso [2]) zynen oorspronck heeft, gelijckelick met die Reuier Ganges, die in 't Coninghrijck van Bengalen inde Zee loopt, als wy op zynen tijt sullen verhalen. Van dese Reuier van Sinde ofte Indo, somen schrijft heeft Indien zynen naem ghecreghen [3]) ende behouden. Dese Revier leyt, te weten, den mont ofte Inganc op 24. graden, ende is vande voorseyde C. de Iasque, 140. mylen. Hier aen dese Reuier streckt het land Sinde, waerom die Portugesen die Reuier den naem van't Landt ghegheuen hebben [4]), is een seer rijck ende vruchtbaer landt, ende wordt grooten handel ghedreuen van al de omligghende contreyen, als ooc van die Portugesen van Indien ende Ormus, ende andere plaetsen die daer dagelicks varen; Heeft veelerhande soorten en seer fijn Cattoenen Lywaet, diemen Iorijms [5]) noemt, ende Sluyers ofte Lamparden [6]) diese Volantes [7]) heeten, oock veel Olye van Cocus [13 a]
ofte Indiaensche Noten; Botter in groote menichte, ende goet: maer

---

1) Vgl. Camões, (*Lus.* X, 105):

Mas deixemos o estreito, e o contrecido
Cabo de Jasque, dicto ja Carpella,
Com todo seu terreno mal querido
Da natura, e dos dões usados d'ella:
Carmânia teve ja per appellido.

2) Met het gebergte Caucasso is bedoeld de zgn. Indische Caucasus, 't oostelijk deel van de Paropamisus (Hindu-Kush). Het is onjuist dat de Indus daar zijn oorsprong heeft.

3) In de Oud-perzische inscripties van Darius I komt „Hindu" voor als de naam van de aan Perzisch gezag onderworpen provincie van Indië. De Grieken hebben den naam eenigszins gewijzigd overgenomen en uitgebreid tot geheel Indië.

4) Wat in de kantteekening staat, is juist. „Sindhu" is in 't Sanskrit een woord voor „rivier" in 't algemeen, en voor den Indus in 't bijzonder.

5) Dit schijnt een Port. verbastering van een Indisch woord, dat in 't Tam. luidt: *s'avuli*, Oudjav. *tjawĕli*, Mak., Bug. *tjáulu*, enz., eig. „(fijne stof) afkomstig uit (de stad) Chaul." Vgl. ***Bijdragen v. Kon. Instituut***, 1903, blz. 442.

6) Vgl. Kiliaan: „Lampers". „Byssus, Carbasus lampra sive splendens:" „nebula velamen tenue et pellucidum." Zie voorts Verdam, ***Handwoordenboek***, „Lampers, lamper."

7) Port. „volante", een benaming voor gaas.

Verclaringhe van Cattoen, Linnen, Lamparts, ende veel andere commoditeyten die hier in't Eylandt ende stadt Diu vallen.

Verclaringhe vande seer wonderlijcke stroom der Golfe Iaqueta ghenoemt.

en is so suyuer ende reijn niet als in Hollandt; comen in groote hooghe aerde Potten, met smalle halsen, is goet om met te koken; Peck, Teer, Suyker Candil [1]), isser seer veel, ende seer excellente ende fraye Leyren [2]), die seer constigh ende meesterlick bestickt zijn met zyde, van alle coleuren, Loofwercken ende Figuren. Dese Leyren zijn in Indien seer gheestimeert, om op Bedden ende Tafelen te leggen, inde plaets van Tapetten: Zy maken ooc van allerhande Schrijftorien [3]), Buffetten, Cofferkens, Dooskens, Staffen [4]), ende andere duysent diergelijcke snusteryen ende curieusheyt, alles ingheleyt ende ghewrocht met Peerlemoeder, alle twelcke vervoert wert door gheheel Indien, ende principalicken tot Goa ende Cochin, ter tyden dat die Portugaelsche schepen daer laden; Achterlatende en voorby passerende de voorseyde Reuier ende sommighe Eylandekens die by 't vaste landt ende Custe van Sinde ligghen, so comter een cleijn Golfo ofte Inganck, die de Portugesen Enseada [5]) noemen, in welck Golfo ligghen veel Eylandekens. Desen Inganck wort ghenaemt Iaqueta, alwaert vloeyt ende ebt so subytelijck ende soo grooten stuck weeghs, dat sulcks op gheen plaetse noeyt ghesien ofte ghehoort is gheweest, en schijnt onmoghelick te wesen, en wort ouer al voor een groot wonder na gheseyt. Tot deser plaets affirmeren die Indianen dat Alexander Magnus ghecomen soude hebben, ende door verwonderinge vande haestighe ebbe, ende afloopen van't water, soude hy weder te rugghe ghetrocken wesen, meenende dat het een mirakel ende dreyginghe vande Goden was, ofte voorsegghinghe van eenigh ongheval, soo hy verder trock. Desen Inganck leyt vande Revier van Sindo ofte Indo, 60. mylen, latende dese Enseada, ende vervolghende die Custe Zuydt-oostwaert aen, comt het Eyland ende die Stadt ende Fortresse van Diu, vande Portugesen bewoont, met die Ingheboren die onder die Portugesen gebiet staen.

---

1) Ons „kandij", Spaansch „candi, cande". Het woord luidt in 't Kanareesch en Malay. „kaṇḍi," uit Skr. „khaṇḍa". Port. „candil" schijnt ontstaan uit verwarring met Tam. „kaṇḍil", zekere maat; bijvorm „kaṇḍi".

2) Een zonderlinge vorm voor lederwerk. De Lat. vertaling heeft „ex corio quaedam facta."

3) Dit woord komt beneden blz. 45 en in cap. 84 wederom voor. De Lat. vertaling heeft dáár „capsae", d. i. kistjes voor schrijfrollen; hier echter „pyxides". Bedoeld zal wezen „schrijfdoos"; vgl. Fransch „écritoire"; schrijfbak, schrijfkoker".

4) De Lat. vertaling laat dit woord hier uit, doch heeft in cap. 84 daarvoor „scipiones", dus staven; wij komen in cap. 84 hierop terug.

5) Port. „enseada", baai, golf. Bedoeld is de golf van Kach, die bij Camões, *Lus.* X, 106 „Jaquete" heet. T. a. p. vermeldt de dichter ook de eigenaardigheid van 't getijde in de golf.

Dat 8. Capittel.

Vande Stadt, Fortresse, ende het Eylandt van Diu, in vorige tyden Alambater [1] gheheeten.

De Portegesen hebben met consent des Coninghs Cambaia alhier een Fortres ghemaect 'twelck zy nu met ghewelt inhouden.

Die Stadt ende 't Eyland van Diu, leyt verscheyden vande Revier Indo, 70. mylen op 21. graden, dicht by 't vaste landt; heeft eertijts toeghecomen den Coningh van Cambaya [2], in wiens landt ende Custe die gheleghen is, al waer die Portugesen door ghehenghenisse vanden selfden Coningh een Fortresse hebben ghebout, ende met lanckheyt van tyden het gheheele Eylandt ende Stadt in haer ghewelt ghecreghen, ende seer sterck ghemaect, dat het onwinbaer is, welcke Fortresse heeft tweemael beleghert gheweest vande Soldaten van Cambaja, ende zijn mede hulpers, eens in 't jaer 1539. ende d'anderde mael in't jaer 1546. ende is altoos vromelick beschermt gheweest van de Portugesen, gelijck haer Cronijcken ende memoralen ghenoech zijn meldende. Dese stadt heeft een seer goede Hauen, ende grooten handel, hoe wel het weynigh ofte niet van zijn seluen heeft: maer om de bequaemheyt, om dat het leyt tusschen Sinde ende Cambaja, welcke landen overvloedigh zijn van alle dinghen; Soo is Diu [13 b] altoos vol vremde natien, als Turcken, Persianen, Armenien, Arabien, ende ander volckeren, ende is de beste ende profytelicksten Tol die de Coningh in gheheel Indien heeft, overmidts dat die Banianen [3], Gusaratten, Rumos [4] ende Persianers, die in Cambaja haer handelinge dryuen, naer die enckte van Mecca ofte 'tRoode Meer ghemeenelick in Diu haer lossinghe ende ladinge hebben, om die wel geleghentheyt: want leyt aende Mont ende Inganck van Cambaja; Ende van Diu wort het gescheept naer Cambaja; ende weder ghebracht naer Diu. Die stadt van Diu is bewoont vande Portugesen, met die Ingheboren ende naturalen onder een, gelijck als Ormus ende alle die steden ende plaetsen vande Portugesen in gheheel Indien

Verclaringhe hoe dat de gheleghentheyt die dese stadt Diu heeft aen Cambaya velerhande natien daer op doet handelen.

Hoe wel de Portegesen met slandts inwoonderen ghemeen woonen, so behouden de Portegesen het ghebiedt.

---

1) Wat met „Alambater" bedoeld is, hebben wij niet kunnen opsporen.

2) Met dezen koning is bedoeld de heerscher van Gujerate. In 1534 deed de koning van Cambaya, toen in oorlog met den Grootmogol, aan de Portugeezen 't voorstel, in Diu een fort op te richten. De Portugeezen gingen hierop in en in 1535 was het fort voltooid. In 1538 werd dit vruchteloos belegerd door den vorst van Cambaya in verbond met de Turken; in 1546 volgde een nieuwe, eveneens vruchtelooze insluiting door den Gujeratschen potentaat. (Vgl. Danvers, *Portuguese* I, 406, ff., 425 ff., 464, 468 ff.

3) De welbekende Hindusche kooplieden. Over den oorsprong van den naam, zie *Hobson-Jobson*, s.v. Banyan.

4) D. i. bewoners van het Turksche rijk, zoo genoemd omdat de Turken de meesters zijn van 't vroegere Oost-Romeinsche rijk.

zijn, doch hebben die Fortressen onder haer ghewelt ende gebiet. Het Eylandt is overvloedigh ende vruchtbaer van eetbare waren, victualie ende lijftochten, als van allerhande Vee, Ossen, Koyen, Verckens, Schapen, Hoenderen, Botter, Melck, Ayun, Loock, Eerten, Boonen, ende dierghelijcke, isser seer veel ende goet, so dattet in dese Neder-landen niet beter en mach wesen, dan dat dat zuyvel niet so wel ghehavent [1]) en wort; en hebben oock Kesen: maer zijn seer droogh ende sout, veel Visch diese souten, ende is by naer ghelijck ghesouten Lenge ofte Cabelliau, ende oock ander soorten; Maken gheroockt Vleesch, dat seer goet is ende langhe mach dueren op eenighe voyagie op die schepen voor victualie; Alle dese lijftochten hebben zy so veel, datse alle d'ander plaetsen met gherieuen ende versien, princepalick Goa ende Cochin, want die en hebben gants geen Botter, Ayun, Loock, Eerten, Olye noch greynen, als Boonen, Terwe, ofte ander saden, zy moeten al van die contreyen comen, als wy ordentlick inde vervolginghe vande Custen ende landen sullen verhalen wat waren, goederen, coopmanschappen ende lijftochten, vruchten ende ander dinghen, dat elck Landt, Provincie ofte contreye op brenght ende van hem geeft.

Beschryvinge van veelderhande vruchtbare nuttigheden deses Eylandts.

Van Diu vervolghende die Custe Oostwaerts, tot 15. ofte 16. mylen beghint den Inganck van Cambaja, ende is in 't incomen, ende meest over al byde 18. mylen breedt, ende strect binnewaerts tot ouer die 40. mylen lanc, ende loopt Noord-oost ten Noorden in, ende in't binnenste ende uyterste vanden Inham is die stadt Cambaja, waer van het gheheele landt ende Coninghrijck den naem heeft, ende leyt op 23. graden. Alhier hout die Coningh ofte Soldaen [2]) zijn Hof ende residentie.

Beschryvinge des Reviers gheleghentheyt van Diu tot aen Cambaya.

Dat 9. Capittel.

Van't Coninghrijck ende 't Landt Cambaja.

[14 a] Het land van Cambaja is het vruchtbaerste in gheheel Indien, ende van daer provideert ende voorsiet men alle die omliggende plaetsen van alle nootdruft ende lijftochten, waeromme daer een groote handel ghedreuen wordt, so wel vande inwoonders als andere Indianen ende naebueren, als oock van die Portugesen, Persianen, Arabien, Armenien, etc. Den Coningh onderhoudt de Wet van Machomet: maer het meeste volck, ingheboren ende inwoonders, ghe-

Verclaringhe dat Cambaya principael voestersche van d'omliggende landen is, genietende derhalven van verscheyde

1) D. i. gezuiverd.
2) D. i. Sultan.

natien grooten handel.

Desen Coningh met zijn ghesin houden Machomets wet: maer de meeste inwoonderen volgen Pitagoras regel.

Beschryvinghe der commoditeyten deses landts, zijnde boven maten fijn ende constigh ghewrocht.

naemt Gusarates, ende Baneanem [1]), onderhouden de Wet van Pitagoras [1]), ende zijn die subtijlste ende duertrapste Coop-lieden van gheheel Indien, wiens [2]) Figuren ende Conterfeytsels staen by die van Indien: met een verclaringe van haer leven, ceremonien ende usansien, als wy op zynen tijt ende plaetse sullen verhalen. So is dan het landt van Cambaja seer abondant van alle lijftochten, als Coren, Rijs, Erweyten, ende andere dierghelijcke greynen, desghelijcks van Botter, Olye, soo datse alle die omligghende contreyen daer met gerieven. Daer wort ghemaeckt uytermaten veel Cattoene Lywaet, van veelderley soorten, wiens namen zijn dese, Cannequins [3]), Boffetas, Iorijns, Chautares, Cotonias, dat zijn ghelijck Cannefassen, om seylen ende ander sacken af te maken, ende noch veel ander soorten, ende seer goeden coop; Zy makent so fijn datmender geenen draet aen mach kennen, ende dat het alle Hollandts Leywaet te bouen gaet in fynicheyt; zy maken ooc veel tappetten, diemen noemt Alcatiffas; maer en zijn so fijn, noch so goet niet, als die van Persien over Ormus comen; een ander soorte van slechte Tapetten, diemen noemt Banquays [4]), zijn by naest als die ghestreepte Lakens uyt Schotlandt, dienende om over Kisten en Koffers te leggen: Dan dekens tot bedden, diemen noemt Godorijns [5]) Colchas, zijn seer net ende fray, ghestickt van zyde, ende oock van Cattoen, van alle coleuren ende sticksel; Pavellioenen van veelderley soorten ende coleuren; Persintos [6]), dat zijn bintsels ofte banden, daermen die Indiaensche bedtstede mede bint ende toerijcht, om 'tbedt op te legghen; Alderhande bedtsteden, Indiaensche Vrouwen stoelen, ende ander

---

1) Van Linschoten bedoelt dat zij geen dierlijk voedsel gebruiken, evenals de Pythagoraeers; hij heeft zeker gevolgd Garcia da Orta, *Coloquios* II, 342, waar gezegd wordt van de Banianen: „welke degenen zijn die de gewoonte van Pythagoras geheel onderhouden."

2) D. i. wier.

3) „Cannequin" komt voor in een Memorie van 1603 (in Rouffaer-Juynboll, *De Batik-kunst in N. Indië*, Bijl. III, p. XXV) als „canykijn, Port. canequim"; in oude Portugeesche documenten (bijv. *Lembrança das cousas da India* van 1525, pp. 48, 56) als „quamdaqui". In het Tag. luidt het „kandakin"; in het Tam. „kaṇḍāngi". „Boffeta", Perzisch „bafta" geweven. Een soort van Calico.

„Joriin"; lijkt een Port. verbastering van „s'awuli"; zie blz. 38, noot 5.

„Chautar"; zie Rouffaer-Juynboll, op. c. p. XXV, waar ook de bijvorm *soutar* vermeld wordt·

„Cotonia" komt voor in oude Portugeesche documenten, en als *cuttannee* bij Milburn, *Oriental Commerce*, 1818.

4) „Banquay"; volgens Col. Yule (in de Engelsche vertaling, noot I, p. 61) *bānki*, z. v. o. bank-bekleeding, van Mahratsch en Hindustāni *bāṅk*, ontleend aan Port. „banco," bank. Onzeker.

5) Hindustāni „gudri"; 't Port. „colcha" is uit Lat. „culcita".

6) Lees „Percintas", meervoud van Port. „percinta," band.

dierghelijcke snuysterye, seer fray ghewrocht, ende overdeckt ende becleet met lack van alle coleuren, oock lustighe Ticktacberden ende schyven van Yvooren been, ende Schilden van Schilt-padden ghewrocht ende ingeleyt, seer meesterlic ende cunstigh, veel fraye Signetten ende Ringen, ende ander curieusheyt van Yvooren ende Zeepeerden tanden: oock van Alambar [1]), ofte Bornsteen, dieder seer veel is; Heeft ooc een soorte van Bergh-cristal, waer van zy maken veel Signetten, Knoppen, Vijftighen [2]) ofte Pater-nosters, ende andere duyset dinghen ende frayigheden; Heeft veelderley edel Ghesteenten, als Espinellen, Robassem [3]), Granadis, Iasinten, Amatisten, Griseliten [4]), Olhos de gato, dat zijn Katten oogen ofte Agatos; Veelderley steenen van Yaspis, diemen noemt Bloet ende Melck-steenen, ende ander soorten; oock veelerley Medecynen, als Amfion, ofte Opium, Camfora, Bangue [5]), Sandalen hout, waer van op zijn plaets in't particulier byde Speceryen ende vruchten van Indien mentie sal maken; Alluijn, Stocksuyker ende ander waren, die my niet en ghedencken, ende te langh soude vallen alles te verhalen, ende oock het Annil [6]), ofte Indigo, wast alleenlick in Cambaja, en wordt daer bereyt ende toeghemaeckt, ende van daer over al die gheheele Werelt ghevoert: waer van oock volghen sal; ende hier mede genoech van Cambaja, en wil voorts vervolghen mynen wegh. Ten eynde 'tlandt van Cambaja, begint Indien ende het landt Decam ende Cuncam [7]),
[14 b] ende die Custe, te weten, den Inwijck binnewaerts, aen die zyde van Indien, streckende van Cambaja tot die Custe van Indien, alwaer den selfden inwijck zijn beghinsel heeft, welcke Custe loopt westwaerts z.w. ten z. tot het Eylandt, ghelegen aen die Custe ofte incompst vanden selfden inwijck, genaemt Insula (das Vaquas) [8]), ligghende op 20. graden, op welcke hooghte ende contreye, op't vaste landt leyt oock die Stadt ende Fortressen Daman, die van die Portugesen be-

Noch van verscheyden fraye commoditeyten ende edel gesteenten deses landts.

De costlijcke coopmanschap Indigo wert in Cambaya bereyt, ende door al de werelt vervoert.

---

1) Port *alambre*, Spaansch *alambar*, uit Arab. *al-'anbar*; vgl. Dozy-Engelmann *Glossaire* p. 188.

2) D. i. de vijftig kralen van een paternoster of rozenkrans.

3) Zeker wel hetzelfde woord als Fransch *rubace*, wat volgens Littré, *Dictionnaire*, s. v. is: „1) terme de joaillier. Rubis d'une couleur claire. 2) Variété de quartz hyalin, teinte artificiellement par l'introduction de dissolutions colorées."

4) D. i. chrysolithen.

5) Indische hennip; zie beneden Cap. 79.

6) Port. *anil*, Spaansch *añil*, uit Arab. *an-nir*, en dit uit *al*, lidwoord, en Skr. *nila*; vgl. Dozy-Engelmann, *Glossaire* p. 196. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Anile. Onjuist de bewering dat indigo alleen in Cambaya groeit.

7) Dekkhan en Konkan, Skr. Konkaṇa; 't eerste 't hoogland; het tweede 't West-kustland.

8) D. i. „Das Vaccas," „der Koeien".

woont wert, ende onder haer subjectie is, ende leyt vande stadt Diu oost ten zuyden 40. mylen.

Dat 10. Cappittel.

Van die Custe van Indien, en die Havens ende plaetsen daer aen gelegen.

Principael Indien begint t'eyndes van Cambaya.

De Custen van Indien heeft haer beghinsel van die mont ofte Inwijck van Cambaja, van 't Eylandt ghenaemt Das Vaquas, als verhaelt is, welck is die rechte Custe, die alleenlick in geheel Orienten wort ghenaemt Indien, ende buyten dien, hebben andere particuliere namen, als Mossambique, Melinde, Ormus, Cambaja, Choramandel [1]), Bengala, Pegu, Malacca,&c. als wy op zijn plaetse sullen verclaren, ende eensdeels verclaert hebben, so is te weten, dat dese Custe van Indien beghint vande Stadt Daman, ofte 'tEylandt de Vaquas, ende streckt also z. ten o. aen, tot die C. de Comorijn, alwaerse voleyndt, ende zijn in als 180. mylen, op welcke Custe ligghen dese naervolghende Steden ende Havens, die de Portugesen onder haer ghewelt hebben, ende besitten met hare Fortressen, ten eersten Daman; Van daer 15. mylen op 19½. graden die stadt Basaijn.

Verclaringhe wat deel in Orienten alleen Indien ghenaemt wort, als mede hoe d'ander deelen heeten.

Beschryvinge der groote als ooc der Steden ende havens in ende ontrent principael Indien.

Van Basaijn 10. mylen op 19. graden, die stadt ende Fortresse Chaul.

Van Chaul tot Dabul zijn 10. mylen, ende leyt op 18. graden.

Van Dabul tot die Stadt ende het Eyland van Goa, zijn 30. mylen, welck leyt op 15½. graden. Alle dese bovenghenoemde steden en Fortressen besitten die Portugesen, uytghenomen Dabul, dat zy ghehadt hebben, ende over langhe jaren weder verloren [2]). Die Custe van Goa tot Daman, ofte den Inwijck van Cambaja wort gheheeten van die van Goa, die Custe ofte 'tlandt van Noorden. Ende van Goa tot die C. de Comorijn, wert gheheeten die Custe ofte 'tlandt van Suyen: maer meest die Custe van Malabar; Wat die stadt van Goa ende haer ghelegentheyt belangende is, ende oock die declaratie ende beschryvinge van't land van Decan ende Cuncan, ende haer Coninghen ende oorspronck sullen wy op een ander plaets in't

Aenwijs hoe die van Goa de Custen van Cambaya ende sommighe andere Custen heeten.

1) Skr. Cholamaṇḍala, d. i. Chola-rijksgebied; Tam. S'olamaṇḍalam, gewestelijke uitspraak Choramaṇḍalam. De C in de schrijfwijze Coromandel berust op misverstand.

2) Veroverd in 1509, doch wederom verlaten; in 1522 werd de stad schatplichtig aan Portugal, aan welke verhouding echter spoedig een einde kwam. In 1556 werd de stad op nieuw door de Portugeezen genomen, maar niet in bezit gehouden. Zie Danvers, op. c. I, 109, 195, 278, 301, 330, 343, 353, 479, 482, 508; II, 21, 24.

particulier verclaren met veel ander ghedenckweerdighe dinghen, soo van die Portugesen, als die Ingheboren ende Indianen is roerende, waerom wy dat voor dese reijs sullen voorby passeren, ende tracteren alleenelick van d'ander voornoemde Steden ende Havens, met vervolginghe vande custe; So is te weten, dat alle die voorseyde Steden, Daman, Basaijn, Chaul, hebben goede Havens, waer grooten handel gedreven wort door gheheel Indien. Alle dese landouwen ende contreyen zijn seer vruchtbaer van Rijs, Erten, ende ander greynen, Botter, Olie van Indiaensche Noten. Olye van Olyven en is in gheheel Orienten gheen, dan die uyt Portugael ghebracht wert, ende ander dierghelijcke waren ende lijftochten hebbense abondant; Zy makender sommige Catoenen Lywaet: maer weynigh. Die Stadt van Chaul heeft groote traffique naer Ormus, Cambaja, 'tRoode Meer

Verclaringhe der vruchten ende commoditeyten deses landts.

[15a] naer Synde, Masquate, Bengala, &c. heeft veel machtige ende rijcke Cooplieden, ende menichte van Schepen. Daer is een plaets by Chaul, welcke is die oude stadt vande Ingeboren ende naturalen van 'tlandt, al waer veel soorten van Zyde gheweven worden [1]) van alle manieren ende coleuren, als Grofgreynen, Sattijn, Taffettanen [2]), Armesyen ende dierghelijcke stoff, in so groote menichte dat gheheel Indien, ende alle andere omligghende plaetsen daer mede gherieft worden, so dat die Inwoonders van Chaul daer een groote neeringhe met hebben, die onghesponnen zyde te brenghen uyt China, ende aldaer doen spinnen en weven, ende dan weder die gemaeckte Zyden ende stucken te vervoeren ende te distribueren door geheel Indien. Desghelijcks werden daer ghemaeckt veel ende seer fraye Schriftorien, Betsteden, Vrouwen stoelen, lustigh ende seer cunstigh bedeckt ende overtoghen met Lack van allerhande Colueren, ende anderdierghelijcke waren, waer mede zy groote hanteringhe hebben, oock soo is het landt abondant van Gengber, ghelijck oock die gheheele Custe: maer is aldaer weynigh gheacht. Dit Landt ghenaemt het Noorder quartier, heeft een seer ghesonde ende ghetemperde lucht, ende wordt ghehouden voor die ghesonste van geheel Indien: want die stadt Diu, ende die Custe van Malabar is seer onghesont. Dese Indianen, gelijck oock die van Cambaja, diemen heet Banianen ende Gusarattes, en van't landt binnewaerts van Decam, die boven op die

Van de stadt Chaul, ende vande menigherhande kunstige commoditeyten, die daer bereyt ende op verscheyden landen verhandelt worden.

---

1) Van Chaul afkomstig is de fijne geweven stof, die Tam. *s'avuli*, Oudjav. *tjawĕli*, Mak. *tjaulu* heet. Zie noot 5, blz. 38.

2) Port. „tafetá", ons „taf".

Van de verscheyden namen der Indianen, als oock van haer verscheyden colueren ende ghedaenten.

berghen woonen, Ballagatte ghenaemt, diemen heet Decanijns [1]) ende Canaras [2]), zijn altemael van geel verwe, sommige wat witter, ende sommige wat bruijnder: maer die op de Zee-cant woonen, zijn vaelder, ende trecken meer op die swerte verwe; in haer gestaltenisse ende phisionomie van aensicht, lijf ende leden zijn altemael als van dese landen van Europa; ende die vande Custe van Malabar, welcke streckt ende begint 12. mylen van Goa zuydtwaerts, ende duert tot die C. de Comorijn, wiens ingeboren men Malabaren noemt, welcke zijn die bewoonen het landt ende Custe byde Zee, zijn van coluer so swert als peck, ende hebben seer swart ende glat hayr, doch van lijf, leden ende aenghesicht in als gheproportioneert, als die van Europa; Dese zijn de beste Crijghsluden van gheheel Indien, ende die principaelste vyanden van de Portugesen, die haer ghenoech te doen geven. Ende om te deghe te verstaen dese habitatie, so is te weten, dat alle dese Custe diemen heet van Indien, is het landt by de Zee-kant streckende die geheele Custe langhs 8. oft 10. mylen leegh landt, welck is het ghene daer wy mensie af maken, ende wort genoemt Cuncam, ende als dan so comter een hoogh land ofte gheberchte, 'twelck in de wolcken raeckt, dat streckt hem van d'een eynde tot d'ander, beghinnende van Daman ofte Cambajen tot die C. de Comorijn, ende den uytersten hoeck van Indien, ende als dan weder vervolgens die ander Custe ghenaemt van Choramandel, welck hooghe landt boven plat en schoon Bow-landt is, ghenaemt Ballagatte ende Decan, ende is bewoont ende gedeelt onder diversche Coninghen ende Heeren. Die Inwoonders ende naturelen worden ghemeenelick ghenoemt Decanijns, ende Canaras, ghelijck als wy byde deschriptie van Goa ende hare jurisdictie sullen ordentlijck verhalen, met die afbeeldinghe ende conterfeytsels naer't leven van [15 b] haer persoon, Kercken, Huysen, Boomen, Planten ende vruchten, etc.

Beschryvinge deser landouwen, ende hoe dat eenighe hooge bergen inde wolcken reijcken.

---

1) „Decanijn", met *ij*, die in Van Linschotens tijd hier te lande nog als lange *i* werd uitgesproken, is 't Port. „Deccanim", een genasaleerde vorm van Hind. „Dakhni", bewoner van Dekkhan (d. i. Zuiderland), doch bij de Portugeezen heeft de benaming een meer beperkte beteekenis; zij verstaan daaronder de bewoners der Mohammedaansche rijken in 't binnenland van Dekkhan.

2) D. z. degenen wier taal het Kanareesch is.

Dat 11. Capittel.

Vande Custe van Indien, te weten, van Goa tot die Cabo de Comorijn, ende den uytersten hoeck, welck ghenaemt wort die custe van Malabar.

Beschryvinge der plaetsen ende Fortressen die den Portugesen hier in hebben thaerder traffique.

De Custe van Malabar beghint van C. de Ramos [1]), welcke is van Goa zuydwaerts 10. mylen, ende voleyndt aen die C. de Comorijn [2]), eertijdts Corij [3]) gheheeten, 'twelck zijn 100. en 7. oft 8. mylen, waerinne ligghen dese naervolghende plaetsen, die de Portugesen bewoonen, ende met haer Fortressen beset hebben, eerst van die voorsz. C. de Ramos, tot die Fortresse van Onor, zijn 10. mylen, liggende op 14. graden ruijm, ende is vande Portugesen bewoont; Alhier valt veel Pepers: want moghender jaerlicks wel laden een Schip met 7. oft 8. duysent quintalen [4]) Pepers, Portugaels gewicht, t'is die beste ende volste van gheheel Malabar ende Indien. Dit landt behoort een Coninginne, ghenaemt van Batycola [5]), welck is die stadt niet verre van daer binnewaerts gheleghen, daerse haer onthoudt. Dese ist die de Peper vercoopt ende levert aende Factoor vande Pachters vande Peper, die in Onor zijn residentie hout: maer men moet het gelt altoos 6. maenden voor de handt gheven: want anders soo en isser niemant thuijs, alsdan so levert zy alleencxkens die Peper, ende wort by een altemets vergadert in de Fortresse, tot dat die schepen van Portugael comen die haer ladinghe nemen vande Peper; alhier valt ooc veel Rijs. Dese Fortresse wort weynigh ghefrequenteert, dan alleenlick den tijt vande ladinghe vande Peper, diemen binnen weynigh jaren herwaerts daer heeft begonnen te laden: want te voren en viel daer gheen ladinge van Peper.

Van de menichte des besten Pepers die den Portegesen alhier op coopen van de Coninginne der stadt Batycola.

Van Onor tot die Fortresse van Barselor [6]), zijn 15. mylen en, leyt

1) Op de tegenwoordige kaarten Kaap Ramas.

2) „Comorin" is de Portugeesche vorm van „Kumārī." Het is een eigenaardigheid van 't Portugeesch dat het elke *i* in den uitgang van vreemde woorden vervangt door genasaleerde *i*. Zoo ook „mandarijn, palankijn" enz., door de Nederlanders overgenomen, toen men hier te lande de *ij* nog als lange *i* uitsprak.

3) „Corij", Tamil „*kōḍi*," uit Sanskrit „*koṭi*," o. a. voorgebergte, kan wel een andere naam van Kaap Comorijn geweest zijn, maar bij Ptolemaeus, VII, 1, 10, is Κῶρυ de punt tegenover de Noordpunt van Ceilon, dus Ramesvaram. Tamil „*Kōḍu*" beteekent o. a. „dam" en „oever".

4) Een quintal = 4 arrobas; zie hiervoor blz. 11, noot 4, waar inplaats van 141 Kilogram gelezen moet worden 14½ Kilogram.

5) Batycola, elders Baticala, is Bhatkal ten Zuiden van Onor.

6) D. i. Basarur, nabij Kundapur.

op 13. graden, is oock bewoont vande Portugesen, ghelijck Onor: hier valt seer veel Rijs ende Peper.

Van Barsselor tot Mangalor [1]) zijn 9. mylen, leyt op 12½ graden, ende is oock een Fortresse van de Portugesen ghelijck d'ander, ende heeft ooc seer veel Rijs ende Peper.

Van Barselor, Mangalor, ende Cananor comt veel Peper ende Rijs.

Van Mangalor tot Cananor [2]), zijn 15. mylen, 'twelck leyt op 11½. graden ruijm, dit is de beste Fortresse die de Portugesen hebben in geheel Malabar, alhier valt veel Pepers. Die Malabaren hebben buyten die Fortresse een vleck ende groote plaets van veel huysen op haer maniere, al waer een dagelijcksche merct ghehouden wort, daer seer veel eetbare waren ende lijftochten veijl zijn, 'twelck een wonder om sien is, gantschelijc de Hollandsche Weecmercktenghelijck, van Hoenderen, Eyeren, Botter, Honigh, Indiaensche Olye, Vygen van Indien, diemen heet van Cananor, zijn seer groot ende uytghesondert, die beste van Indien, in somma hebben van diergelijcke waren ende victualie van als vol op; ooc seer schoone ende hooghe Masten, datmense in Noorweghen niet beter soude moghen vinden, ende zijnder by so groote menichte, datser alle die omliggende contreyen met gherieven; is een seer groen ende plasyantigh landt, om te aenschouwen, vol schone hooge Boomen, ende van als vruchtbaer, ghelijck oock dese gheheele Custe van Malabar is. Onder [16 a] dese Malabaren woonen veel witte Mooren, die de Wet van Machomet onderhouden, welcke de meeste handelinghe dryven naer 't roode Meer, hoe wel zijt niet en moghen doen, noch niemandt van die Indianen sonder paspoort vande Portugesen: want anders die Portugesche Armade, die jaerlicks die Custen ende Zee gaet bewaren vande Zee-roovers, tot versekertheyt van haer Coop-vaerders, dese ofte eenige andere Indianen ofte natie, wie het soude moghen wesen, gemoetende sonder Paspoort, zijn vrybuijt, gelijck dickwils gheschiet, dat zy schepen aen brengen die uyt Cambaja, Malabar, ofte van't Eylandt Samatra [3]), ofte van eenige andere plaetsen willen traffikeren naer't roode Meer. Dese Mooren van Cananor houden vrientschap met die Portugesen, om den dwanck die haer die Fortresse doet, doch zijn onder den duijm haer grootste vyanden, ende doen heymelick groote contributien van Gelde aen d'ander Malabaren, der Portugaloysers in als te beschadighen waer zy connen ofte

By Malabar is een schoone weeckmerckt van allerley lijftochten, etc.

Menichte van uytnemende schoone mastboomen by Malabar.

De witte Mooren hebbende Paspoort vande Portugesen, traffickeren op Malabar ende het Roode Meer.

---

1) D. i. Mangalur.

2) D. i. Kannanur of Kannur.

3) D. i. Sumatra, verbastering van „Samudra", een plaats en rijk in Noord-Sumatra.

moghen, wiens Figueren ende afbeeldingen volghen by de andere van Goa ende Malabar.

Gheveyns-de vrientschap ende heymelicke haet der witte Mooren neffens den Portegesen.

Van Cananor tot Calecut, zijn 8. mylen ende leyt op 11. graden ruijm. Dese stadt Calecut [1]) heeft eertijts die vermaerste gheweest van gheheel Malabar ende Indien, ende was het hooft van Malabar, alwaer den Samorijn [2]), dat is den Keyser, zijn residentie hout: maer om dieswille dat die Portugesen in haer eerste aencomen ende ontdeckinghe van Indien, hebben van hem dickwils bedrogen geweest, so zijn zy den Coningh van Cochin aenghehangen, die welcke Vassael van desen Samorijn was, ende van weynigh macht, ende ghe-luckende die Portugesen dat zy begosten te prospereren ende possessie te cryghen in't landt, ende Meester vande Zee worden, so is Calecut gheheel te niet gegaen, ende die trafficque ende naem verloren [3]); Is nut er tijt van de minste van gheheel Malabar, Cochin in't contrarie, ende haer Coningh is altans meer ende rijcker als den Samorijn, ende weet hem nu niet te wil [4]), duer het faveur van die Portugesen.

D'oorsaeckt vande Stad Calecuts ondergang k.

Van Calecut tot Cranganor [5]) zijn 10. mylen, leyt op 10½. graden, alhier hebben die Portugesen oock een fortresse.

Van Cranganor tot Cochin [6]) zijn 10 mylen, leyt op 10. graden schaers. Die stadt van Cochin is bewoont van die Portugesen ende ingheboren van't landt, als Malabaren ende andere Indianen dat Christenen zijn; is by naest so groot als Goa, seer populeus ende wel ghebout van schoone Huysen, Kercken ende Cloosters, ende een schoone ende playsantige Revier, met een goede Haven ende incomst. Een weynigh buyten die stadt, te landewaert loopt een cleijn Revierken ofte Beecke daermen somtijts wel mach droogh voets overgaen, waer over leyt een plaetse ghenoemt Cochin Dacyma [7]),

Beschryvinge van Cranganor ende Cochin.

1) D. i. „Kōḷikkoḍu" in 't Malayālam.

2) „Samorijn", of zooals Barbosa schrijft „Zomodri", Camões „Samori", G. da Orta „Samorim," was de titel van den Hindu-vorst van Calicut en 't omliggende land. Het woord wordt verklaard als ontstaan uit Sanskrit „Sāmudri," dat voorkomt in den zin van „Zee-zoon", doch als titel waarschijnlijk z. v. a. „Zeekoning" zal wezen. Reeds in de oudheid was bedoelde kust berucht wegens de zeeroovers, zoodat de Sāmudri waarschijnlijk in vroeger tijd een titel was van den Zeekoning, d. i. Vorst der zeeroovers Zie de bewijsplaatsen in *Hobson-Jobson*, s. v. Zamorin.

3) Wat hier van 't verval der stad gezegd wordt, is zeer overdreven. Vgl. de Jonge *Opkomst*, III, 164, vgg.

4) Z. v. a. betoont zich niet onderdanig jegens hem.

5) Eigenlijk: „Koḍungalūr", afgebeeld bij Baldaeus (p. 110).

6) D. i. „Kochchi" in de landstaal. De beste plattegronden en teekeningen der oude stad te vinden bij Baldaeus.

7) Port. „D'acima", van boven, van den top.

dat is boven Cochin, welc is die juris dictie vande Malabaren, die noch in haer geloof leven, aldaer hout den Coningh zijn Hoff; is seer vol ende wel bebout, op die Indiaensche manier, ende heeft oock een daghelijcksche merct daermen alle dingen veijl vint, ghelijck in Cananor: maer in meerder abondantien ende grooter handel. Het landt van Cochin is een Eylandeken [1]) ende is over al ende op veel plaetsen omcingelt ende duerloopen met cleyne Revierkens ofte sloten; Desghelijcks teghen Cochin over noordwaerts leyt een ander Eylandt ghenaemt Vaypijn, is ooc omcingelt met water, ghelijc die Fortresse van Cranganor. Alle dese landen ende contreyen, zijn leegh ende vlac, ghelijck Hollandt: maer en hebben gheen Dijcken noch Duynen, dan alleenelick aen die Zee strandt die platten Oever, ende binnen den Oever ende strandt vande Revier sonder eenighe hooghten ofte schutselen, blijft also in zijn wesen; het landt is seer playsant ende groen t'aenschouwen, vol Bossen ende Boomen, heeft oock Bossen van Canneel-boomen, diemen noemt Canella de Mate [2]), dat is woeste Canneel, die so goet niet en is als die Canneel van Seylan: want als die Canneel van Seylon gelt het quintal 100. Pardauwen ofte Daelders, soo gelt dese Canneel maer 25. 30. Pardauwen, ende oock is verboden naer Portugal te voeren, niet teghenstaende wort in grooter menichten jaerlicks ghescheept, dan moet gheregistreert worden voor Canneel van Seylon, om des Coninghs Tollen te voldoen als vanden besten. Cochin heeft oock veel Pepers, mach jaerlicks wel twee schepen haer volle ladinghe geven, d'ander schepen laden langs die Custe inde voornoemde Fortressen, als gheseyt is, ende als dan comense tot Cochin, naer dien dat zy haer Portugaels goet ende waren tot Goa ghelost hebben, so comen ooc daer die Coop-lieden, Factoren, ende respondenten [3]), ende laden haer waren, als ick op mijn wederom reijs sal verclaren. Buyten Cochin vande Malabaren woonen oock veel Mooren van Machomets gheloof ende menichte van Joden [4]), die seer rijck zijn, ende leven daer in haer gheloof vry, als oock die Machometisten met haer Kerck, die zy Mesquiten noemen. Oock hebben die Bramanes, dat zijn die Geestelickheyt vande Malabaren ende Indianen hare Afgoden ende Duyvels

[16b.]

Verclaringhe van't Eyland Vaypijn, ende zyne vruchten.

Bedriegelijcken handel in Caneel.

Menichte van Peper wert uyt Cochin ende andere plaetsen daer ontrent verschept.

1) Dit is thans niet meer 't geval.

2) Port. „Canella de matto" of „Canella brava", d. i. „boschkaneel" of „wilde kaneel." Een uitvoerige beschrijving van de kaneel vindt men in Cap. 63.

3) Respondente (Port.), iemand die rekening en verantwoording heeft af te leggen.

4) De Joden moesten Cranganore verlaten, toen dit een Portugeesche bezitting werd en vestigden zich in Cochin. Zij wonen tegenwoordig voornamelijk te Mattañcheri (Zuid van Cochin) en te Chendamangalam.

huysen, die zy Pagodes [1]) noemen. Dese drie Natien houden elcks hare Wet ende ceremonien op haer selven, ende leven onder malcanderen eendrachtelick, houdende goede Politie ende Justicie, ende werden alle drie Natien gebruijckt in des Coninghs raet, met zijn Naires [2]), dat zijn die Edelluyden ende Leen-heeren, ende wanneer eenighe sake van importantien op handen is, so worden alle dese drie natien vergadert, waer op die Coningh zijn betrouwen set, van welcken Coningh ende Nairos, Malabaren, Bramenes, &c. ende haer manieren, seden, usancien, ende hare Afgoden, Pagodes, met haer ceremonien, wy alles op een ander sullen verclaren met haer conterfeytsel ende afbeeltenisse van die selfde by de Figuren van Indien, sullent nu voor by passeren, ende achtervolghen die deschriptie van die begonnen Custen.

De Malabaren, Joden en witte Mooren woonen onder malkanderen, belevende elck haer eyghen geloof onder goede Policye.

Van Cochin tot Coulon [3]) zijn 12. mylen, leyt op 9. graden, is oock een Fortresse vande Portugesen, al waer mede alle jaer een schip Peper ladet.

Van Coulon comt jaerlicx een Schip Peper.

Van Coulon tot die C. de Comori zijn 20. mylen. Desen hoeck leyt op 7½. graden ruijm, welcke is het Eynde vande Custe van Malabar ende oock van Indien.

[17a.]

Dat 12. [4]) Capittel.

Verclaringhe vande Coningen, ende ghedeelten van't land ende Custe van Malabar, ende den oorspronck van dien.

Om recht te verstaen die afdeelinghe ende regieringe van't Land van Malabar, so is te weten, dat over langhe jaren worde het gheheel land van Malabar gheregiert van eenen Coningh, wesende een Coninghrijck daer't nu veel zijn. So was dan, gelijck die Malabaren vertellen, de leste Coningh Sarama Perymal, [5]) van wiens tyden af die Arabische Mochometisten in't land van Malabar ghemeenschap hebben, om die handel ende trafficken vande speceryen, die doen naer't Roode Meer ghescheept worden, ende van daer vervoert over al de Werelt; dese hebben door list so veel te weghe ghe-

Verclaringhe der verdeelinge ende oorspronc des lands Malabar.

---

1) Over de etymologie van dit woord zijn de geleerden het niet eens; zie *Hobson-Jobson*", s. v. Pagoda.

2) Zie beneden Cap. 42.

3) D. i. „Kulam" of Tamil *Kollam*, gewoonlijk „Quilon" genoemd; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Quilon.

4) In den oorspronkelijken druk is 10 een drukfout voor 12.

5) D. i. Cheramān Perumāl, van wien in de *Keralotpatti*, ed. Gundert, p. 12, verhaald wordt dat hij tot het Buddhisme bekeerd werd in 350 na Chr.

bracht, datse den Coningh ende veel van't land tot haer Wet ende gheloof creghen, ghelijck zy ooc het meestendeel van Indien, ende alle andere Orientaelsche contreyen ende Eylanden daer mede besmet hebben, welcke een van die Principaelste oorsake is, datse soo qualick tot het Christen gheloof moghen bekeert werden, overmidts datse die Machometisten opruyen, ende alle vlyticheyt doen om haer daer van te houden, ende teghens die Portugesen op te rocken, [1]) ghelijckmen inde Portugaloysers Chronijcken ende Memorialen vande eerste ontdeckinghe ende conquisten mach sien, dicwils ghebleken is.

Een devotelic voornemen des Coninghs van Sarama.

Keerende weder tot ons propoost, soo is dese bovenghenoemde Coningh Sarama soo seer verwortelt geworden in dese nieuwe secte die hy aenghenomen hadde, dat hy gantschelick voor hem nam het Coninghrijck te laten, ende te doen Bedevaert naer Mecca, Machomets begraeffenis te besoecken, om aldaer zijn leven te voleynden, in sodanigh heyligh voornemen, meynende daer met die saligheyt te verdienen, heeft oock dit zijn voornemen volbracht [2]); ende om dat hy gheen kinderen noch erfgenaem en hadde, so heeft hy voor zijn vertreck het Coninghrijck verdeelt onder zijn naeste Dienaers ende vrienden, ghevende den eenen Cochin, d'ander Cananor, de derde Chale [3]), die vierde Coulon, &c. ende soo voorts met alle pander plecken, makende van elcke plaets een Coninghrijck. Calecut heeft hy ghegheven eenen zijn liefsten ende uytersten Dienaer, ende hem ghegheven den tytel van Samorijn, dat is soo veel als Keyser ende hooft van alle d'ander, ende datse hem alle souden kennen ende obedieren als Vassallen, waer van tot hedensdaeghs die van Calecut den naem van Samorijn hebben behouden, ende 'tghebiet ende heerschappie over die ander Coninghen van gheheel Calabar [4]) hebben, op die manier verhaelt. Den selfden Coningh is gereyst naer Mecca, ende heeft daer zijn leven voleyndt, ende den Samorijn, ende d'ander Coninghen zijn ghebleven een jeghelick in zijn landt ende heerschappie, ende nieuwe Coningrijcken, wiens afcomsten noch heden op die selfde manier regieren, ende 'tlandt be-

Oorsaeck waerom die van Calecut den naem van Samorijn gekregen hebben.

---

1) D. i. volgens Kiliaan „incitare" en volgens hem een gewestelijk Hollandsche uitdrukking.

2) Dit geheele verhaal van Chēramāns bekeering tot den Islam is een Mohammedaansch verzinsel, naverteld door Camões, *Lus.* VII, 33, de bron van onzen schrijver.

3) D. i. Chaliyam. Waar 't spoorwegstation Beypur staat, hadden de Portugeezen een fort tot 1571. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Chalia, Chalé.

4) Calabar is een drukfout voor Malabar, verbeterd in de Lat. vertaling.

sitten met die selfde gedeelten, alleenelick is verandert ende ghedeclineert den Samorijn, ende verheven den Coningh van Cochin, naer de Portugesche comst in Indien, als boven gheseyt is. Dese Malabaren zijn seer goede Soldaten, gaen gantsch naeckt, alleenelick de [17b.] schamelheyt bedeckt, so mannen als Vrouwen, ende zijn die Principaelste vyanden vande Portugesen die't meeste quaet doen, hoe wel zy ghemeenlick peys met den Samorijn hebben, ende so veel Fortressen op die Custe, als ghehoort is, niet teghenstaende, hebben tusschen beyde haer sluyphavens, als Chale, Calecut, Cunhale, Panane [1]), ende andere, waer uyt zy dagelicks loopen met Fusten ter Zeewaert in, ende doen groot quaet, ende maken menighen bedorven Coopman; Ende oock den Samorijn breeckt telcken (alst hem in't hooft comt) de Peys, ende dit door raet vande Machometisten, die in al die Portugaloysers ende Christenen afgunstigh zijn, ende soecken te beschadighen, ende om dese Malabaren wille, moet jaerlicks die Armada uyt Goa loopen inde Somer lancks de Custe, om den reysenden Coopman te bevryen van dese Malabaren: want die meeste handel van Indien is in Fusten te traffickeren van d'een plaets op d'ander, welcke is haer daghelicksche neeringhe ende hanteringhe, ghelijck wy breeder sullen verhalen, ende noch wordender daghelijcks ghenoech berooft ende ghevangen, nemen al watse connen krygen. Het landt is doorgaende seer vruchtbaer, groen ende playsantich t'aenschouwen: maer heeft een onghesonde lucht voor die vreemde man; ende alleenelick in dese Custe ende Zee-cant wordt die Peper gevonden, hoe wel dat by Malacca op sommighe plaetsen ooc Peper wast: maer en is so veel niet, van hier wertse vervoert ende verspreyt door de gheheel Werelt.

Vander Malabaren habyten ofte cleedinghe.

Onrust der Malabaren tegen den Portugesen ende andere coopliedén.

Middelen waerdoor de schepen van Goa haer soeken te bevryen voor den Malabarischen roovers.

Malabar is ongesont land voor de vreemden, ende op de Custen der Zee-cant wast den Peper.

Dat 13. Capittel.

Vande Eylanden diemen noemt van Maldyva, anders Maledyva.

Recht tegen over die C. de Comorijn 60. mylen ter Zeewaert in, west aen, beginnen die Eylanden, diemen noemt van Maldyva, ende beghinnen van desen hoeck op 7. graden aende zyde van 't Noorden, ende strecken also Zuyd zuyd-oost waert aen, tot op 3. graden aende zyde van't Zuyden, twelck zijn 140. mylen. Men wil segghen datter zijn byde 11. duysent Eylanden: maer is gheen seker-

De Maldyvische Eylanden souden 11000. in 't ghetal wesen, so geseyt wort.

1) D. i. Vadakara of Badagara, gelijk het thans gewoonlijk geheeten wordt. Kuñali was een Mohammedaansch zeeroover; zie over dezen man Danvers, *Port.*, I, 529, 543. II, 51, 94, 113—118. De gewone inlandsche naam van Panane is Ponnani.

Beschryvinge vande ghelegentheden der Maldyvaensche Eylanden.

Den Indiaenschen hennep ende touwerck wert vande bolsters der Indiaensche noten ghemaeckt.

De Indiaensche scheeps seylen van Indische Noteboom bladeren ghemaect.

Der Indiaensche gantsche scheepsrustinge, met coopmanschap ende victualie wert tsamen vanden eenighen Indischen Noteboom versien.

Sommighe Indische Noten, seer goet voor fenijn, ende daerom van grooter estime.

heyt, doch zijn ontallicken. Die Inwoonders zijn gelijck die Malabaren [1]). Een deel van dese Eylanden worden bewoont, ende andere niet: want is seer leeg landt, ghelijc die landen van Cochin, Cranganor ende die contreyen, ende sommighe soo leegh, datse ghemeenelicken met die Zee bedeckt zijn. Die Malabaren affirmeren, dat deze Eylanden in vorighe tyden hebben gheweest aen't vaste landt van Malabar, ende datse de Zee met lanckheyt van tyden heeft afgheschuert door die leechte. Daer zijn sonderlinghe gheen waren, dan Coquen, dat zijn Indiaensche Noten, ende Cayro [2]), dat is den Bolster van de selfde Noten, welck is den Kennip van Indien, daermen die Coorden ende Cabels ende alle ghetou afmaeckt. Dese zijnder in grooter menichten, datser gheheel Indien ende alle Orientaelsche contreyen met voorsien. Zy maken een Schip ofte Schuijt op haer manier van hout vande selfde boomen, met alle zijn toebehoort, die seylen vande bladen, is met die Coorden vande Bolster vande Noten aen malcanderen ghenaeyt, sonder eenen Yseren naghel te hebben, ende comen also gheladen met die waren ende Coopmanschappen vande selfden Boom, ende dat meer is, haer provande ende victualie [18a.] in't selfde Schip is van desen Boom, in somma 't Schip met alle zijn toebehooren, coopmanschappen, victualie, ende alle nootdruft is van desen eenighen Palmboom, ende onderhout alle die Inwoonders van dees Eylanden van Maldyva, waer mede zy haer handelingh' dryven in Indien; daer zijn sommighe van dese Noten, die in die Eylanden seer gheestimeert zijn boven alle ander Noten van Indien: want die Inwoonders houden die goet te wesen teghens alle fenijn [3]), zijn seer schoon ende groot, van coleur swartachtigh. Ick hebber ghesien die de Visorey van Indien ghepresenteert worden, waren vande groote van twee kannen inde maet, ende hadden ghecost over die 300. Pardauwen, ende waren om aen zijn Majesteyt van Spaengien te seynden. Van desen Boom ende hare vruchte, ende handelinghe, sal op een ander in't particulier byde boomen ende vruchten van Indien

---

1) De taal der eilanders is een dialekt van 't Singhaleesch.

2) D. i. Malayālam „kayar", koord, touw. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Coir.

3) De noten, gewoonlijk „Coco de mer" of „Lodoicea Sechellarum" geheeten, komen van de Seychellen en hebben niet de kracht die daaraan wordt toegeschreven, o.a. bij Camões, *Lus.* X, 136. Nog tegenwoordig worden deze vruchten door de Javanen, die ze *kĕpoh* of *poh djĕnggi*, d. i. mangga's van Zanzibar, noemen, als geneeskrachtig beschouwd en hechten zij aan voorwerpen daaruit, zooals sirihdoozen, een hooge waarde. Voor 't Maleische *pâuh djanggi* geeft Klinkert, *Mal. Wdb.* 448, als vertaling „paardemangga." Het Mak. heeft *pawo djangki*, Bug. *pao djangki*, waarover uitvoerig spreekt Matthes, *Mak. Wdb.* ², p. 531. Vgl. ook *Hobson-Jobson*, art. Coco-de-Mer.

mentie maken, waermede ic wederkeere tot die verclaringe vande Custe, ende het vervolch van dien.

Vanden hoeck van Comorijn beghint die Custe weder te loopen binnewaerts Noord-oost aen, tot den hoec van Negapatan, welck leyt op 11. graden, ende is vanden hoeck van Comorijn 60. mylen.

Van den hoeck van Comorijn, by de 40. mylen zuyd-oost ten zuyden, t'Zeewaert in, leyt den uytersten hoec van't vermaerde Eyland van Seylon, ende streckt alsoo Noorden ten Oosten, tot recht teghen over den hoeck van Negapatan, verscheyden van't vaste landt ende den selfden hoeck 10. mylen. Ende tusschen 'tvaste land ende 'tEylandt liggen noch sommighe drooghten ende Eylandekens, waer altemets veel perijckels is vande Schepen die naer Bengala ende die Custe van Choramandel varen, die gemeenlick daer duer passeren. 'tEyland van Seylon heeft in de lenghde 60. mylen, ende inde breede 40. mylen, van den eersten ende uytersten hoeck n. ten o. aen 18. mylen; Op 7½. graden leyt een Fortresse vande Portugesen ghenaem Columbo, welcke met louter ghewelt ende groote onkosten onderhouden wort; want zy anders op't geheel Eyland niet en hebben; 'tis een cleyn plaetse: maer sterck ende wel voorsien, hebben niet eenen voet buyten die stercte. Die Soldaten die daer op ligghen, zijn in't ghemeen ghebannen van die eenigh quaet feyt bedreven, ofte de doot verdient hebben: Desghelijcks lichte Vrouwen, om die selfde feyten, om haer geselschap te houden; moeten alle haer nootdruft van Indien cryghen; hebben veel aenstoots van haer vyanden, die Inwoonders ende ingheboren van't Eylandt; ende zijn dickwils belegert gheweest: maer hebben haer altoos vromelick [2]) beschermt.

Verclaringhe hoe Negapatan, ende het Eyland Seylon gelegen is.

Sommighe drooghten ontrent het Eyland Seylon.

De Portegesen hebben ontrent Negapatan [1]) maer een Fortres, twelck met ghewelt ghehouden wert.

Dat 14. Capittel.

Van't Eylandt Seylon.

Het Eyland van Seylon is vernaemt te wesen een van de beste Eylanden dat tot onsen tyden ontdeckt, ende het vruchtbaerste dat onder de Son is, wel bebout ende bewoont van volck, genaemt Cingalas [3]), zijn by naer van wesen en manieren gelijck die Malabaren, met lange open ooren: maer van coleur en zijnse so swart niet, gaen oock naeckt, uytgenomen de schamelheyt bedect, plach

Seylon, het vermaerste Eyland, zijnde seer volckrijck diemen Chingalas noemt.

---

1) De kantteekening juist. Vgl. hierover Danvers, *Report*, pp. 129 ff.

2) D. i. moediglijk. „Vroom" in den zin van „moedig, dapper" o. a. ook in 't bekende lied: „Berg-op-Zoom, houdt u vroom."

3) Skr. „Simhala"; 't eiland heet „Simhala-dvīpa", Pali „Sīhalam."

maer een Coningh te hebben: maer daer naer hebben zy die Coningh [18b.] omgebracht, ende het landt gedeelt in veel Coninghrijcken, ende nu onlanghs gheleden, heeft eenen Barbier den principaelsten Coningh ghedoot, ende het Coninghrijck met gewelt ende groote tyrannie onder hem gebracht, ende d'ander Coninghen verdreven, waer van eenen die Christen was, ghevlucht is in Indien, ende woont tot Goa, alwaer hy op sConinghs costen onderhouwen wert. Desen Barbier heeft hem, als gheseyt is, voor Coningh opgheworpen, ende het geheele Eylandt onder zijn subjectie; wert ghenaemt Raju [1]); leeft seer voorsichtigh, ende is seer vernuftigh, ende een goet Crijghsman, betrout hem op niemandt. Die Chingalas zijn hem seer misgunstigh, hoe wel zy hem obedieren, doch meer door dwangh ende vreese, dan door liefde ofte vryen wille: want doet herde executie met groote tyrannye, soo dat hem niemant en derf roeren; is oock doot vyand van de Portugesen, ende hadde nu onlanghs, een jaer voor mijn vertreck uyt Indien, die fortresse van Columbo belegert [2]) met groote menichte van Olyfanten en volc: maer door assistentie en hulpe vande Portugesen uyt Indien, moest zijn legher op breken, ende die Fortresse verlaten; Het Eylandt is seer berghachtigh, ende daer is eenen hoogen bergh ofte spits, diemen seyt die hooghste te wesen van gheheel Indien [3]); wordt ghenaemt Picode Adam [4]). Die Indianen houden voor warachtigh, dat het Paradijs daer gheweest, en Adam daer gheschapen is; seggen dat noch heden op den selfden bergh ghevonden worden van zijn voetstappen, welck in de steenen staen oftse gehouwen waren, en also blyven sonder uytgaen. Het Eylandt is vol van allerley Indiaensche vruchten, ende oock alderhande Wilt, als Herten, Hinden, Wilde Verckens, Hasen, Conynen [5]) ende diergelijcke in grooter menichte van alle ghevoghelte, als Pauwen, Hoenderen, Duyven, etc. die beste Oraengie Appelen, Lymoenen, Cytroenen, ende dierghelijcke, die niet alleen de plaetsen van Indien te boven gaen: maer oock Spaengien ende Portugael, in somma heeft veel ende meest alle dingen

Die van Seylon hebben haer eenighen Coningh omghebracht, ende het rijcke in veel Coninghrijcken verdeelt maer is door een ander wederom onder een eenighe subjectie gebrocht.

Eenen Christen Coningh uyt Seylon tot Goa ghevlucht.

Den Regent van Seylon, als hart vyand teghen den Portegesen, belegherde haer Fortres met veel volck ende Olyphanten.

Eenen bergh in Seylon, daermen acht het Paradijs gheweest te hebben, ende datter noch van

---

1) Dit strookt niet met andere berichten, volgens welke de hier bedoelde vorst, Raju, nl. Raja Simha, zijn vader vermoord heeft; vgl. Danvers, *Port.* II, p. 44.

2) Van Aug. 1586 tot Mei 1587, en in Januari 1588 (*Danvers*, Port. II. pp. 74 ff.)

3) Onjuist. De Adamspiek is 2226 M. hoog; de hoogste berg van Ceilon, de Pedrotallagalta, is 2484 M. hoog.

4) Het is welbekend dat volgens de Buddhistische Singhaleezen de indruk van den voetstap achtergelaten is door den Buddha; de Çiwaieten zeggen dat het de voetstap van Çiwa is; de Mohammedanen — niet de Indiërs in 't algemeen — schrijven den voetstap toe aan Adam.

5) Dit is een vergissing; konijnen komen op Ceilon niet voor.

van Indien alleen, dat op ander plaetsen gevonden wert op differente contreyen; heeft oock veel Indiaensche Palm ofte Note-boomen, diemen Kocken noemt; ende affirmeren oock gheloofweerdighe persoonen, die't my vertrocken hebben, die in't selfde Eylandt te landewaert binnen ghevanckelick hebben gheweest, datter zijn Notemuscaten ende Nagelboomen, ende planten van Peper, hoe wel dat hier gheen sekerheyt af en is: want tot noch toe by de Christenen niet gecommuniceert en wert: maer den besten Canneel van gheheel Orienten, isser met geheel Bosschen ende Wildernissen, van waer't over die geheele Werelt ghevoert ende verspreyt wert. Desen Cannel moeten die Portugesen die inde Fortresse woonen, by nacht ende ontyden met springhtochten halen en afhouwen steelsghewijs, ende also brengense inde Forteresse, welcke de Capiteijn vande Fortressen zijn principael profijt is, en oock anders niet veel meer en heeft. Het Eylandt heeft ooc allerhande kostelicke ghesteenten, uytgenomen Diamanten: maer Saffiren, Robynen, Topassen, Spinelen, Granaden, Robassen [1]), etc. die beste van Orienten; heeft desgelijcks ee n visscheryen van Perlen, doch en zijn so goet niet als die te Bareijn by Ormus
[19a.] ghevist worden; Het Eyland heeft oock Mynen van Goudt, Silver ende ander Metalen; Die Coninghen van't Eylandt en willent niet uyttrecken, dan behoudent voor een staet ende heerlickheyt; Ic geloove meest dat zijt laten, om datmen haer daerom niet en souder eenigen aenval doen; heeft ooc Yser, Vlas, Swavel [2]), ende dierghelijcke materialen; oock wonder veel Yvooren-been, ende groote menighte van Olyfanten, diemen hout voor de beste ende eelste van gheheel Indien, ende is warachtelick ghevonden by noch dagelijcsche experientie, dat alle ander Olyfanten van ander plaetsen ende contreyen, by dese comende doen haer reverentie ende eerbiedinge. De ingheboren ofte Chingalas zijn seer vernuftigh ende groote kunstenaren van te wercken in Goudt, Silver, Yvooren-been, Yser, ende alle Metalen, dat een wonder om sien is, ende door geheel Indien seer gheestimeert, ende boven alle ander Indianen den prijs hebben; Zy maken die schoonste Loopen van Roers, diemen in geen plaetsen mach beter vinden, schynen gedraeyt, ende van Silver te wesen. Mijn Heere den Aerts-bisschop worde ghepresenteert een Crucifix, vande langhte van een elle, van Yvooren been, dat van een inwoonder des Eylands Seylon gemaect was, so cunstigh ende meesterlick

Adams voetstappen te sien soude wesen.

Veellerley Wilbraet met ander gedierten ende vruchten van Seilon.

Overvloet van den besten Caneel in Seylon, die den Portegesen bij ontyden met perijckel halen moeten.

Menighte van edel ghesteenten, Goudt, Silver ende Peerlen,etc. in Seylon, 'twelck den Coningh niet wil vervoeren laten.

Yvooren, Vlas, Yser ende veel andere metalen in Seylon.

De Olyphanten van Seylon so Edel dat de Olyphanten van andere landen haer reverentie bewysen.

Excellente Loopen van Roers, met meer andere

---

1) Over de edelgesteenten van Ceilon leze men Tennent, *Ceylon* I, pp. 31—39 (5de ed.)

2) Volgens de aanteekening in noot 7 op blz. 80 der Engelsche vertaling (1885) komen vlas en zwavel op Ceilon niet voor.

fraye consten in Seylon ghemaeckt.

gewrocht, dat het haeyr, baert ende aensicht scheen natuerlick van een levende persoon te wesen, ende in als so net gewrocht, ende van leden gheproportioneert, datmen in Europa diesghelijcks niet naer en soude doen, waeromme mijn Heere het dede besluyten in een kasse, ende sondet aen zijn Majesteyt van Spaengien tot een verwonderinghe, ende als weerdigh om voor een groot Heer onder zijn juweelen te bewaren; van die dingen ende wercken zy seer pertijckigh [1]) zijn; ooc wonderlijcke Buytelaers, ende seer ervaren ende behandigh in alle guychelerye, so wel Mans als Vrouwen; loopen gheheel Indien duer om gelt te winnen, ende bedryven antijcxe [2]) perten, wonder om sien, waermede ghenoech is wat het Eylandt van Seylon is belangende, willen voorts varen in't vervolch vande begonnen Custe van Choramandel, daer wijt gelaten hebben, aenden hoec van Nagapatan.

De Maiesteyt van Spaengien bewaert een constigh Crucefix uyt Seylon ghecomen als een Juweel.

Die van Seilon so Mans als Vrouwen, seer antijcks in guychelspel, daer met zy veel gelts verdienen.

Dat 15. Capittel.

Vande Custe van Choramandel, ende het Coninghrijck van Narsinga [3]), ofte Bisnagar [4].)

S. Thomas, ligghende 40. mylen van Negapatan, wert vande Portegesen bewoont, die de gheheele Custe behandelen.

Die Custe van Choramandel begint vanden hoeck van Negapatan, ende streckt also noorden ten oosten tot een plaetse, ghenaemt Musulepatan [5]), 'twelc zijn 90. mylen, leyt op $16\frac{1}{2}$. graden; Tusschen dese twee plaetsen op die selfde Custe leyt een pleck, genoemt S. Thomas, op $13\frac{1}{2}$. graden, ende is van Negapatan 40. mylen. Dese plaets ende Negapatan worden bewoont vande Portugesen, ende op d'ander plecken, ende langhs die geheele Custe hebben haer comersie ende handelinge; Dese voorseyde plaets, altans S. Thomas gheheeten, heeft in vorige tyden een seer vermaerde ende rijcke Coop-stadt geweest, genaemt Meliapor, was van't Coninghrijc van Narsinga,

S. Thomas was eertijts een rijcke coopstadt, genaemt Meliapor.

1) D. i. kunstvaardig.

2) Bij Kiliaan wordt „antycks" opgegeven in de beteekenis o. a. van „summa arte factus." „Perte, parte" vertaalt hij met „fallacia, dolus: argutia." Van Linschoten moet met zijn „antycxe perten" bedoeld hebben, „knappe kunststukken," meer bepaald acrobatenkunsten, waarin nog heden ten dage de lieden van Malabar en Noord-Ceilon zeer bedreven zijn. De Lat. vertaling van 1599 heeft: „In histrionum artibus excellunt iidem maximè, multasque venustates corpore ac ludis exercent, totam Indiam percurrentes, magnâ spectantium admiratione."

3) Narasimha (1490—1508) of volgens andere opgaven (1487, 1489 en 1509) was de Koning van Vijayanagara, toen de Portugeezen in Indië kwamen. Zij vatten den naam op als zijnde die der hoofdstad.

4) Bisnagar, d. i. Vijayanagara of Vidyanagara, in 't Bellary-distrikt gelegen, thans in ruïne en „Hampe" of „Hampi" geheeten. Vgl. Hunter, *Gazette e.r.* XXIV, pp. 310 ff.

5) *Al.* Mazulipatam.

wiens Coningh nu gemeenlick van Bisnagar ghenaemt wert, welck is den naem vande Hooft-stadt, aldaer hem den Coningh met zijn Hof onthout; Dese Stadt leyt te landewaerts binnen, ende is teghenwoordigh het hooft van dit Coninghrijck van Narsinga, ende de Custe
[19 b] van Choramandel. De ingheboren ende naturelen zijn van wesen, manieren ende cerimonien, ghelijck die van Ballagate [1]), Decanijns ende Canaras: want is duer de banck eenderley volck, zijn alleen onderscheyden van plaetsen ende Coninghrijcken; Ende om te recht te verstaen d'oorsaec waeromme dese plaets Sint Thomas ghenaemt wert: soo vertellen die Indianen, dat inde tyden doen die Apostelen over alle de Werelt verspreyt waren om het Evangelium te prediken alle natien vanden Aertbodem, dat die Apostel Sint Thomas quam in dit Coninghrijck van Narsinga [2]), naer dat hy veel plaetsen van Indien doortrocken hadde, ende weynigh vruchten ghedaen, ende vercondighden alhier dese Indianen ende ongeloovigen het woort ons Heeren ende Salighmakers Jesu Christi, soo vertellen die Christenen, die vande afcomst zijn, van de gheen die den selfden Apostel tot den gheloove bekeerde ende doopten, die de Portugesen daer vonden als zy 'tlandt eerst ontdeckten [3]), ende noch heden daeghs veel zijn, houdende hare ceremonien by naest op die Griecksche maniere, in de Chaldeusche sprake [4]), ende en willen haer met die Portugesen in't gheloof niet vermenghen, dan nu onlanghs by mynen tyden, soo is onder haer eenen Bisschop [5]) gheweest, die overlandt uyt Indien naer Roomen is ghetrocken, ende heeft hem die Roomsche Kercke onderworpen, behoudende in alles haer oude ceremonien ende usancien, 'twelck haer vande Paus ghegunt ende toeghelaten is gheweest; Ende als mijn Heere den Aerts-bisschop een Concilie

Bisnagar is de hooft stadt van Narsinga ende Choramandel.

Den Apostel S. Thomas soude in 't Eylandt Choramandel ghepredickt hebben.

In Choramandel souden noch Christenen woonen die by successie vander Apostelen tyden ghebleven zijn, maer willen haer met der

1) D. i. boven-Ghâts; „bālā" is in 't Perzisch „boven."

2) Niet van de Indiërs, maar van de zoogenaamde Thomas-Christenen, die uit Syrië afkomstig waren, moeten de Portugeezen 't verhaal van de Evangelieprediking des Apostels Thomas gehoord hebben.

3) Reeds lang vóór de komst der Portugeezen in Indië was het bekend dat er Christenen van zekere soort in Indië waren. Cosmas Indicopleustes maakt gewag van Perzische Christenen aan de Westkust of Malabar, in de 6de eeuw. — De zgn. grafsteen van St. Thomas aan den Berg (bij Madras) en andere dergelijke steenen in Travancore hebben Pahlavi-inscripties van de 9de eeuw of daaromtrent; zie A. Burnell, *On some Pahlavi Inscriptions in S. India*, Mangalore, 1873.

4) D. i. Syrisch.

5) Deze bisschop was een Nestoriaan, genaamd Mar Abraham, Aartsbisschop van Angamale. Bij zijn terugkomst uit Rome hield hij zich niet aan hetgeen hij tegenover Paus Pius IV bezworen had. Zie Rae (*The Syrian Church in India*, p. 245).

Portegesen gheloof niet vereenighen.

Een Bisschop van Choramandel nae Roomen ghetrocken, ende vanden Paus aenghenomen, blyvende nochtans by zijn Ceremonien.

S. Thomas soude langh ghepredickt hebben in't rijc Narsinga.

S. Thomas eyscht een plaets om een Capel te stichten: maer wert gheweygert.

Een miraculose straffe over de stadt Meliapor, om datmen S. Thomas zijn begheerte gheweygert hadde.

Provinciael [1]) was houdende binnen Goa, alwaer waren vergadert zijn Suffraganen, die Bisschoppen van Cochin, Malacca ende China [2]), om het selfde te auctoriseren, worde oock gheroepen den voorghenoemden Bisschop, die recht van Roomen ghecomen was, met den tytel van Aerts-bisschop, ende was altoos persoonlick in't Consilium: maer en wilde gheensins verstaen in eenighe veranderinghe vande cerimonien van zijn Suffraganen ende Christenen, diemen ghemeenlick noemt S. Thomas Christenen. Keerende weder tot onse propoost, so segghen dese, dat den Apostel lange tijt predickten in't Coninghrijck van Narsinga, sonder veel profijts te doen, om dat die Bramenes, welcke zijn de Menistren van de Pagodes hare valsche ende Duyvelsche Afgoden, sulcks in alle manieren sochten te beletten, so gheschiedent dat S. Thomas was eysschende een plaetse aenden Coningh om een Capelleken te maken, om zijn ghebedt te doen, ende insonderheyt het volck te leeren, 'twelck hem gheweyghert was duer inghevinghe vande Bramenes, ende ander Toovenaers, daer zy alle betrouwen op stellen, so heeft God, (na zy seggen) toeghelaten, datter eenen grooten struijck van eenen boom ofte balck gecomen is in de mont van de revier der stadt Meliapor, datter schepen noch schuyten mochten uyt oft in comen, waer door den Coningh groote schade hadde, ende die stadt gheheelic haer handelinge verloor; so heeft die Coningh met alle macht van Olyfanten, die over de drie hondert waren, gesocht het selfde hout uyt te trecken: maer het was al te vergeefs en om niet, ende siende dat hy't met geender macht en cost uyttrecken, noch zyne Bramenes ende Toovenaers en wisten met alle haer besweeringhe hem geenen raet te geven, was seer bedroeft, beloofde groote giften ende gaven, die hem eenighe raet wist te geven, om'tselfde uyt te trecken; Soo is den Apostel S. Thomas [20 a]
tot den Coningh ghegaen, ende heeft hem gheseyt dat hy't alleen wilde uyttrecken soo het hem beliefde, ende en begeerde anders gheen profijt daer voor, dan alleenelick het selfde hout om een Ca-

---

1) Dit was 't derde Provinciaal Concilie. Het eerste werd gehouden in 1567, het tweede in 1575.

2) D. i. de Bisschop van Macao. Deze was echter niet tegenwoordig, zoodat Van Linschoten hieromtrent verkeerd was ingelicht. Zie Sousa (*Oriente Conquistado*, vol. II, p. 224).

3) Het verhaal van de prediking des Apostels Thomas in Indië en zijn marteldood aldaar dankt zijn oorsprong aan een Syrisch geschrift, waaraan tal van Middeleeuwsche bewerkingen in onderscheiden talen ontleend zijn. Over de ontwikkeling der legende vindt men een uitvoerige Aanteekening van A. Burnell in den herdruk der Engelsche vertaling van 1885 (Hackluyt Soc.) van 't *Itinerarium*, I, pp. 85—87. Camões geeft het verhaal in *Lus.* X, 108—118.

pelle ende beedhuijs voor hem af te maken, 'twelck die Coningh hem toeseyde, hoe wel hy ende zijn Bramenes dat voor een spot hielden, ende daerom loeghen, soo heeft dan S. Thomas zijn gordel ghenomen, ende aenden struijck ofte grooten balck ghebonden, ende heeftet alsoo sonder eenighen arbeyt lichtelick uyt het water op het landt ghehaelt, tot groote verwonderinghe van alle die toesienders, ende principalick den Coningh, die hem terstondt consenteerde het Capelleken te maken van't selfde hout, duer welck mirakel veel van haer den doop ontfinghen, ende het Christen gheloof aennamen, waer door die Bramenes in groote verminderinge quamen van haer auctoriteyt by't gemeen volc, ende zy werden S. Thomas seer misgunstigh, sochten met alle listigheyt hem om te brengen, 'twelc zy ooc volbrachten, ende hebben daer toe gekoft sommige van't volck, die den Apostel van achter duerstaken, liggende op zijn knien in't selfde Capelleken, doende zijn gebedt; welke Historie in Indien op veel plaetsen ende kercken also afgebeelt staet, tot een memorie ende ghedachtenisse, ende willen seggen dat die afcomste van die gheen die hem ghedoot hebben, souden van Godt vervloeckt wesen met een maledictie, als datse gheboren worden met een been ende voet, te weten, vande knie nederwaerts, soo dick als een Olyfants been; ende het ander Been, ende voorts het gheheele lijf sonder eenighe letsel wel gheproportioneert, als ander menschen, welcker ick veel ghesien hebbe, so Mannen als Vrouwen: want zijnder by gheheele geslachten ende Dorpen vol, (ende veel van haer Christenen op haer manier) voortghesproten uyt het Landt van S. Thomas, alwaerse noch in groote menichte woonen, oft dit die selfde oorsaeck is van haerder gheboorten, dat laet ick Godt oordeelen, ick hebt haer wel mondelick gevraecht d'oorsaeck: maer zy segghen dat zijt niet en weten, dan alleenlick datmen haer diestmaeckt [1]) die boven verhaelde oorsake; ende oock en hebbender geen letsel af in't gaen, dan alleenelick die leelickheyt ende quade ghedaente, wiens Figueren ende afmaeltsel men sal vinden op een ander plaets by d'ander conterfeytsels van Indien. Dese stadt Meliapor is metter tijt vergaen ende ghedeclineert, ghelijck als alle dinghen deser Werelt geen gheduer en hebben, ende maer rooc en zijn. Ende naer dat die Portugesen het landt ontdeckt hadden, ende haer traffijcke begosten alsdan te dryven, hebben op dese plaets ende begraeffenis van S. Thomas een stedeken ghebout, ende een Kercke van ghehouwen steen, op de plaets daer't

Mirakel door den Apostel S. Thomas geschiet, daer door vele haer lieten doopen.

Listighe lagen, waer door den Apostel Sint Thomas omghebrocht werde.

Maledictie ende gedurige straffe der waenschapentheyt over de ghene die S. Thomas dooden.

De Portegesen hebben een ghedachtenis

1) D. i. diets maakt, z. v. a. doet gelooven.

van S. Thomas opghericht twelck met grooter devotien versocht wert.

begraefnis ende 'tCappelleken van't hout stont, ende hebben die dueren ofte poorten vande Kerck van't selfde hout ghemaeckt tot een ghedenckenisse van't mirakel, alwaer die ghebeenten van S. Thomas in grooter weerden gehouden werden, ende van veel met grooter Bevaert ende devotien versocht, ende dat meer is, so zijn by naest die Kerck-dueren die van't selfde hout ghemaeckt waren aen stucken gesneden, ende met stucxkens uytghehaelt om in Goudt ofte Silver te beslaen, ende dat om den hals te dragen als een groot heylighdom, ende ghelooven dat veel mirakelen doet, soo dat die vande stadt S. [20b.]
Thomas hebben die dueren doen vol Yseren naghelen slaen, om te beletten datmender niet meer af snyden en mach om niet te verliesen soo kostelicken heylichdom. Ende een Vlamingh, natureel van Sluijs,

Sonderlinge virtuyten eens gheheelen Pater noster, gesneden uyt het hout van S. Thomas cappelleken.

die op de selfde plaets van S. Thomas over die 30. jaren ghewoont hadde, ende aldaer getrout, mijn speciale vrient, door communicatie van schryven, sont my voor een groot ende weerdigh present, een gheheel Pater noster, ofte vijftich van't selfde hout ghemaeckt, 't welck hy over lange jaren daer uyt hadde doen maken, ende een Portugees die't my brocht tot Goa, hadder groote devotie in, ende vertrocker veel mirakels af, segghende dat het haer [1]) verlost hadde van een groot torment ende onweder dat zy onderweghen gehadt hadden, ende met datse dit Pater noster in Zee hinghen, soo cesseerde terstont het onweder in een ooghenblick, waer van [2]) het my grootelijcken prees, dat ick't in waerden ende estime souden houden, als een vande beste juweelen ende heylighdom vande Werelt.

Het Coninghrijcke Bengala leyt 120. mylen van Musulepatan beghinnende aen de Revier Ganges.

Van Musulepatan loopt die Custe weder Noord-oost ten Oosten, tot het Coninghrijck van Bengalen, 'twelck zijn 120. mylen, welck is het landt van't Coninghrijck van Orixa, streckt aende selfde Custe tot die Revier Ganges, beginsel van't Coninghrijck van Bengalen. Dese Custe, so van Narsinga, Bisnagar, ende Orixa [3]), wert in't gemeen vande Portugesen ghenoemt (gelijck die Custe van Negapatan ende S. Thomas) Choramandel, tot Bengala toe, alwaer die Portugesen dryven grooten handel: want is een rijck ende vol landt van alle dinghen ende lijftochten, van Rijs, allerhande Voghelen ende ghedierten, ende ander dinghen in grooten overvloet, is oock een gesont landt, ende locht voor de vreemde Natien: want die Portugesen ende ander vreemdelinghen moghender beter aerden als in In-

Vande nature ende vruchtbaerheden des lands Bengala, ende van handelinghen die daer gheschieden.

---

1) Met „haer" is hier „hen" bedoeld. Het meervoud doelt op de reizenden. Het geheele verhaal ontbreekt in de Latijnsche vertaling van 1599.

2) Hier is „hij" verzwegen.

3) Portugeesche spelling van Orissa, eigenlijk Oḍiça, Sanskrit Oḍra(deça).

dien. Van dese Custe dryven eenen daghelijckschen handel op Bengala, Pegu, Sian, ende Malacca, ende ooc op Indien; Men maeckter wonder schoon Lijnwaet van Cattoen, namelicken in Negapatan, S. Thomas, ende Musulepatan, van alle couleuren, ende gheweven met diversche loofwerck ende Figuren, seer fijn ende subtijl ghewrocht, ende werdt veel in Indien ghesleten, oock meer gheacht als zyde: want inde prijs de zyde altemets te boven gaet om zijn fynigheyt, ende wonder aerdigheyt; zijn ghenaemt Rechatas ende Cheylas [1], waerse in Indien onder die Portugesen ende Christenen ghemeenlick boecxen [2] af dragen; zy maken ooc doecken die de Vrouwen aldaer useren, van de navel nederwaerts om't lijf ghewonden, so zy draghen alse in huijs zijn seer schoon gemaeckt; die beste noemt men doecken van Sarasso [3], sommighe met Goudt ende Silverdraet duertoghen, ende seer aerdich ende constigh gheweven, ende ander dierghelijcke, op duysent manieren, seer lustigh om sien, daer zy haer wonder wel met gheneren. Op dese custe wassen oock die groote ende dicke rieten diese in Indien ghebruijcken, om die Pallankijns, daerse die Vrouwen met dragen, alsmen byde Indiaensche Figueren sal sien; zijn vande dickte die men met twee handen qualick kan overvaten, seer schoon ende lustich t'aensien, van grooter hooghte, van coleuren, swarte, roode, ende andere, waer van wy op een ander plaetse breeder sullen tracteren.

Cattoene Lynwaet, so excellent gewrocht dattet boven Zyde gheestimeert wert.

Een aert van Riet, so dick datment met twee handen niet can omvatten.

[21a.]

Dat 16. Capittel.

Van 't Coninghrijck van Bengalen, ende de Revier Ganges.

In 't eynde van 't Coninghrijck Orixa, ende de Custe van Choramandel, begint de Rivier Ganges, in 't Coninghrijck van Bengalen. Dese Revier is een vande vermaerste Rivieren vander Werelt; men en kan niet weten waer zy haer beginsel heeft, sommighe meynen datse uyt het aerdtsche Paradijs comt, door een Fabel die de Bengalen vertellen: als dat in vorighe tyden een Coningh van Bengalen begeerich was om te weten den oorspronck van dees Revier,

---

1) Voor „Rechatas" heeft de Latijnsche vertaling: „Regatas". Port. „regata" vindt men vertaald met Fransch „regates". „Cheyla" is Hind. „chela, Tamil „chelai", Jav., Mal. „tjele".

2) D. i. boksen, broeken.

3) Jav. *sarasah*, een soort batiksel, als mozaiek; Mal. *sĕrasah*. In Oudjav. *sarasah* ligt het begrip van „overal verspreid liggende"; het is een frequentatiefvorm van *sasah*, verspreid liggen. „Sarasah" is overgegaan ook in 't Japansch (volgens mededeeling van den Heer Rouffaer).

Sonderlinge verclaringhe vande Reviere Ganges, datse haer oorspronck soude hebben uyt het Paradijs.

so heeft hy sommighe persoonen doen op voeden, ende expresselick daer toe houden, met rauwe Visch, ende dierghelijcke spyse, om die te beter moghen ghebruijcken tot zijn voornemen, welcke hy heeft met schuyten daer toe ghemaeckt, die Revier opwaerts gesonden, die sommighe maenden inden weg versleten, tot datse quamen daerse een seer lieffelicken rueck ontfinghen, ende eenen seer claren ende ghetemperden Hemel, stil ende seer lieflick water, so dat het haer scheen te wesen, gelijck een Paradijs; ende willende voorder varen, konsten niet een voet opwaerts comen, so datse gedwongen waren (siende geen vordeel te doen) weder te keeren den wegh die zy ghecomen waren, hebben also den Coningh vertrocken [1]) wat haer ghepasseert was [2]), die 't niet wil gelooven, heeft een steenen herte, ick geef hem mijn deel over. Dese Revier heeft ooc Crocodilen, ghelijck die Nilus in Ægypten, den mont ofte inganck leyt op 22. graden, ende die Custe loopt Oost ten Zuyen, tot het Coninckrijck van Aracan, 't welck zijn byde 80. mylen: is een oneffen Custe, vol Eylanden, droochten, bochten, ende Inwijcken: want dit landt van Bengala, leyt binnewaerts vande Golfa, diemen heet van Bengalen, om dat van Aracan beghint die Custe weder te loopen Zuyen ten Oosten, uytwaerts tot Malacca, ende den uyttersten hoeck, diemen heet de Singapura. Keerende weder tot Bengala ende de Revier Ganges, welcke wert van alle die Indianen voor een heyligh ende gebenedijt water ghehouden, ende ghelooven voor seker, dat alle de ghene die hem daer eens in wast ende baeyt (al is hy noch so grooten sondaer) dat hem dan alle zijn sonden vergheven zijn, ende dat hy so reijn ende suyver is, als nieu herboren; ende oock dat, so wie hem daer niet in en wast, en kan niet saligh werden, uyt welcke oorsake daer een groote Bevaert ende toeloop is van gheheel Indien, ende alle Orientaelsche contreyen, ende comen daer by groote menichte ende bedryven daer wondere seltsame ceremonien ende superstitien, afgryselick om te hooren: waer mede zy vastelick gelooven den Hemel ende saligheyt te verdienen.

De Reviere Ganges heeft Crocodilen, ghelijck de Reviere Nilus.

De reviere Ganges soo weert onder deIndianen, dat sy daer op de hope haerder saligheyt setten.

Van dese Revier Oostwaert 50. mylen, leyt die Stadt Chatigan [3]), welc is die Hooft-stadt van Bengala; Die Ingheboren ende Naturalen

---

1) D. i. verhaald.

2) Hier moest een punt staan; met „die 't niet" enz. begint een nieuwe zin. De bedoeling laat zich met andere woorden aldus weêrgeven: „als iemand het hardnekkig weigert te gelooven, laat ik het aan zijn believen over." Het vertelseltje komt voor in Mendoça, (II, 332, uitg. Hakl. Soc.)

3) D. i. Chittagong, eigenlijk Chatgānw, is Porto Grande. Zie voorts *Hobson-Jobson*, s. v. Chittagong.

van Bengala, zijn bynaest ghelijck die van Seylon, doch een weynigh witter als die Chingalas; 'T is een arch-listigh ende boos volck, ende worden voor de quaetste Slaven ende Captyven [1]) ghehouden van gheheel Indien: want zy in 't ghemeen diefachtigh, ende die Vrouwen daer by hoerachtigh, hoe wel dat dese macula in gheheel Indien [21b.] daghelicx broodt is, niemant uytghesondert; Hebben een ghebruijck datse nummermeer twee mael in een pot eeten koken: maer elcke reijs een nieuwe pot [2]). Wanneerse in Overspel ghevonden worden, snijtmende die Nuese af [3]), ende mogen daer naer malkanderen verlaten, alle 't welck onder haer seer nau onderhouden wert naer haer Wet. Het landt is wonder abondant ende vruchtbaar van alle lijftochten, ende principalijck Rijs, welck daer meer is als in geheel Orienten: want laden jaerlicks veel Schepen, die daer van alle weghen comen, ende nunmeer en isser gebreck, desghelijcks alle andere nootdruften ende lijftochten naer advenant, ende so goeden coop, dattet alhier te vertellen, soude ongelooflick wesen: want men coopter ghemeenlick eenen gheheelen Os ofte Koye voor een Larijn, dat is soo veel als een halve gulden, Schapen, Hoenderen, ende andere dingen naer advenant. Een Candil Rijs, dat is so veel, luttel min ofte meer als 14. schepel van hier, wordt daer verkoft voor een halve gulden ende eenen halven daelder. Suyker ende ander waren naer advenant, waer by men mach considereren die overvloedigheyt van alle dinghen. Die Portugesen hebben daer haer traffijcken ende handelinghe, ende sommighe plecken bewoont, als die Havens diese noemen Porto grande, ende Porto piqueno [4]), dat zijn die groote ende cleyne Haven: maer en hebbender geen vastigheden, noch sonderlinghe gheen Policye noch regieringhe, als in Indien: maer leven by naer ghelijck wilde menschen ende onghetoomde Peerden: want een jeghelick doet wat hy wil, ende zijn haer eyghen Heere, en passen niet veel op Justitie, so daer eenighe is ofte comt uyt Indien, ende op dees manier onthouden haer daer sommighe Portugesen, d'een hier, d'ander daer, ende zijn meest die 't in Indien niet en derven onthouden, door eenighe quade feyten dieser bedreven hebben; niet teghenstaende soo worter eenen dapperen handel ghedreven vande schepen dieder 'tgheheele jaer seer veel gaen ende

Seltsame kustumen der inwoonderen van Bengala.

Vande sonderlinge goede coop lijftochten in Bengala, door overvloet haerder vruchtbaerheden.

Alhier leven de Indianen ongebonden sonder iustitie nochtans onderhouden de Portugesen grooten handel aldaer.

1) De Lat. vertaling heeft: „pessimi ideo mancipiorum."

2) Dit geldt alleen van aarden potten, niet van metalen.

3) Dit was reeds oudtijds en is nu nog de gewone private straf voor een vrouw die op overspel betrapt wordt.

4) D. i. Satgānw, aan de Hoogly. Vgl. *Hobson-Jobson* s. v. Porto Pequeno.

comen van alle omligghende Orientaelsche contreyen. Behalven het Rijs, worter gemaect veel Cattoenen lywaet dat seer fijn is, ende wert in Indien seer gheestimeert, en niet alleenlick verspreyt ende vervoert naer Indien en gheheel Orienten: maer oock naer Portugael ende ander weghen. Dit Lywaet is van veel soorten, ende wert genaemt Sarampuras, Cassas, Comsas, Beatillias, Satopasas,[1]) ende diergelijcke duysent namen; Hebben oock ander excellent wit Lywaet, seer lustigh ghewrocht, uyt een cruijt, 'twelc zy spinnen als garen; [2]) Dit garen machinen sien by Paludanum, is geelachtigh, ende wort geheeten cruijt van Bengalen, waer mede zy besticken seer kunstigh die Bedt-dekens, Pavellioenen, Oorkussens, Scheer-doeken, Mantilien om die Kinderen met te doopen, ghelijck als by ons die Vrouwen die in 't Kinde-bedt useren om te slaen, en makense met loof ende Blom-werck, ende van alle Figueren diemen mach dencken ofte versieren, dat een wonder om sien is, ende so meesterlick ghewrocht, van frayen arbeyt, datmen sulcks in Europa niet verbeteren ende soude; desgelijcks maken geheele stucken ofte webben van dit cruijt, en somtijts ghemenckt en geweven met zyde, hoe wel dat die van enckel cruijt zijn meer gelden en gheestimeert worden, en gaet die zyde in schoonheyt te boven. Dese Webben werden ghenaemt Sarrijn 3); wert veel in Indien gheuseert ende ghesleten, so voor Mans Boxens, als Wambeysen; men mach het wassen als Ly- [22a]
waet, ende blijft soo schoon als oft nieu waer; Van Bengala comt oock veel Algallia 4) ofte Syvet: maer duer die valsche inclinatie vande Bengalen, so wort het vervalst en vermenght met vuyligheyt, als sout Olye en diergelijcke tuijch: waer van 't niet veel geacht en wert; Oock in dit Coninghrijck van Bengalen werden ghevonden by

Sonderlinge fyne soorten der gheweefselen deser Indianen.

Bangala gheeft uyt Sivetta: maer weynigh ghestimeert, om dattet vervalst wort.

---

1) „Sarampura", zeker wel hetzelfde als „Salempuri"; zie *Hobson-Jobsou* s. v. Piecegoods, en vgl. aldaar artikel „Salempoory." In 't O. Jav. komt zoowel *Salĕmpura* als *Salampuri* voor; volgens v. d. Tuuk Kawi—Bal. Wdb. is het „donkerblauw *moeris* van Serampore." Mal. heeft *sĕlampuri*, Tag. *sarampuli*.

„Cassa" elders (Rouffaer-Juynboll op. c. ook „chasa"), Mak., Bug. *kasa*, neteldoek Mal. *kasa* en *chasa*, Perz., Turksch *chasa*, Port. *cassa*.

„Beatilha" is een Port. naam voor sluier en sluiergaas.

De twee overige namen blijven onverklaard. Misschien is satopasa" een variant van „sattoupacoora" bij Rouftaer-Juynboll, l. c.

2) Hiermede is zeker wel bedoeld de rameh, Mal. Jav.-rami, *Boehmeria nivea*. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Grasscloth.

3) Hind. „sāri, sārhi", Skr. çāṭi," Pāli „sāṭī." De *n* van „sarrijn" is te wijten aan de hierboven vermelde eigenaardigheid van 't Portugeesch.

4) Ar. *al-ghāliyah* (Dozy-Engelmann *Glossaire* p. 118). Ook „civet" is uit Ar. *zabād* (Dozy, *Oosterlingen*, p. 31). Hiervan ook Jav. *djĕbad*, Mal. *djĕbat*.

menichten die Beesten, diemen op Latijn noemt Rhinocerotes, ende vande Portugesen Abadas, [1]) wiens Hoorn, Tanden, Vleesch, Bloet, Clauwen, ende alle wat hy aen ende in heeft, is teghen 'tfenijn, ende wort in Indien in grooter weerden ghehouden, als wy op een ander plaetse breeder sullen verhalen; Desghelijcks wassen hier ghemarmerde Rieden, diemen veelderley soorten by Paludanum sien mach, welcke Rieden de Portugesen heeten Canas de Bengala, dat is, Riet van Bengala, ende zijn gants Mossijs [2]) ofte vol van binnen, ende geheel zijn vande dickte by naest ghelijck Spaens Riet: maer wat dunder, ende buyghen ghelijck Teen oft rysen van Willighen alse groen zijn; zijn van buyten van coleuren ende beplackt ghelijck oftse gheschildert waren; gebruijckense in Portugael voor d'oude Vrouwen, om in de handt te draghen, en op te stuenen; Daer is een ander soorte van't selfde Riet, diese noemen Rota [3]) dese is dun ghelijck rysen daermen die Corven af breijt, als oock by Paludanus vele mogen ghesien worden, daerse in Indien veel fraye Korfkens, ende ander duysent curieusheyt af breyden. Van Suycker ende Botter, ende ander dierghelijcke waren, hebbende by menichten als gheseyt is, waermede willen Bengala laten rusten, ende vervolghen die Custe voortaen.

Rhinoceros ofte Nueshorn vintmen hier by menichte, werden teghens alle fenijn seer weert gehouden.

Sonderlinge ghedaente ende groote van Riet.

Suyker ende Botter overvloedigh in Bengala.

Dat 17. Capittel.

Vande Custe ende Landen van Aracan, Pegu ende Sian, tot den hoec van Singapura, ende de Stadt ende Fortresse van Malacca.

Naer 't Coninghrijck van Bengala, soo beghinnen die Coninghrijcken van Aracan ende Pegu, welcke Custe strect van Bengalen Zuyden ten Oosten, tot die stadt ofte Haven van Martavan, in 't land van Pegu, en zijn 70. mylen; Martavan leyt op 16. graden, van waer beghint het Rijcke ende 'tlandt ghenaemt Sian; Desе Coninghrijcken van Aracan ende Pegu, zijn seer rijck ende vruchtbaer van alle dinghen, bysonder van Goudt ende edele Ghesteenten, als Robynen, Espinellen, Saffyren, Jacinten, Robassen, ende Granaten, en dierghelijcke, ghelijck ghenoech bekent is door die groote menichten die daer daghelicks uytgevoert werden naer alle plaetsen; Desghelijcks het Lack wort hier ghemaeckt, dat in so grooter menichte die Werelt door ghevoert wert; Alhier zijn oock

Het rijck Aracan ende Pegu, heeft menichte van Gout, edel gesteenten, ende Lacca.

1) Dit Port. woord is ontleend aan 't Maleisch „badak".

2) Zeker bedoeld „massief", want de Lat. vertaling heeft „prorsus solidae"; het Port. woord voor „massief" is „massiço".

3) Ook dit is oorspronkelijk Maleisch „rotan".

Menichte van Olyphanten, ende hoe den Coningh van Pegu eenen witten Olyphant, als een heyligh aenbiddet.

die grootste menighte van Olyfanten, datmen op gheen plaetsen van Orienten meerder vindt; oock affirmeren die Portugesen die daer handelen, ende haer dagelijcksche vaert hebben, dat den Coningh van Pegu heeft eenen witten Olyfant die zy aenbidden, ende houden voor heyligh; Dese Pegus hebben een manier, dat wanneer daer eenighe Vreemdelingh in 't land comt om te traffiqueren ende te handelen, het zy van wat natie die mach wesen, soo wert hem in't aencomen ghevraecht hoe langhe hy daer begheert te blyven, ende den tijt gheseyt hebbende, presenteren hem veel Dochters, dat hyder [22b] zijn kuer uyt kiese, ende maeckt contract met die Ouders ofte vrienden vande Dochter die hem aenstaet, voor den tijt die hy daer meent te blyven, ende dat ghedaen wesende, so haelt hyse thuijs, ende zy dient hem in als, by dagh en nacht, gelijc zijn Slavinne ende Huysvrouwe; maer moet hem wachten van ander Vrouwen te soecken: want soude schade hebben, ende in groot perijckel van zijn leven staen; Den tijdt zijnder residentie voleyndt wesende, betaelt de vrienden ofte Ouders den ghesetten prijs, ofte ghecontracteerden penningh, ende gaet zijn wegh in vreden, ende die Dochter keert weder met alle duecht ende eere by haer Ouders ende Vrienden, en wort voort aen al even eerlick gehouden; Gheschiedende daer naer dat alsulcke Dochter quam te trouwen, al waert met de principaelste van't landt, ende ghebuerende dat den selfden vreemdelingh naer eenige tijt weder in Pegu, op die selfde plaets quaem handelen, gaet op een nieu ende eyscht zijn Vrouwe, en wort hem weder ghegheven, sonder eenighe contradictie van haren Man, noch eenighe schande te wesen, ende blijft weder by hem den tijt zijnder onthoudinge aldaer; ende weghreysende, keert weder by haren echten Man, 'twelck onder haer voor een inviolable Wet wert onderhouden; Desghelijcks als yemant iet van staet ofte Edel gheboort is, ende een Dochter wil trouwen, sal gaen versoecken een vreemdelingh, dat hy zijn Bruijdt d'eerste nacht wil haer Maeghdom nemen, ende doen hem eenighe vereeringhe, ende houden dat voor een groote eere ende heerlickheyt, dat een ander haer die moeyte ende arbeyt af neemt; Dese usancie en is niet alleenlick onder den Adel ende machtighe van't landt: maer oock by den Coningh selven; Oock soo draghen vele van die Pegus voor aen haer Manlijckheyt een Belle ende sommighe twee, vande groote van een Okernoot, die alsoo ghehecht is tusschen vel ende vleesch; [1]) Diergelijcke Bellen eene machmen by Paludanus

Hoe de vreemde traffiqueerders den tyt haerder verblyf de kuer van de vermaerste dochters ghegheven wert, etc.

De vermaerste van Pegu versoecken den vreemdelingen dat zy hare Bruyden den eersten nacht beslapen, etc.

---

1) Wat Van Linschoten hier verhaalt, is zeker wel ontleend aan Camões, *Lus.* X, 122.

Oorsake, waerom sommighe van Pegu Bellen aen haer mannelickheyt bevestight draghen.

Oorsake waer om de Vrouwen hier naect gaen.

sien, so ick uyt Indien gebrocht, ende hem vereert hebbe: welcke Bellen, een wonder soet gheluyt gheven; is gheordineert om dat die Pegus groote Sodomyters waren: waer door het haer belet wert; Oock gaen die Vrouwen by naer naeckt, alleen met een doecxken voor haer schamelheyt, 'twelck in't gaen hem opent, ende haer half ende altemet heel ontdeckt, ende is alleenelick verordineert om dat het de Mans soude verwecken, ende trecken tot lust vande Vrouwen, ende te schouwen die vervloeckte ende abominable Sodomytische sonden [1]; Daer zijn oock onder haer die haer Dochters alse geboren worden haer schamelheyt toenayen, haer alleenelick latende een cleijn gaetgien om haer water door te maken, en alse de Bruijt is, so machse haren Man op snyden, so groot ende cleijn als hy wil, welc zy met een sekere smout ofte salve te ghenesen weten; ghelijck ick een van dese Vrouwen ghesien hebbe in Goa, die die Surgien ofte Medecijn van onsen huyse des Aertsbisschops selfs heeft op gesneden; Men soude meenen dat alle dese dingen Fabulen zijn, zijn nochtans warachtigh: want sulcks niet en weet door die daghelijcksche ervarentheyt, ende voorts vande Portugesen uyt Indien aldaer: maer oock die selfde Pegus, die veel in Indien woonen, ende oock eensdeels Christenen zijn, die't selfde oock voor warachtelick ver-

Vreemde ende wonderlicke curen aen jonghe Dochters gepleecht, als zy gheboren werden, ende als zy de Bruijt zijn.

[23a] tellen ende bekennen, ghelijck ooc die naghelegentheyt ende gheburschap ghenoech openbaer maeckt. Die van Aracan, Pegu, ende Sian, is volck by naer van fatsoen ende wesen, van aensicht, ghelijck die van China: maer heeft noch eenighe differentie; zijn van coluer veel witter als die Bengalen, ende een weynigh bruijnder als die van China; Het conterfeytsel vande Pegas machmen sien by de Figuren van Indien, by de Christenen van S. Thomas.

Ghedaente des volcks van Pegu.

Keerende weder op die Custe, tot die Haven ende Stadt van Martavan, welck is het uytterste van Pegu, ende beghinsel van Sian; In dese Stadt worden veel vande groote aerden Potten[2]) ghemaeckt, diemen in Indien Martavanas noemt; worden in grooter menichten ghevoert gheheel Indien duer; zijn van alle soorten groot ende cleijn; daer

Overvloet van fraye Indische Potten ende schotelen

Aqui soante arame no istrumento
Da geração costumam; o que usaram
Per manha da rainha, que inventando
Tal uso, deitou fóra error nefando.

Reeds vóór Camões wordt van dit gebruik gebruik gewag gemaakt bij Port. schrijvers, o.a. door Barros (*Dec.* III, liv. III, cap. 4) en den dichter Garcia de Rezende in diens *Miscellanea*, verschenen 1554, herdrukt in *Boletin Soc. Geogr. Lisb.* XII, 1893, p. 99.

1) Dit komt bijna woordelijk overeen met hetgeen C. dei Fedrici verhaalt in zijn *Viajjio* (ed. van 1587, p. 173).

2) Nog welbekend in N.-Indië als „martevanen".

in Pegu ende Sian ghemaeckt, ende in veel landen vervoert.

zijnder daer wel twee pypen nats in gaen moghen; d'oorsaeck datter so veel vervoert werden, is, om datmense in Indien ghebruijckt inalle huysen ende schepen in de plaets van Vaten: want daer geen zijn dan die van Portugael comen, daeromme dienen dese Potten inde plaets om Oly, Wijn, Water, en dierghelijcke dingen te verwaren, ende blijfter seer goet in, ende is een groot gherief voor den reysende Man; comen oock veel in Portugael; want ghebruijckense op die Schepen van Indien, voor Water ende Olie, etc.

Beschryvinge hoe Sian ende de stadt van Sian gheleghen is.

Van Martavan beghint die Custe van Sian, ende streckt Zuyden ten Oosten, tot den hoeck voorby Malacca, genaemt Singapura, welcke zijn 220. mylen.

Van Martavan tot die Stadt van Sian, over landt Zuyd-oost ten Oosten; Aen d'ander zyde vander Zee ende Custe zijn 70. mylen, ende te water streckt die Custe als geseyt is, tot den hoeck van Singapura, ende loopt van daer weder binnewaerts tot die voorsz. Stadt van Sian, soo blijft dat landt oft desen uythoeck, ghelijck eenen arm, 'twelck opzijn breedste is, van d'eene Custe tot d'ander 50. mylen, ende op sommige plaetsen 10. mylen, te weten daer die Stadt Tanassarien leyt, daer wy hier naer af spreken sullen; Alle dit landt is eertijts gheweest onder tribuijt ende ghewelt vanden Coningh Sian, die als Keyser over alle dese Landen gheboodt, ende is noch hedensdaeghs seer machtigh, hoe wel dat zijn meeste sterckte ghebroken is van den Coningh van Pegu, met welcken hy altoos groote oorloghe ghevoert heeft, ende zijn nu ende altoos doot vyanden gheweest: Want in 't jaer van 1568. so hadder eenen dapperen veltslach van veel hondert duysenden van beyde zyden, waer in die van Sian die nederlaghe hadden, ende verwonnen bleven, ende die van Pegu die victorie, soo dat die van Sian altans die van Pegu tribuijt betalen; D'oorsake van desen bloedighen krijgh was, dat die van Sian hadden eenen witten Olyphant, 'twelck die van Pegu hoorden, ende om dat zy den witten Olyphant voor heyligh houden ende aenbidden als boven gheseyt is, soo sonden zy haer Ambassadeurs aenden Coningh van Sian, met ghiften en presenten, ende offreceerden al te gheven voor den Olyphant, dat die van Sian soude moghen begheeren, soo hyse haer wilde seynden, 'twelck die van Sian in gheenderley manieren, noch door bidden en smeecken, noch door ghiften ende gaven wilde consenteren, waer door die van Pegu ontsteken zijnde met gramschap, hebben alle haer macht vergaert teghen die van Sian, ende hier door [23b]
niet alleen verkreghen desen witten Olyphant: maer die van Sian tributarij ghemaeckt, als gheseyt is: waer mede Sian seer ghedecli-

Den Coning van Pegu ende Sian beorloghen den anderen ghestadigh.

Den witten Olyphant die in Sian heyligh ghehouden wort, was d'oorsake van een groot oorlogh tusschen den Coningh van Sian ende Pegu.

Die van Pegu heb-

Exacta & accurata delineatio cum orarum maritimarum tum etiam locorum terrestrium quae in regionibus China, Cauchinchina, Cambodia sive Champa, Syao, Malacca, Arracan & Pegu, unà cum omnium vicinarum insularum descriptione ut sunt Sumatra, Java utraque, Timor, Moluccae, Philippinae, Luconia & de Lequeos dictae; nec non insulae Japan & Corea, reliquaeque omnes adjacentes. ubi etiam adnotavimus scopulos, brevia, omnia vadosa loca, & siqua alia à quibus periculum navigantibus: Quae, admodum singula hoc aevo à Lusitanis navium gubernatoribus comperta, indicataque & in tabulas relata fuere: E quorum recentibus ac emendatis tabulis perquam studiose haec describi exprimique curavimus; in eorum hominum commodum quibus ista usui voluptative esse consueverit.

Waerachtighe ontwerpinghe ofte afbeeldinge van alle die custen ende landen van China, Cauchinchina, Camboja, Syan, Malacca, Arracan ende Pegu, mitsgaders alle die bijleggende Eylanden groote ende cleinen. Met noch die Clippen, Riffen, Sanden, Droochten ende Ondiepten: alles wt de alder correckste Pas ende Leest-caerten getrocken die de Portugaloisische Stuyrluyden hedendaechs gebruycken.

Milliaria Germanica, quorum 15 uni gradui respondent.

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Hispanicae leucae 17½ uni gradui competentia.

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120

Henricus F. à Langren Sculpsit a° 1595

Arnoldus F. à Langren delineavit.

Hic hibernavit Georgius de Menezes

TROPICUS CANCRI

AEQUINOCTIALIS

CHINAE PARS

IAPAN

ILHA DE COREA

INSULAE PHILIPPINAE

SINENSIS OCEANUS

NOVA GUINEA

OS PAPUAS

BORNEO

CELEBES

IAVA MENOR

IAVA MAYOR

SUMATRA

BEACH provincia aurifera.

MARE DI SONDA

NANQUII

CHEQUIAM

FOQUIEN

CANTAM

HONAO

QUANCII

FUQUAM

QUICHEU

IUNNA

SANCII

SUCHUAN

SUINAM

CAUCHINCHINA

CAMBOIA

SIAM

PEGU

INDIAE INTRA GANGEM PARS

BRAMAS.R

IAPONES

Lequeo grande

Lequeo pequeno

I. Formosa

Mindanao

Molucca

Malacca

Pulo condor

Ternati

neert is; ende veel Coninghrijcken die haer plaghen tribuijt te gheven, en weten haer nu niet te wil, die nu haer regieringhe op haer selven hebben, als wy in 't vervolgh vande Custe sullen hooren, die alle gheleghen zijn in 't landt dat in 't generael Sian ghenaemt wert, hoe wel het nu ter tijt veel Coninghrijcken heeft, met sonderlinghe namen, waer mede zy hedensdaeghs ghenoemt ende bekent zijn. Het land van Sian heeft seer veel Benjoin [1]), ende wort van daer ghebracht tot Malacca, ende soo over al verspreyt; Wat het land ende volck belanghende is, zijn by naer in als ghelijck die van Pegu, ende hebben weynigh differentien, gelijck ooc die van Malacca, ende alle die aenpalende landen ende ghebueren.

ben den Coningh van Sian zijnen heylighen geachten witten Olyphant afghewonnen, ende 'tRijck van Sian ghedecliueert.

Wt het Rijcke Sian wert veel Benion in verscheyden andere landen vervoert.

Van Martavan vervolghende die Custe Zuydtwaerts aen 60. mylen, ende dan 30. mylen Zuydt-oost ten Oost, tusschen twee Eylanden, loopt die Custe binnewaerts in eenen bocht, alwaer leyt die stadt van Tanassarien, op 11. graden van dese Stadt, als boven gheroert is, zijn maer 10. mylen over landt aen d'ander zyde vande Custe; Op dese stadt van Tanassarien is groote vaert ende handelinghe vande Portugesen, ende alhier comen veel waren uyt Pegu ende Sian, ende is ghelijck een stapel; desghelijcks so vallen hier veel Wynen [2]) diese van Cocus, ofte Indiaensche Noten maken, ende wort genaemt Nype van Tanassaria, dat is te seggen, Brandewijn van Tanassarien: want is gedistileert water dat uyt die Indiaensche Noten comt, 'welck is vande selfde cracht ende virtuijt ghelijck alhier de Brandewijn, ende wort aldaer Nype gheheeten, hoe wel datse op veel plaetsen van Indien Nype distilleren, ende maken princepalick in Goa, niet teghenstaende, soo wordt dese van Tanasserijn in veel meer weerden ghehouwen, en is beter; wordt seer vertrocken ende over al vervoert inde groote Potten van Martavan; Die Vrouwen van Indien zijnder groote vriendinnen af, hoe wel zijt voor de Mans niet willen drincken om d'eerbaerheyt; maer in 't heymelick makenser goet cier met Tanasserijn; is een Coninghrijck altans op haer selven, eertijts onder tribuijt van Sian gheweest.

De stadt Tanassarien is der Portegesen principael stapel op Pegu ende Sian.

Nype van Tanassarien, dat is Brandewijn van Tanassarien uyt Indische Noten ghedistilleert.

Dese Indische Vrouwen seer ghenegen tot desen Brandewijn van Tanassarien.

Van Tanassarijn 20. mylen west zuyd-west aen, om uyt die bocht, ende tusschen die Eylanden uyt te comen, ende dan weder die Custe vervolghende zuyden ten oosten, tot die stadt ende Coninghrijck van Queda, zijn 60. mylen, 'twelcke leyt op 6½. graden; Dit is oock een

---

1) D.i. benzoë, Port. „beijoi'n, Spaansch „benjui", Fransch „benjoin", Ital. „belgiuno", enz. uit Ar. *lubān djāwi*, d.i. Sumatraansch of Javaansch wierook. Zie Dozy-Engelmann, *Glossaire*, p. 239, en voorts *Hobson-Jobson*, s. v. „Benjamin".

2) Bedoeld is de Nipa-palm, zooals uit het vervolg blijkt, dus niet de kokospalm.

Beschryvinge der aenpalende steden deses rijcks tot aen Malacca om de Cabo Singapura.

Coninghrijck ghelijck Tanasserijn; heeft oock sommighe Wynen, ghelijck die van Tanasserijn, oock valt hier sommighe Peper.

Van Reda [1] vervolghende die Custe zuyd zuyd-oost aen 40. mylen, tot op 4½. graden leyt die stadt ghenaemt Pera, alhier vintmen veel Calaem [2] 'twelck is gelijck Tin; 'tselfde comt oock van Gunsalan, [3] een plaets gheleghen op dese selfde Custe, n.n.w. van Keda, 30. mylen; op 8½. graden van Pera 30. mylen, vervolgende die Custe z.o. ten z. aen, leyt die stadt ende Fortresse van Malacca op 2½. graden aende zyde van 't Noorden; Van daer 20. mylen zuydwaerts aen leyt den uytersten hoeck ofte Cabo van desen arm, ghenaemt C. de Singapura, leyt op een graedt.

Dat 18. Capittel. [24a]

Vande Stadt ende Fortresse van Malacca.

Malacca is naest Ormus ende Mossambique het profytelickste voor den Portugesen, hebbende den stapel van Chia ende de Molucksche eylanden, etc.

Malacca is bewoont vande Portugesen ghelijckelick met die inghe-boren ende naturelen van 't Landt, diemen heet Malayos; Die Portegesen hebben hier een Fortresse, ghelijck als tot Mossambique, ende is naest Mossambique ende Ormus die beste ende profytelickste voor de Capiteynen van gheheel Indien; die stadt heeft ooc een Bisschop, ghelijck Cochin; maer zijn Suffraganen vanden Aerts-bisschop van Goa; hier is die stapel van gheheel Indien, China, die Eylanden van Maluco, ende ander omligghende Eylanden, heeft grooten handel van alle schepen die gaen en comen van China, Molucos, Banda, Insulas Iavas, Samatra, ende alle die omliggende Eylanden, als oock van Sian, Pegu, Bengala, Choramandel, ende Indien, waer van eenen grooten hoop schepen jaerlicks gaen en comen, en aldaer laden en lossen, vercoopen, coopen ende manghelen [4], ende grooten handel dryven van alle natien van Orienten; daer woonen oock sommige Portugesen met haer Huysvrouwen ende Familien, doch weynigh ende niet boven die hondert: maer vande reysende man, die aldaer comen haer coopmanschap dryven, ofte die met haer schepen naer China, Molucas, ofte ander weghen willen, ofte van daen comen, die alhier haer verversinghe nemen, ende moeten vertoeven den tijt van die Monsoyns, dat zijn winden die op haer tijdt wayen, om hare vaert van d'een plaets op d'ander te volbrenghen; d'oorsake datter so

Weynigh Portugesen woonen tot Malacca,

1) In den oorspronkelijken tekst „Reda", drukfout voor „Keda", *al.* Queda".

2) Portugeesch voor „tin". Het is ontleend aan Arab. *kala'i* d.i. „Kedahsch" en „wat van Kedah komt". Vgl. Dozy-Engelmann, *Glossaire*, p. 245, waar de afleiding nit het Mal. echter onjuist is.

3) D. i. Junk-Ceylon; zie dit woord in *Hobson-Jobson.*

4) D.i. ruilen.

weynigh Portugesen woonen, is om dattet een seer onghesont landt ende sware lucht is, soo wel voor de ingheboren, als voor den vreemdelingh, ende gemeenlick van al die daer comen ende yet vertoeven, moetender van haerg hesontheyt Tolbetalen, of huijt of haeyr laten, soo dat wieder met leven af comt, macht voor een mirakel houwen, waerom het landt gheschout wert, niet teghenstaende die gierigheyt ende begheerte van 't ghewin ende goede ghelegentheyt vande plaets, doet de Menschen alle dingen waghen, en alle perijckel licht achten, waer door in Malacca so groote communicatie is van alle weghen, als in gheheel Indien; het landt en heeft niet van hem selven, dan comt al van buyten in grooter menichte; ooc vaert hier alle jaren een schip van Portugael, dat altoos een maent voor de Schepen van Indien af trect, sonder in Indien aen te comen, ten ware door gebreck (somtijts tot Mossambique) wort in Malacca geladen ende afgheveerdicht, ende is altoos wel eens so rijck van alle costelicke waren ende speceryen, als eenigh schip dat in Indien gheladen wert; ende van daer neemt het zijn cours weder naer Portugael; De Malayos van Malacca vertellen, dat den eersten oorspronck van Malacca is gheweest over weynigh jaren, doen en plach Malacca niet met alle te wesen, dan alleenlick een plaets van 7. oft 8. visschers hutten, die aldaer haer visscherye hielden: want om die onghesontheyt van 't landt, soo schoudent een jeghelijck; in 't eyndt soo zijnder vergaert sommighe Visschers, als Pegus, Syanes, Bengala, ende ander natien van die omliggende contreyen, die dagelicks aldaer vergaderden om haer Visscherye te doen, ende zijn te samen overcomen aldaer een stadt ende

nochtans grooten handel van veel reysende luden.

D'onghelegentheyt des lands is d'oorsaec dat weynigh Portugesen hier woonen.

Van Malacca wert nu het rijckste schip van geheel Indien na Portugael gheschepet, hoe wel onlanghs gants weynigh bewoont geweest.

[24b] nieu regement op te richten ende te bouwen, ende verordineerde een tale op haer selven, om die ander omligghende plaetsen niet te ghelijcken, ende in alle dinghen op haer selven, en different van haer omliggende ghebueren te wesen, ende namen die beste woorden van alle d'ander talen, waer van zy een spraeck op haer selven cregen, noemende de stadt Malacca, welcke heeft binnen corten tijt soo grooten toeloop ghecreghen, duer die bequaemheyt ende wel ghelegentheyt vande plaets, principalick voor die haer met coophandelinghe gheneren, dat die is geworden een vande beste ende principaelste Coninghrijcken van alle die omligghende quartieren; ende dese tael ghenaemt Malayo wert vermaert ende ghehouwen voor die courtoyste ende gheschickste van gheheel Orienten, ende die Malayen, soo wel Mannen als Vrouwen zijn alle seer amoreus [1]) ende laten haer dun-

Die van Malacca hebben by haer selven een eyghen tale verordineert, ende is seer vermaert.

1) Vgl. Camões, *Lus.* X, 44, waar de overeenkomstige uitdrukking „Malaios namorados" voorkomt, naast „Jaos valentes."

Die van Malacca zijn seer amoreus ende geneghen tot haer maniere van Rethorica.

cken dat haers ghelijck inde Werelt niet en zijn; hebben veel manieren van Refereynen [1]), Liedekens, ende ander amoreuse rymen, waer mede zy wonder uyt rechten, ende hooghmoet op draghen; Ende die in Indien die sprake van Malaye niet en can, die en mach niet me, ghelijck by ons het Fransoys [2]), wiens [3]) conterfeytsels van dese Malayen men alhier mach naer 't leven afghebeelt sien, ghelijckelick met die afbeeldinghe vande Jauwen uyt die Eylanden Iavas, waer van wy hier naer sullen tracteren.

Dat 19. Capittel.

Van 't Eylandt Samatra, eertijts Taprobana gheheeten.

Sumatra ooc Chersoneso aurea ghenoemt, soude Ophir wesen daer Salomon het Goudt van daen kreegh.

Recht teghen over Malacca zuydwest aen 10. mylen van't vaste land, te weten by Malabar, daer die Straet ofte enckte op zijn nauste is, leyt het vermaerde Eylandt, eertijts ghenaemt Taprobana [4]), ende teghenwoordigh Samatra; wort oock van sommighe Historie schryvers ghenoemt Chersoneso aurea, ander willen affirmeren, dat het Ophir [5]) is, daer Salomon het Goudt van daen creech, als die Schriftuer vermelt, ende willen segghen dat het in vorighe tyden vast landt gheweest is met Malacca; Het Eylandt beghint van d'eerste punct, welc comt teghen over die Golfe van Bengalen, op 5. graden aende zyde van 't Noorden, ende streckt alsoo voorby Malacca, z. z. o.aen, tot by't Eylandt ghenaemt Iava major,

---

1) Blijkbaar bedoeld zijn de Pantoens.

2) Toen reeds dus was 't Maleisch de *lingua franca*, zelfs buiten den Indischen Archipel.

3) „Wiens" schijnt hier een ongewone vorm voor „wes", d.i. weshalve.

4) Taprobane is, zooals men weet, Ceilon, niet Sumatra. De dwaling was nog vrij algemeen in de 16de eeuw, ofschoon Camões, blijkens *Lus.* X, 41, reeds beter op de hoogte was. Het is onverklaarbaar dat Van Linschoten hier deze dwaling begaat, terwijl uit den brief aan zijn ouders, gedeeltelijk aangehaald in de Inleiding, blijkt dat hij in 1584 beter wist, want daarin zegt hij: „een eylant ghenaemt Ceylon eertyts Taprobane gheeten." Een gevolg van deze dwaling is de tusschenzin „te weten bij Malabar", in den tweeden regel.

5) Van Linschoten heeft hier blijkbaar Camões (*Lus.* X, 124) als bron gebruikt, maar de bedoeling des dichters niet geheel juist weêrgegeven, want deze zegt t. a. p. dat naar luid der overlevering oudtijds Sumatra en 't Mal. schiereiland verbonden waren, en gaat aldus voort:

Chersoneso foi dicta; e das prestantes
Veias d'ouro, que a terra produziu,
Aurea por epithéto lhe ajunctaram.
Alguns que fosse Ophir imaginaram.

De Aurea Chersonesus is 't Mal. schiereiland; een der namen van Sumatra is Skr. Suvarṇadvīpa, d.i. Goudeiland.

al waer het voleyndt op 6. graden aende zyde van't zuyden, ende heeft inde lenghde 170. mylen, ende 60. inde breede. Die Portegesen en hebben hier gheen plaetsen bewoont, dan dryven haer handelinghe op sommige plaetsen, doch weynigh: want die inwoonders brenghen selver veel waren naer Malacca. Het Eylandt heeft veel Coninghen, ende den principaelsten is den Coningh van Dachem 1) welcke leyt by d'eerste punct van't Eylandt op 4½. graden aen't noorden; Desen Dachem is seer machtigh, ende groot vyandt vande Portegesen; heeft dickwils Malacca benaut ghehadt, ende groot quaet aenghedaen, alst nu noch by mynen tyden gheschiet is, belettende datter gheen victualie noch yet anders op Malacca mochte comen, ooc besettende die passagie vande straet, tusschen Malacca ende Sumatra, soo dat die Schepen van China ende Iapan, ende d'Eylanden van Moluco, altemael moesten buyten om varen, waer in groot perijckel
[25a] passeerden, tot groot achterdeel van den reysenden coopman, ende die van Malacca ende Indien hadden veel Galleyen inde enghde van Malacca, die hem sommighe verloochende 2) Christenen (die nieuwers en ghebreken) hadde leeren maken: waermede zy groot quaet deden, ende daghelicks doet: 3) maer met Gods hulpe ende der Portugesen ontset van Indien, is alle dinghen weder gheopent, ende in zijn eerste wesen ende effect ghebracht, als wy op zynen tijt op een ander sullen verhalen. Het is langhe gheordineert vande Coninghen van Portugael ende zijn Viçoreys, datmen soude eenighe conqueste op't eylandt van Samatra doen, ende daer zijn Capiteynen die noch hedensdaeghs sConinghs salaris daer op ontfanghen ende ghenutten, metten tytel van overste, ofte Adelantado van dees Conquesta: maer tot noch toe en isser niet bedreven, hoe wel zy daghelijcks dreyghen sonder yet naer te volghen; Het Eyland is seer rijck van Mynen, van Goudt, Silver, ende Metael, daer af zy goet gheschut gieten, ende edele ghesteenten, en ander Metalen; Van alle Specerыen, welrieckende houten, wortelen, en ander Medecynen; Het heeft eenen vierighen Swevelbergh, ende affirmeren datter een Fonteijn is die louter en enckel Balsem 4) vloeyt; Heeft ooc groote abondantie van Syde; In dit leste belegh ende benautheyt van Malacca, sont die Coningh van Acheijn een stuck gheschuts, vande groote ende lenghte diesghelijcks in Christenrijck weynigh ghesien, en so wel

Sumatra begint van Bengalas golf, ende strect voor by Malacca.

Den principael Coningh van Sumatra groot vyande met den Portegesen zijnde, belet veel traffiquen.

Verloochende Christenen hebben Galeyen in Indien leeren maken.

De Portugesen hebben ordre om Samatre te conquesteren.

Samatra rijc van Zyde, Gout, Silver, Juweelen ende Speceryen, ende heeft eenen vierighen swevel-berch, met een

1) Eigenlijk: „d'Achem", d.i. van Atjin, nl. Atjeh. „Atjin" is de Perzische vorm.

2) D.i. renegaten.

3) Lees: doen.

4) Bedoeld is aardolie.

Fonteijn die Balsem vloeyt.

Een seer groot Indiaens grof gheschut uyt present na Portugal ghesonden.

De stadt Ior vanden Portugesen ingenomen, ende creghen daer 1500. metalen stucken.

De Portugesen becomen veel Gout ende Peper op 't Eyland Samatra van Pedir ende Campar.

gewrocht, 'twelcke hy gaf in houwelijc met zijn Dochter, welcke troude met den Coningh van Ior [1]) een plaets gheleghen by Malacca, aende Custe van Sian, waer van op een ander, dit stuck ende die Dochter creghen die Portugesen, ende brachtense in Malacca, ende daer na wordent Gheschut ghesonden in 't Schip dat naer Portugael ginck aenden Coningh voor een present; ende was so swaer datment moeste onder in't ballast leggen; Dit selfde stuck leyt alsnoch in't Eyland Tercera, oorsake dat het voorschreven Schip daer bleef, comende in ons geselschap in mijn wederom-comst van Indien; Desghelijcks worde dese Stadt Ior vande Portugesen ghewonnen, overvallen ende gantsch gheraseert, alwaer zy vonden over die 150. metalen stucken, onder groot ende cleijn, [2]) hoe wel dat sommighe niet grooter en waren als een Haeck [3]) ende Musket, ende ander wat grooter naer advenant, ende van alle soorten, doch seer aerdigh gewrocht ende verciert met loof-werck ende Figuren, welcke alleen verhaelt hebbe, om dat het daer by soude blijcken datse oock alle Metalen hebben, ende met Metalen dinghen weten om te gaen. Keerende weder op onse propoost, so zijnder sommighe plaetsen in dit Eylandt daer die Portugesen handelen, die met die van Malacca haer traffique dryven, als een plaets ghenaemt Pedir, welck leyt 20. mylen van Acheijn, aende Custe teghen over Malacca, van waer comt veel Peper, ende ooc Gout, en van een ander plaets ghenaemt Campar, welck leyt by naest onder die linie Æquinoctiael, op 't selfde Eylandt aen die Zuyd zyde, aen die selfde zyde aende Wester custe van 't Eylandt leyt een plaets, ghenaemt Manancabo, alwaer men maeckt die Pongiaerden, diemen in Indien heet Cryses [4]), welcke seer vermaert ende gheestimeert worden, ende voor 't beste gheweer gheacht van gheheel Orienten, daer die Jauwen ende Malayen seer met hoveren, ende haer dapper op betrouwen.

---

1) D.i. Djohor.

2) D.i. zoowel groot als klein.

3) Geschut van klein kaliber; Fransch „arquebuse à croc".

4) De welbekende krissen.

[25b]

Dat 20. Capittel.

Van't Eyland van Iava mayor, midtsgaders van hare waren, coopmanschappen ende handelinghen, ghewichte, munte, ende prysen van dien, ende andere particulariteyten.

Zuydt zuydt-oost teghen over 't leste punct van't Eylandt van Samatra, aende Zuydt zyde vanden Æquinoctiael, leyt het Eylandt genaemt Iava mayor, oft groot Iava, alwaer een enghde ofte Straet is tusschen Samatra ende Iava, ghenaemt die Strate ofte enghte van Sunda, van een plaets daer by gheleghen, in't Eylandt Iava, also gheheeten; Dit Eylandt beghint op 7. graden aende zuydt zyde, ende streckt alsoo oost ten zuyen 150. mylen lanck: maer vande breede en weetmen tot noch toe niet, want noch niet ontdeckt en is, noch vande selfde inwoonders bekent, sommighe presumeren dat het vast land is, van het landt ghenaemt Terra incognita, dat over die C. de boa Esperança, tot alhier soude henen strecken: maer hier van en is tot noch toe gheen sekerheyt, waer van het voor een Eylandt gherekent wordt; De Inwoonders vertellen dat binnen in 't landt een Revier ofte Beke loopt, 'twelck alle 'thout datter in valt, in steen verandert [1]; Duer dese Straet ofte enghte van Sunda, is nu cortelijcken ghepasseert den Engelschen Capiteijn Thomas Candish [2]) met zijn Schip, comende uyt die Zuyd-zee van nieu Spaengien; Dit Eylandt is seer abondant van Rijs, ende alle lijftochten, van Vee, Verkens, Schapen, ende Hoenderen, Ayun, Loock, Indiaensche Noten; van alle Speceryen, als Naghelen, Note-muscaten, Foelie, alle het welcke zy voeren naer Malacca. Die principaelste Haven van 't Eyland is Sunda Calapa, waer van die straet den naem heeft; Op dese plaets van Sunda valt veel Pepers, ende is beter als die van Indien ofte Malabar, is soo veel datmen daer jaerlicks wel soude laden vier ofte vijf duysent quintalen Pepers, Portugaels gewicht; Heeft oock veel Wieroock, Benjoin van Boninen [3]), gheheeten Folie, Camphora; desghelijcks Diamanten, op welcke plaetse men wel soude traffiqueren mogen, sonder yemandts belet: want die Portugesen daer niet en comen, om dat het die Jauwen selfs tot Malacca comen veylen en vercoopen; Ende al ist wat buyten propoost te treden, so en duncket my niet seer onnoodigh alhier een cort verhael by te voeghen, op wat ma-

Onsekerheyt of Java major vast land aen Terra incognita oft een Eyland is.

Revier die hout in steen verandert.

Beschryvinge der vruchten van Java major.

Overvloet van Peper, Juwelen ende ander waren in Java major.

Op Java major soudemen

---

1) Vgl. Camões, X, 134.

2) Bedoeld Cavendish.

3) Deze benaming is ontleend aan Garcia da Orta, *Coloq*, I, 347: „beijoim de boninas." Meer hierover in Cap. 71 hierna. Het volgende „gheheeten Folie" is een vergissing. De Lat. vertaling heeft alleen „Benzoinum, camphoram et adamantes."

sonder beletsel moghen handelen.

Sunda is de principael haven van Java ende daer gaet geen ander dan coper gelt ghenoemt Caixa.

nier men aldaer coopt, vercoopt ende handelt: met waren, munte ende ghewichte, aenghesien wy van 't Eyland Iava zijn tracterende; So is te weten, dat inde Sunda en is anders gheen ghelt als een munte van Coper, ghenaemt Caixa [1]), vande grootte van een Hollandsche Duijt, doch wel de helft dunder, ende heeft in 't midden een gat, om een snoer daer door te ryghen: want zijn gemeenlijck 200. ofte duysenden aen malkanderen gheregen, waer mede zy haer rekeninghe weten te maken, als volcht: 200. Caixas is een Sata [2]), ende vijf Satas doen duysent Caixas, welck is so veel als een Crusaet [3]) van Portugael, ofte 3. Karolus guldens, Nederlandsche munte. Die Peper van Sunda wort verkoft by sacken, en elcken sack weeght 45. Catten, ghewicht van China, elcke Catte [4]) is soo veel als 20. Portugaelsche oncen; ende gelt elck sack Peper aldaer ghekocht ten minsten 5. duysent Caixas, [26a]
ten alderhooghsten 6. ofte 7. duysent Caixas. De Massa [5]) ofte Foelien, Naghelen, Notemuscaten, swart ende wit Benjoin, Camphora [6]), alle dit wert verkocht by de Bhar, elck Bhar van Sunda heeft 330. Catten van China, altemet gelt die Foelye ofte Blom van Muscaten,

Beschryvinge der waerdye des gelts, des Pepers, met d'andere specerien, etc., ende hare gewichten in Java.

die suyver ende schoon is tot 100. ende 120. duysent Caixas, die schoone Nagelen, nae advenant; Die vuyle Naghelen diemen heet de Baston [7]) gelden de Bhar 70. ende 80. duysent Caixas; Die Notenmuscaten gelden altemets 20. ende 25. duysent Caixas de Bhar; De witte ende swarte Benjoin gelt 150. ende 180 duysent caixas, ende 200. duysent die Bhar. De waren die daer begeert ende verhandelt werden in manghelinge van dese Speceryen, zijn dese naervolghende, te weten, differente soorten ende colueren van Cattoene Lywaet, welck comt uyt Cambaya, Choramandel ende Bengala, als zijn Sarasses de

---

1) Dit woord is volgens *Hobson-Jobson*, s. v. „Cash" door de Portugeezen ontleend aan een of andere Indische taal, hetzij Tamil „kās'u", muntstuk, Singhaleesch „kāsi", of een andere taal van Indië. Het woord gaat terug op Sanskrit „karsa", zeker gewicht, waarvan „kāsa" een Prākrtvorm is. Het Engelsche „cash" is uit het Portugeesch. Vgl. Mr. v. d. Berg, *Encyclopaed. v. N. Indië*, blz. 589.

2) Javaansch „satak", Oudjav. „sātak" (d. i. één atak), eigenlijk tweehonderdtal, doch thans een benaming voor 100 duiten, en op Banjoewangi voor een gulden koper.

3) Port. *crusado*, krusade.

4) D. i. „kati", Javaansch, Maleisch, enz.

5) De oorsprong van deze uitdrukking voor foelie is nog niet opgehelderd; zie *Hobson-Jobson*, eerste art. Mace.

6) Maleisch „bahára", een gewicht van 3 of 4½ pikul ongeveer, alnaarmate van de waren, als peper, kruidnagelen, muskaten, tin, enz. Het woord is eigenlijk Sanskrit „bhāra" = 20 Tulā = 2000 Pala (ongeveer 140 pond).

7) Volgens Garcia da Orta, *Coloq.* I, 363, noemen de Portugeezen *bastam* wat de Spanjaarden *fuste* heeten. De „*bastam*" (of „*baston*") is het stokje of pijpje der nagelen zonder den kop. Vandaar Sp. *fuste*, stok.

Gabares[1],) ende gheschilderde Tapen [2]) van S. Thomas, van 5. ellen, zijn doecken also ghenaemt; uyt Bengalen wit Cattoene lywaet, te weten Sarampuras, Cassas, Sateposas, ende swarte Satopasen, ende sommigh onghebleijckt Lywaet; uyt Cambaya, swarte Cannequijns, roode Turiaes, zijn altemael doecken van Catoene Lywaet, roode Beyramen, [3]) groote ende cleyne, welcke is by naest ghelijck Camerijcks doec, ende gheloof wel, al waert Lywaet van dese landen, souden daer meer gheestimeert werden als Cattoene Lywaet uyt Indien.

Verhael de waren die uyt ander plaetsen in Java best ghetrocken werden.

Die Iauwen is volck seer wreet ende opstinaet van natueren; van coleur by naer gelijck die Malayen, bruijn van verwe, niet seer onghelijck die Brasilianen; sterck ende wel gheset van lijf, en grof van leden; een plat aensicht, ende breede verheven kaken, groote ooghschellen, cleyne ooghen, weynigh baert, drie ofte vier haren boven en onder den mont; het hayr op't hooft seer dun ende kort, doch pec swart, wiens conterfeytsel men mach sien by die Malayen van Malacca, om datse aldaer ooc veel verkeeren ende woonen. Vervolghende die streeck ende Custe oost ten zuyen aen 25. mylen voor by Iava major, beghint het Eylandt van Iava minor [4]) ofte cleijn Iava, en wat voorder het Eylandt genaemt Timor, (alwaer't Sandelhout wast in groote menichten) [5]) ende ander duysent byligghende Eylanden, die sonderlingh so niet gecommuniceert en werden, doch zijn alle bewoont ende vruchtbaer van volck, ende waren gelijck als die Jauwen.

Ghedaente ende wesen der Javen.

Van Java, Minor, Timor ende menighte van andere Eylanden, ende hare handelingen.

Van Malacca vaertmen naer die Eylanden van Moluca, Banda, ende Amboyna, alwaer die Portugesen hare Fortressen ende Capiteynen hebben, ende dryven aldaer haer handel; Haren wegh is, te weten van Malacca zuyd-oost ten zuyen over die 100. mylen, tusschen veel Eylanden ende droochten duer, also datse alle nachten moeten ankeren om 'tperijckel te schouwen vande droochten, welcke meestendeel duert tot Moluca toe, ende hebbende over die 100. mylen also ghevaren, nemen haren cours oostwaerts, ende oost ten noorden 250. mylen, tot het Eylandt genaemt Banda, welck leyt op 5. graden aende zyde van't zuyen; Op dit Eylandt hebben die Portugesen haren handel, want in dit Eyland wassen die meeste ende

Vant Eyland Banda, met de spe-

1) Dit „gabares" zal wel mv. zijn van Mal. „*gabar* (gĕbar)", dekkleed; Jav. „gĕbĕr", gordijn.

2) Voor „tapen" heeft de Lat. vertaling „aulaeae", dus voorhangsels bedoeld.

3) Port. „beirame", uit Perzisch „bairami"; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Beiramee.

4) Bedoeld is Sumbawa, hoewel de benaming bij oudere schrijvers op Sumatra toegepast werd.

5) Ook bij Camões, X, 134, heet het dat Timor sandelhout voortbrengt. Uitvoerig spreekt G. da Orta, *Coloq.* I, 283, over 't witte en gele sandelhout uit Timor en de uitvoerhavens op dat eiland. Meer hierover in Cap. 74 hierna.

cerien ende conserven die van daer comen.

beste Note-muscaten ende Bloemen; Al hier makense oock die Note-muscaten in Conserva ofte Confectura, ende gheexprimeerde ofte uytgeperste Olye vande selfde Noten ende Bloemen, die van daer gebracht wert op Malacca, ende so voorts op alle plaetsen vervoert; [26b]

Die van Banda zijn qualijc te betrouwen.

Die handelinghen van hier gheschiet meest met manghelinghen, ghelijck in Sunda ende Iava, dan zijn qualick te betrouwen; men moet scherpe wacht houden, en niet aen landt gaen, dan blyven in 't Schip, alwaer die van't Eyland haer coopmanschappen brenghen, ende doen haer handelinghen als gheseyt is: want het gheschiet dickwils datse die Portugesen bedrieghen, die haer te veel vertrouwen: want een mijnder kennisse ende vrient aldaer wesende op een schip voor Capiteijn, verliesende 'tselfde schip op die Custe van dit Eylandt, worde met alle zijn volck ghevangen, alwaer hy wel twee jaren een ellendigh leven hadde, ende wert in't eynde gerantsoeneert. Alle dese voyagien naer Banda, Moluca ende dese Eylanden, ende oock wat

Sonder consent machmen op Banda ende daerontrent niet handelen.

wegen van Indien dat het zy, mach niemandt doen dan met oorlof ende particulieer gunste vanden Coningh van Portugael, ende wert ghegheven in recompense van hare diensten in Indien ghedaen, als ander officien, ghelijck wy op zynen tijt ende plaetsen breeder sullen verhalen.

Van't Eyland Banda noord-westwaerts aen, 20. mylen, leyt het Eylandt ghenaemt Amboyna, alwaer die Portugesen oock een cleijn Fortresse hebben; Het Eylandt en heeft niet veel speceryen, dan die schepen die van Malacca naer Maluco varen comen daer altoos verversinghe nemen van versch water. Van dit Eylandt van Amboyna

Vant Eyland Amboyna ende Tydor, etc.

noordwaert aen 70. mylen, leyt het Eyland Tydor op een graed aen't Noorden, ende is het eerste Eyland vande Molucas, ses mylen noordwaerts leyt Moluco, [1]) ende terstont daer by Tarnate, ende d'ander eylanden vande Naghelen.

Dat 21. Capittel.

Van d'Eylanden van Maluco.

Tot Tidor ende Tarnaten hebben de Portegesen haer fortressen.

De Eylanden van Maluco zijn vijf, te weten, Maluco, Tarnate, Tydor, Geloulo, ende een ander [2]), al waer de Portugesen hebben twee Fortressen, te weten, op Tarnate en Tydor, ende hebben over langhe jaren ontdeckt ende vercreghen, ende doen daer haer

1) Geheel onjuist.

2) Deze opsomming berust op gebrekkige kennis. Waarschijnlijk heeft Van Linschoten gesteund op Orta, die *Coloq.* I, 364, zegt dat Geloulo (Djilolo) een der voornaamste

handelinghe uyt Indien en van Malacca; De Spaengiaerden hebbender ooc veel om gedaen, om aldaer hare vaert te hebben, en quamen daer van nieu Spanien, op't Eylandt ghenaemt Tarnate, al waer zy haer schip door storm verloren, ende en konsten daer niet weder van daen comen; worden vande Portugesen meest doodt ghesmeten, ende die reste ghevanghen, en naer Portugael ghesonden, alwaer die Coninghen van Spaengien ende Portugael eenen grooten ende langhen twist om ghehadt hebben vande deelinge vande conquista ende ontdeckinge der Zee, welke daer naer vanden Paus neder is gheleyt: in somma, dat altans die Portugesen nu alleenelick ghebruijcken de vaert op die selfde Eylanden; Dese Eylanden hebben anders niet als Naghelen: maer in soo grooter menichte, dat zyder alst blijct de Werelt met vervullen. Desghelijcks vintmen in dese Eylanden vuerberghen, ende zijn seer drooghe, ende verbrande landen, hebbende anders niet dan victualie van Vleesch ende Visch: maer van Rijs, Coorn, Ajuyn, Loock, ende dierghelijcke lijftochten, ende alle ander nootdruftige waren, worden haer eensdeels vande Portugesen, ende oock van d'ander omligghende plaetsen gebracht, 'twelck zy al ne-
[27a.] men in manghelinghe van Nagelen; Het Broodt dat zy van haer eygen hebben en ghebruijcken, is van hout ofte wortelen, ghelijck die Brasilianen, en haer cleederen zijn van stroy ofte cruijt gheweven, ende fraey ghebreyt; Alleen op dese Eylanden worden ghevonden die voghelen die de Portugesen noemen Passaros de Sol, dat is, Sonnevogels, van die Italianen Manu codiatas, [1]) die Latinisten Paradiseas, ende werden van ons ghenoemt Paradijs voghelen, om die schoonheyt van hare pluymen, welcke alle ander veren te boven gaen; Dese vogelen en werden nummermeer levendigh gesien, dan doot zijnde, vallen op die Eylanden; Vlieghen soo men seyt jeghens die Son aen, ende houden haer altoos inde locht, sonder op d'aerde te comen: want en hebben gheen voeten noch vlueghelen, dan alleenelijcken hooft ende lijf, ende het meestendeel steert, alst blijckt vande voghelen die van daer naer Indien gebracht werden, ende oock

Overvloet van Muscate naghelen inde Molucksche Eylanden.

Vier-bergen in Moluca.

Beschryvinge der Paradijs voghelen die hier ghevonden worden.

vijf eilanden der Molukken is. Toch had reeds vóór hem Barros, *Dec.* III, liv. V, Cap. 5 te recht opgegeven de vijf eilanden Ternate, Tidore, Motir, Makian en Batjan. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Moluccos, waar de bij Valentijn voorkomende verklaring van den naam uit het Arabisch terecht voor zeer twijfelachtig gehouden wordt, hoewel de schrijvers nog niet konden weten dat de naam reeds lang vóór de komst der Portugeezen in 't Oudjav. Maloko was, in 't gedicht „Nāgarakrĕtāgamá", van 1365 A. D.

1) Een verbastering van Jav. *manuk dewata*, eig. „godenvogel.". De Maleiers zeggen daarvoor *burung dewata*.

wel herwaerts over [1]): maer weynigh: want en zijn niet veel, ende kostelick, waer van icker twee mede ghebracht hebbe voor Doctor Paludanus, te weten, Manneken ende Wijfken, hem die voor zijn camer vereerende. Dese Eylanden liggen onder veel ander Eylanden, ende om dat daer geen sonderlinghe notitie af en is, door die weynighe communicatie die daer valt, soo willen wyse voorby slaen, ende keeren weder op die Custe van Malacca, welcke wy ghelaten hebben tot aende Cabo ofte hoec van Singapura, ende sullen also die Custe gaen vervolghen.

Veel Eylanden by Molucca die weynigh behandelt worden.

Dat 22. Capittel.

Vande C. de Singapura tot die Stadt van Sian, ende die Custe van Cambaja en Cauchinchina, ende die Eylanden van Borneo, Lussons Manillios ofte Philippinas.

Perykeloose Clippen op Sinosura.

Vande C. de Singapura tot den hoeck ghenaemt Sinosura [2]), oostwaert aen, zijn 18. mylen; 6. oft 7. mylen daer van leyt een Clippe in die Zee, ghenaemt Pedra bianque [3]), oft Witte steen, alwaer die Schepen die van China gaen en komen, dicwils groot perijckel passeren, en sommighe Schepen op ghebleven zijn, waer van die Piloten groote sorghe ende vreese draghen als zyder ontrent zijn: want hebben anders gheenen wegh dan desen.

Van desen hoeck van Sinosura oost ten zuyen 40. mylen, beghint den eersten hoec van het Eyland Borneo, op een graed aen 't noorden, ende streckt 120. mylen noord-oost aen, tot op 7. graden; die breede en is noch niet bekent noch ontdeckt; Dit Eylandt is vol boomen, daer die Camphora af comt, en is die beste van gheheel Orienten.

Boomen die den besten Camphora van Orienten geven.

---

1) Dit komt overeen met wat Camões (*Lus.* X, 132) zegt:

„Aqui ha as aureas aves, que não descem
Nunca à terra e so mortas apparecem".

Dat dit een dwaling is, behoeft thans niet meer aangetoond te worden. Een beschrijving van den Paradijsvogel in natuurstaat geeft Wallace (*Malay Archipelago*, 7de ed. p. 464).

2) Dit is geen plaatsnaam. Van Linschoten heeft zeker Camões (X, 125) misverstaan, waar deze zegt:

„D'aqui tornando a costo á Cynosura,
Se encurva, e pera a Aurora se endireita".

De ster Cynosura duidt het Noorden aan.

3) Port. Pedra branca, bij Bintang. Bevreemdend is hier 't gebruik van den Italiaansch lijkenden vorm Bianque (Bianca) instede van den Portugeeschen. Misschien de *i* eenvoudig schrijf- of drukfout voor *r*. Op de bij 't Itinerario behoorende kaart staat behoorlijk: Pedra branca.

Van Sinosura streckt die Custe noorden aen 30. mylen, tot die stadt Pan [1]), welck leyt op 3½. graed. Noch 10. mylen voorder aen op die selfde cours, loopt die Custe weder n.n.w. aen 50. mylen, al waer leyt die stadt Patane, op 7½. graeden; Dese twee plaetsen Pan ende Patane zijn Coninghrijcken, doch onder contributie van Sian; Van dese plecken comt het hout ghenaemt Pala Dagula [2]), ende het costelick ende welrieckende hout Calamba [3]), welck men (alst goet is) teghens Silver en Goudt opweeght; Heeft oock Camphora: maer so goet niet, als dat van 't Eylandt Borneo; Men vinter oock sommigh
[27b] Gout, ende den steen Bezar ofte Bazar [4]), die seer costelijck ende gheexperimenteert is teghens 't fenijn; Men vinter oock sommighe Diamanten, oock Muscaten ende Bloemen, ende het hout Sapon [5]), 'twelck oock veel ghebracht wordt van Sian, is ghelijck Brasilien hout om met te verwen.

Van Goutwaerdigh Hout Camphora, Diamanten, Bezar steenen, etc.

Van Patane over die 100. mylen noorden aen, loopt de Custe weder tot Sian toe, 'twelc leyt op 14½. graden van Sian; Den Inwijck zuyd-westwaert uyt 15. mylen, soo loopt die Custe weder zuyd-oostwaert 70. mylen aen tot die stadt van Cambaja [6]); Dese stadt leyt op 10. graden; Van daer loopt die Custe weder noord-oostwaert 60. mylen, ende als dan looptse weder 60. mylen noord-west aen, van waerse loopt west noord-west, tot het binnenste vanden Inwijck van Cauchinchina; Dese Custe van Cambaja wort oock ghenaemt die Custe van Champay; Dit landt heeft veel van dat welrieckende hout Calamba; Door dit Coninghrijck loopt die Revier in Zee, ghenaemt Mecom, welcke die Indianen noemen Capiteijn van alle Rivieren: want heeft so veel waters inden Somer, dat zy het landt bedeckt, ende over al begiet, gelijck die Revier Nilus Egypten; Dit volck van Cambaja ghelooven dat alle creatueren, so Menschen als beesten, van wat soorte die zijn, hier naermaels loon nae haer wercken kryghen,

Welrieckende Hout in Cambaya, ende vande seltsaem opinie der Cambayen.

---

1) D. i. Pahang; ook Camões schrijft „Pam."

2) Port. „pao d'aguila", agallochum, waaruit bij misverstand is ontstaan Fransch *bois d'aigle*, Engelsch *eagle-wood*, enz. De Portugeezen hebben den naam ontleend aan Malayālam of Tamil *agil*. Zie verder *Hobson-Jobson*, s. v. Eagle-wood.

3) Maleisch *kalambak*; ; overgenomen in het Perzisch, als *kalanbak*.

4) Het Perzische *pādzahr*, gifverdrijver, werd *bāzahr* in 't Arabisch, van waar het in de Europeesche talen overging. (vgl. Dozy, *Oosterlingen* p. 26).

5) Maleisch „săpang", Jav. „sěpang", blijkbaar zoo genoemd naar de kleur, want Oudjav. „sapang" beteekent „roode kleur, rood". Tamil „s'appangi", Malayālam „chappaṅnam" blijkbaar ontleend aan 't Maleisch of een andere Indonesische taal.

6) D. i. Kambodja, bij Camões (X, 127) Camboja, in oude Sanskritinscripties Kambuja, een andere naam voor Khmer. Het is evenwel geen stadnaam.

so goet als quaet [1]), Te landewaerts binnen achter Cambaja ende Sian zijn noch menigherley natien van volcken, als daer zijn Laos, die seer veel ende machtigh zijn; andere genaemt Avas ende Bramas [2]), die by die geberghte woonen; ander die op de geberghten woonen, ghenaemt Gueos [3]), die welck leven ghelijck wilde menschen, ende eten menschen vleesch, ende teeckenen alle haer lijf met heet Yser, 'twelck zy voor fraigheyt houden; Dese natie zijnder daermen notitie af heeft, behalven veel ander die wy niet en weten.

Lieden die menschen eten ende haer eygen lichaem met eete ysers verteyckenen.

Vande Custe van Cambaja oft Champaa, oostwaert af te Zeewaert in, ontrent 100. mylen, luttel min oft meer, ligghen die Eylanden, ghenaemt die Lussons ofte Lussones, welcke zijn eerst ontdeckt gheweest vande Spaengiaerden uyt nieu Spaengien, in 't jaer 1564 [4]). Worden ooc gheheeten Las Manillias, alias Phillippinas, om dat die principaelste Haven ende Stadt ghenaemt is Manillia, ende van sommighe Lusson, waer van oock ghenoemt worden die Lussons, ende die Spaengiaerden hebbense den naem ghegheven naer den Coningh van Spaengien, te weten die Philippinas. Dese stad Lusson ofte Manillia, leyt op 14. graden; By dese stadt ende Eylandt van Lusson ligghen eenen grooten hoop Eylanden, die alle in 't generael ghenoemt worden die Manillias, Lussons ofte Philippinas, ende zijn althans onder 'tghebiet ende subjectie vande Spaengiaerden, wiens Gouverneur ende overste resideert in die stadt van Manillia ofte Lusson, welck aldaer ghesonden wort van nieu Spaengien van sConinghs weghen, ende oock eenen Bisschop, als hooft. Alle dese Eylanden hebben eertijts gheweest onder de Troon van China, ende door sekere oorsake hebbense verlaten, waer van onder die inwoonders geen regiment noch Policie en was; ende die de moghenste waren, waren die meesters; leefden onder malkanderen als beesten, waer van die Spaengiaerden weynigh moeyten hadden, om die onder haar ghewelt te brenghen, ende hebbender groote menichte ghedoopt, en Christen ghemaeckt, die alle daeghs vermeerderden; Het is een seer vruchtbaar [28a]

De Philippinsche Eylanden onder tghebiet van Hispaengien.

1) Dit doelt op de bekende algemeen Indische leer der wedergeboorte of zgn. zielverhuizing. Het heerschende geloof der Kambodjanen is thans het Zuidelijk Buddhisme.

2) Ava is de naam eener welbekende stad, in 't land Barma, of Burma, Birma. Vgl. Camões (X 126).

3) D. i. De *Kouys;* zie Garnier, (*Voyage d'Exploration*, I, p. 98). Camões t. a. p. noemt de „Gueos" wilden en menscheneters.

4) Onjuist; reeds vroeger hadden de Spanjaarden pogingen gedaan zich te vestigen, in 1543, doch zonder gunstig gevolg. Eerst van Legazpi's optreden (1565) dagteekent hun heerschappij op de Filippijnen. Ontdekt waren ze door Magalhães in Spaanschen dienst op 16 Mei 1521. Zooals men weet, is Luzon (Lusong) de naam van slechts één eiland, waarvan Manila de hoofdstad is.

landt; heeft veel Corens, ende allerhande jacht van Herten, Hinden, ende diergelijcke; allerley Vee, als Buffels, Ossen, Koyen, Verkens, Geyten, etc. Heeft veel Zivet-catten; allerhande fruyten, ghelijck in China; abondantie van Honigh ende Visch; men seyt ooc datter allerhande specerye is: maer hier is tot noch toe gheen sekerheyt van, dan alleenelick dat die Spaengiaerden sulcks nae gheven: maer dencke dattet meest is om hare dingen te verheffen boven alle d'ander, als zy voor een manier hebben; Op dese Eylanden dryven die van China grooten handel, ende brengen daer allerhande waren van huer landt, als alle Zyden, Kattoen, Porseleynen, Buscruijt, Solfer, Swevel, Yser, Stael, Quicksilver, ende andere Metalen, Coper, Meel, Noten, Castanien, Busquijt [1]), Dalen [2]), allerhande Lywaet, Schriftorien, ende dierghelijcke, van alle curieus heyt datmen mach bedencken, ende daer comen van China jaerlicks wel 20. schepen, ende van daer wort het vande Spaengiaerts weder ghescheept ende vervoert naer Nieu-spaengien ende Mexico, welcke vaert nu hedens daegs so gemeen is, als van Indien naer Portugael, waer mede wy weder willen keeren op die vervolghinghe vande Custe, te weten, van het binnenste vanden ghelaten Inwijck van Cauchinchina, oostwaert aen, tot den hoeck ghenaemt Terra alta, ofte 'thooghe landt, 'twelck leyt op 19. graden, ende zijn 60. mylen; Alhier beghint het groote Coninghrijck van China, waer van wy in 't particulier sullen verhalen. Desen voorseyden Inwijc is het eynde van 't landt van Cambaja, ende die Custe van Champaa, ende beghint het landt ghenaemt Cauchinchina, welck landt ende Custe streckt tot China, als gheseyt is. Dit landt van Cauchinchina is ghedeelt in twee ofte drie Coninghrijcken, ende zijn onder tribuijt van die van China; het volck is by naer van persoonen, wesen, usantien ende cerimonien, als die van China; is een vruchtbaer landt van alle lijftochten ende victualien; heeft oock veel van 't hout Palo Daguilla, ende van 't welrieckende hout Calamba, ende oock veel Zyden ende ander waren, gelijck die van China. Van desen hoeck oost ten zuyen 10. mylen van landt, leyt het Eylandt Aynao [3]), welcke is een Eylandt ende Provincie van China; tusschen dit Eyland ende 'tvaste landt, is een visscherye van alderhande Peerlen; Van desen hoeck vervolgende die Custe noortoost ten oosten aen 90. mylen, leyt het Eylandt ende die stadt van

Beschryuinge der lyftochten ende veel ander commoditeyten vande Philippijnsche eylanden.

Vander spangiaerden handel in China op die Philippijnsche landen.

Vande Commoditeyten die in China zijn.

Visscherye van alderhande Peerlen.

1) D. i. beschuit.
2) D. i. dadels.
3) D. i. Hainan.

Macao op 22½. graden; Dese is vande Portegesen bewoont, onder een met die Ingheboren Chinen.

Van Maçau noord-westwaert aen eenen Inwijck ofte Revier die vol Eylanden is, binnen in leyt die stadt van Santon[1]), op 24½. graden is 30. mylen van Maçau, welcke is die hooftstadt van dese Provintie; is een groote coopstadt, alwaer die Portegesen haer coopmanschappen van daen kryghen, ende is die eenighe plaets daer zy alleenelick hare communicatie met die van geheel Chinen hebben.

Dat 23. Capittel.

Vande groote vruchtbaerheyt, rijcdommen, ende sterckte van 't land van China [2]), ende andere notabele dinghen van dien.

Het land van China is gheleghen onder Tropicus Cancri, ende die Custe van dien streckt zuyd west ende n.o. over die 400. mylen; heeft aende zyde van't z.w. het Coninghrijck van Cauchinchina, ende vande zyde van't n.w. ende noorden Tartarie, ende die landen ghelegen westwaert van China, seytmen dat het wit volck is, gheheeten het landt van Cathay [3]) al waer, soomen meent, veel Christenen zijn; ende dit landt soude confineren ende palen aen Persien. Keerende weder tot ons begonne materie, soo heeft China tusschen Tartarien ende haer landt eenen muer van (so men seyt) vijf hondert mylen streckende, ende is te verstaen op dese manier, dat het altemael zijn seer hooge berghen, ende sommighe valleyen die tusschen beyden zijn, welcke mogen wesen in als gerekent by de 80. mylen, dat met mueren opgehooght ende met die berghen ghelijck ghemaeckt is, waer mede het land over al besloten is, als een omligghende wal ende bolwerck om haer te beschermen vande Tarteren, die haer groote Vyanden zijn, ende die haer in voorleden tyden, aleer desen muer ghemaeckt was, by nae het gheheele Coninghrijck af gheloopen hadden, ja langhe jaren beseten, nae uytwysende van die historie: maer drevense weder uyt, ende naer dien hebbense haer met desen muer versekert, ende bleven alsdoen gherustelick vande Tartaren. [28b]

Tusschen China ende Tartarien een muer van 500. mijlen langh.

1) Lees: Canton (Kanton).

2) De bron van Van Linschoten voor zijn beschrijving van China is, behalve Camões, de *Historia* van Gonçalez de Mendoça, zooals de gelijkheid in de spelling der eigennamen uitwijst.

3) Cathay is een naam van China, en niet van een land daaraan grenzende. Vgl. artikel „Cathay" in *Hobson-Jobson*. Een gewijzigde uitspraak van Cathay is Kitaj, zooals o. a. de Russen China noemen.

China heeft 15. Prouintien.

Het Coninghrijck van China is ghedeelt in 15. Provintien, met het Eylandt ende Provincie van Aynao gherekent, ende elcke Provincie heeft een hooftstadt, waer van die gheheele Provincie zynen naem heeft; In 't midden van dit Coninghrijck staet een groot Lac oft Meer, uyt welcke spruyten veel Revieren ende Beken, die hen verspreyen ende deelen door het gheheele landt, in so grote menighte, datmender duer mach varen met veelderley Schuyten, Barcken ende Bergantynen, diese aldaer ghebruijcken; D'overvloedigheyt van dit water is d'oorsake dat het Landt soo vruchtbaer is van alle dinghen, ende die meestendeel vande Steden, Dorpen ende vlecken zijn ghebout aende Rivieren ende wateren, waer van zy groot gherief hebben; brenghen malkanderen alle dinghen in grooter abondantie toe. Die Custe vande Zee is die grootste daermen tot hedens daeghs notitie af heeft, aen welcke Custe ligghen vijf Provincien, te weten die van Cantao oft Canton, waer aen volcht Chincheo [1]), noortd-oostwaert aen, ende alsoo voorts, Liampoo [2]) en Nanquijn ofte Nankijn,

De Coning van China hout Hoff in Nanquij en Paquian.

ende Paquian [3]), welcke is die leste, n.o. waert aen. Inde dese Provincie hout die Coningh zijn residentie ende Hof, ende het meestendeel van 't Oorloghs-volck, om dat dese Provincie is ghelegen aldernaest het landt van Tartarien, ende affirmeren dat dese Provincie is een vande allerbeste van geheel China, waer om hem den Coningh aldaer onthout; Het landt is so vol schuyten ende binnelandsche schepen ende andere, in die Riviere ende Havens, dat

Menighte van Schepen ende Rivieren van Canton.

het een wonder is om vertellen: want affirmeren dat alleenelick inde Haven ende Revier van Canton zijn meer Schepen ende Barcken, als in geheel Spaengien; Het landt is so vruchtbaer door die goede lucht ende ghetempertheyt, datter alle dingen in grooter abondantie zijn, als Coren, Rijs, ende ander dierghelijcke greynen ende
[29a] saden, ende wort het gheheele jaer ghesaeyt ende ghemaeyt; Te lande binnewaerts zijn sommighe Olyphanten [4]), Leeuwen, Tygren,

Olyphanten, tygren, Mossliaet, ende ander vremde dinghen.

ende andere wreede Beesten; Daer zijn veel beesten van Mosseliaet [5]), die zijn vande grootte ende ghelijckenisse van eenen cleynen Hont, die zy dooden ende begraven sommighe daghen, ende verrot wesende, ende wel ghemorwet met flaghen, so dat het bloet ende vleijsch onder malkanderen vereenight ende vermenght is, alsdan maeckense

---

1) Tsjang-tsjeu?
2) D. i. Ningpo; blijkbaar naar een gewestelijke uitspraak.
3) D. i. Peking.
4) Olifanten zijn niet inheemsch in China.
5) D. i. muskus. Vgl. Portug. „al-mizcle" uit Arabisch „al-misk."

van 't vel ronde ballen met vleesch ende bloet te samen, vande ghewichte van een once swaer, welcke die Portugesen Papo noemen, ende vervoeren die over al; Daer zijn ooc in 't landt veel Catten van Algallia ofte Zivet 1) ende Ambar; hebben oock Peerden, doch cleijnder als in Europa; Gansen, Hoenders, Eyndtvoghelen, ende diergelijcke zijnder seer abondant; Revier en Zee-visch, isser oock seer veel ende alle nootdruften ende lijftochten; Het landt heeft veel Mynen van Gout ende Silver: maer die Coningh en laet het soo niet uyt trecken: want heeftet voor een Tresoor dat in huijs is, daerom procureren zy alle dinghen van buyten te kryghen, niet teghenstaende hebben in 't ghemeen alle in hare huysen veel rijckdommen van Gout, Silver, ende ander ghemeene juweelen; Het Silver hebben zy in zijn valeur in meer estimatie als het Gout, om oorsake dat het Gout van veel alloyen ende prysen is, ende het Silver heeft altoos eenen ghesetten prijs; Heeft oock veel Peerlen ende Aljoffar [2]), welcke comen uyt het Eylandt ende Provincie van Aynao; oock veel Quicksilvers, Coper, Yser, Stael, Blick, Tin, Loot, Swevel, ende ander diergelijcke Metalen; ooc Ambar, behalven alle die rijckdommen, ende ontallicke Renten die de Coningh van China heeft, soo seytmen dat hy in alle Hooft-steden vande Provintien heeft groote ende verborgen schatten vergadert; 'tis so ghemeene usantie in dit landt Zyde te draghen, als in dese landen grof ende ghemeen laken ende Lywaet, draghen tot die schoenen toe van Zyde, Sattijn, ende oock wel van Brocado, dat is, Goude ende Silvere laecken, met fraye schilderye ende borduerwerck, ende dat door oorsake vande ontallicke Zyde, die duer 't gheheel landt is; ende men affirmeert voor waerachtigh, dat alleenlick uyt die Stadt van Canton jaerlicks naer Indien ghevoert wert over die drie duysent quintalen Zyde, die alle met ghewicht verkoft wort; Nu behalven die zyde die jaerlicks ghevoert wert naer 't Eylandt van Japan ende Luçon, ofte die Phillipinas, ende naer 't Eylandt 3) van Sian, ende d'ander omliggende contreyen, en blijft noch so veel in 't landt, datmender gheheele vloten met soude laden, sonder datmender yet af soude missen; Daer is oock veel Vlas ende Cattoen, en seer goeden coop, dat het wonder is. Die Porceleynen dieder ghemaeckt worden, is onghelooflick te vertrecken 4), ende die

Gout ende Silver munte.

Van verscheyden Metalen, ende andere commoditeyten.

Syde so overvloedigh, datmen gantsche vloten daer van soude moghen verseynden.

1) Zie boven. blz. 66, noot 4.

2) Arab. *al-djauhar*, paarl; daaruit Port. en Spaansch *aljofar*, kleine paarlen. In deze laatste meer bijzondere beteekenis gebezigd door Van Linschoten. Vandaar dat hij spreekt van „Peerlen ende Aljoffar."

3) Onnoodig op te merken dat Siam geen eiland is.

4) D.i. te vertellen.

daer jaerlicks uytghetrocken worden naer Indien, Portugael, ende nieu Spaengien, ende ander weghen: maer die fijnste en mogen uyt het landt niet ghevoert werden op lijfstraffe, dan dienen alleenelick voor die Heeren ende Regierders van 't landt, welcke zijn so fijn, dat gheen Cristalynen glas daer by te gelijcken is. Dese Porseleynen worden ghemaeckt te landewaerts binnen, van een seker aerde die seer hert is, welcke wordt aen stucken gestooten ofte ghemalen, ende latent dan in backen van ghehouwen steen daer toe ghemaeckt, in
[29b] water weycken, ende alst wel gheweyckt ende dickwils gheroert is, gelijck alsmen die Melck karent om die Botter te maken, so makense daer na van het ghene dat boven drijft het alderfijnste werck, ende daer nae wat onderder grover, ende alsoo naer venant, ende schilderense, ende makender die Figueren ende conterfeytsels op diese willen, ende werden also ghedrooght ende inden oven gebacken.

Hoe datmen Porcelynen kostelijcker dan Cristelijn maeckt.

Annotatio D. Palu.

Die maniere van Porceleijn te maken, beschrijft Scaliger aldus in zijn Boeck van die subtyligheyt, in die 92. exercitatie: Eyer-schalen ende Zee-schulpen, die gheheeten worden Porceleynen, daer af oock het aerdwerck zynen name heeft, worden tot kleijn poeyer gemaect, 'twelck zy met water toerichten, ende die Schotelen ende ander aerdwerck uyt fornieren, ende begraven die onder die aerde, welcke nae 100. jaren als volmaect zijnde, souden uytghegraven ende verkocht worden. Andere segghen dat niet die vaten, maer het stof begraven wort; doch Ian Huyghens opinie schijnt die waerheyt naerder te wesen, seggende: dat zy van aerde ghemaect worden, als in ons landt andere potten ende kannen.

Het landt is oock abondant van Suycker ende Honigh en Was, en seer goet coop; Van allerhande Cruyderen, Wortelen ende Planten, ghelijck dese landen alle fruyten, ende veel meer als Spaengien, ende noch ander soorten van fruyten, die alhier niet bekent en zijn; daer zijn Oraengie-appelen die in soetigheyt die Suyker te boven gaen; Daer is een fruijt, genaemt Lechyas [1]), die welcke zijn ghelijc als Pruymen: maer anders van smaeck, en zijn seer goet, ende worden seer ghepresen van diese ghegeten hebben, in somma, heeft van als watmen mach bedencken ende begheren. Die reaten [2]) ende domeynen vanden Coningh van China zijn soo groot, dat het onghelooflick

Suyker, Honigh, Was, ende veelderhande vruchten.

1) „Li-tji", de oorspronkelijk Chineesche benaming van de vrucht van Nephelium litchi, ook ingevoerd in Engelsch en Nederl.-Indië. In 't Jav. en Mal. is naast den Chineeschen naam „litji" ook in gebruik „lengkeng" of kĕlengkeng." Vgl. voorts *Hobson-Jobson*, s. v. Leechee.

2) Blijkbaar bedoeld „regaliën"; de vorm „reaten" echter ons onbekend.

Groote incomst des Coninghs van China, so van Sout Tol als anders.

is te vertellen: want heeft alleenelick vanden Tol van een Rivier, inde Provincie van Canton, van 't Sout dat daer ghemaeckt wert, jaerlicks anderhalf million Gouts, waer by men mach colligeren, alle andere dinghen naer advenant. Alle die steden van dit landt zijn omcingelt met vesten ende wallen van ghehouwen steen en bolwercken van groote sterckten, ende hebben alle water graften ofte Rivieren rontom tot haer bewaernissen; Zy en ghebruijcken geenighe Fortressen ofte Casteelen, dan alleenlijck hebben op elcke Poort vande stadt stercke torens, al waer zy het gheschut hebben tot bescherminghen vander stadt; useren allerhande wapenen, namelicken, Roers, Bogen, Spiessen van veelderley soorten, Rappieren, ghelijck halfhouwers, ende Cortelassen, ooc Rondassen; Alle Soldaten wanneerse ten Orlogh gaen, draghen langhe cleederen tot die knien, ghevoert met Cattoen, so datse een steeck van een Spies ofte Rapier moghen afweeren; Die geen die Soldaten zijn, ende hebben soldye vanden Coningh, die draghen tot een teecken eenen rooden oft geelen hoet; dese zijnder so veel datse ontelbaer zijn. Zy hebben haer Capiteynen van 10. van 100. van 1000. 10. duysent, 20. duysent, ende so voorts naer venant; Alle dese Capiteynen canmen kennen ende onderscheyden duer seeckere teeckens, d'een verscheyden van d'ander, waer aen men weet over hoe veel dat hy hooft is: Doen alle nieu Manen monsteringhe ende betalinghe, en is altemael van Silver: want en ghe- [30a]
bruijcken anders gheen ghelt, ende is ghesneden Silver in stuckskens: wort haer toe ghewegen, op welcke manier men altemael het gelt uyt gheeft ende ontfangt, waer toe zy altoos cleyne Balancien ofte weeghschaeltgens met het instrument om 't Silver te snyden ende te knippen by haer draghen; Een Soldaet heeft alle nieuwe Mane tot zijn gagie ofte soldye, de waerdye van anderhalven Spaenschen reael in Silver, welcke aldaer meer te rekenen is, naer die waerdeye van alle dingen, als by ons vier Ducaten, oft 12. Karolus guldens; Haer Religie ende cerimonien zijn Heydens, sonder eenighe menginghe vande Wet van Machomet, noch eenighe andere secten; Zy aenbidden den Duyvel op veel plaetsen, alleenelicken om dat hyse gheen quaet en soude doen; Wanneer yemant leyt op zijn sterven, so settense hem voor eenen geschilderden Duyvel, met die Son in de linckerhandt, ende een Poengiaert inde rechter handt, ende desen Duyvel is afghemaelt, dat hy staet al dreyghende, waerom ghebieden den patient dat hy hem scherp wil aen sien, om hem te vrient te hebben in d'ander Werelt, om dat hy hem aldaer geen quaet en soude doen; Aenbidden de Son ende Maen, die zy ghelooven Man ende Wijf te

Van gheschut, Roers, met andere wapenen ende Chinische krijghs-ordeninghen.

Aenbedinghe der Duyvelen ende seltsame ceremonien in't sterven.

wesen, ende wanneer eenighen Eclipsis comt, soo doense groote Sacrificien: want vreesen dat God haer wil 'tleven benemen, ende doen vergaen, ende zijn in grooter beroerten ende benautheyt. Zy ghelooven altesamen die onsterffelickheyt der Sielen, ende datse hier naer in 't ander leven sullen goede ofte quade loon cryghen nae haer wercken, waerom useren fraye ende uyt ghehouwen begraeffenissen; ende ghelooven datmen in d'ander Werelt niet meer sterven en sal, dan eeuwigh leven; Daer zijn oock in 't land veel ende fraye Universiteyten ende Studien ofte Scholen, alwaer men studeert in Philosophia ende Wetten van 't landt: want niemandt in China en is gheacht noch gheeert door zijn afcomst ofte gheboorte noch rijckdommen, dan alleenelijck door gheleertheyt ende wetenschap; Dese zijn de ghene die bedienen die officien in alle steden, ende hebben die regieringhe, ende worden ghedient ende gheeert met grooter solemniteyt ende eerwaerdigheyt; leven in grooter wellusten; worden gheacht als Goden; Dese worden ghenoemt Loitias ende Mandorijns [1]); worden altoos gedraghen over die straten met stoelen, die behanghen zijn met gordynen van Syde, van Goude ende Silvere Lakenen; Zijn seer geneghen tot bancketeren, eeten ende drincken, en goet cier te maken, ghelijck oock alle die van China; Niemandt en mach regierder, Gouverneur ofte eenigh ander officie van justicie bedienen inde Stadt ofte plaets daer hy gheboren is, welcke seggen, doet de Coningh uyt oorsake dat hem zijn vrienden ofte vaderslandt niet en soude beweghen te doen dat onrecht ende teghens Justitie is, ofte jeghens des Coninghs dienste; Wanneer eenige voornoemde in China sterven, doen veel van haer dienaers ende Vrouwen dooden; Desgelijcks allerhande victualien ende nootdruft; veel Juweelen met haer doen besluyten in haer graf, waermede ghelooven wel besorcht te gaen, ende goet gheselschap naer 't ander leven te hebben.

Opinie dat de Son ende Maen Man ende Wijf is, ende doen sacrificien aende Eclipsen, etc.

Bekentnisse der verrysenis ende onderhoudinghe vande Universiteyten.

Groot achtinghe ende eere der gheleerden.

Cloeckheyt om gunst oft aensien van persoonen te voorcomen.

Dienstboden ghedoodet, om met haer meesters die doot zijn, begraven te worden.

Het land is seer ghetempert, ende van een goede lucht: want beghint vande hooghte van 19. graden, ende comt op sommighe plaet-
[30b] sen hoogher als 50. graden, waer van wel te presumeren is, dat het vruchtbaer moet wesen, ende helpt oock grotelijcks daer toe, die ghestadighe ende gheduerighen arbeyt die de inghesetenen doen om 'tlandt te bouwen: want daer en gaet niet een voet landts verloren, tot die berghen ende huevelen toe, ist al bepoet ende beplant, door oorsake datter so veel volcks is; Men en weet niet datter oyt by men-

---

1) „Loitia" is een Chineesche titel, ter verklaring waarvan verwezen zij naar *Hobson-Jobson*, s. v. Loutea. „Mandorijn" is een Portug. vervorming van Tam. of Malabaarsch „mandiri", oorspronkelijk Sanskrit „mantrī", nominatief van „mantrin"' raadsheer, minister.

schen ghedencken pestilentie gheweest is; Oock hebbense een seer scherpe Wet, dat niemant uyt den landen mach gaen sonder orlof, noch sonder dien gheen vreemdelinghen in 't landt comen op lijfstraffe; Desghelijcks en macher niemandt duer 't gheheele landt ledigh gaen ofte bedelen, waer toe scherp opsicht ende goede ordinantie is; Het volck is wel ghefatsoneert, ende ghemeenlick vet ende vroom[1]) van persoonen; breede ende ronde aenghesichten, cleijn ooghen, ende groote ooghschellen, ende seer hooghe wijnbrauwen, cleyne ende platte Nuesen, weynigh baerts, seven ofte acht hayren boven ende onder den mont, aende kin seer swart hayr, 'twelk zy hoogh estimeren, ende groote sorghe mede hebben om te kemmen, ende schoon te houwen, so wel Mans als Vrouwen, ende draghent soo lanck alst wast, ende alsdan boven met een knoop op den top gebonden[2]), ende daer een ghebreyt Syde netken ofte huijfken over; Die aende Zee-kant woonen, als daer die Portugesen handelen, te weten, Machau ende Canton, is het volck van coluer bruijnachtigh, ghelijck die witte Mooren in Africa ende Barbaria, ende eensdeels die Spaengiaerden: maer die van binnen in 't landt, zijn ghelijck die Neerlanders ende Hooghduytschen, te weten van coluer; Daer zijnder wel onder die geheel swart zijn, ende die groote ooghen ende veel baerts hebben: maer weynigh; is te presumeren, als die van China oock vertellen, datse haer afcomste hebben van eenighe vermenginghe vande Tarteren ende haer gebueren, andere vreemde natien, doent haer georloft was met haer ghemeenschap te hebben, ende over al haer handelinghe dreven ende vaert hadden, 'twelck haer nu belet is, als boven gheroert; Useren die naghelen vande slincker hand seer lanck te dragen, ende vande rechter handt afghesneden, welcke zy houden voor een ceremonie van haer Wet ende gheloof. Die cleederen als gheseyt is, zijn meest van Syde van alle colueren, te weten, het meeste volck van vermoghen ende middelbaren staet; die ander ende de arme, draghen cleederen van Cattoene lywaet, ende van swarte ende coluerde Sayen, ende dierghelijcke tuijch; Lakenen van van Wol noch Fluweel en connense in gheheel Chinen niet maken, hoewel datter Wols genoech is, ende menichte van Schapen, niet teghenstaende en wetender niet met om te gaen, ende zijn seer ver-

Ordonnantie dat niemandt machledigh gaen, noch bedelen, ende van haer lieder ghedaenten.

Onderscheyt der kleedinge ende andere ceremonien.

1) „Vroom" beteekent hier robuust. Kiliaan vertaalt „vrom van leden" met „robustus, robustus membris, torosus". In een aanteekening op Kiliaan haalt Van Hasselt uit Matthysze aan: „schoen van lichaem ende vroem van leden."

2) Het dragen van haarstaarten is eerst in China ingevoerd in de 17de eeuw. Wel verre van echt nationaal Chineesch, is die haardracht hun opgedrongen onder de Mandjoe-heerschappij, hetgeen de Chineezen bij den Taiping-opstand zeer wel wisten.

wondert alst die Portugesen daer brenghen. Die Vrouwen gaen seer kostelijck ghekleedt, met langhe ende wyde cleederen; draghen veel Juweelen ende Kleynodien op 't hooft, aen 't haeyr, ende over 'tlijf; houden in 't ghemeen die handen bedeckt; zijn seer weynigh ghesien, ende sitten meest ghesloten; hebben voor een fraigheyt die voeten cleijn te hebben, waerom men haer van jonghs op die voeten so vast bint, datse niet ten vollen moghen wassen, ende connen qualicken gaen, dan oftse half manck waren, welcke costuyme hebben die Mans op ghebracht, om haer te beletten het veel gaen: want seer jalours
[31a] ende uytermaten luxurieus ende onkuijsch zijn, doch wert gheacht voor een schoonheyt ende ciraet vande Vrouwen; Die gheen die van eenigh vermoghen ende staet zijn, worden al over die straten in stoelen ghedraghen, behanghen ende bedeckt met gordynen van Syde, Satijn, Damast, gheweven met Silver ende Gout-draet, ende hebben cleyne traylikens, so datse wel moghen sien: maar van niemanden ghesien worden.

Voornoemde Vrouwen op behanghen stoelen over straet gedraghen.

Dat 24. Capittel.

Vande Provincien, Steden, ende ander ghedenckweerdige dinghen van 't Coninghrijck van China.

Het Coninghrijck van China is ghedeelt in 15. Provincien, ende elck is so groot, gelijck men schrijft, als 'tbeste Coninghrijck van Europa; ende wert gheregiert van een Visorey ofte Gouverneur die van die Chinen genoemt werden Cochin. [1]) Twee van dese Provincien werden geregieert vande Coningh ende zynen naesten raet, te weten Tolanchia en de Paguia, [2]) al waer den Coningh zijn residentie hout; Die ander Provincien zijn ghenaemt Foquiem, Olam, Sinçay, Sufuan, Xäfay, Oquiam, Aucheo, Hona, Canton, Quicheo, Chequeam, Saxi, Aynaon, 3) meest alle dese Provincien

Verdeylinghe ende bestelde regieringhe van China.

Namen der 15. Provincien in China.

1) D. i. Tsjung-sju.

2) Met Paguia is bedoeld Pe-king, d. i. Noordelijke hoofdstad, eigenlijk de naam der hoofdstad van de provincie Pe-tsji-li. De Zuidelijke hoofdstad is Nan-king. Tolanchia weten wij niet te verklaren.

3) D. i. Fuh-kiën; Hunan (volgens Fuh-kiënsche uitspraak O-lam); Sjensi (naar Fuh-kiënsche uitspraak Sjan-si); Szĕ-tsjwen (in Fuh-kiën uitgesproken Su-tswan); Sjan-si (in Fuh-kiënsche uitspraak San-sai); Hu-kwang; Aucheo? kwalijk Fuh-tsiu; Ho-nan; Kwan-tung; Kwei-tsjü; Tsjheh-kiang; Saxi (?); Hai-nan. Op te merken is dat Hu-kwang geen provincie is, maar een Goeverneur-Generaalschap, samengesteld uit Hu-nan en Hu-peh, dus eigenlijk twee provinciën. De namen der provinciën zijn door Van Linschoten ontleend aan Mendoça, *Historia* I, cap. 7. In Stielers Atlas worden de volgende 18 provlnciën (in Hoogd. spelling) opgegeven: Pe-tschili, Kiang-su, Nan-höi, Kiang-sü, Tsche-Kiang, Fu-kian, Hu-pe, Hu-nan, Ho-nan, Schan-tong, Schan-sü, Schen-sü, Kuan-sü, Szü-tschuan, Kuan-tung, Kuan-Si, Yün-nan, Kuei-tscheu.

hebben doorloopende Rivieren ende Beken, ende hebben ghemeenschap met den anderen, te water ende telande, seer gherieffelijcken; Daer worden gherekent vande selfde Chinen in hare Historien ende memorialen, datter zijn in deze 15. Provincien, 591. hooft Steden, 1593. ander Steden, behalven Dorpen ende vlecken, dieder sommige so groot af zijn als steden: waer by men mach concidereren die grootheyt van 't landt; meestendeel van die Steden zijn ghebout by die Revieren, ende loopende stroomen, ende omcingelt met breede graften, ende schoone dicke mueren, altemael van gehouwen steen; buyten die mueren, te weten, tusschen die graften ende wallen, is een plaets ofte spacie soo breedt, datter moghen ses Mannen te peerde bezyden malkanderen ryden, ende van binnen desgelijcks, welck is geordineert om die muren te besichtighen ende te onderhouden, waer zy groot regardt op hebben, om die altoos wel te repareren; Die weghen ende paden van 't gheheel Coninghrijck zijn seer fray ghestraet, ende over al ghelijck ende gheeffent tot op die berghen toe, ende die inkomste ofte frontespicio vande steden, seer cierlijck ende met costelicke en cunstighe wercken van architectura, met drie ofte vier Poorten bezyden den anderen, altemael metten yser beslaghen, ende die straten binnen die Steden ende Dorpen seer fraey bestraet ende gheplaveyt, alle recht op den draet ghemaect, en breedt; wanneer men aen d'een zyde staet, soo sietmen het eynde vande straet, hoe langhe datse soude moghen wesen, door die rechtigheyt; Aan alle eynde vande straten zijn overwelfsels ghemaeckt, alwaer altoos staen kramen, vol van allerhande coopmanschappen ende costelickheden van alle handtwercken diemen mach dencken; Over al over die straten zijn veel boghen van ghehouwen steen, ende seer lustigh ende fray ghemaeckt ende beschildert, welke useren in de straten, overmidts datse alle hare feesten ende spelen, ende andere geestelijcke cerimonien by nacht doen, ende alsdan staen dese boghen vol lichters ende toortsen, welcke een fraye spectacle maeckt; [31b]
die huysen zijn gemeenlijck met drie deuren bezyden malcanderen om 't welstaens wil, die middelste de grootste, ende d'ander aende zyde naer advenant, zijn ghemeenlijc leegh, sonder solders byde aerde, maer zijn van binnen spacieus ende met groote ruymten ende lusthoven, vol van alle curieusheyt en de ciraet. Die stadt daer de Coninck resideert ende zijn hof hout, is genaemt Xuntien ofte Taybijn, die sommige Quinzay [1]) noemen. Dese naem Xuntien is so veel te

591. hooft-steden, ende 1593. gheneene steden in China.

Fatsoen der steden ende vande stratinge der wegen door 't landt.

Ceremonien der feest dagen.

---

1) Quinsay, d. i. King-su, naar Fuh-kiënsche uitspraak, beteekent „rijkshoofdstad."

seggen in Chinische tale als Hemelsche stadt, [1]) leyt inde Provincie van Paguia, van wiens grootheyt zy wonder dinghen schryven ende vertellen, affirmeren dat binnen de mueren vande stadt van d'een poort tot d'ander is soo veel als een man op eenen dach te Peerde mach ryden, ende ander duysent wonderen dieser af vertellen, 'twelck ick achterlaet om die lanckheyt te schouwen. In deze stadt heeft de Coningh zijn Palleys, met al watmen mach bedencken, om hem te vermaken voor hem ende zijn Vrouwen ende Hofghesin; zy en gaen nummermeer uyt, ofte seer weynigh, werden daerom selden oft nimmermeer ghesien om haer auctoriteyt te onderhouwen, ende oock van vreesen van haer yet quaets te gheschieden; In 't geheele landt en zijn gants gheen Heeren van tytelen, als Graven, Hertogen, Baender-heeren oft dierghelijcken, noch die eenige Vassallen, gebiet, jurisdictie oft proprieteyt hebben, dan alleenelick datter die Coningh gheeft uyt vryen wille; ende alse sterven, comt het weder aen den Coningh, ende willende macht die kinderen benemen; maer laet het haar ghemeenlicken, doch so zyder bequaem toe zijn, ende met een nieuwe ontfanghenisse ende obligatie van des Coninghs dienst. In alle Hooftsteden daer de Visoreys ofte Gouverneurs vande Provintien haer onthoudinge ende staet houden, hanght een retract ofte Coninghs conterfeytsel, bedeckt met gordynen van Goude laecken, alwaer daghelicks comen alle Officieren, Bevel-hebbers, Loitias, Manearijns, [2]) &c. ende doen hem die behoorlijcke reverentie ende eerbiedinghe, ghelijck al of hy daer levent in persoon waer. Des Coninghs tytel is: Coningh ende Heere vander Werelt; ende Sone vanden Hemel.

Des Conings Hof is in Quinsay, is te seggen Hemelstadt.

Geen Graven noch ander groote Heeren in China dan die den Coningh verkiest.

Des Conings conterfeytsel in alle Hooftsteden gheeert; zynen tytel is Heere des Werelts, ende Sone des hemels.

Niemandt in geheel China en mach gheweer draghen, [3]) noch in huijs hebben, dan alleenlick die daer toe gheordineert zijn, ende soldye vanden Coningh ghenieten, als zijn Soldaten, wiens kinderen het selfde officie van Soldaet volghen. Die Chinen zijn groote konstenaren, ende seer vernuftigh, alsmen sien mach aen alle die wercken die daer van daen comen; Zy maken ende ghebruijcken karren met seylen, in maniere van Schuyten, met wielen, met sulcken subtijlheyt, datse met de wint op een vlack velt voort gaen en ghedreven worden al oftse in 'twater waren; Zijn seer scherpsinnigh in 'tcoopen ende vercoopen; Alle die Kramers die winckels houwen, hebben aen-

Kerren met seylen door den wint over velt ghevoert.

---

1) Met Xuntien moet bedoeld zijn Sjun-tiën, „in gehoorzame overeenstemming met den hemel." Taybyn is onduidelijk; *tai* is „groot"; in „bijn", dat een „bî" veronderstelt, schuilt vermoedelijk een woord voor stad of plaats.

2) In den oorspr. tekst „Manearijns", drukfout.

3) Vgl. G. de Mendoça, *Historia* II, cap. 15.

de duere hangen een berdeken, in welck gheschreven staet al watse te coop hebben; Alle officien ofte ambachten die van een handtwerck zijn, hebben elck een straet appart, ende woonen by een, ende op haer selven, ende hare Kinderen ende nacomelinghen moeten ghebruijcken het ambacht ende handwerck van haer voor-ouders, ten ware by oorlof vande Justitie ende regierders; Wanneer yemandt seer rijck is, wort hem toeghelaten dat hy niet en werckt, niet teghen- [32a] staende moet even wel werck-gasten hebben, ende die winckel onderhouwen. Het ghelt ende munte dat men in gheheel China ghebruyckt, is Gout ende Silver onghemunt, ende wordt gesneden in cleijn stuckskens tot een penningh toe, ende alsoo met ghewight ontfanghen, ende uytghegheven; Oock werden alle waren, het zy van wat soorte die soude mogen wesen, tot Hoenderen, Gansen, Visch, ende dierghelijcken toe, ghecocht ende vercocht metten ghewichten; Hebben een Vrouwe die zy wettelick noemen, ende daer nae so veel alser onderhouwen moghen; Den Soon vande echte vrouwe erft meestendeel vande goederen, ende van datter blijft, deelen d' ander Kinderen dan ghelijckelick; Trouwen met wie zy willen, uytghenomen susters ende susterlinghen, [1]) ofte Ooms kinderen. Den Bruydegom moet al eer hy de Bruijt thuijs haelt, seker goet doteren, ende 'tselfde gheeft hy de Bruijt, het welck zy haren Vader gheeft ofte Moeder, voor die kosten diese met haer ghedaen hebben in 't opbrenghen, ende alsdan gaetse met den Bruydegom thuijs, ende die ouders moghen met dat zy also voor haer Dochters kryghen, doen watse willen, ende verterent naer haer goedt duncken, ende yet daer van blyvende naer des ouders doodt, comet weder aende Dochters, wiens Man het selfde voor zijn Vrouwe ghegheven heeft, soo dat wie de meeste Dochters heeft, is de rijckste, als ghehoort is. By dese naervolghende conterfeytsels ende afbeeldinghe machmen sien die Figueren van die van China, so mans als Vrouwen, ende vande Mandorijns ofte Regierders ende machtighen, ghelijck alse ghedraghen werden langs den straet, ende inde Revieren spelen varen, aldaer zy haer vermaken met eeten ende drincken, etc.

Goudt ende Silver gelt met allerley eedtwaren by ghewichten verhandelt.

Costuymen van huwelijcken ende erffdeelinghen.

Die Chinen hebben veel spraecken ende sonderlinghe talen: maer in 't schryven verstaen malkanderen altemael: want schryven alle dingen met Figuren ofte Caracteren, waeromme is haer A, B, C, sonder ghetal ende innumerabel. Dese Figuren met het Pampier van differente couleuren; Item Pennen ende Inckt mach men by Paluda-

---

1) D. i. zusterskinderen.

num sien. Ende men moet goede memorie ende langhe usancie hebben diese al can verstaen ende correct daer in is, welc is die oorsake, dat onder haer so seer gheestimeert werden die gheleert zijn; Het Pampier is ghelijck dat van Europa: maer so wit niet, ende is oock veel dunder ende gladder; maeckent oock van alle colueren, dat seer fraey is; schryven met Pennen van Riet, waerin een Pinseelken steeckt, [1]) ghelijck die Schilders ghebruijcken; Den Druck, Gheschut, ende Buscruijt, ende die munitie daer toe behoorende, hebben in China over vele hondert Jaren gheweest, ende seer ghemeen, soo dat haer uyt die ghedachten ende memorie is wanneert eerst zynen oorspronck gehadt heeft. Haer memorialen ende Cronijcken vertellen, dat haren eersten Coningh, welcke een groot Nigromant was, ende gheregert heeft over etlicke duysent jaren, heeft eerst die usantien ende 't gebruijck van 't gheschut ende toebehoorende municie ghevonden, [2]) desgelijcks vanden Druck is oock seer oudt: want men vint Boecken die in China 5. oft 6. hondert jaren te voren ghedruckt zijn, aleermen in Europa daer ghedachtenisse af hadde, [3]) ende heb-

Van Pampier Reetpennen ende maniere van't schrijuen der Chinianen.

Prenten ende groff gheschut hebben over veel hondert jaren in China gheweest.

[32b] ben in China seer veel Boecken: want zijn seer curieus alle dinghen te beschryven, so wel van dat haer landt ende gheschiedenissen belanght, als oock ander memorable dinghen, Consten, Wetten, ende Loyen; [4]) Item alle Policien ende burghelijcke ordinantien ende regieringhen, waer in ghelijcken ende te boven gaen die Oude Grieken ende Romeynen. Die manieren van haer Bancketten ende maeltyden zijn, dat soo menighen persoon alser ghenoodt zijn, so menighe tafels zijnder bereyt, al warender hondert persoonen; die Tafelen zijn seer net gheschildert, vergult ende verciert met alderhande loofwercken ende figuren, dat een lust om sien is, waerom zy gheen tafelaken en ghebruijcken, dan rontom die canten hanght een laken van Syde, Damast, Goudt oft Silver laken, een jeghelijck naar zynen staet, tot op d'aerde toe, ende aende hoecken vande Tafels hanghen veel fraye ghebreyde korfkens, vol van allerhande welrieckende Bloemen; Figueren ende Beeldekens van alle soorten, al van Suyker vergult,

Die van China seer ghesint Cronijcken ende ander saken te beschrijven.

Sonderlinghe maniere van gast-nodinghe ende fraye tafelbereydinghe.

---

1) Vgl. G. de Mendoça, *Historia* III, cap. 13 (p. 93 = I, p. 123).

2) Vgl. G. de Mendoça, *Historia* III, cap. 15 (p. 97). Doch Reinaud en Favé (*Journal Asiatique*, N°. 16, 1849) trachten te bewijzen dat de Chineezen de samenstelling uitgevonden hebben welke later door de Arabieren als buskruid gebruikt werd.

3) Het wordt erkend dat het drukken met beweegbare letters in China in gebruik was eenige eeuwen vóór de uitvinding der boekdrukkunst in Europa. Vgl. G. da Orta, *Coloq.* I, 260, en noot 270.

4) *Loy*, natuurlijk uit het Fransch, is volgens Oudemans niet alleen „wet", maar ook „verordening". Kiliaan geeft enkel de eigenlijke beteekenis weêr met „lex".

seer meesterlick ghemaeckt; In 't midden vande Tafels setmen die spyse, seer wel bereyt, in goeder ordinantie, alle 'twelcke comt seer kostelick toe ghemaect, ende bereyt in schotelen van fyne Porceleynen ofte Silver; Die spyse, soo wel Visch als Vleijsch, ende wat het mach wesen, compt al gehesneden, die beenderen en de graden daer gants uyt; Sullent niet eens met die handen aenveerden, dan vattent met twee swarte houtkens ront ghemaeckt, als men by Paludanum sien mach, die ick hem vereert hebbe, die zy in plaetse van vorcxkens ghebruijcken, waer op zy soo ghewent zijn, datter niet een brocxken ofte kruijmke en ontvalt, waer door en gebruijcken gants geen Servietten ofte hantdwalen om haer aen te reynighen: want en hebbense niet van doen; maken noch hand noch mont nimmermeer vuijl; haren dranc is Wijn van Rijs ghemaeckt ende ghebrouwen alsmen 't Bier doet; drincken dickwils: maer seer weinigh elcke mael; sullen altemers [1]) wel 20. mael over een cleijn Kopken ofte Porceleintgen drincken eert eens uyt is; Zy houden hare Bancketten ende weerschappen [2]) met veel Musijck-spel; Hebben oock veel manieren van gherechten, ende die seer curieuselijck toeghemaeckt; Haer usancie, van courtosie zijn dese: het ghemeen volck alse malkanderen gemoeten, so sluytense die lincker-handt, ende bedeckense met die rechterhandt, ende voeghense also beyde aende borst, met veel buygen en bucken metten hoofden nederwaerts, waer mede te verstaen geven, datse malkanderen so beminnen, ende vereent ofte verbonden zijn, als die handen aen malkanderen, ende dat uyt goeder herten: waer by ghebruijcken veel woorden van courtosie. Onder den Adel ofte Mandorijns alse malkanderen teghen comen, so sluytense terstont beyde handen, die vingheren aen malkanderen, ende maken also met die armen eenen hoep ofte boghe, ende alsdan blyvense staen met buygen ende nyghen met het hooft, ende 't geheele lijff met grooter courtosie, wie dat eerst voorby passeeren sal, ende ander ceremonien diese onder die groote Heeren ghebruycken, 't welcke te langhe waer te verhalen, willen daer mede ophouden, wat hare ceremonien ende ander dingen aengaet ende het lant is beroerende, ghelijck als de cortigheyt van desen vereysschende is; want soudement int lange ende particulier altemael verhalen, men hadde wel hondert Boecken pampiers van doen, doch die eenige lust heeft [33a]
breeder hier af te weten, leest een Boec dat een spaensch Monick gemaeckt heeft, van 't selfde lant van China, met namen Fray Iuan

behendicheyt int eeten onder de Chinianen.

Maniere van Courtosie der Chinianen.

1) Lees: altemets.

2) Juister: weerdschappen (waardschappen).

gonsales demendoça, het welcke uyt den spaenschen in Latijnscher tale [1]) is overgeset, hoewel daer sommige fauten by gevoecht zijn, door quade informatie aenden selfden Auctuer, niet jeghenstaende heeft veel dingen ende particulariteyten die waerachtigh zijn, ende weerdigh om lesen.

Verclaringhe dat een spaens Boec breeder verclaring van China verhaelt.

Dat 25. Capittel.

Vande Stadt ende 't Eylant Machau in China, al waer die Portugesen haer residentie ende handelinge drijuen, mitsgaders hare traffijcke coopmanschappen, ende sommighe prysen van dien, neffens die ghewichten, mate, ende munte, soo van China, als van Malacca, die daer daghelijcks handelen.

Het Eylandt ende Stadt van Machau ofte Makau, is bewoont vande Portugesen, met die ingeboren van China, hebben haer handelinghe met die van Canton, van waer haer die Chinen alle Coopmanschappen brengen, ende comen coopen, sonder dat die Portugesen aldaer mogen varen, dan alsser eenich schip uyt Indien tot Makau compt, soo wert het terstont vande Mandorijn, ofte Regierder van Machau ghemeten, te weten: die wyde, ende lengte, ende weten daer naer haer rekeninge te maken, om naer dien den Tol te ontfangen, alsdan machmender in laden datmen wil, ende soo veel als men wil, sonder yet meer te betalen, noch te verbueren; wort toeghelaten datmender een Portugees uyt kiest als Factuer, inden naem van allen, te varen na Canton, om te coopen datse begeeren: maer moet alle nachten buyten die stadt en inde voor-steden wesen, op groote pene. Dese Stadt van Makau heeft eenen Portugeschen Bisschop [2]), welcke Suffragaen is vanden Aerts-bisschop van Goa, als geseyt is, al-hier compt alle jaren een schip van Indien door particulier patente vanden Coninck van Portugael, welcke Capiteynschap ghegeuen wert persoonen van grooter aensien ende autoriteyt, ghelijck als die Capiteynen vande Fortressen; ende van Makau gaet het selfde schip naer Iapan, ende laet daer, en comt also weder op Makau, ende van daer op Malacca, ende so voorts naer Goa; Niemant en mach dese reyse doen, dan alleenlick die alsulcken patente vanden Coningh heeft, d'een voor, d'ander naer, want mach alle

Schepen ghemeten om inden Tol niet bedroghen te worden.

Een Portugijs mach als Factoor van allen tot Machau comen handelen.

---

1) Hieruit blijkt dat Van Linschoten uit Mendoça's werk geput heeft, hoewel hem niet onbekend was dat voornoemd boek gebreken bevat.

2) Het bisdom werd gesticht in 1575.

jaren maer een schip van Goa varen op dese reyse, welcke oock ghegeuen wert tot recompensen van eenighen dienst des Coninghs in Indien ghedaen, gelijck alle ander officien: maer naer Chinen ende Malacca alleenlijck mach een yeghelijck Coopmanschepen bevrachten die wil, wel verstaende dat naer Iapan niemandt dan dese vanden Coninck geconsenteert ende ghegunt met zijn patente; Ende in China ende Malacca en mach niemant laden noch lossen, noch bevrachten, voor al eer dat dese van sConinghs wegen zijn volle ladinghe ende bevrachtinghe heeft, ende afgheveerdicht is, ende naer dien mach een yegelijck zijn devoir doen, met wat schepen dat het hem gelieft, te weten: van Chinen naer Malacca, ende Goa, en wederom die Capiteynen vande reyse van Iapan doen groot profijt op een reys, ende hebbende eenighe hooft-somme om te beginnen met een goet schip, welcke ghemeen wel zijn van seuen oft acht hondert [33b] last groot; connen wel 150. 200. duysent Ducaten profijt doen. Dese eene reyse duert altoos wel drie jaren, want gaende in April van Goa naer Malacca, moeten daer somtijts eenighe tijt verbeyden, om te wachten die winden die op haren ghesetten tijdt sekere maenden waeyen, 't welcke men Monson noemt. Van Malacca varense op Makau, alwaerse verbeyden byde negen maenden naer die Monson, ende alsdan varense naer Iapan, alwaer zy oock moeten verbeyden sommighe maenden om weder te keeren met de Monson naer Makau, daerse weder vertoeuen, gelijck in het comen, dat also den tijt van drie jaren om lopen, int gaen ende keeren; Alle den tijt van residentie vande Capiteyn van de reyse soo in Makau als in Iapan, is aldaer opperste regierder ende rechter, ghelijck als den Viçorey in Indien, ende die Capiteynen in haer Fortressen, want ten tyden dat den eenen van Makau scheyt naer Iapan, soo compter een ander van Goa, om die selfde reys te doen, naer dat die eerste zijn reys volbracht heeft, ende als dese weder van Iapan comt tot Makau, soo gaet den tweeden naer Iapan, ende soo blijft den eersten weder goevernerende tot den tijt van zijn afscheyt naer Malacca ende Indien, ende op dese manier heeft Makau altoos een regierder ofte Capiteyn tot Goeverneur als gheseyt is. Die coopmanschappen van Makau naer Iapan, zijn Zyde, ende brengen alleenlijck Silver weder om, waer mede zy groot profijt doen. Ende om dat wy vande handelinge zijn tracterende, te weten van Makau, so heeft mijn goet gedacht al hier by te voeghen sommighe waren, als die Portugesen daer ghemeenlijck coopen ende verhandelen, ende die ordonnarissche prysen van dien, luttel min oft meer; Desghelijcks die gewichten ende munte,

Met consent des Conings van Portugal mach jaerlijcx een Schip op Machau varen.

Groot voordeel door een seer groot Schip uytMachau.

Tot Malaca ende Japan moetmen somtijts op sekere winden wachten.

De Portugesche Regierders van Machau werden alle reyse verandert.

soo van China, als oock van Malacca, om die naeghelegentheyt ende groote ghemeenschap, ende handel diese met malcanderen dryven, meer als ander plaetsen van Indien, hebse hier by gevoecht, om dieswille dat dese rekeninghe ende ghewichte different is van die van Portugael ende Indien, soo is te verstaen datter in China zijn driederley soorten van Zijde, te weten: een soorte genaemt Lankijn, [1] welcke ghehouden wort voor die beste, ende een ander ghenaempt Fuscan, [2] die oock goet is, die derde ende slechtste Zyde genaempt Lankam; [3] Behalven dien zijnder noch ander soorten van Zyden, daer is onghesponnen Zyde, diemen rauwe Zyde noemt, oock gesponnen ende ghedraeyde Zyde, die de Portugesen Retres heeten; Die witte ongesponnen Zyde van Lankijn, gelt gemeenlick luttel min ofte meer elck Pico [4]), welcke is een seecker gewichte, als wy hier naer verhalen sullen, tot 145.150. Realen van achten, ofte Rijcks-Daelders, gherekent nae dese munte; Die witte ongesponne Zyde van Fuscan, gelt het Pico 140.145. Realen van achten. Die onghesponnen Zyde van Lankam gelt het Pico 75.80. Realen van achten. Die Retres [5]) ofte ghedrayde witte Zyde van Lankijn, gelt het Pico tot 160.170. Realen van achten. Die Retres ofte ghedraeyde Zyde, witte, ende ander van Fuscam ofte Susuam [6]), gelt het Pico tot 130. 135. Realen van achten. Die Retres ofte gedraeyde witte Zyde van Canton, gelt het Pico 50.55. Realen van achten. Die gedraeyde Zyde van alle colueren op de selfde prijs. Die onghesponnen Zyde van

Beschryvinge der menigerley soorten van Zyde als ooc van hare prysen ende ghewichten.

[34a] colueren van Canton, ghelt het Pico 55.60. Realen van achten. Witte Zyde Lamparden [7]) van 14. ellen 'tstuck, gelden ghemeenlijck d'een jaer door d'ander het 100. tot 50.55. Realen van achten. Die Mosseliaet [8]) gelt ghemeenlick d'een jaer door 'tander die Caete, welck zijn 20. oncen, 6.7. Realen van achten; d'ander curieusheyt ende waren van China hebben hare differente prysen, naer den tijdt loopt, en zijn so ghemeene coopmanschappen niet als dese: want met dese genoemde, is der Portugeschen handel, ende die princi-

Van zyde lampers, ende muscheliaet ende hare prysen.

1) D. i. Nanking, in gewestelijke uitspraak.

2) Fuscan? Misschien district Fuh-sjan in de provincie Sjan-tung.

3) Lankan is een gewestelijke vorm van Nankhang aan 't Po-yang meer.

4) D. i. „pikoel", 't bekende Maleische woord.

5) Onnauwkeurig voor Port. „retroz", gedraaide zijde.

6) Naar de provincie Sze-tsjwen (Fuh-kiënsche uitspraak Su-tswan) genoemd.

7) „Lamper" komt bij Kiliaan voor onder den vorm van „lampers", door hem vertaald met „byssus, carbasus lampra sive splendens; nebula, velamen tenue et pellucidum"; voorts met „amictorium." De bijvorm „lamparde" in den tekst ontbreekt in Kiliaan.

8) „Mosseliaet", bij Kiliaan „musckeliaat" is een synoniem van „musck", muskus. Het dier waarvan de muskus afkomstig is, heet „muskeliaatkat".

paelste rijckdommen ende uyttreck van China naer alle die omligghende quartieren. Nu van die Ghewichte ende Munte van China en Malacca, so is te weten, dat een ghewicht datmen in Malacca noemt een Bhar, zijn drie Picos, ende elck Pico heeft 66²/₃. Caeten, in somma dat drie Picos, welck is een Bhar, zijn 200. Caeten, so wel groot ghewicht, als cleijn gewicht; Een Bhar van China heeft 300. Caetten, welcke doen so veel als 200. Caeten van Malacca, cleijn gewicht: want 3. Caeten van China doen in Malacca twee Caeten cleijn ghewhicht; Een Caete van China heeft 16. Taeys [1]), Chinische ghewicht, welcke doen 14. Taeys in Malacca, dat is so veel als 20³/₄. oncen Portugaelsche ghewichte; Ghebruijcken ooc een gewichte diemen heet een Hant [2]), elcke Hant heeft 12. Caeten, van cleijn gewicht, en elcke Caete heeft 22. Taeys, ende 16. Handen, ende 8. Caeten doen juijst 200. Caeten, welck is een Bhar van cleijn ghewhichte; So is te verstaen dat een Tael van Malacca heeft 16. Masen [3]) ende 10. Masen ende ¹/₄. is een Portugaelsche once, ende een once en een half once, doet juijst 16. masen, ende een achtendeel van een maes; Met die masen vercooptmen die Steenen, ghenaemt Bezar ofte Bazar, te weten, elcke maes 2. ofte 3. Ducaten, naer datse groot ende goet zijn. In Malacca zijn tweederley gewichten, te weten, cleijn ende groot, als dese naer volghende verclaringe: Een Bhar groot gewicht heeft 200. caten, ende 1. cate 26. taes, ende een taes heeft 1¹/₂. once schaers, Portugaels ghewicht. Het cleyne gewicht heeft een Bhar, ooc 200. cates, ende een cate heeft 22. taes, ende een tael heeft een once ende halve ruijm Portugaels ghewicht. Met het groot gewicht, so weeghtmen dese naer volghende waren, Peper, Naghelen, Notemuscaten, Folye, roodt ende wit Sandalum, Indico, Aluijn, Sanguis Draconis, Palo Daguila, Zivet ende Sapon. Met het cleijn gewichte weeghtmen dese naervolgende waren, Quicksilver, Vermelioen, Coper, Blic, Yvooren-been, Zyde, Mosseliaet, Ambar, Calamba, ofte

Onderscheyt der verscheyden gewichten, mits verclaringhe wat dees lantsche ghewichte bedraecht.

Bezar steenen by ghewichte vercocht.

Gewicht van Peper, ende ander speceryen, als oock root ende wit Sandael, Aluijn, met meer ander dinghen.

---

1) D. i. Oudjavaansch *tahil*, dat eigenlijk „gewicht" beteekent, maar in engeren zin ook een bepaalde waarde in geld. Zoo ook Maleisch *tahil*. Het woord is echt Oudjavaansch, waar de stam verscheiden afleidingen heeft; o. a. *anahili*, overwegen. Vgl. v. d. Tuuk, *Kawi—Bal. Wdb.* s. v. en *Hobson-Jobson*, s. v. Tael.

2) Gelijk elders bezigt Van Linschoten hier bij vergissing 't Hollandsch woord „hand" als denkbeeldige vertaling van Port. *mão*, waar dit de Indische maat *man* (Engelsch *maund*) aanduidt.

3) Maleisch, Javaansch *mas*, Oudjav. *mās*, *hĕmās*, Mal. *amas*, ontleend aan een Prākrtvorm van Sānskrit „māsa" = 1/16 kārsāpaṇa. Vgl. *Kawi—Bal. Wdb.* s. v. „Kārsāpaṇa", en *Hobson-Jobson* s. v. Mace.

Lignum Aloes, Tin, Loot, Lancua [1]), Olye van Note-muscaten van Bloemen, Verdette [2]), Rosamallia [3]), Benjoim, Camphora, etc. Die waren die de Portugesen naer China voeren ende verhandelen, zijn dese het meeste ende beste daermen 'tgrootste ende sekerste profijt op doet, zijn Realen van achten, die in China over die vijf Festoenen gelden, is niet om datse die liever hebben als ander Silver: maer alle het Silver, want zijt terstont in stucken snyden, om also uyt te geven op haer manier, ende ghebruijcken als verhaelt is; zy voerender oock sommighe Wynen, soo van Portugael, als van Indiaensche Wynen, oock Olye van Olyven, die daer al wel gewilt wert, Fluweel, Root-schaerlaken, 'twelck zy gants niet en hebben, noch in geenderley
[34b] manier maken konnen, hoe wel zy Schapen en Wol genoech hebben; Spiegels, Yvooren-been, alle fraigheyt van Cristal ende Glas, uer-wercken ende dierghelijcke curieusheden, souden daer wel ghewilt wesen; waer mede ghenoech is, wat het landt van China is belan-ghende, willen voorder varen tot die beschryvinghe van't Eyland van Iapan, welck is die uyterste vaert ende leste Orientaelsche plaetse vande Portugesen ontdeckt ende hedens daeghs bekent.

Realen van achten, gelden in China over 5. Festoenen.

Verclaringhe der waren die in China best begeert zijn.

Dat 26. Capittel.

Van't Eylandt van Iapan.

Het Eylandt ofte het land van Iapan zijn veel Eylanden by mal-kanderen, ende zijn alleenelick ghedeelt ende onderscheyden met sommige cleyne Golven ende Rivieren; is een groot landt, hoe wel men tot noch toe gheen sekerheyt heeft vande grootte, om dat het noch niet al ondeckt ende bekent, noch vande Portugesen ghecommuniceert is; begint op 30. graden, ende passeert tot over die 38. Is gelegen van't vaste landt van China oost aen by de 80. mylen, ende van Maccau de wech die de Portugesen varen n.o. waert aen zijn byde 300. mylen, ende die haven daer gemeenlick die Por-tugesen handelen ende varen, is genaemt Nangasache, hebben oock ander plaetsen daerse tracteren ende haer comunicatie hebben. T'is een cout lant, ende van veel reghens, sneeu, ende oock ys; heeft som-migh koorn land, maer haer gemeen onderhout ende voetsel is Rijs. Op sommighe plaetsen is het land seer berghachtigh ende onvrucht-

Japan begint op 30. graden, ende loopt voorby 38. graden, ende is vanden Portugesen noch niet behandelt.

Die haven der Portugesen op Japan heet Nangasache.

1) Mal. *lĕngkwas*, Dajaksch en Tagalog *langkuas*, Oudj. *lahwas*, Nieuwjav. *lahos*, Bataksch *halawas*, enz. galangawortel.

2) Port. „verdete", Fransch „verdet" of„ verdigris".

3) Mal., Jav. *rasamala*, liquidambar Altingiana.

baer; zy en eeten anders geen vleesch dan van wilde beesten, ende vande jaght, waer mede zij haer wonder wel weten te gheneeren, hoe wel datter ghenoech Ossen, Koeyen, Schapen, ende dierghelijcke Vee is, maer ghebruijckense tot ander dinghen ende wercken, om dat het tam vleesch is, so staet het haer teghen t'eeten, en schuwent gelijck by ons peerden vleesch; hebben oock eenen grouwel vande melck, gelijck wy van't rau bloet, seggen dat het bloet vande beesten is al ist wit; Hebben veellerhande vis, waer van zy ooc groot vrient zijn, ooc van alle soorten van vruchten ghelijck die van China, die huysen zijn ghemeenlijck van hout bedeckt met deelen ofte stroy, zijn fray ende cunstich ghewrocht, principalijck van't rijcke ende machtigh volck, hebbende hare camers verciert met schoone matten, welck haer beste cyraet is, die Iapanen en zijn zoo net noch soo curieus op alle haer dingen niet als die Chinen, maer laten haer met weynigh genoegen, doch gaen al meest wel ghetracteert, ende gecleedt met zyde, bynaest ghelijck die Chinen. Het landt heeft sommige Mynen van Silver, dat van daer vande Portugesen jaerlijcs vervoert wert naer China in wisselinge van Zyde, ende ander Chinische waren, die de Iapanen ghebreck hebben. Die Iapanen zijn seer subtijl om't Silver te soecken ende te vercoopen, hebben onder haer seer goede ambachtslieden, ende vernuftighe meesters van veellerhande ambachten, ende hantwercken, zijn seer scherpsinnigh, ende leeren haest een dinck, gelijck het by experientie gebleecken is [1]), naer dat het die Portugesen ontdeckt hebben; het ghemeen volck ende lantlieden zijn zeer different van andere natien, want hebben onder haer soo goede courtosye ende politie, als oft zy alhaer daghen int hoff opghevoet waren. Zijn seer expert op haer wapenen alst noodigh is, hoe wel zy onder haer weynig geschil ende questie hebben, want so [35a] yemand onder hen dreijcht ende zijn sweert treckt, heeft pene vande doodt; men en ghebruijckt onder hen gheen ghevangen-huijs, dan die't verdient heeft, wert op de voet gestraft oft gebannen; alsse yemandt willen vangen, moet het met verraderye wesen, want souden anders hen selven te weer stellen, ende veel quaets doen, ist yemand vanden Adel, oft eenigh groot Heer, wort van veel volcx in zijn huijs beset, ende bevolen dat hy hem seluen doode, soo niet, cryghen 'thuijs in met gewelt, ende slaen't al doot watse vinden, ende om sulcks te schouwen [2]) soo laet hem ghemeenlijcken den deliquent

Die van Japan schouwen vleesch ende melck als rau bloet.

Die Portugesen vermangelen Zyde voor Silver aende Japanen.

Manieren, Polityen, ende scherpe straffinghen der Japanen.

Seltsame affectie der dienaren tot hare veroordelde Heeren.

1) Deze beoordeeling van de Japanners is door de gebeurtenissen van onzen tijd gebleken juist te zijn.

2) D.i. te voorkomen.

selver van zijn dienaer dooden, ende 'tgheschiet in't ghemeen dat zy hen selven den buijck ouer dwers op snyden [1]) 'twelc oock dickwils gheschiedt onder die dienaers uyt liefden, om daer mede haer Heeren te bewijsen haer gunste, datse haer leven soo weynigh achten, om haer Heeren te ghelieuen endienst te doen: het selfde doen oock dickwils cleyne jonghers in presentie van haer ouders om een cleyne oorsake, ende gramschap van obstinaetheydt; zijn in alle haer dinghen seer pacientigh, ende lijdsamigh, want leeren van jones af hongher, coude, ende alle arbeijt lyden, te gaen bloots hooft, met weynigh cleederen, so wel inde Winter als inde Somer, en dit niet alleen het ghemeen volck, maer oock de principaelste van 't lant; houden voor een schoonheyt geen hayr te hebben 'twelcke zy met groote sorchvuldigheyt uyt trecken, dan behouden alleen op 't opperste vanden top een vloc hayrs twelcke zy te samen binden; in haer handeling, manieren, spreecken, ende alle hare ceremonien van leven, ende courtosye, zijnse gants contrarie van alle andere natien, ende is haer principaellijc van China in ghewoonte ghecomen, ende tot hedensdaeghs in gebruijc ghebleven, als een aenghebooren wet, uyt dese naer-volgende oorsaecke. In langhe verloopen tyden was in 't land van China een groot ende machtigh geslacht, welc conspireerden door heymelick accoort alle hare vrienden ende aenhanck jegens den Coningh van China, om hem uyt zijn regiment te jagen ende om te brengen, ende haer daer in te steecken, dit en const soo heymelick niet gheschieden oft het is in 't leste uyt ghecomen, waer door die Coningh een grouwelijcke wrake nam, ende veel vande princepaelste deede om brenghen, ghelijck hy in meninghe was te doen van alle die daer aen beschuldight waren, 'twelcke den Raed ende ander Heeren van't landt verdroot, (want veel haer naeste vrienden daer onder hadden) hebben den Coningh soo verre ghebracht met smeecken ende bidden, dat hyse voort wilde laten leven, ende haer castigeeren met een minder straffe dan die doodt, hoewel naer haer meninghe weynigh beter was daer zy om baden, ende den Coningh in verwillighden; ende was dat hy haer altemael deede bannen met eenen eeuwighen ban, voor haer ende haer nacomelinghen, op dese Eylanden van Iapan, die doen ter tijt onbewoont waren, 'twelcke alsoo gheschiede; waer van tusschen dese ende die van Chinen sulcken vyandschap is gheworden datse malkanderen haten tot inder dood [2]), ende doen malkanderen alle quaet datse connen oft mogen, tot op

Veel Chynianen om een conspiratie uyt China in Japan ghebannen, twelck noch vyandtschap veroorsaeckt.

---

1) Het bekende *hara kiri.*

2) Dit is nog heden ten dage het geval.

heden desen dach; die van Iapan hebben die van Chinen menigh quaet ghedaen, ende dickwils hare kusten besprongen, ende vernielt, te vier ende te sweert, ende noch gants gheen conversatie en hebben [35b] dan alleenlijck die vaert vande Portugesen, ende om te toonen dat zy in als doot vyanden ende in alle haer dinghen van leven ende manieren contrarie van deChinen zijn, soo hebbense alle haer usancien, ceremonien, courtosyen, etc. t'eenemael verkeert, als die van Chinen; om die selfde alle int particulier te verhalen, soude te lanck vallen, doch sal alleenlijc verhalen sommighe exempelen van haer ghebruijcken ende usancien. Soo is te verstaen dat inde plaets dat die Chinen die courtosye metten hoofde ende handen doen, alsse malkanderen ghemoeten ende groeten, soo doen die Iapanen die schoenen uyt, waer mede haer eere bewysen, ende ghelijck als die Chinen ende ander natien opstaen alsse yemand willen ontfangen, ende eere bewysen, alsoo gaen zy neder sitten, want houdent voor een groote onbeleeftheydt, yemand al staende ofte overeyndt t'ontfanghen, ghelijck als wy onse mantels om'doen om uyt te gaen, soo leggen zyse af alse uyt gaen, ende trecken wyde ende groote bocxsen aen, ende weder in comende, doense die weder uyt, ende nemen die cap ofte mantel wederom; ende ghelijckt by ander nacien fray is het haer blont ende geluwe te hebben, ende die tanden wit, soo ist by haer het leelickste dinck vande werelt, ende soecken alle manieren om het hayr ende tanden swert te hebben, want het wit causeert haer droefheyt, ende het swert blyschap, die selfde manier is onder die vrouwen, want als die uytgaen hebben haer dochters ende dienstmaechden voor haer ende die dienaers achter gaen, 'twelcke in Spaengien het contrarie is; ende alsse swangher zijn van kinde, dragen haren riem ofte gordel soo toegheneepen ende gheperst, dat het schijnt datse bersten moeten, ende al eer zy swaer zijn, draghense den riem ofte gordel soo slap om't lijf, dat hy by naer van't lijf valt, seggen datse experientie hebben, dat soo zy soo niet en deden, souden een quaet geluck hebben met de vrucht; ende terstont van datse het kindt gebaert hebben inde plaetse vande moeder ende tkint te vermaken [1]) wassent kind met coud water ende men geeft die moeder een weynigh tijts seer luttel t'eeten, ende van cleijnder substantie; haer manier ende vsantie van eeten, is elck persoon een tafelken alleen, sonder tafellaken ende servietten, en eeten met twee houtgens, ghelijck die van Chinen, drincken Wijn van Rijs gebrouwen, waerin

Sonderlinge manieren van reverentie, ende andere seltsame ghebruycken der mannen ende vrouwen.

Maniere van gastmalen ende maeltyden.

---

1) Z. v. a. verkwikken, koesteren.

zy haer wel droncken drincken; ghebruijcken naer de maeltijd eenen dranc welcke is een potgien met heet water, 'twelck zy drincken soo heet alsset lyden moghen, 'tzy somer ofte winter.

Annotatio [1]) D. Palud.

Die Turcken onderhouden vast gelijcke manier int drincken van hare Chaona [2]) 't welc zy maken wt sekere vruchten, die ghelijckheyt hebben met die Bakelaer [3]), ende wert van die Ægiptenaren Bon ofte Ban [4]) gheheeten; Sy nemen van dese vruchten anderhalf pont ende roesten die een weynigh, ende zieden die daer naer in 20. pondt waters, tot op die helfte, desen dranck drincken zy alle morgens nuchteren in haer tabornen [5]) uyt aerde kopkens, gants heet, gelijcmen hier te lande den brandewijn doet des morgens, ende segghen dat sulcke die maghe sterckt ende verwermt, winden verteert, ende verstoptheydt opent, &c.

[36a] Die manier van haer eeten te bereyden is in als contrarie van alle ander natien; dat bouen-ghenoemde heet water dat toebereydt is met een seecker pulver, van een cruijt ghenaemt Chaa [6]), 'twelcke seer gheacht wert, ende is in soo groote estimatie by haer, so dat alle die van vermogen ende staet zijn, hebben dit water op een seeckere ende secrete plaetse bewaert, ende die Heeren makent selver toe, ende wanner zy eenigh vrient oft gast grootelijcks willen eeren ende onthalen, geven hem van dit heet water te drincken, ende die potten daerment in siedt ende 'tcruyt in bewaert, met die aerde croesen daermen't uyt drinckt, houdense in so grooten weerden ende estimatie, alsmen by ons Diamanten, Robynen, ende ander cleynodien, zy en werden niet gheacht door haer nieuwigheyt: maer door haer oudtheyt, ende datse van een goedt werck-meester ghemaeckt zijn, ende om die te kennen ende t'onderscheyden, hebbender groote acht op, ende haer weerdeurs ende kenners diese estimeren ende weerderen, gelijck by ons die Goutsmeden het Silver ende Gout weerderen, ende die Juweliers die cleynodien ende edele ghesteenten, ende soose van een out ende vermaert officiael ofte werck-meester ghemaeckt zijn, gelden wel het stuck 4. ofte 5. duysent Ducaten ende meer; Den

Maniere van spys ende drank te bereyden, dat seer weert gheacht wert.

Drinckbekers ende potkens so waert als hier te lande Diamanten

1) Deze aanteekening van Paludanus hier zonderling misplaatst.

2) Drukfout voor „chaoua", d. i. Arabisch „kahwah", koffie.

3) Benaming van de laurierbes, uit Lat. „bacca lauri".

4) Arab. „bunn", koffieboonen.

5) Bedoeld: tavernen.

6) Het Chineesche woord voor „thee" in Mandarijnsch dialekt; de uitspraak in Fuhkiën is *tai.* Ook in 't Port. overgegaan als *chá*; in 't Russisch als *čaj.*

gheacht, die oock door waerdenis ghewerdeert werden.

Coningh van Sungo [1]) gaf eens voor een alsulcken Pot (zijnde met drie voeten) 14. duysent Ducaten; ende een Iapon die Christen was, inde stadt van Sacay, gaf voor een alsulcken pot 1400. ducaten, ende hadde noch drie lappen; zy houden oock in grooter weerden sommighe briefkens, in welcke staet gheschildert een swart Boomken ofte Vogeltgien; ende alsmen weet dat het ghemaeckt is van eenigh hout, ende vermaert meester, ghevender voor al watmen wil; Het is wel gheschiet, dat somwylen een alsulcken schilderijcken verkoft is geworden voor drie ofte 4. duysent ende meer Ducaten. Desghelijcks estimeren sy hoogh een goet Rappier, van een out ende vernaemt Meester ghemaect, costen altemet 3. ofte 4. duysent Croonen het stuck; dit houden zy voor hare Juweelen ende Cleynodien, ghelijck wy die edele Ghesteenten ende ander Juweelen doen; ende alsmen haer vraecht waerom dat zy sulcke dinghen soo groot estimeren, so antwoorden zy, waerom dat wy die Diamanten ende Robynen, ende ander Ghesteenten in so grooter weerden houden, daer gants geen profijt af en comt, ende nieuwers nut toe en zijn dan om 't aenschouwen, ende dat haer dinghen noch te passe comen, ende haer eenighen dienste doen. Haer recht ende Justitie is als volcht, met haer regieringhe. Haer Coninghen zijn ghenaemt Iacatay [2]), dese zijn absolutelicke Heeren van't landt, niet jeghenstaende houden alleenelick voor haer het gene dat hen ghenoech is voor haer persoon, huijs ende onderhout, ende die reste van haer landt ende incomsten distribueren en deelen onder ander, diemen heer Cunixu, welcke zijn ghelijck by ons Graven ende Hertoghen; Dese werden gheset vanden Coningh, ende mach haer het gouvernement ende Landt ontrecken alst hem belieft, welcke zijn gheobligeert den Coningh te dienen, so wel in tijt van Oorlogh, als van peys op haer eyghen kosten, nae haren staet ende uytwysen der Loyen ende Wetten van Iapan. Dese Cunixus hebben ander onder haer ghenaemt Toms [4]) welcke zijn gelijck by ons Baronen ende Leen-heeren, welcke zy mede deylen ende distribueren het landt dat haer vanden Coningh ghegheven is, ende [36b]
dese Toms doen noch een deylinge ofte distributie met hare vrien-

Geschilderde Tafereelkens ende sweerden so weert datmense voor 3. oft 4. duysent ducaten verkoft.

Redenen waerom de Japanen Rappieren ende andere dinghen hoogher dan Diamanten achten.

Beschryvinge der landts Heeren ende Gouverneurs.

---

1) Sungo drukfout voor Bungo. Lat. tekst heeft terecht „Rex Bungi".

2) „Iacatay" kan kwalijk iets anders wezen dan Japansch „yakata", dat echter niet „koning" beteekent, maar „paleis, residentie van een edelman." Zie Hepburn, *Dictionary* s. v.

3) Japansch „kuni-shu", uit „kuni", land, rijk, en „shu", heer, meester. Hiermede zeker bedoeld „Koku-shu", keizerlijk goeverneur, bezitter van minstens één provincie, aangezien „kuni" en „koku" synoniem zijn. Zie Hepburn, ss. vv.

4) „Tom" niet geheel juist in plaats van Japansch „tomo", „volgeling, dienaar".

den ende Soldaten, hebbende altesamen die obligatie van te dienen ende onderdanigh te wesen haer over-hooft op hare eyghen kosten, en een jeghelijck moet hem onderhouden ende te vreden wesen met het gene dat hem in ghedeelte ghegheven is, waer op ghenoech een jeder naer zijn staet ende qualiteyt hem mach onderhouwen, ende een jeghelijck heeft so veel machts ende auctoriteijt over die gheen die onder hem zijn, dat hyse mach castigeren, bannen, het leven benemen; in somma met haer leven naer zijn belieften, 'tzy recht ofte onrecht, sonder eenigh appel, ofte daer yemandt rekeningh af te gheven. Dese macht en hebben niet alleenelick die oversten ende hoofden vande eenighe Rotten ofte onderdanen, als gheseyt is; maer oock een Huijsheere ende Vader over zijn Kinderen, Dienaers ende familie, machse dooden, smyten, houwen ende kerven, alle naer zijn wellusten ende behagen, sonder eenigh opspraeck, noch yemandt die 't hen verbieden ofte berispen.

Elck Gouverneur oft huijshouder mach met zijn eygen onderdanen so dootstraffelick streng leven als hy wil.

Die Renten ende incomsten vande Coningen zijn seer weynigh, ende is anders niet dan Rijs, 'twelck hare rekeninghe is; heeft jaerlicks vijfhondert duysent Farden ofte packen Rijs [1]) sonder yet meer van eenighe ander Tollen, Renten ofte incomsten, hier van moet hy mede deelen 10. oft 12. Cunixus, elck 30. oft 40. duysent Farden ofte Balen, ende die rest blijft voor zijn costen ende onderhout van zijn persoon, huijs ende familie, ende die Cunixus moeten mede deelen met die Toms, ende die Toms met die Soldaten, waer mede zy haer eerlic onderhouden, een jeghelijck naer zynen staet; Haer tale is different vande Chinische, soo datse malkanderen in't spreken niet en verstaen: maer in't schryven wel: want ghebruijcken oock die selfde Caracteren ende Figueren; useren onder haer veel manieren van vocabulen, ende schryven op veel manieren van courtosien: want spreken een jechelijck persoon naer zynen staet ende qualiteyt, met besondere tytelen ende woorden, waerom haer sprake qualick van een vreemdelingh te leeren is; Haer Religie is by naer gelijck die van Chinen; Hebben haer Afgoden ende hare Menistren, diese noemen Bonses [2]), die zy in grooter weerden houden: maer nae datter die Jesuiten gheweest zijn, hebbender veel van haer ghedoopt, ende Christenen ghemaeckt, die noch daghelijcks vermeerderen, onder welcke zijn ghedoopt drie Coninghen, te weten, de Coningh van Bungo [3]), welck is

Jaerlicksche incomsten des Conincks.

De Japanen ende Chinen verstaen malkanders sprake niet; maer wel het schryven.

Jesuiten nemen seer toe, doopen Coninghen ende Lieden.

1) Spaansch, Port. *fardo*, baal, pak.

2) Deze term ter aanduiding der Buddhistische geestelijken in Japan en China, is van onzekeren oorsprong. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Bonze.

3) Bungo, Arima en Omura zijn drie vorstendommen op 't eiland Kiusin.

een vande principaelste Coninghen van Iapan, hoe wel datter veel zijn binnen in 't landt, daer die Portugesen noch gheen communicatie met ghehadt en hebben, ende dan noch den Coningh van Arryma, ende die Coningh van Omura; Dese drie Coninghen sonden haer Sonen ende Neven met die Jesuiten naer Indien, om van daer te varen naer Portugael, ende so voorts naer Roomen[1]), om obedientie te gheven aenden Paus, ende scheyden uyt Iapan het jaer van 82. quamen in Indien, inde stadt Goa, het jaer van 83. in't selfde jaer dat ick in Indien ghecomen was, so dat wyse noch in Goa vonden, ende 'tjaer daer nae voeren zy naer Portugael, ende van daer naer Madrid, alwaerse vanden Coningh ende den Adel van Spaengien met grooter triumphen ontfanghen werden, ende eerlijck onthaelt ende beschenckt met giften ende gaven.

Sommighe gedoopte Japanen tot Romen ende Spaengien ghecomen zijnde, trecken wederom met sommighe heylighdommen.

Van daer trocken zy na Roomen by den Paus, die haer desghelijcks [37a] grootelijcks vereerden met presenten, ende alle Cardinalen ende Heeren van Italien: want reijsden geheel Italien duer na Florence, Venetia, Ferrare, &c. ten lesten, zijn zy weder ghekeert na Madrid, met Brieven vanden Paus Sixtus, met sommige heyligdommen ende reliquien van 't Cruijs van Jerusalem, om te brenghen aende Christenen Coninghen van Iapon, tot een heyligh present, in somma, zijn weder ghekeert naer Indien, al waer zy quamen, als ic daer noch was in 't jaer 87. ende worden met grooter blyschap ontfanghen, ende voeren alsoo weder na Iapon, alwaerse gearriveert zijn met groote verwonderinghe van alle die van Iapon, ende[2]) dit deden de Jesuiten (so zy segghen) om die Japonen meer te beweghen om Christen te worden, ende om haer te doen ghelooven die magnificencie ende heerlickheyt van Europa, want zy sulcks niet en wilden gelooven alsment haer vertelde: maer die principaelste oorsake ende intentie vande Jesuiten was, om alhier door te moghen groot profijt hebben, ende grooten naem te verwerven: want alle die meeste giften ende gaven die de Princen van Iapon kregen, streken zy na haer; Desgelijcks verworven zij vanden Paus ende den Coningh, dat niemant mach woonen in geheel Iapon, van Portugesen ofte Christenen, dan met haerder verwillinghe ende beliefften, so dat in gheheel Iapon van gheen andere oorden van Monicken ende Papen, noch gheen ander Religieusen[3]) noch leecken en

---

1) Vgl. Capittel 92. Een beschrijving van dit bezoek der Japansche edellieden aan Rome vindt men ook in *Asiae Nova Descriptio* (1656, Parijs p. 335).

2) Alles wat van hier tot aan de alinea „Een weynigh boven Japon" enz. omtrent de Jezuieten gezegd wordt, is in de Lat. vertaling weggelaten.

3) Eerst na 1590 kwamen, tegen den zin der Jezuieten, Spaansche monniken van andere orden uit de Filippijnen.

woonen, dan alleenelijck Jesuiten; hebben alleenlick neffens haer sommige Portugesen uyt Indien, ambachtsluyden, diese nootelijcks van doen hebben, voorts alle die rest, als Cooplieden, moghen maer gaen ende comen, sonder daer te resideren, dan met oorlof vande selfde Jesuiten; Zy hebben by nae het gheheele landt onder haer subjectie, te weten, dat bekeert is tot het Christen gheloof, so wel weerlijck als gheestelijck, ende maken die Japonen wijs wat zy willen, ende zijnder gheacht ende gheert als Goden: want die Japonen haer so in weerden houden, dat zyse by naest aanbidden, ghelijck of het heylighen waren; Hadden so veel verkreghen vanden Paus, datse een Bisschop van hare Orden hadden, hoe wel sulcks teghen haer professie is; [1]) Dese quam van Portugael om in Iapon Bisschop te wesen: maer stirf onder weghen, tusschen Portugael ende Indien, doch hebben weder een ander verworven, in somma, dat zy 't fraey altemael onder haer klauwen hebben [2]) gelijck zy de meeste ende principaelste en profytelickste plecken van Indien besitten van alle wegen, al waer zy de manifickste wercken maken ende bouwen, die niemant en derf bestaen noch te weegh weet brenghen, noch gheen van d'ander Religieusen ende Orden, noch geestelijckheyt die macht hebben sulcks te volghen, alle 'twelck zy ghenoch weten te varsamen [3]) al wat daer toe noodigh is: want daer en is niet dat zy maer droomen en dencken daer profijt uyt te halen is, ofte zy hebbent wech, en wetent te verwerven, so wel vanden Coningh, als van ander Heeren ende eygenaers, ende alle 'tgemeen volck; Het schijnt dat zyse betooveren met haer smeeken ende dubbelde beveijnstheyt; jae zijn soo wel doortrapt in coophandelingh; traffiqueren met wisselen en dierghelijcken, datse alle wereltlijcke te
[37b] boven gaen, in somma, daer en valt in gheheel Indien niet, op geen plaetsen daer wat te halen is, ofte sy hebbender part ende deel in, so dat die ander Orden ende Religieusen, ende oock den ghemeenen man daer ghenoech op beginnen te murmureren, ende een grouwel van haer gierigheyt ende benautheyt kryghen.

Sonder consent der Jesuiten mogen gheen passagiers in Japan verblyven.

Jesuiten soo waert geacht, datmense als Goden ende heylighen aenbedet.

Groote practijcque der Jesuiten in coopmanschappen ende wissel.

Een weynigh boven Iapon op 34. ende 35. graden, niet verre vande

---

1) De Sousa (*Oriente Conquistado*, II, p. 539) zegt dat de Jezuieten geen Bisschop, zelfs uit hun eigen orde, in Japan verlangden, doch zij werden overstemd door Spanje en Rome. De benoemde Bisschop was Dom S. de Moraes.

2) Deze schildering van de vorderingen des Christendoms is juist tot na 1590, toen Spaansche monniken uit de Filippijnen, in strijd met de handelwijze der Jezuieten, het verbanningsdecreet van Hideyoshi trotseerden, hetgeen een vervolging van de Christenen ten gevolge had. In 1596 werden zes Franciskanen, drie Jezuieten en zeventien Japansche Christenen gekruisigd. In 1606 werd het Christendom verboden, en daarna volgden nog vervolgingen, waardoor 't Christendom werd uitgeroeid.

3) Lees: versamen; bedoeld: voegen.

Custe van China, leyt een ander groot Eylandt, ghenaemt Insula de Core [1]) van welcke tot noch toe gheen seker bescheyt en is vande groote, 'tvolck, noch wat waren daer vallen.

Verklaringhe van sommige Eylanden by Japan.

Van Maccau o.n.o. over die 90. mylen, ligghen sommighe Eylanden, genaemt Lequeo [2]) pequeno, ofte cleijn Lequeo, ende liggen ontrent 20. mylen van 't vaste landt van China, ende 90. mylen verder. Den selfden cours liggen ander Eylanden, ghenaemt Lequeo major, ofte groot Lequeo; Alle dese Eylanden worden bevaren ende bewoont vande selfde Chinas, waer mede wy willen laten te spreken van dat die Custe ende Eylanden van dien is belanghende, welcke ic sommierlick hebbe verhaelt die gheleghentheyt van dien, met een korte overloopinghe vande waren ende volcken, ghelijck ick 't op 't sekerste ende warachtigste hebbe connen verstaen, ende eensdeels selfs connen bemercken, waer mede wy weder willen keeren op die beschryvinghe van Goa, ende haer omligghenghe naefte ghebueren ende jurisdictien.

Dat 27. Capittel.

Een cort relaes van 't Eyand ghelegen achter Goa, in welcke jurisdictie die selfde stadt van Goa leyt, ende vanden oorspronck van hare Coninghen ende Heeren, ende die namen van dien, voor waerachtighe informatie vande selfde Indianen, ende hare memorialen.

Al eer ick beginne te schryven vande Stadt ende t'Eyland van Goa, ende hare costuymen ende superstitien, ende ander dingen vande landen, gheleghen achter ende ontrent Goa, soo wel van dat die Portugesen bewoonen als oock die inwoonders, so heeft my noodigh ende goet ghedacht, het selfde een weynich breeder van voorleden tyden te verhalen, om te beter te verstaen die oorspronck ende ghedeelten vande selfde Provintien ende Natien, met hare Coningen namen ende toenamen. Soo is te weten dat voor drie hondert Jaren een machtigh Coningh van 't lant Deli, [3]) 't welck is gheleghen te landewaerts in achter Goa, aende noord zyde, ende paelt aen 't lant Coracone, [4]) ghehoorende den Coningh van Persien, alwaer gemaect worden die rijcke Tapetten, die de Portugesen heeten Alcatyffas; het selfde lant Deli is seer cout ende heeft sneeu ende ys ghelijck die ne-

---

1) Korea is, gelijk men weet, een schiereiland.

2) Klein Liu-kiu is een naam voor Formosa; zie Groeneveldt, *De Nederlanders in China*, 24, 56 (*Bijdragen Kon. Instituut*, 1898).

3) Delhi is eigenlijk, gelijk bekend, de naam der hoofdstad van 't Rijk des Grooten Mogols.

4) D. i. Chorasan.

derlanden. Dese voorseyden Coningh van Deli bracht onder sijn subjectie alle die omleggende landen, waer onder waren die van Decam, Cuncam [1]), Ballagate, ende 't landt van Goa; op deselfde tijt worden het landt van Cambajen welcke is van Goa hondert mylen noortwaert aen,ghenomen met ghewelt vande Mooren ende Machometisten, ende brachten die ingeboren Heydenen (genaemt Reysbutos [2])) met grooter tyrannie onder haer onderdanigheyt. Het lant van Ballagate ende Decam was te vooren gheregeert ende bewoondt van Heydenen die seer

Beschryvinge des landts Dely, streckende aen Coracone daer de schoone Tapetten gemaect werden.

[38a] machtigh ende geweldigh waren, wiens afcomst zijn noch diemen hedendaechs noemt Venesares [3]), ende andere die noch binnen de selfde landen haer woon-plaetsen ende onthoudinge hebben, ghenaemt Colles [4]) ende dese Colles en Venesares, ende oock die Reijsbutos van Cambajen, geneeren haer noch hedensdaechs met rooven ende stelen. Ende die van Cambajen gheven die selfde Reijsbutos contributie, om datse haer niet berooven en souden, ende met vrede laten leven. Desghelijcks die Colles ende Venesares ontfanghen contributie van die van Decam ende Ballagatte, ende die Coningen en hebbense tot noch toe niet mogen bedwingen, hoe wel zy sulcks niet seer en pretenderen, ende dissimuleren met haer, overmits dat van't geen datse rooven ende steelen haer deele hebben. Naer dat dese Coningh alle dese rijcken ende landen onder hem hadde, soo quamen die Tarteren, die de Indianen Mogoren noemen, ende namen 'tmeestendeel van't lant van Deli [5]) in. In deseselve tyden was in't Coninckrijck van Bengallen een edel Ridder, wiens broeder die Coningh van Bengallen onrechtelijck dede ombrengen, waerom dese Ridder alle middelen socht om hem te wreecken, ende heeft sulcks niet alleenlijck volbracht met hem t'leven te benemen, maer heeft hem daerenboven het geheele Coninckrijck af ghenomen, ende onder zijn ghewelt ende obedientie gebracht; Dese siende hem seluen absolut Heer van Bengallen [6]), heeft noch niet te vreden gheweest, maer be-

Verhael der onrusten ende contributien van verscheyden landen aen Roovers.

Een vreemt Coningh tlandt Dely onder hem gebrocht hebbende, ist vanden Tarteren hem wederom benomen.

1) D. i. Konkan, Skr. Koṅkaṇa.

2) D. i. Rājputen. Wat volgt tot aan Cap. 27 is vertaald uit Orta, *Coloq.* I, 119, sqq.

3) Deze „Venezaris", zooals G. da Orta heeft, worden in *Hobson-Jobson*, s. v. Brinjarry vereenzelvigd met de lieden die bij Bombay „vanjāra's" heeten en ordentelijke veehandelaars zijn. Zulks past niet recht bij hetgeen G. da Orta van hen zegt. Eer is 't woord een vervorming in een of andere Zuid-Indische taal van Skr. „vanacārin", „vanachara", boschbewoner; Tam. „vanas'aran" jager, boschbewoner.

4) Vgl. Mahr. „koḷi," naam van een kaste in de bosschen levende van roof.

5) „Mogor" is de Port. uitspraak van Mogol, *al.* Mongool. Mongolen en Tarataren worden dikwijls vereenzelvigd, omdat zij in de legerscharen der Mongoolsche heerschers vereenigd waren, en buitendien naverwant in ras zijn.

6) Er is iets onduidelijks in 't bericht van G. da Orta, en bijgevolg ook bij Van

Een Ridder van Bengala ontneemt den Tartaren het landt Deli met ghewelt, ende verovert veel andere landen.

geerende zijn heerlicheijt te verbeyden, eere ende faem te winnen, heeft het land van Deli ('twelck aen zijn landt is palende) overvallen met een groot heyr-cracht, ende die Tarteren ofte Mogoren daer uyt verdreven, ende daerenboven ghewonnen alle die omliggende contreyen, ende aenpalende landen, als Decam, Ballagate, ende Cuncam, tot het Coninckrijck van Cambajen toe, ende was een wijltijts den grootsten Heer diemen in die omligghende contreyen mocht vinden: want de Indianen affirmeeren dat hy int omgaende onder zijn subjectie hadde over die 800. mylen lands. Dese Coningh regeerden een wijltijts over alle dese landen alleen: maar begheerte hebbende hem tot ruste te begeven ende weder in Bengalen te keeren, om dat het hem te moeyelick viel soo veel landen te regieren, heeft gehult een zijn Cozijns, als Heere vanden lande van Decam, Ballagate, ende Cuncam, met het land van Goa, ende haer omliggende contreyen, ende is weder gekeert naer zijn landt van Bengalen, latende dese zijn neve als Heere ende Coningh van die voorseyde landen.

Den Ridder van Bengala als Coningh over zyne gewonne landen, verdeelt de landen, ende steltse onder Gouvernuers.

Dese was altoos groot vrient ende seer gunstigh in vreemde natien, als Arabien, Turcken, Ruynen 1), ende Corasonen 2), ende heeft dese zyne landen gedeelt onder Governeurs, Capiteynen, te weten: eenen genaemt Idalham 3), die de Portugesen noemen Hidalcam 4), heeft ghegeuen die regieringe van Angedina, welcke is twelff mylen van Goa, zuijtwaerts streckende ten noorden, tot aen een plaets genaemt Siffardan, zijn 60. mylen, waerinne begrepen is die stadt ende 'tEylandt van Goa; Een ander Capiteyn genaemt Nisa Maluco 5) gaf hy die custe van Siffardan 6), streckende noorde-

---

Linschoten. Eerst heet het bij den Port. schrijver dat een machtig vorst van 't rijk Delhi groote veroveringen in Dekkhan maakte, 300 jaar geleden. Dit kan geen ander geweest zijn dan Alā ud dīn, die den koning Djelāl uit den weg ruimde en in Dekkhan veroveringen maakte. Dit laatste geschiedde in 1294—95. Zie Elphinstone, ***History of India***, 7th ed. p. 386—394. Verder, p. 120, gewaagt Orta van een edelman, die den Mongolen Delhi ontrukte en in opstand kwam tegen den koning van Bengalen, dien hij doodde. Deze persoon, wiens geschiedenis die van Alā ud dīn is, plaatst hij veel later en noemt hem Xaholam (d. i. Sjāh Alam, koning der wereld), onder welken titel Alā ud dīn niet bekend is.

1) „Ruynen", hier en in 't vervolg schrijf- of drukfout voor „Ruymen" (spr. Rumen), d. i. Rūmī's. Zie boven blz. 40.

2) D. i. bewoners van Chorasan.

3) Verbasteringen van 'Adīl Chān.

4) 'Adil Chān of Yusuf 'Adil Chān van Bījapur, 1489—1534. Hij was een Turk, die beweerde een zoon te zijn van Sultan Amurat en broeder van Mohammed II. De naam ging over als titel op de volgende heerschers uit de dynastie. Vgl. Elphinstone, p. 756.

5) Nizām al-Mulk, de stichter der Ahmednagar-dynastie (gesticht 1490). Hij was de tot den Islām bekeerde zoon eens Brahmaans. Vgl. Elphinstone, p. 758.

6) Blijkbaar hetzelfde als Cifardão, volgens Danvers, ***Portuguese*** I, 482, een rivier,

waerts aen tot Negotana [1]) zijn 20. mylen, ende te landewaerts binnen tot Cambajen toe, alsoo dat dese twee Capiteynen haer regieringe hadden in't land Cuncam, 'twelcke streckt aende Zeekant, ende scheyd hem met het land Decam, door groote ende hooghe
[38b] berghen, ghenaemt Guate [2]), dese berghen zijn seer hoogh ende hebben veel hoecken ofte canten, ende strecken haer van Cambajen, tot die Cabo de Comorijn, ende van daer wederom die custe van Choramandel heen. Die geberghte Guate is soo hooch datmense binnen Goa ghemackelijck sien mach, ende alle die custe langes: want gemeenlijck met wolcken bedeckt is, ende dat meer te verwonderen is, alle ander berghen zijn onghelijck hoogh ende leegh, dan dese bouen schoon plat land, ende groote lustighe velden; wort vande Indianen ghenoemt Ballagate, dat is te segghen bouen berghen, want Balla is bouen, ende Gate berch, waerom die Portugesen ghemeenlijck het gheheele landt daer van noemen Ballagate, hoe wel dat het principaelste ende 'tlant in zijn seluen is ghenaemt Decam, ende oock Canara, waervan die inwoonders ghenoemt worden Decanijns, ende Canaras, ghelijck oock de Coningen eertijts haren tytel plaghen te voeren, Coningh van Decam; Keerende weder op die gedeelten van d'ander landen, heeft hy het land van Ballaguate ofte Decam, oock gedeelt in Provintien, ghevende een deel Imademaluco [3]), die de Portugesen noemen Madremaluco, ende een ander deel Cotalmaluco [4]), ende een ander Melique Verido [5]), alle dese voorseyde Capiteynen waren vreemdelinghen, te weten: Turcken, Ruynen ende Corasonen, uytghenomen Nisamalucode, welcke was een Sone van een edelman van sConinghs huijs, ende om dat die Coningh by de moeder van Nisamaluco geslapen hadde, soo beroemt hem Nisamaluco te wesen van't gheslacht ende afcomst van de Coningen van Decam; alle d'ander Capiteynen waren slauen ende dienaren gheweest

Verclaringe hoe sommige Indische landen verdeelt ende ghe-regieert werden.

Vanden bergh Ballagate ende waerom hy also ghenoemt wort.

Tlandt Ballagate hoort principael het landt Decan ende Canara te heeten.

Het land Decan mede verdeelt, ende onder gouverneurs gestelt.

---

kwalijk juist, want II, 170 komt Cifandun als plaatsnaam voor. Zeker wel Severndrug; vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Severndroog.

1) D. i. Nagathana, Nagthan.

2) De bergketen der Ghāts.

3) Imād al Mulk. Vgl. Elphinstone, p. 477.

4) Ḳutb al-Mulk, heerscher van Golconda (1512—1580). Vgl. Elphinstone, pp. 477 en 759.

5) Kāsim Berīd (Barīd). Vgl. Elphinstone, pp. 476 en 761. Berid, hieronder door Orta p. 123 verklaard met „recado e guarda", door Van L. gebrekkig weêrgegeven met „bewaernisse", is, zooals ook duidelijk blijkt uit het ontleende Maleische „barīd", bode, renbode, zendeling. Het Arab. woord is op zijn beurt overgenomen uit laat Lat. „veredus", postpaard, oorspronkelijk een Gallisch woord. Vgl. noot op *Coloq.* I, p. 138.

die de Coningh ghecoft hadde, ende in dese stadt gestelt, als haer betrouwende, meynende datse hem sulcks met dancbaerheyt soude erkennen, maer het gheschiede gants contrarie, alsmen hedensdaechs ende ghemeenlijck siet ghebeuren, dat deucht met ondeucht geloont wert; Dese Capiteynen metter tijt autoriteijt ende maght cryghende, waren in grooten aensien, ende in als ghenoech absolute Heeren ende Coninghen, een yeghelijck van zijn Provintien: want die Coningh hem nieuwers met en bemoeyde, ende hem gants op haer verliet, waer door zy hen begosten te verheffen met gedachten het selfde onder hen te usurpeeren, voor haer ende hare naecomelingen, ende om dat het haer begonst te verdrieten datse mosten een overhooft kennen, onder wiens obedientie zy stonden, zijn te samen vergadert ende hebben ghesloten haren Heere den Coningh met gemeender hant te vangen, ende een yeghelijck hem op te werpen voor Heere ende eyghenaer vande Provintie, dat haer vanden Coningh in regieringe gegheuen was, 'twelcke zy lichtelijcken consten volbrengen, wantse alle dingen op haer vordel hadden, ende waren ghenoegh vande ondersaten voor Heeren gheobedieert; Dit aldus beslooten zijnde, hebben haren Coningh gevanghen ghenomen binnen die stadt van Beder [1]), welcke is die principaelste hooftstadt van Decam, alwaer de Coningh zijn residentie ende Hof hielt, ende hebben hem tot haerder versekerheyt in bewaernisse ghegheven aen Melique Verido; Ende om dese aenslach te beter ende sekerder te volbrengen, namen tot haer hulpe met ghemeen accoordt sommighe maghtighe Heydenen van't selfde landt, te weten: eenen Mohadum Coja, ende een ander ghenaemt Veriche [2]), welcke tot haren deele cregen seer rijcke [39a] landen, steden ende plecken, als Mohadum Coja creegh die steden Visapor [3]), Solapor, ende Paranda, welcke zijn die naest ghelegen steden aen Goa, ende die met haer de meeste gemeenschap ende handelinghe hebben; ende het Hof van den Hidalcam ofte Idalham, is hedensdaeghs in dese stadt van Solapor; die stadt van Paranda worden hem daer naer af ghenomen vande Nisa Maluco, met sommighe andere plaetsen; op dese manier is dit groote Coninghrijck gedeelt onder soo veel Coninghen ende Heeren, wiens naecomelinghen ende afcomste noch hedensdaeghs die selfde plaetse besitten; ende den Idalham ofte Hidalcam die ghestorven is in 't jaer

De gestelde Gouverneurs van Decan, vermeesteren haren Coningh ende stellen haer selven als absoluet, elck in haer gebiet.

Sommighe Heydenen tot behulp van verraet genomen, ende daer door tot hoogheyt gecomen by Goa.

1) D.i. Bidar.

2) Over Mohadum Coja en Veriche zie de aanteekening van Graaf de Ficalho op *Coloq.* I, 135.

3) D.i. Bijapur.

1535 [1]). was zijn groot-vader een van dese Capiteynen die die nieuwe regiment aenrechte; Dese Hidalcan was seer machtigh ende ontsien van alle die omliggende ghebeuren; van dien hebben die Portugesen die stadt van Goa tot tweemael gewonnen [2]), waer mede wy op 't cort verclaert hebben den oorspronck vande scheydinghe van dese landen; Nu aldus gedeelt wesende, soo creech den Idalham questie met den Coningh van Narsinga, ofte van Bisnaguar [3]), welck landt palende was aen dat vande Hidalcam; dese Coningh was ghenaemt Rau [4]), ende wordt van sommige geheeten Ham [5]), dat is byde Persen ende Mogoren so veel te segghen, als eyghentlick Coningh, welck die Portugesen noemen Cam. Desen Coningh van Bisnagar, om hem te wreken vande Hidalcam, heeft so veel te weegh gebracht met gewelt van heyrkracht, dat hy desen Hidalcam ende alle d'ander Heeren van Decam, heeft tributarije ghemaeckt, ende zijn hedensdaeghs onder zijn obedientie met contributie [6]). Nu comende tot die significatie ofte beduydinghe vande namen van dese voorseyde Coninghen ofte Heeren: soo is te verstaen, dat doen de Coningh dese landen deelde onder dese Capiteynen ende Goevernuers, vereerden haer met eerlijcke tytels, als zy voor een manier hebben, yemandt willende verheffen, waer by is te mercken dat dese geen eygen namen en zijn: maer alleen ghesette namen ende tytelen van vereeringhe, die zy ende haer nacomelinghen daer naer behouden hebben, so is den naem van Idalham ofte Adelham, is soo veel te segghen, als Coningh vande Justitie: want Adel in die Persische tale is Justitie [7]), ende Ham Coningh. Maluco is te segghen Coninghrijck, ende Nisa [8]) een lancie oft spiesse, so dat Nisa Maluco te segghenis

Verclaringhe vande afcomste des geens die principael het regiment deses landts veranderde.

Den Coningh van Narsinga heeft den eyghen opgheworpen regierders van Decan onder zijn tribuijt ghebrocht.

---

1) Dit slaat op den tijd van Garcia da Orta, toen Ali 'Adil Sjāh regeerde (1557—1579). Diens overgrootvader, „bisavo" niet grootvader, gelijk Van Linschoten verkeerdelijk vertaalt, was Yusuf 'Adil Sjāh, en deze stierf 1511, niet 1534, zooals Orta abusievelijk opgeeft; 1534 is het sterfjaar van Yusufs zoon Ismael. Zie Elphinstone, p. 756 en vgl. noot op *Coloq.* I, 134.

2) Namelijk 17 Febr. (4 Maart) en 25 Nov. van 't jaar 1510 werd Goa door Affonso de Albuquerque veroverd. Zie Barros II, V, 3; vgl. Danvers, *Portuguese*, I, 189; 210. Tusschen die twee datums had 't overlijden plaats van Yusuf 'Adil Chān; zie noot op *Coloq.* I, 134.

3) D. i. Vijayanagara; vgl. over Narsinga, boven, blz. 58.

4) „Rāu" of „rāo", hedendaagsche vorm van Skr. „rāj (stam „rājan") koning.

5) „Ham" is een gebrekkige poging om den klank van Chān in 't Port. uit te drukken.

6) Dit was waar voor 1563, toen Orta zijn boek uitgaf, maar niet meer voor den tijd toen Van Linschoten in Indië verwijlde, want in 1565 was Rām Rāo van Vijayanagara in den slag van Tālikot door een bondgenootschap van Mohammedaansche heerschers verslagen en de macht van Vijayanagara voorbij. Zie Elphinstone, 477.

7) „'Adil", justitie, eig. Arabisch.

8) Onjuist: Arab. „nizām" beteekent „heerscher".

Sonderlinge bediedinghen van de ghegeven tytelen der ghestelde Gouverneurs in Decan.

Spiesse van 't Coninghrijc; ende Cota in die Arabische tale wil segghen sterckte [1]), waer van Cotal Maluco is so veel als stercte van 't Coninghrijck. Imad is so veel als een Pilaer [2]) oft Colomne, waer van Imade Maluco [3]) bediet Pilear ofte Colomne van 't Coninghrijck. Verido is te seggen bewaernisse, soo dat Melice ofte Maluco Verido, is soo veel als bewaernisse van 't Coninghrijck [4]); sommighe meenen datmen dese Malucos hoort Meliques te noemen, dat is soo veel te segghen als Coninghskens; Nu zijnder noch ander tytels van Xa [5]), als Misamoxa, Adelxa, ende ander dierghelijcke namen; Dese zijn geprocedeert uyt Persien, vanwaer zy eerst in Indien gebracht zijn, en dat uyt dese naervolgende oorsake; Het is ghenoech bekent, dat in 't landt van Corasone, 'twelck in Persien gelegen is, hem opgeworpen heeft eenen van nederen geslachte, geheeten Xa Ismael, die sommige heeten Suffy [6]), welcke heeft een ander interpretatie ofte uytlegginge opghebracht uyt den Alcoran ofte Machometisten [39b]

Verclaringhe hoe den regierders deses landts eerst uyt Persia zijn gecomen.

Wet-boeck, vande leer Machomet ende zijn Propheten, waer mede groote aenhanck ghecregen heeft van geheel Persien ende Arabien, ende soo machtigh is gheworden, dat hy alle die omliggende quartieren dede beven van zijn gewelt; ende om dat die Turcken blyven byde oude Wet van Machomet, ende die in alle manieren met lijf ende goet voor staen, soo isser een gheduerighe vyandtschap ende bloedighen krijgh tusschen beyde dese natien, een jeghelijck beschermende hare secte ende opinie, 'twelk noch op huyden duerende is; Desen Xa Ismael is in somma gheworden binnen corten tijt den grootsten ende machtighsten Heere van gheheel Asien, ghelijck sulcks ghenoech notoir ende bekent is, ende onder 'tdecksel van beschermer van 't gheloof, nam op alle plaetsen oorsaeck om die onder zijn onderdanigheyt te brenghen, ende daerom sont over al datmen zijn Wet ofte uytlegghinghe voor goet souden ontfanghen ende ter-

Groote vyantschap ende bloedighen oorlogh tusschen den Turcken ende Indianen om religieus saken.

---

1) Ook verkeerd: Arab. „kutb" is „poolster, pool". Met „cota", uit Skr. „kota" welbekend ook uit de talen des Indischen Archipels, heeft het Arab. woord niets te maken.

2) Arab. „imād", pilaar, stut.

3) D. i. Arab. „mulaik".

4) Vgl. boven, blz. 115, noot 5.

5) D. i. Sjāh.

6) Ismael Sūfī. de eerste vorst uit de Sūfī- of Safawī-dynastie, maakte zich van den troon meester in 1499. Hij was het die de door Sjeich Sūfī verkondigde heterodoxe leer tot staatsgodsdienst der Perzen verhief, hetgeen tot de nog heden voortdurende vijandschap tusschen de twee secten der Sjiiëten en Sunnieten, ook in Indië geleid heeft. Voor meer bijzonderheden omtrent Ismael Sūfī zij verwezen naar *Encyclopaedia Britannica*, art. *Persia*, pp. 634, fgg. Vgl. ook *Hobson-Jobson*, s. v. Sophy. Wat Van Linschoten, of eigenlijk Orta zegt, is in hoofdzaak juist; o. a. dat de Turken in tegenstelling tot de Perzen rechtzinnige Mohammedanen zijn.

stont accepteren, ende die sulcks weygherden, dede ontseggen te vier ende te sweerde, waer door veel uyt vreese die selfde Wet ende Interpretatie aen namen. Naer desen overleden wesende, is in 't regiment ghevolcht zijn Sone Xa Thamas, welck volgende die opinie van zijn Vader, heeft dit selfde mandaet doen verkundigen door zyne Ambassaten, aen die Heeren van Ballagate van Decam ende Cuncam, die 't selfde door vreese terstont verwillichden ende accepteerden, hoe wel dat zy 't daer naer weder verworpen als die Ambassaten vertrocken waren; ende dese Xathamas 1) sont haer tot een vereeringhe den tytel van Xa, welck is gheseyt Coningh, waer van kregen de namen van Adelxa, Nisamoxa, Contumixa, ende blyven alle Coninghen met namen Xa, in Persis beteeckent Coningh, ende Ismael is een eyghen naem, waer van is (Xa Ismael ende Xa Thamas) so veel als Coningh Ismael, ende Coningh Thomas, etc. Oock wort vande Turcken ende Rumen ghenoemt Suffy ofte Soffy 2) 't welck bediet so veel als een groot Capiteijn. De Coninghen van Decam hebben ooc voor een manier als zy yemandt willen eeren, ofte hare diensten recompenseren, ende zynen staet verhooghen, gheven haer den tytel van Nayque 3), welck is soo veel als Capiteijn, gelijck Salva Nayque, Acem Nayque, ende als zyse willen grootelijcks vereeren, geven haer den tytel Rau, ghelijck Chitarau, welck is te seggen stercken Coningh 4) ende dierghelijcke tytelen, welck onder haer een groote eere is; Oock wordt den Adelham ofte Hidalcam ghenoemt Sabayo 5), dat is soo veel als Senhor, ofte Heere: want het Eylandt van Goa hadde een Capiteijn ofte Gouverneur die Heere vander stadt was, als die Portugesen dat eerst wonnen, Sabayo ghe-

Diversche Placcaten ende seer strengh vervolcht, om oorsaecke der Religie.

De Regierders van Decan, etc. bewillighen derTurcken bevel, ende werden met hooge tytelen vereert.

Wtlegginghe der tytelen.

---

1) Sjāh Tahmāsp, de oudste zoon van Ismael. Hij volgde zijn vader op na diens dood in 1524 en trad in diens voetstappen. Hij stierf in 1576. Zie bovenvermeld art. *Persia*, p. 636.

2) Over den oorsprong van 't woord Sūfī zijn de gevoelens verdeeld: sommigen leiden het af van σοφός; anderen brengen het in verband met „sūf", wol. Dit laatste gevoelen wordt verdedigd door Nöldeke in *Zeits. d. Deutschen Morgenl. Gesellschaft* 1894, S. 45—48. Van een beteekenis „groote kapitein", kan geen sprake zijn.

3) D. i. Hind. „nāyak", Skr. „nāyaka", leider, hoofdman, aanvoerder; vgl. *Hobson-Jobson*, s.v. Naik. Salva en Achem zijn eigennamen, ons verder onbekend.

4) Van Linschotens vertaling „stercken coning" is gebrekkig, want Orta zegt: „tão forte como uma onça", zoo sterk als een panter (of luipaard). „Chitta" is juist de nieuwere vorm van Skr. „chitraka" panther of Felis jubata. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Cheeta.

5) „Sabayo" wordt op meer dan één wijze verklaard. Orta, p. 123, verklaart het als Heer, Senhor, dat in 't Perz. en Arab. „saibo" heet. Hij denkt dus aan 't bekende Sāhib. Daarentegen leidt Barros, II, 5, 2 het af van een stad Sawah in Perzië, van waar Yusuf 'Adil Chān afkomstig heet te wezen; vgl. noot op *Coloq.* I, 137.

Het Palleijs van een voorleden Capiteijn over Goa is nu het Inquisitie huijs tot Goa.

heeten, ghelijck die Portugesche Chronijcken vermelden van haer conquesten van Indien, wiens huijs ofte Palleijs noch hedens daeghs binnen Goa altans die Inquisitie af ghemaeckt is, ende een plaetse die tusschen die groote Kercke ende tselfde huijs staet, wordt noch heden genaemt die plaats van Sabayo.

Dat 28. Capittel.

Vande Stadt ende 't Eylandt van Goa, principael hoofd-stadt van Indien.

Goa de hooft stadt van oost-Indien, ende principael Hof der Portegesen.

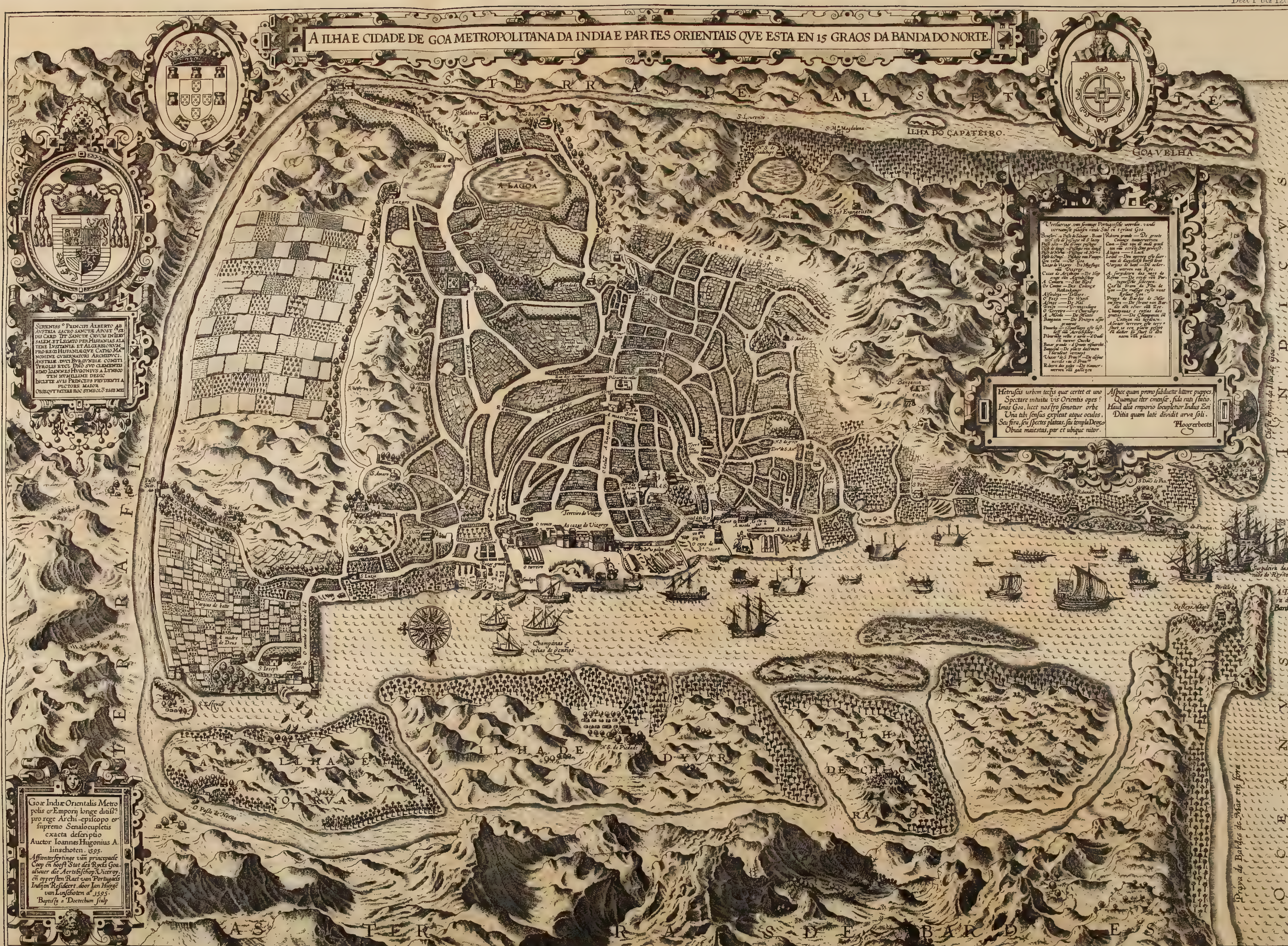
De Stadt van Goa 1) is Metropolis ofte hooft-stadt van gheheel Indien ende die Orientaelsche contreyen, daer die Portugaloysers haer handel ende vaert hebben, alwaer die Viçoreys des Coninghs van Portugael, die Aerdts-bisschoppen, sConinghs Raet ende Cansellarie haer residentie houden, ende van hier worden alle die Orientaelsche plaetsen gheregieert; Insghelijcks is hier die stapel van alle coopmanschappen ende Orientaelsche waren, daer alle die Cooplieden vergaren, ende alle dingen comen soecken, coopen ende vercoopen, soo van Arabia, Armenia, Persia, Cambaja, Bengala, Pegu, Sian, Malacca, Iava, Molucca, China, &c. Die stadt ende 't Eylandt van Goa is gheleghen op 15. graden aende zyde van 't Noorden; leyt van de Linie Æquinoctiael (te rekenen de wegh die de Portugesche schepen heen comen van Mossambique,) 400. mylen; 'Tis een Eylandt dat geheel omringht is met een Revier; is over die 3. mylen groot; leyt binnen die Custe van 't vaste land, so dat het Eyland met die Custe vande Zee ghelijck ende effen uyt komt; Is alleenelijck van 't vaste landt ghescheyden met een arm vande Zee ofte Revier, die aende Noord zyde vande stadt in loopt, ende alsoo rondtom 't Eylandt weder aende Zuyd zyde inde Zee comt, ende is by naest naest int fatsoen van een halve Mane. Den inganck vande Revier tot die stadt toe, is passelijck breedt, ende zijn tusschen 'tvaste land ende 't Eylandt van Goa noch veel kleijn Eylandekens die al bewoont zijn vande selfde ingheboren, ende voor by de stadt aen d'ander zyde van 't Eylandt is die Revier op sommighe plaetsen so smal, datmender wel des Somers tot de knien toe soude overpasseren, aen [40a]

Arabiers, Armeniers, Persianen, ende veel ander natien handelen op Goa.

Verclaringhe in't langhe hoe de stadt Goa gelegen is.

---

1) De plaats was bekend aan de Arabieren vóór de komst der Portugeezen; zie Yule (*Cathay*, II, p. 444); vgl. *Hobson-Jobson*, s.v. Goa. Een platte grond van de stad is te vinden in Danvers, op. c. bij p. 259, en een kaart van de Port. bezittingen onder Goa geheel achteraan. Een kaart van 't eiland door Van Linschoten behoort bij de oorspronkelijke uitgave van 't Itinerario.

A ILHA E CIDADE DE GOA METROPOLITANA DA INDIA E PARTES ORIENTAIS QUE ESTA EN 15 GRAOS DA BANDA DO NORTE.
SERENISS.° PRINCIPI ALBERTO AB AVSTRIA SACRO SANCTÆ APOST.cæ SEDIS CARD. TIT. SANCTÆ CRVCIS IN IERVSALEM ET LEGATO PER HISPANIAS A LATERE LVSITANIÆ ET ALGERBIORVM PRO-REGI HISPANIÆQVE CATHO. MA.tis NOMINE GVBERNATORI ARCHIDVCI AVSTRIÆ, DVCI BVRGVNDIÆ, COMITI TYROLIS ETC. DNO SVO CLEMENTISSIMO IOANNES HVGONIVS A LYNSCOTEN HVMILLIME DEDIC.
INCLYTE AVIS PRINCEPS PRVDENTI A PECTORE MAIOR
OBSEQVY PATERE HOC SYMBOLŌ ESSE MEI
Hetruscis urbem tectis quæ certet et uno
Spectare intuitu vis Orientis opes?
Imos Goa, licet nostro semotior orbe
Una tibi sensus expleat atque oculos.
Seu fora, seu spectes plateas, seu templa Deorum
Obvia maiestas, par et ubique nitor.
Aspice quam prono subducta littore puppes,
Quamque iter emensæ, fida rati statio.
Haud alia emporio locupletior Indus Eoi
Ditia quam late dividit arva soli.
Hoogerbeets.
Goæ Indiæ Orientalis Metropolis et Emporij longe ditiss.i pro rege Archi-episcopo et supremo Senatu locupletis exacta descriptio
Auctor Ioannes Hugonius A linschoten. 1595.
Affconterfeytinge van principaele Coop en hooft Stat des Ryck Goa, alwaer die Aertsbisschop, Viceroy, en opperste Raet van Portugaels Indien Residert, door Jan Huijgē van Linschoten a.° 1595.
Baptista a Doetechum sculp
TERRA DE SALSETE
ILHA DO CAPATEIRO
GOA VELHA
A LAGOA
Mata Vacas
A ILHA DE DIVAR
A ILHA DE CHORAO
ILHA DE NORVA
AS TERRAS DE BARDES
OCEANUS INDICUS
Costa brava da Ilha de Goa
Praya de Bardes de Mar em fora
Vargeas de batte
Champanas e cotias de gentios
Terreiro de Vizerey
As casas do Vizerey
A Ribeira grande

welcke zyde heeft het Eyland eenen muer met Bolwercken, dieder de Portugesen noch cortelinghen ghemaeckt hebben, tot bescherminge van die van 't vaste landt alsser oorlogh is, ghelijckt altemets ghebuert: want hebben dickwils beleghert gheweest vande Dialcan ofte Hidalcam, aende mont vande Rivier ende incomst. Aende zyde van 't Noorden leyt het Landt Bardes [1]), 'twelck hoogh landt is, onder welcke beschutsel hebben die Portugaelsche schepen haer Ree daerse anckeren ende lossen. Dit landt van Bardcs hebben oock die Portugesen onder haer; is vol Dorpen, ende bewoont van volck die haer met het landt-bouwen generen, diemen noemt Canarijns [2]); Zijn al meest Christenen, evenwel houden hare manieren van kleederen, dat is, gaen naeckt, behalven die schamelheyt bedeckt; Dit landt is vol Indiaensche Palm-boomen, daer die Indiaensche Noten Cocus genaemt aen wassen; Desghelijcks alle die ander Eylandekens, die inde Revier ligghen. Dit landt van Bardes scheijt hem oock van 't vaste landt met een cleijn Revierken, 'twelck soo cleijn is datment niet en kan mercken, noch van 'tvaste land onderscheyden. Aende Zuyd zyde van 't Eylandt Goa, daer die Revier weder inde Zee loopt, comt gelijckelijck met die Custe uyt een landt, genaemt Salsette [3]), welcke desghelijcks onder die Portugesen subjectie is, oock bewoont ende bebout van volck ende vruchten, in als ghelijck Bardes, ende heeft oock een cleyne scheydinghe van't vaste landt, met een kleijn Revierken; Tusschen dit land Salsette ende 't Eyland Goa, ligghen oock sommighe kleyne Eylandekens, altemael vol Indiaensche Palm-boo-
[40b] men, ende byde mont vande Rivier ofte uytganck leyt een Eylandeken, datmen heet Goa velha, dat is oudt Goa, alwaer niet veel besonders van daen comt, ende weynigh bewoont. Dese landen van Bardes ende Salsette worden van des Coninghs van Portugaels weghen verpacht, al waer die Aerts-bisschoppen ende Cloosteren, met die Geestelickheyt, ende ooc die Viçoreys ende andere sConinghs officieren haer salaris ende jaerlickscke Renten ende onderhout van hebben, door patente ende Privilegien vanden Coningh; Wat het

Christenen by Goa, die behalven haer schamelheyt naeckt gaen.

Eylanden vol Indiaensche Palmboomen.

Sommighe landen by Goa verpacht, om den Aertsbisschop ende andere officiers van Portugael te onderhouden.

---

1) Bardes of Bardees, een Kanar. vervorming van Skr. „paradeça. Dit kan „vreemd land" beteekenen, maar dewijl in 't Kanar. *bara* „grens" beteekent, zal het woord te nemen zijn in den zin van grensland, land op de grens van Kanara.

2) Dit beteekent eigenlijk „bewoners van Kanara", maar wordt door de Portugeezen toegepast op de bevolking van Goa, hoewel deze plaats ligt in Konkan, en de taal der bevolking 't Konkanī is. Vgl. Cap. 38.

3) Eigenlijk de naam van een eiland bij Bombay, maar tevens van een der drie provincies van 't Port. gebied der Oude Veroveringen (*Velhas Conquistas*). Zie voor nadere bijzonderheden *Hobson-Jobson* s. v. Salsette.

Eylandt is belanghende, is seer berghachtigh, ende somtijts so woest op etlicke plaetsen, datmen vande stadt van Goa niet en can (ofte seer qualick ende met groote moeyte) over landt reysen, tot aende mont vande Revier ende Zee-custe; 't Eylandt heeft veel Dorpen die al bewoont zijn vande Canarijns, welcke zijn die ingheboren ende naturalen van't landt, die haer alle met landbouwinghe ende Indiaensche Palm-boomen generen ende onderhouwen; Die Dorpen ende wooninghen van dese Canarijns zijn meest rondtom 'tEylandt aenden Oever ende cant vande Revier, oft aen sommighe cleyne Lacken, dieder ettelijcke zijn, ende is daer door dat die Palm-boomen anders nieuwers wassen als op leegh landt, by't water, en principalijck sandt grondt, waer van op die hooghte noch te landtwaerts binnen gheen Palm-boomen en zijn, dan alleenlijck aende stranden en plecken van sandt-gronden by de Zee ende Oeveren vande Revieren ende wateren; ghelijck boven die Stadt van Goa, leyt die Revier opwaerts oostwaerts aen by de drie mylen van Bardes, aldaer die Portugaelsche schepen anckeren; Die Revier loopt met sommighe bochten; die schepen van hondert last luttel min oft meer, moghen wel voor de stadt comen lossen: maer die Portugaelsche Kraken moeten eerst in Bardes lossen, ende willende alsdan, moghen vryelick voor de stadt comen; Die stadt is wel bebout ende betimmert met huysen ende straten op zijn Portugaels: maer zijn om die hitte wat leeger; Hebben ghemeenelijck alle in't gemeen hare Hoven ende Boomgaerden achter die huysen vol alderley vruchten van Indien; Desghelijcks hebben het geheele Eylandt door veel Lust-hoven van alle gheboomten van Indiaensche Fruyten, met haer Speel-huysen, alwaerse haer gaen vermaken, daer die Indiaensche Vrouwen seer toe ghenegen zijn. Die stadt heeft allerhande Cloosters ende Kercken, ghelijck Lisbonen, behalven Bagynen ende Nonnen: want men kan die Vrouwen so verre niet kryghen dat zy haer willen laten besluyten, ende Venus versaecken, met wien zy liever het leven willen wagen ende verliesen, daer zy weynigh werck van maken, om haer wellusten te boeten ende te volbrenghen. Het Eylandt is swinters, somers even groen, ende heeft altoos d'een of d'ander boomen in haer saysoen, dat een lust t'aenschouwen is; Die stadt leyt op sommige bergen ende dalen gelijc Lisboenen; Heeft eertijts seer cleijn geweest, ende teenenmael bemuert, met een drooge graft rondt om, daer geen water in en is, dan alst regent. Dese mueren staen noch soo: maer die poorten zijnder uyt, ende die stadt is rondtom aengetimmert ende bewoont, so dat het altans wel tweemael soo groot van buyten

Oorsake waerom de Indische Palm-boomen niet dan in leeghe landen by de watercant wassen willen.

Schepen van hondert lasten comen voor de stadt Goa laden ende lossen, maer niet grooter.

Pleysante Speel-hoven ende allerley Cloosters behalven Bagynen in Goa.

HetEylandt van Goa swinters en somers even groen, hebbende altijts sekere vruchten.

is als van binnen, al waerse over al open is, sonder mueren ofte vestinghe, dan het Eylandt heeft een muer aende oost zyde, welcke [41a] streckt teghen over 'tlandt Salsette, tot aen d'ander zyde teghen 'tlandt Bardes, en blijft alleenlick een beschutsel van't vaste land, daer die Portugesen gheen ghebiet en hebben; Het gheheele Eylandt en heeft anders geen stercte noch bewaernisse, dan op't land van Bordes, op de hooghte, aenden mont vande Revier, al waer leyt een oudt vervallen Casteel, daer 2. oft 3. yseren stucken op liggen, ende een Man die daer des snachts wacht hout. Het Eylandt van Goa, aende Custe vande Zee, ist seer hoogh, ende altemet steen-clippen, dan 'tLandt van Bardes heeft aende zyde vande Zee een seer schoone witte sandt-strandt, wel een half myle ofte meer lanck; die bewaernisse van't Eyland is, datter zijn aende oost zyde drie ofte vier passagien ofte poorten die op den Oever vande Revier staen, aen't uyterste van't Eylandt, teghen over 'tvaste landt, ende Salsette ende oock Bardes, elcke poorte heeft een Capiteijn ende Schryver, die daer wacht houden datter niemandt en mach uyt varen aen d'ander zyde, dan met zijn oorlof, ende die Indianen, Decanijns ende ander Mooren en Heydenen, die binnen Goa resideren, ende haer woonplaetsen hebben, alse op't vaste landt trecken, om alle waren ende lijftochten te halen, moeten in dese poorten, diemen Passos noemt, elck een teecken (dat haer op den blooten arm ghedruckt wort) hebben, ende alsdan varense over aen d'ander zyde, ende weder comende moeten wysen het selfde teecken, waer mede zy vry moghen passeren, waer van zy betalen een paer Basaruken [1]) dat is so veel als een Duijt, dit is het profijt vande Capiteijn ende Schipper vande selfde Passo, ende des snachts hebben zy eenen Jonghen, die heeft sorghe een cleijn Klocxken te luyden dat op de poort ofte thoren staet, ende gaet dickwils ligghen, ende bint die koorde vande clepel aen zynen voet, ende also leyt hy altemets en bingelt ofte clept, tot een teecken dat hy wacht hout, welck is alle die wacht ende bewaernisse die daer op't gheheele Eylandt is. Dese Passos zijnder vijf, te weten, een aende Zuydt zyde van't Eyland, daermen naer't vaste landt, ende ooc naer't land van Salsette passeert, en is genaemt Benesterijn, wort althans gheheeten Passo de S. Iago, om dat die Parochie van daer S. Jacob ghenaemt is: Die Tebe de Passo [2]), is

HetEylandt ende de stadt Goa onsterck van Vesten en gheschut.

Ordonnantie hoe niemandt sonder verlof ende sonder een ghegeven teycken vertrecken noch wedercomen mach.

Practijcke waerby de wachters doen hooren datse goede wacht houden.

1) Port. „bazaruco", zeker van Indischen, maar nog onverklaarden oorsprong. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Budgrook.

2) „Tebe de Passo" is een dwaze drukfout voor „tweede Passo". De Lat. vertaling heeft behoorlijk: „secundus passus".

aende oost zyde van't Eylandt, alwaer men alleenlijck op't vaste landt passeert, en wordt genaemt Opasso seco, dat is so veel als die droogthe passagie: want op dese plaets is die Revier op zijn enghste ende ondiepste. Die derde Passo aende zuyd-zyde van't Eylandt, is by nae aen die stadt gheleghen, genaemt Opasso de Daugijn, ofte van Madre de Deus, tot hier toe streckt die muer, beginnende vande Passo de Benesterijn ofte S. Iago, ende voorts 'tgeheele Eylandt is sonder muer ofte schutsel; Van dese Passo recht teghen over vaertmen op een ander Eylandeken, het welcke respondeert met het vaste landt, alwaer noch een Passo staet, ghenoemt Opasso de Norwa. Die vijffste ofte leste Passo leyt vande stadt tot half weghen die Revier neerwaerts nae Bardes toe, dese is die stercste van allen, ende best versien: maer op die manier van alle d'ander, is ghenaemt Opasso de Pangijn; Van hier vaertmen naer Bardes, ende oock alle die Schuyten ende Schepen, die de Revier uyt ofte in varen, moeten hier aenleggen ende ghevisiteert worden; dit is alles wat hare wacht ende sterckte van't Eylandt is beroerende; Wat die Portugesen justitie [41b] ende ghebiet met haer ordinantien, so weerlijck als geestelijck zijn belanghende, is gelijck in Portugael; woonen inde stadt onder een, met die Indianen, Heydenen, Mooren, Joden, Armenien, Gusaratten, Banianen, Bramenes, ende alle Indiaensche natien ende volcken, die daer alle woonen ende handelen, een jeghelijck in zijn Wet ende gheloof, sonder datmender jemant dwinckt yet te doen teghens zijn wil, dan alleenlijck datse haer Ceremonien van dooden ende levende te branden, houwelijcken ende ander superstitien ende Duyvelsche inventien te doen, verboden zijn vande Bisschoppen in't openbaer noch in't Eyland, dan vrylijck toeghelaten op't vaste landt, ende heymelick in haer huysen, om te schouwen alle schandalen ende erghernisse die daer die nieu ghedoopte Christenen aen soude moghen nemen: maer wat die weretlijcke Justitie, handelingen ende goede burghelijcke Policie belanghende is, zijn alle met den ander die in't Eylandt woonen, dat Portugesche recht onderworpen; Desghelijcks die eens Christen ghedoopt is, ende dan in eenige fauten ofte Heydensche supersticien bevonden wert, is d'Inquisitie onderworpen, wie dat het zy, ofte van wat puncten ofte fauten dat het soude moghen wesen; Het Eylandt en heeft van sijn selven sonderlingen niet daer't hem met voeden kan, dan sommigh Vee ende ghebroyt van Hoenderen, Geyten, Duyven, etc. maer weynigh, uyt oorsake die woestheyt ende onbequaemheyt van't landt, dat al meest berghachtig, woest ende wilt, ende vol wildernissen is; Alle noodtdruft,

Verclaringhe der namen vande passagien tot ende van Goa.

Alle schepen ende schuyten moeten te Panguijn aen legghen om ghevisiteert te worden.

Allerley natien handelen op Goa sonder bedwang der concientie behalven onnatuerlijcke superstitien openbaer te pleghen.

Ghedoopte Christenen zijn aen der Portugesche religie ende Policye verbonden.

soo van Vee, Hoenderen, Vercken, Eyeren, Melc, ende dierghelijcke dingen comt al van Salsette, Bardes, maer het meeste van't vaste landt; Coren, Rijs, ende ander greynen, oock Olye ende alle ander nootsakelijcke waren comen van buyten die Revier in, als van Cambaja vander Noorder custe, ende die custe van Malabar ende ander wegen, als wy inde beschryvinghe vande Custe eensdeels verclaert hebben; Wijn diemen heet van Palmen, hebben zy ghenoech, ende soo veel datse ander plaetsen met gherieven; Hebben weynigh soet water, dan alleenlijck een Fonteijn, ghenaemt Banganijn, welcke staet een stuck weeghs ontrent een quartier mijls buyten de stadt, waer mede haer die gheheele stadt gherieft, dat die Slaven in potten halen, ende door die Stadt vercoopen, ende is seer goet om te drincken; 'twater om te koken, wassen ende te plassen, hebben putten ghemeenlijck in alle huysen; Het landt in hem selven is seer steenachtich ende droogh, ende is roodtachtige aerde, so datter zijn gheweest sommighe Italianen Alchimisten, die haer vermeten daer Coper ende Gout uyt te trecken, 'twelck den Coningh noch Viçorey niet toe laten willen, door vreese dat die faem ende die schat soude locken ende oorsaeck wesen, om van hare omligghende vyanden te meer overvallen te worden, door begheerte vande rijckdommen, waerom het ghelaten wort daer nae te soecken ende te graven. By dese naervolghende uytworpinghe machmen sien die gheleghentheyt van't Eylandt ende die stadt Goa, met alle hare Straten, Kercken ende plaetsen nae het leven afgheconterfeyt.

De principael lijftochten moeten tot Goa ghebrocht worden.

Palm-wijn overvloedigh tot Goa, maer geen soet waeter dan uyt een eenighe Fonteyn vry verre buyten de stadt.

Steenachtige ghegraven putten daer eenighe Italianen vermeten Coper ende Gout uyt te krygen, twelck haer om oorsake niet toe gelaten wort.

[42a]

Dat 29. Capittel.

Vande costuymen der Portugesen, ende die van haer gheprocreert zijn, ghenaemt Mestiços, ofte half geslacht, so van Goa, als van alle die Orientaelsche contreyen.

Die Portugesen in Indien zijn veel getrout met die ingheboren Vrouwen van't landt, ende die kinderen die daer van komen, worden ghenaemt Mestiços, dat is half gheslacht; Dese Mestiços zijn ghemeenlijck van coleur geelachtigh, niet jeghenstaende soo zijn onder haer veel Vroupersoonen die schoon ende fray gefatsoneert zijn. Die kinderen vande Portugesen, Mans ende Vrouwen in Indien gheboren, noemen zy Castisos [1]), welcke zijn in als by naest

De Portegesen trouwen Indische Vrouwen, ende sodanige kinderen worden Misticos geheeten.

1) Elders, voornamelijk in West-Indië Creolen geheeten, naar 't Spaansche „Criollo", waaruit Fransch „créole", enz. Voor „Castiço", Port. eigenlijk „krachtig; zuiver"; zie men *Hobson-Jobson*, s. v. Castees.

gelijck Portugesen, hoewel van coleur een weynigh onderscheyts: want trecken altoos op die geele couleur. Die Kinderen van dese Castisos zijn vaelder ende gheheel Mestisos, ende die Kinderen vande Mestisos zijn van couleur ende fatsoen gelijck die naturelen ofte Decanijns van't landt, so dat die afcomelingen vande Portugesen, Mans ende Vrouwen, ghecomen zijnde in't derde lit, schijnen naturele Indianen te wesen in couleur ende fatsoen; Haer neringhe ende daghelijcksche trafiquen zijn naer Bengala, Pegu, Malacca, Cambaja, China, ende alle weghen van Noorden ende Zuyden. Oock so wort binnen Goa ghehouden een dagelijcksche vergaderinghe, soo vande Burgeren, Inwoonders, als van alle natien van Indien, ende omligghende contreyen, ende is gelijck die vergaderinghe van t'Antwerpen op die Burse, doch is different: want alhier comen so wel Edeluyden ende ander persoonen, als Coopluyden; ende men heefter alle dingen veijl van alle coopmanschappen ende Indiaensche waren, so dat het by naest een merct ghelijck is; Dese vergaderinghe is alleenelick voor middagh, 'tgheheel jaer duer, behalven die Sondaghen ende Vier-daghen; beghint des smorghens te seven, ende duert tot 9. uren, overmidts die hitte vanden daghe, ende des nae-middaeghs niet. Op de principaelste straet vande stadt, genaemt die rechte straet, en wort gheheeten die Leylon [1]), welck is soo veel als den uytroep: want daer zijn sekere uytroepers vande stadt daer toe geordoneert, die alle dinghen veijl hebben ende uyt-roepen. Dese gaen altoos gheduerende den tijdt vande Leylon ofte uyt-roep behanghen vol allerhande Goude Ketenen, allerley costelijcke Juweelen, Cleynodien, Perlen, Ringhen, ende edel Ghesteenten; Desgelijcks hebben zy rondom haer loopen veelderley soorten ende natien van captiven, Mannen en Vrouwen, jonck ende oudt, diemen daer daghelijks vercoopt, ghelijck men bij ons die beesten, al waer een jegelijck zijn gadinghe mach kiesen naer zijn fantasie, elck op zynen prijs; Oock vintmen hier Arabische Peerden; allerhande speceryen ende drooghe Medicynen, welriekende Gommen, ende dierghelijcke materialen; schoone ende fraye Tapetten, ende duysent derley curieusheyt van Cambaja, Sunda, Bengala, China, &c. dwelck een verwonderingh om sien is, met welcke handelinghe haer veel gheneren, die alhier daghelijcks gaen coopen, ende op zijnen tijt weder

Beschryvinge der Landen daer de Misticos meest op handelen.

Namen der principael merckt strate in Goa, ende hoemen daer de Juweelen, etc. veyl draecht.

---

1) Port. „leilão", dat overgegaan is o. a. in 't Maleisch, Jav. „lelang", publieke verkooping, vendutie. De door Van Linschoten gebezigde uitdrukking „uytroep", ook voorkomende blz. 9, r, 17, was in zijn tijd gewoon voor vendutie; Kiliaan schrijft „wtroep" een bewijs dat toen ter tijd de *ui* nog als lange *u* werd uitgesproken.

Goënsi se quanta foro viden area pandat
Plana frequens tectis splendida dive o um?

Vt mercem hic properet gemmis auroque nitentem
Ille abducta procul vendere mancipia?

Congesta huc videas Ganges quę portat et Indus
Insulę et Eoo. maximæ in Oceano.
Hoogerb.

Fori Goensis tabernarum mercium et mer:
catorum illud frequentantium aperta ex:
plicatio per H Linschoten.

Claere opdoeninge vande merckt van Goa
met haer winckelen waren ẽn daegelickse
Coopluÿden door I. H. V. Linschoten.

vercoopen, ende so dickwils alser een sterf-huijs is, soo wert alle het goet hier gebracht ende verkocht tot een haver toe 1), met den- [24b] selfden uyt-roep, 't zy van wie dat het wil, al waert vanden persoon vanden Viçorey selve, ende wort daerom ghedaen om alle Weesen ende Weduwen goet recht ende Justitie te doen, ende dat het ten duersten vercocht mach werden, om datter alle man by mach comen om te mynen, in somma datter een grousaem veel goets verkocht wert, aleer een jaer ten eynde gaet: want daer veel volcks sterft, om die ongheregeltheyt van haer leven, ende de hitte van 't landt. Op dese manier vande vergaderinghe van Goa, werden ooc ghelijck gehouden in alle ander steden ende plecken van Indien, daer Portugesen woonen; Daer zijnder die haer gheneren (te weten, die getroude Portugesen) met hare Slaven ende Slavinnen, dieder sommighe thien ofte 12. ja 20. en 30. hebben: want costen weynigh t' onderhouwen. Dese Slaven gaen arbeyden om gelt voor diese van doen heeft; halen Fonteijn water, datse duer de stadt vercoopen; Die Slavinnen maken allerhande Conserven ende Confecturen vande Indiaensche fruyten; veel fray dinghen van Naywerck, Speldewerck ende Breywerck, ende alsdan seyndese die schoonste ende jonckste, fray opghetoyt ende toeghemaeckt die gheheele stadt duer, om 't selve te vercoopen, om datmen duer de begeerten ende frayigheyt vande Slavinnen, soude gheloct worden te coopen, 't welc meer gheschiet om 'tgerief ende ghebruijck vande Slavinnen te hebben, ende zijn wellust daer met te boeten, dan om de begeerten vande selfde Conserven, Confecturen ende Naywercken: want sulcks nimmermeer weygheren,en hare daghelijcksche neringhe af maken, ende met de winst die de Slaven ende Slavinnen also daghelijcks thuijs brenghen, moghen haer Heeren haer ruymelijck onderhouwen; Daer zijn ander die hanteren veel met wisselen, die munten op zynen tijdt op te coopen, ende alst pas gheeft weder te vercoopen, te weten: Coopen die Realen van achten 2), als die Schepen van Portugael comen, en kryghen die dan tot 12. ten hondert; Dese verwarense tot de maent van April, welck is den tijt dat die Schepen naer China varen, alsdan worden die Realen van achten ghesocht om derwaerts te voeren, en gelden ghemeenlick tot 25. ende 30. ten hondert, ende nemen dan weder inde plaets een gelt dat op die tijt van Ormus gebracht wert,

Verhael der verscheyde Coopmanschappen, ende hoe die met goede ordinantien openbaer verkoft werden.

Veel Portegesen generen haer met Slaven, die zy aen andere verhueren te arbeyden.

Slavinnen maken ende vercoopen fray handwercken, ende verwilligen byslapen ten profyte der Portugesen.

Opwisselinge der gelt specien geeft groot profijt den Portugesen.

---

1) Deze onbegrijpelijke zegswijze wordt in de Lat. vertaling weêrgegeven met „nulla discretione".

2) Vgl. boven, blz. 9 noot 1.

ghenaemt Larrijns [1]), dat uyt Persien comt, 'twelck zy krijghen tot 8. ende 10. ten hondert, welck zy weder bewaren tot dat die Schepen van Portugael comen in September, diese betalen tot 20. ende 25. ten hondert in wisselinghe van Realen van achten, als gheseyt is. Men moet dese Larynen hebben om naer Cochin die Peper en ander waren te coopen, want daer het beste ende profytelijckste geldt is; daer zijn noch ander munten genaemt Pagodes [2]), Venetianers, ende Santhones, zijnde van Goudt, diese al op de selfde manieren coopen ende vercoopen, so datter veele zijn die anders gheen handel en doen, ende rijck daer met werden, principalijck die een goede hooftsomme heeft; dese wissel gheschiedt ghemeenlijck vande gheestelijckheydt, die zy onder den duijm door andere doen beschicken, sonder letsel ofte hindernisse; Nu zijnder sommige die leven op haer renten, welcke zy hebben vanden Palmboomen daer die Indiaensche Noten (Cocus gheheeten) aen wassen, van welcke zy seer wel connen leven ende goet onderhout hebben, want dit die princepaelste neeringhe is van 't land; daer zijnder die daghelijks crygen vrygelt [43a] van elcken Boom een halve Pardau ofte meer, dat is soo veel als een Karolus gulden; men vinter die drie ofte vier hondert en de meer boomen hebben op een erf, diese aende Canarijns verpachten, gelijckmen by ons die Beemden, Weyden ende Velden doet. Die Portugeesen en Mestisen en wercken in Indien niet, ofte seer selden, dan leven al meest op die manier verhaelt, doch zijnder wel sommighe ambachtslieden, als Hoedemakers, Schoenmakers, Saelmakers, ende Cuypers: maer hebben al meest hare slaven die inde winckels wercken; ende die meesters in haer gaen lancks die straten ende dienste, houden haer so mangnifijck als die beste; den minsten is daer soo goet alsden meesten; den ghemeenen man als den Adel ende rijcken, sonder eenighe onderscheydt in haer conversatie, courtosie, ende ghemeenschap; alle ander ambachten ende handwercken zijn al meest Indiaensche Heydenen, ende ghedoopte Christenen van't landt. Niemandt en gheniet die Burgerschap, Previlegien, ende Liberteyten vande stadt, dan dieder ghetrout is, ende residentie hout; daer zijn onder haer maer twee staten, oft soorten van volck, te weten: die getrouden, ende soldaten, want alle die eenloopende ghesellen die

Portugesen leven mede op Rente ofte incomste van hare Indische Palm-boomen, etc.

Verscheyde hand-wercken der Slaven, ten dienste der Portugesen, ende vande ghelijcke ghemeensaemheyt der lieden.

Niemant van aldaer ghetroude ende residerende moghen borgersvryheden ghenieten, ende

1) Reeds vermeld blz. 31.

2) Een Indische goudmunt, voor welker waarde en verschillende etymologieën men raadplege *Hobson-Jobson*, s. v. Pagoda, c. Voor de munt „Venetianer", anders genaamd Ital. „zecchino", Fransch „sequin", zie *Hobson-Jobson*, s. v. Chick, b. „Santon" is een Turksche munt.

niet getrout en zijn, worden genoemt soldaten, welcke den eerlijcsten naem is diemen mach hebben; niet dat die soldaten eenighe obligatie hebben, ofte onder tgheweldt ofte ghebiedt van eenigh Vendel ofte regiment zijn, welc in gants Indien niet gheuseert wert: dan soo haest als die Portugesen in Indien uyt Portugal comen, gaet een yegelick zijnen wech waert hem goet dunckt, hoe wel datse alle in Portugal opgheschreven ende in een register getekent worden, dat jaerlijcks met die selfde Schepen naer Indien gesonden wordt, ende gheschiet op dese manier, alle die persoonen werden aengeschreven, elck met haer namen ende toenamen, met die soldye soo zy van den Coningh ghenieten; daer zijnder sommige die hebben den tytel van Fidalgo da caza del Rey nosso Senhor, dat is eelman van des Coninghs huijs, welcke is die eerlijckste tytel; daer zijn ander genaemt Mosos[1]) Fidalgos, dat is oock een eerlijcke tytel, ende zijn int gemeen edelmans kinderen, ofte deur gunste vanden Coningh daer met verheven; nu zijnder noch die ghenoemt werden Cavalheiro Fidalgo, dat is so veel niet als d'ander twee, dit is ooc een verheven tytel, ende is een tytel van Ridderschap, die door eenige feyten Ridder gheslagen zijn, om een cleyne sake geryvense malcanderen daer met, want waer datse eens eenen tocht doen ofte van verre sien, terstont latenser van een Capiteyn ofte ander eelman Ridder slaen, waer op zy haer dan dapper beroemen, ende is so ghemeen datter datter nau een Cocks jonghen ende Putger en is, oft hy heeft den slagh van 't Ridderschap ontfangen. Nu zijnder noch diemen noemt, Mosos da camara, do Numero, e do serviço, dat is des Coninghs dienaers van sijn camer, sommighe zijn van 't getal, ende ander vanden dienste, dit is den eersten tytel ofte graet van eere, waer mede men alsdan met verdiensten op meerder climt, ende die bouen-ghenoemde metter tijdt ende versoeck vercrijght, waer op haer die Portugesen meer beroemen, dan op alle den rijckdom vande werelt; noch zijnder die ghenaemt worden Escuderos Fidalgos, dat is Schiltknecht, is ooc een graet van eere, d'
[43b] ander werden opgeschreven voor Homes overados[2]), dat zijn mans met eeren; ende die slechtste ende minste sonder tytel met allen, worden op gheschreven voor slecht[3]) Soldaet, welck is het gemeen ende rapiamus[4]) volck, dese worden een yeghelijck betaelt haer sa-

Vande twee staten der lieden.

Vande inschryvinghe der passegiers op Indien, ende van de vryheyt die zy niet te min hebben als zy in Indien comen.

Vande tytelen ende eere die de passegiers verwerven door haer ghedane reyse.

De Portugesche passegiers beroemen haer meer van haer verworven tytel ende eer, dan van haer verworven rijckdom.

1) Port. „moço", jonkman.

2) Juister: homems honrados."

3) D. i. eenvoudig soldaat.

4) Bij Kiliaan: „*Rapiaemus.* Miscellanea" en „*Raepiamus.* Farrago, diversum rerum commistio." Thans zeggen wij „rapaille", reeds Kiliaan bekend als *raepalie*; Popellus: sordes et faex urbis.

larijs conform haer tytelen; dese mogen een yegelijck in zijn qualiteit ende graet (door lange diensten ofte vrome feyten[1]), maer meest met gunste) hare tytels verhooghen, want naer hare tytels worden hare diensten gheloont; die Portugesen nu aldus opgheschreven wesende, die naer Indien sullen varen, wort het register vande selfde (in Indien comende) bewaert in handen van eenen Officier vanden Coningh daer toe gheordineert, die oock alle drie jaren verandert wert, als alle ander, dese wert ghenaemt schryver van 't Matricola[2]) generael, ende heeft noch ander 3. ofte 4. onder-schryvers, die alle dingen schryven naer zijn bevel. Als nu in Indien die Somer aen comt ende noodigh is eenighe armada uyt te senden om eenighe tocht te doen, ofte die custe te gaen bewaren, om die coop-vaerders ende trafficantes (die ghaen en comen) te convoyeren ende te beschermen, ende te beletten die Malabaren, hare vyanden, datse niet uyt en comen om eenighe schaden te doen, gelijckse evenwel jaerlijcks doen, soo wert dan jeghens September (de Somer beginnende) den Trommel gheslaghen, wie den Coningh wil dienen op die armade te water, dat hy come op die Matricola, generael gheldt ontfangen, ende alsdan wert vande Viçorcy verordineert een opperste Capiteijn, ende ander onder Capiteynen, op elcke Fuste ende Galeye, so dat op die Galeyen byde hondert mannen gheset werden, op die Fusten byde dertich, luttel min ofte meer; dese werden alle betaelt op die Matricola, na hare tytels, elcke naer dat hy uyt Portugal gheregistreert comt, ende dese betalinghe gheschiet by quartels, elcke quartel is drie maenden, te weten: den slechten Soldaet, seven Pardauwen Xeraffijns 3) ghenaemt, elck Pardau drie Testoenen Portugalsche munte, ende een eerlijck man negen Pardauwen, die Moso da camera elf Pardauwen, ende alsoo naer advenant, ende alsdan boven dien gaen die Capiteynen de Soldaten bidden ende smeeken, ende buyten hare besoldinge ende salarijs vanden Coningh noch yet geven uyt haer eyghen buers, want een yegelijck soeckt die beste Soldaten te hebben, ende coopen veel dingen van victualie ende provande op haer eyghen costen, om die Soldaten te vrient te hebben ende wel te tracteren; ende eeten inde Fusten ofte Galeyen, altesamen aen een tafel, ende die Capiteyn tracteert altoos de Soldaten met grooter beleeftheyt, ende courtosye, anders en soudense op hem

Het Register der opgheschreven Portugesen wert in Indien bewaert.

Custuyme ende Trommel-slach om oorloghsvolck te water tot convoy ende andere oorsaken in Indien.

Tytel ende Soldye der Soldaten.

---

1) D. i. moedige daden.

2) Van 't Lat. „matricula", register.

3) Port. vervorming van Arab. „sjarīfī" of „asj'rafī", een Dīnār of 300 Reis. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Xerafine, Xerafim.

niet veel passen, noch onderdanigh wesen, ende die armade uyt wesende loopt altoos lancks die custe gints en weer, en somtijds in eenighe hauenen tot die maent April; in 't leste van dien comense weder in Goa verwinteren ende opliggen [1]) ende alsdan is die obligatie vande Soldaten uyt, ende een yegelijck loopt zijns weeghs, sonder yet meer onderhoudinghe te hebben van sConinghs weghen, ende alsdan soo passeert den Viçorey een certificatie voor den oppersten Capiteijn vande selfde armade, waerinne hy ghetuijght hoe dat alsulcken Capiteijn deur zijn bevel in des Coninghs naem heeft uyt geweest in zijnen dienste soo veel maenden, bevrydende die custe [44a] ende Zee [2]); ende eenige feyten gedaen hebbende stater breedt in, ende hoe dat hy op zijn eyghen borse ende costen heeft veel gedespendeert, tot dienste van zijn majesteijt, volghens die Capiteijn generael, door auctoriteyt vande selfde certificatie passeert voort alle ander Capiteynen ende Soldaten, elck een besonder certificatie naer die selfde forme ende inhoudt, desgelijcks zijnder sommighe edelluyden, die des Winters tafel houden voor alle Soldaten die daer willen comen eeten, waervan zy insgelijcken certificatie trecken, ende van alle watse connen versieren [3]), welcke certificatie zy vergaren thien twaelf oft twintich, ende gaen daer mede met oorlof vanden Viçorey naer Portugael, eysschende daer mede recompense van haren diensten, naer uytwysen haerder certificatie, hier by moeten dese brenghen een certificatie vande schryver vande Matricola generael, vande tijdt haerder residentie in Indien, ende hoe dat haer noyt eenighe clausula van rybalderye op haer tytel ghestelt is, desghelijcks van alle officiers, rekenmeesters, vande munitie ende wapenen ter Oorloghe dienende, victualye ende dierghelijcke, de welcke dickwijls de Capiteynen ende Soldaten, ende daer van yet schuldich blyven ofte quade rekeninge geven, waer van terstont aentekeninghe ghestelt wert, op den tytel van alsulcken persoon die verbroocken heeft, van welcke Officiers altemael moeten certificatie hebben, als datse geen clausulen van eenighe schaden aenden Coningh hebben; met dese certificatie gaense naer Portugael en hebben al eenigh offitie op die memorie om te eysschen, naer dat haer qualiteijt ende dienste ghegunt sal worden; hebbense jemand int Hof die voor haer spreeckt, ende

Den Winter begint ontrent April, ende dan werden de Soldaten ontslaghen van haren dienst.

Costuyme der afghedancte Capiteijns ende Soldaten.

Maniere der Paspoorten voor den Soldaten als zy weder na Portugael willen.

1) Z. v. a. opgelegd worden, aan land liggen. In de Lat. vertaling: „subducentur", Vgl. wat omtrent de schepen in den regentijd gezegd wordt in Cap. 34.

2) Z. v. a. behoedende, beveiligende.

3) In onze oudere taal heeft „versieren" de beteekenis van „verzinnen, uitdenken, bedenken", soms met ongunstige bijgedachte. Hier zal bedoeld zijn „van alles wat zij maar kunnen bedenken".

Door gunst ten Hove in Portugael comen trouwe Indische soldaten tot goede officien.

met brenghen om die handen te smeeren, alsdan werden haer die offitien ghegeuen, voor drie jaren, als Capiteynen, Factoryen, Schryverschappen, Rechters, etc. en alle offitien ende ampten van Indien: maer moetense selver gaen bedienen; sommige crygense ooc wel met faveur om die te transporteeren, vercoopen, ofte met hare dochters in houwelijck te geven, ende alsdan wert die patente van sulcken offitie in sConinghs cansellerye gheregistreert, ende in Indien gesonden, ende moet dan vande Viçorey geconformeert werden; Dese offitien worden altoos gegunt in vagante [1]) van die voor hem gheprovideert zijn, ende alsdan besietmen het register, hoe veel datter voor hem zijn, als die haren tijdt om is, ofte by avonteuren sterven eer haren tijdt comt, alst dick gheschiet ofte absent zijn, soo wert altoos gheprovideert die de naeste volght, ende byderhand is, welcke is op 't cortste die ordinantie ende maniere van haer regieringe, ende oorloghs handel belangende; Die ander regieringhe vande rechten ende Justitie is als in Portugael, by dit naervolghende conterfeijtsel machmen sien die rechte straet van Goa, met hare dagelijcksche handel ende vergaderinghe, diese Leylon noemen, alles naer 't leven afghebeeldt.

Meerder verhael vande officien der ghetrouwe Portugesen.

Dat 30. Capittel.

Vande Portugesen ende Mestisen haer huijshouden, courtosyen, trouwen, ende ander ghebruijcken en manieren van Indien.

De Portugesen houden veel Slaven ende Slavinnen om profyten.

De Portugesen, Mestisen, ende Christenen houden eerlijck ende seer magnifijck huijs; hebben gemeenlijck (als gheseyt is) vijf, zes, thien, twintich, sommighe meer ofte min slaven ende slavin- [44b]
nen tot haren dienste, een jegelijck naer zijnen staet ende qualiteijt, te weten: wat die getrouden aengaet, ende zijn in alle haer dinghen in huijs seer reijnlijcken ende suyver, principalijc in haer lywaet; want hebben alle daghen hare schoone hemden ende ander gewaet datse aent lijf dragen, so wel mans als vrouwen, tot die slavinnen toe, overmits de hitte van 't land; Die Portugesen worden alle int ghemeen gedient met grooter grauiteijt, sonder eenigh onderscheijdt tusschen den eedelen ofte ghemeene Burgeren ende Soldaten; ende in haer gaen, conversatie, ende courtosye alle onder malcanderen op een manier; gaende langhs der straten seer lancsaem, ende met

Nettigheyt der Portugesen ende der Slaven.

---

1) „Vagante" kan kwalijk iets anders wezen dan een afleiding van Port. „vagar" bijvorm van „vacar", vaceeren. De bedoeling is dan „bij vacatie, wanneer de plaats van den voorgaande op de lijst openvalt." De Lat. vertaling is hier zeer vrij: „ut is cui ante tale aliquid datum sit prior quoque jure habeatur."

grooter hooghmoedigheyt en opgheblasenheydt, met een slave die haer eenen grooten hoet ofte heuvel[1]) voor ende over 'thooft draeght, om te beschutten de Son ofte reghen datse hem niet en raeckt; oock gemeenlijck inden tijt van regen, hebbense eenen jonghen achter haer die een scharlaken ofte anderen langen mantel naer draecht, om alst regent die Heeren om te doen; ende wesende voor den middagh, draecht den jongen altoos een leeren ofte fluweelen kussentgien naer, om inde kerck Mis hoorende, daer op te knielen; laten haer oock meestendeel het rapier van een slaef ofte jonghen naer draghen, om haer niet te swaer te vallen int gaen, ende haer graviteijt te beletten; Wanneerse malcanderen tegen comen, een groot stuck eerse genaken, beginnen met eenen grooten Besolas Manos het lijf te buygen, ende die voet uyt te steken, malcanderen te groeten met die Bonet ofte hoet tot by naer die eerde toe; desghelijcks inde Kerke comende hebben hare stoelen alle ghereet, die haer slaven haer te vooren bereyt hebben, ende in comende staen alle die daer ontrent zijn overendt, ende met die selue buyginghe doen hem een groote reverentie; ende soo 't geschiede dat jemandt eenige courtosye doende was als die manier daer is, ende den gheenen die 't gedaen wort daer weynigh op paste, ende hem desghelijcks niet en dede, souden alleen om die oorsake hem vervolgen ende doen zijn huijt aen stucken slaen, seggende: dat hy hem mispresen heeft, 't welcke haer om gheenen waerom te lyden en staet, want soude die grootste schande vande werelt wesen, soo zy dat niet en wreecken, ende als zy haer willen wreken van yemant die haer eenighe onbeleeftheyt ghetoont heeft, ofte eenighe ander oorsake, waer van dat het soude mogen wesen, so vergaderen zy thien ofte twelf haerder vrienden, bekenden, ofte speelghenooten, ende nemen den geenen waer daer zy 't op gemunt hebben ende slaen hem soo langhe datse hem voor doot ofte weynigh min laten liggen, ofte doen hem alsoo deurstrijcken[2]) door haer slaven; ende dit hou-

Practijcke der Portegesen om den regen ende Sonne op straet te keeren.

De Portugesen laten haer altijt een kussen over straet na draghen.

Verclaringhe hoe haer de Portugesen laten dienen.

De Portugesen wreken haer eyghen eergierigheyt.

1) Zeer zonderling is het dat met „heuvel" of „hoed" bedoeld is een zonnescherm. Eenigszins begrijpelijk wordt dit, wanneer men op een bij den oorspronkelijken tekst behoorende plaat een Port. heerschap afgebeeld ziet met een zonnescherm, door een bediende hem boven 't hoofd gehouden, en boven den zonnescherm 't opschrift „sombreiro". Ook bij G. da Orta, II, 374, komt „sombreiro" voor in de beteekenis van zonnescherm, waarvan hij als Indisch equivalent opgeeft „chatri", d. i. Skr. „chattra", zonnescherm. Nu is de gewone beteekenis van „sombreiro", „hoed", en dit verklaart hoe V. L. aan de weinig passende vertolking met „hoed" gekomen is. „Heuvel" is aan Kiliaan onbekend. Het zal wel een bijvorm van of fout voor „keuvel" zijn, dat wel een hoofdbedekking, maar toch geen zonnescherm aanduidt. De Lat. vertaling heeft „umbella".

2) Uit het verband is op te maken dat met „deurstrijcken" bedoeld „afranselen".

Onbermhertighe straffe der eergierigheyt.

dense voor een groote eere ende vromicheydt 1), datse haer so weten te wreken, waer van zy haer wel dorven openbaerlijck beroemen; ende alsse hem niet en begeeren te dooden, doense hem wel dapper een dichte ende warme huijt cloppen, met een dick riet, ghelijck een mans been, diemen noemt Bambus, soo dat hy daer met voor acht ende meer daghen ghenoech heeft, ja latense dickwils alsoo voor doot liggen, 'twelcke hare dagelijcse neringhe ende ghebruyck is, sonder dat daer yet meer wert naer ghetaelt noch om ghesien; Ooc gebruijcken zy lange sackskens met sant ghevult, waermede zy malcanderen die lendenen in morselen slaen, ende gants lam ende ghebroken leden maken; Als jemandt een ander in zijn huijs gaet visiteren ofte besoec- [45a] ken, al ist schoon dat den ghevisiteerden een vande principaelste eeldom is, ende die visiteerder een slecht Soldaet ofte ander quidam, so is de usantie dat den gevisiteerden compt beneden aende deure met die Bonet inde hant, met een groote beleeftheyt ende eerbiedinge, ontfangt den geenen die hem comt besoecken, ende gheleijt hem also voorheen tot op die Zale ofte camer van zijn huijs daer hy hem spreecken wil, ende presenteert hem eenen leynstoel om te sitten, aleer hy seluer gaet sitten, ende alsdan vraecht hy hem wat zijn begheerte is, ende hare reden voleyndt hebbende, gaet hem weder geleyen tot aen die duere, met die selfde courtosye ende eerbiedinge met een Besolas Manos achter aen; ende soo't sake waer dat hy soo niet en dede, ende hem int sitten presenteerden eenen cleynen stoel sonder leyn, te weten: minder ofte verachter als die hy voor zijn selven neemt, souden hem die visiteerder qualick te vreden houden ende voor een groote verachtinghe, ende soecken alle middelen om dese injurie op den selfden te wreken; Wanneer zy hare bruyloften houwen ende trouwen, het zy wie dat het mach wesen, die eenich vermoghen heeft, niemant uytghesondert, soo vergaren alle die vrienden, gebueren, ende bekende te peert; die geen peerden en hebben, maken dat zyse leenen; zijn seer costelijck toebereijdt tot vijftigh ofte hondert toe, meer ofte min, naer dat die persoon is, ende ryden soo altesamen in goeder ordinantie naer die kercke, met hare dienaren, ende hoeden voor de Son; die vrienden ende gheleyders voor aen, ende int laetste ghelidt comt den Bruygom tusschen twee, die zy ghevaders noemen, ende daer naer volght die Bruyt die ghedra-

Langhe sacxcens vol Sant ghevult voor slaende kluppels gebruijct.

Manieren vande visiteringhe der huysen.

Noch vande eergierigheyt der Portugesen.

---

beteekent. Kiliaan kent het woord niet in dezen zin; in de Lat. vertaling ontbreekt de geheele zinsnede.

1) D. i. manhaftigheid.

ghen wert tusschen twee Commeres [1]), alle drie elc in haer Pallamkijn, wel ende op't alder costelijckste toegemaeckt, ende daer naer volgen die slauen ende slavinnen die achter aen loopen gelijck die jaght-honden, ende aldus aende Kercke comende, ende ghetroudt zijnde, nae die usantien ende ceremonien van die Roomsche Kercke, werden weder inde selfde ordinantie naer huijs ghebracht, ende by huijs comende, liggen die ghebueren ende naeste vrienden inde vensters op rijcke Indiaensche Tapetten, ende begieten die Bruydt ende Bruygom int voorby passeren met rooswater, ende ander welriekende gedistileerde wateren, ende met Roosen, Suijcker-erten ende confecturen ofte Koren, ende hebben int ghemeen die yet wat vande staet is, hare slaven die op die Schalmeyen en Trompetten een lieflijcke melodye maken, dat een lust om hooren is; ende by't huijs comende daerse woonen soo nemen die Bruijt ende Bruygom met een nyghen ende buyghen ende groote reverentie oorlof van al die haer gheacompangieert hebben, die alle rontom te peerde staen byde deur, ende soo gaen die Bruijt, Bruydegom ende die Comeres boven inde venster sitten met grooter graviteyt, ende dan beginnen die haer gheleijt hebben tot de getroude eere, een voor een, eenen loop ofte run te doen, beginnende die gevaders ofte Comperos aldereerst, ende daer naer die anderen also vervolghende, tot twee ofte drie malen toe, ende dit altoos met een gheduerighe musijcke van Schalmeyen diese in Indien seer gemeen hebben, want die van eenigh vermoghen is, heefter altoos van hem selven in huijs; dit volendt wesende, passeren alle voorby't venster daer de Bruijdt ende Bruy-
[45b] gom sitten, met een reverentie ende gaen deur, behalven die ghevader ofte Comperos, die gaen boven byde Bruijdt ende Bruygom haer gheluck biedende, dan werden sommige confectueren ende Masapeynen voorgedient, om eens water op te drincken, ende naer sommighe courtoysie diese de nieu ghehouden toe wenschen, gaen wech, ende blyven alleenlijck drie ofte vier vande naeste vrienden, alwaer een maeltijt bereijdt is, weynigh van spyse: maer costelijck, de welcke zy metten lichten overslaen, met weynigh remoer, ende springen daer naer terstondt mette Bruijdt te bedde, sonder eenige ander ceremonien ofte oncosten, waermede die Bruyloft volendt ende uyt is. 'Tgheschiet dickwils wel datse al met malcanderen te bedt zijn een paer uren voor der Sonnen onderganck, want en hebben die pacientie niet so langhe te beyden, als in dese landen; Wanneermen

Heerlijcke vercieringhen der Bruyloften met Paertvolck.

Costelijcke Banckettten ende ghespel etc. tot vercieringhe der Bruyloften.

Courtosie ende vereeringhen der Bruijt als oock van Bruijts gastmael, etc.

---

1) Dit is een Fransche, niet een Port. vorm. Ook het eenige regels verder volgende comperos" is Fransch met een Port. uitgang. Het Port. woord is „compadre".

Manieren der kinderdoopinghen.

een kint sal doopen, wort op die selfde manier gheleijdt naer der Kercke met peerden, ende op't leste ghelidt comt die Peter alleen, ende daer naer volghende twee knechts te voet, den eenen met een groot Silvere ofte vergulde Becken vol broots gebacken ghelijck krakelinghen, diemen in Portugal Rosquilhos 1) noemt, ende int midden een groote Wasse keerse, vergult ende fray toegemaeckt, ende met sommige Goude ofte Silvere penningen doorsteken, tot een offer voor die Pastoor die 't kint doopen sal, ende voorts bedeckt ende bestroyt met Roosen; den anderen draeght een groot ende verheven silveren ofte vergulden Soudtvat inde een handt, ende een Lampet van't selfde stof inde ander hand, elc met rijcke ende costelijcke dwalen ofte handtdoecken op die schouderen hangen; daer naer volghen twee Palamkijns, inde eene sidt die Comere, ende inde ander die Vroedvrouwe met het kint, bedeckt met een costelijck cleedt ofte mantelken die daer expresselijck toe gemaeckt werden, ende also die ceremonien vande doop inde Kercke voleynt wesende, wort weder nae huijs gebraght met die selfde ordinantie; ende 'thuijs comende, hebben die selfde manier van Musijck van Schalmeyen, runnen, ende loopen met die peerden voorby't venster daer die Comere sit, met die selfde ceremonien als boven vande Bruyloft; Dit is die maniere, usantien, ende ghebruijcke vande ghetroude, ende die gene die huijs ende familie hebben: Maer wat die Soldaten, dat ongetrouden zijn is belangende, varen des Somers op de Armado te water; ende inde steden ende op't land wesende, houden haer alle int gemeen seer mangnifijck, ende gaen alle met grooter graviteijt lancks der straten, wel ghetracteert met haer slaven ofte gehuerden, die haer den hoet voor de Son ofte regen naer ende over 'thooft dragen: want men vint vande Indianen die haer daer toe verhueren, voor den gheheelen dagh voor 25. Basarucos, dat is soo veel als twee stuyvers ofte een stooter, voor de gene die gheen Slaven en hebben, ofte daer toe niet en willen gebruijcken. Die Soldaten houden int gemeen met haer thien of twaelven huijs, alwaer zy onder haer hebben een slaef ofte gehuert Indiaen ofte twee die haer dienen, ende die hemden ende cleederen wassen, ende hebben een stoel vier ofte vijf met een tafel, ende elck een bedt; haren cost is Rijs in water ghesoden met wat ghesouten visch ofte ander toesausen van cleijn valeur, sonder

Vergulde Wasse keerse op kinderdoopinghe, ende ander Ceremonien.

Ghewoonte der ongehoude Soldaten.

Indianen verhueren haer om den Portugesen Soldaten op straet en in huysen te dienen.

1) Dit woord ontbreekt in de ons toegankelijke Port. woordenboeken. Het lijkt een verkleinvorm te wezen van „rosca", dat „schroef; een kringvormig gebak" beteekent. Spaansch „rosca" is „schroef; een langwerpig voorwerp met een leege ruimte in 't midden; kronkeling van een slang."

broodt, ende claer Fonteijn-water tot haren dranck, waermede zy
[46a] wel te vreden zijn; wat haer cleedinghe aengaet, hebben onder haer allen altemets een goet habijt ofte twee van Zijde ghelijckt daer 'tghebruijck is, ende als d'een uytgaet blyven d'ander in huijs sitten, want in huijs en heeftmen gheen cleederen van doen, ende sitten alle het zy wie dat het ooc is, alleenlijck int hemdt ende lynen bocxsen aen, ende voorts bloot door die groote hitte, want al gaetmen twintichmael op eenen dach uyt, soo salmen hem soo veel mael cleeden, ende elcken mael weder ontcleeden alsomen 'thuijs comt; Sommige Soldaten hebben eenighe Edelmannen ofte Capiteynen, die haer altemets wat gelts by leggen om haer te cleeden, om datse wederom alst tijt is bereijt soude wesen met haer te gaen inde armada des Somers, ende ooc om haer te vrient te hebben, by nacht ende ander tyden, haer te geleyden ofte haer te helpen wreken alsser eenighe injurie ofte leet gheschiet is, ghelijck verhaelt is, want die in Indien die meeste Soldaten te vrient heeft is de meeste ontsien ende bevreest; in somma datse haer op dese manier altesamen eerlijck onderhouden sonder onderscheyt daer aen te sien vande beste van't landt; Veel ende meest hebben hare principale assistentie ende onderhoudt vande getroude vrouwen vande ander Portugesen ende Mestisen, ende oock Indiaensche Christenen, die altoos goede uytreijckinghe ende handtgiften doen, om hare boose begeerten ende onkuijsheyt te versaden, 'twelck zy int heymelijck genoegh weten by te brengen; daer zijnder ooc die haer generen die eenige faveur van vrienden hebben, met hier ende daer te trecken, met eenighe traffijcke ende handelinge van coopmanschappen, welckmen Chatijns [1]) noemt, dese verworpen 'toffitie van soldaetschap inde armades te varen ende den Coningh te dienen, want als gheseijt is, daer niemant toe ghedwonghen wert, al comense int register van Portugael; niet jeghenstaende behouden evenwel den naem van Soldaet so langhe alsse eenloopent ende niet ghetrout en zijn; die Soldaten begeuen haer hedensdaeghs meer tot Chatijnen ende coophandel te dryven, dan om den Coningh te dienen in zijn armeyen, oorsake dat die Capiteynen ende edelluyden beginnen te verslappen die Soldaten goet te doen, voor datse in voorighe tyden pleghen te doen [2]) Desghe-

Ghewoonlijcke spyse ende habyen der Soldaten.

Binnenshuys gaetmen int hemt maer uytgaende trecktmen clederen aen.

De Capiteyns ghebruijcken middelen om den Soldaten te vrient te houden.

Van hoererye der ghehoude Vrouwen.

Soldaten begheven haer wel tot coophandelingen.

1) Dit woord is een Port. wijziging van Malayālam" „chetti", Tamîl „s'etti", lid van den koopmansstand. Bij Hollandsche schrijvers, zooals Rogerius „sitty", Valentijn „sitti". Het is oorspronkelijk Sanskrit „çresthī" (stam „çresthin"), gildemeester, voornaam koopman.

2) Deze zinsnede is niet in orde. Er moest staan: „minder dan ze in voorighe tyden plachten te doen." De Engelsche vertaling heeft: „in doing good unto them, as in times past".

lijcks soecken alle meest haer tot rusten ende wellusten te begeven,

Cleijn onderhout ende quade betalinghe is de oorsake dat de Soldaten haer tot coophandel begheven.

waer om haer so zy'r connen te weech brenghen liever tot handelinge begheven van d'een plaets op d'ander te trecken, ende te trouwen ende neder te slaen, eensdeels dat die diensten weinigh betaelt worden aende slechte Soldaten, om dat wanneerse al hebben thien ofte twintich certificatie van haren tijt ende diensten gedaen, so en hebbense die macht niet om die reijs nae Portugael te doen, ende eenige presenten met te nemen, om aldaer te schencken, want sonder dat, zy niet veel gehoort noch gesien en zijn, ende oock alse al schoon eenigh offitie ofte ampt naer hare qualiteijt vercreghen hebben, soo loopt het so langh aen al eer den tijt comt dat zyse moghen bedienen, datter soo veel naer een offitie ofte ampt staen, ende d'een naer d'ander ghepro-

De onwilligheyt der Soldaten is oorsaeck dat nu weynigh landen geconquesteert werden.

videert wert, dat dickwils den tijt met het leven voleyndt, al eer den dach verschijnt dat zy een beurt cryghen; ten anderen die verdigheyt vande wech ende perijckel vande langduerighe Zee-vaert doet menigh in Indien blyven, ende hem aldaer te gheneren, soo hem dat beste eerst voorder handt comt; Om alle dese oorsaken en wert al- [46b]
tans in Indien die oorloghe soo vierigh niet gedreven noch nieuwe landen gheconquesteert ende ontdeckt, alst wel inden eersten geschieden, die doen alleenlijck streden om prijs ende eere te verwerven, ende goede fame na te laten : maer nu ter tijt zijnse al om rapen uyt, so wel die Viçoreys, regierders, als alle d' ander, ja tot die Geestelickheyt toe en wordt weynigh gepast op 't gemeene landts wel-

Eygen-baet is oorsaeck van faemsoeckinghe in sConings diensten te vergeten.

vaert ende des Coninghs dienst, dan alleenlijck hare particulaire jnteressen, ende maken hare rekeninghe dat zy daer maer drie jaren elck in haer ampt zijn, waerom expresselijck segghen: niet te willen verbeteren dat andere voor haer niet gedaen en hebben, laet sorghen die naer comen, want die Coningh haer sulcke ampten ghegeven heeft, om haer diensten te betalen, en niet om 'tlandts profijt te voorderen, daerom en werter tegenwoordigh in Indien niet meer ge-

Verslappinge des ghetrouwen dienst doet haest weder verliesen dat ghewonnen is.

wonnen noch ontdect : maer eer verliesense altemets hier en daer een plaets, hebben genoegh te doen datse behouden en beschermen datse besitten ende van lange jaren in haer gewelt hebben, ende datse die custe ende Zeevaert schoon houden, hoe wel datter menigh Coopman moet het zijn verliesen, aleer een jaer ten eynde gaet, door de onveylighheydt vande Zee, ende onachtsaemheydt vande Portugesen ende hare regieringhe, ende is te beduchten dat het alle daeghs sal verargeren, alsmen openbaerlijck mach speuren daer op lettende waermede ghenoegh verhaelt zijn de manieren der Indische Portugesen, ende hare usantien van oorloghe die zy al te water plegen,

want te lande canmen niet reysen, overmits die verscheyde Coninghrijcken ende natien van volcken die onder malcanderen altoos oneens zijn, ende sommighe vrienden ende ander vyanden vande Portugesen: want die Portugesen hebben alleenlijc sommige plaetsen, steden en Fortressen met haer havens op die Zee-kant gelegen, sonder yet binnen het land jnnewaerts te hebben, als wy inde beschryvinghe vandecuste verclaert hebben; By dese naervolghende figuere machmen sien hoe die Portugesen ghetrouden en Soldaten in Indien langs der straten gaen, desghelijcks hoe dat zy te peerde ryden, niet alleenlijck die Edel-luyden: maer elck een die eenige macht heeft een Peert t' onderhouden, so Coopman als Ambachtsman wie dat die zijn, ende hoe datser laten draghen inde Pallamkijns, over die straten ende deur de stadt alst haer niet en lust te peert te ryden ofte te voet te gaen; oock soo machmen sien het fatsoen vande Fusten [1]) daerse met ten oorlogh te water varen, die welcke haere vyanden die Malabaren oock ghebruijcken: want anders geen schuyten noch Schepen en hebben; doender groot quaet met, zijn seer licht, so wel te seylen als te roeyen, men ghebruijcktse oock tot coopvaerdye, om die bequaemheydt daer mede over wegh te comen.

De Portugesen hebben sommighe Fortressen op de Zee-cant, maer weynich binnenslands.

Het bystaende conterfeijtsel verthoont der Portegesen manieren.

Dat 31. Capittel.

Vande manieren ende usantien der Portugaloysers ende Mestisen vrouwen in Indien.

Die Portugesen, Mestisen ofte Christenen vrouwen in Indien sietmen seer weynigh, want sitten meestendeel verborgen in huijs, ende en gaen niet uyt dan seer selden, alsse te Kercken gaen ofte malcanderen gaen visiteeren, 't welck noch seer selden gheschiet;
[47a] ende daerenboven alsse uytgaen worden noch seer wel bewaert, want worden ghedraghen in een Pallamkijn met een cleedt ofte matte bedeckt, soo datmense in gheenderley manier sien en can; wannerse ter Kercken gaen ofte eenige visitatie doen, hebben seer costelijcke cleederen aen, ende gouwe Braselettes ende Manilias [2]) aen haer armen, ende costelijcke ghesteenten ende Peerlen; aen haer ooren hanghen riemen vol Juweelen ende Cleynodien; die cleeren van Damast, Fluweel, ende Brocado, want die Zyde is het slechste datmen

Portugesche vrouwen comen weynigh op straet ende ter Kercken comende werdense seer curieus ende bedecktelijck ghedraghen.

---

1) Vgl. Kiliaan: „*Fuste*". Navis speculatoria, exploratoria: catascopium, myoparo, biremis, liburnum, liburna, liburcina. Hij vergelijkt ook: Fransch „fuste", Spaansch „fuesta, fusta", Ital. „fusta." Ook Port. „fusta".

2) Port. „manilhas", Fransch „manilles".

Vander Christenen Vrouwen pronckery ende kleedinghe.

draghen mach; in haer huysen alle int gemeen gaen met blooten hayre ende ontdeckten hoofden met een hemdeken genaemt Baju [1]) 't welck haer comt tot over den Navel, ende is soo fijn datmender het geheele lijf door siet, ende vande Navel nederwaerts draghen maer eenen geschilderden doeck drie ofte viermaels om 't lijf gesmeten; dese doecken zijn seer fray gemaect, ende sommighe costelijck met alle figueren ende loof-werck van diversche coleuren, voorts is die reste van 't lijf bloot, sonder yet aende beenen noch voeten te dragen, dan met de bloote voeten inde muylen ofte Pantoffelen, gelijck ooc de mans desgelijcks; Dese dracht hebbense altoos int huijs, out ende jonck, rijck ende arm, niemant uytghesondert, want zy niet uyt en gaen, dan selden, ende dat bedeckt ende gedraghen, ende wat datter buytenshuijs van doen is dat beschicken die Slaven ende Slavinnen; Die vrouwen en eeten gheen broodt ofte seer selden, noch oock die Slaven noch Slavinnen, niet datse sulcks laten om die dierte, want isser ghenoegh ende in grooter abondantie, dan zijn so

Weynigh Broodt dan Rijs-broodt ghegheten, ende hoe-men dat bruijckt.

gewent op het Rijs te eeten, dat zy selfs anders niet en begeren, 't welck zy koken met water, ende eetent met eenige gesouten visch, ofte een ghesouten fruijt ghenaemt Mangas [2]), of met eenige anderen compost van visch ende vleysch [3]) gemaeckt met sop [4]) dat zyder op gieten, ende alsdan eetent mette hand, wantmen daer gheen dingh

Met lepelen te eeten wert spottelick gehouden.

met lepelen en eet, en soo zy 't jemandt saghen doen, soudender met spotten; Desgelijcks wanneer zy drincken, hebben een manier van Potgiens gemaeckt van swarte aerde, zijn seer fijn ende dun, op die manier vande pullen diemen by ons ghebruijckt om die bloemen in te setten, ende binnen inden hals is een schildeken vol gaetgiens; Dit cruijcxken wort ghenaemt Gorgoletta [5]), om dieswille dat alsmen

Fatsoen der drinckpotkens ende vande curieusheyt in't drincken, etc.

wil drincken soo houtment om hoogh om niet aende mont te raken, ende alsdan comt het water door de gaetgiens die binnen inden hals int schildeken staen, ende loopen al gorgelende inde mont sonder een druppel te storten, 'twelcke zy doen door groote reynigheyt, om dat niemandt het aende mont souden setten; ende wanneer daer

---

1) Maleisch *badju*, waaraan ook ons „baadje" ontleend is; Jav. *wadju*, Oudjav. *wadju* is zoowel rok als wambuis (synoniem *kulambi*, Jav. *klambi*, enz.)

2) D. i. ingelegde vrucht van Mangga's.

3) Bedoeld zeker wat men in Ned.-Indië „sambal" noemt.

4) Dit is wat de Engelschen noemen „Mulligatawny", een verbastering van Tamil „Milagu-taṇṇīr", peperwater.

5) Dit Port. woord is overgenomen o.a. in ettelijke talen van den Indischen Archipel; bijv. Saleijersch „gorigaleta", Mak en Bug. „guleta". Het komt bij Hollandsche schrijvers der 16e en 17e eeuw meermalen voor als „gorgelette". Zie voorts *Hobson-Jobson*, s. v. Goglet, Guglet.

jemand eerst nieu van Portugael comt, ende wil dan beginnen te drincken op haer manier als voorseijt is, ende door die onghewoonte hem bestort, hebben dan een groot playsier ende belacchen hem ende heeten hem Reynol[1]), welcke is een spots wyse naem, van die eerst nieu uyt Portugael comen, ende haer noch niet en weten met die graviteijt ende andere ceremonien te houden op die Indiaensche manier, ende worden int eerste seer nageroepen lancks der straten gaende, tot dat zy door gewoonheyt die Indiaensche manieren aen wennen, daer zy haer wonder wel terstont weten toe te begheven; Die mans zijn seer jaloers van hare vrouwen, want en sullen gheen ander mans persoonen in hare huysen brengen hoe goeden vrient dat hy soude mogen wesen, die zijn vrouwen ofte dochteren soude mogen sien, ten ware eenige compere ofte andere getroude met zijn vrouwe in geselschap, en datse alsoo metten anderen yewers op een speelhuijs ofte elders gaen vermaken ende verlusten, altoos wel omringt met hare slaven ende slavinnen tot een bewaernisse ende dienste; soo jemandt aen die deure quam vragen naer den man, soo loopen die vrouwen ende dochteren terstont binnen ende verberghen haer, ende alsdan blijft die man alleen om die van buyten bescheijt te doen; oock soo en laten zy gheen mans persoon, het zy hoe naer maechtschap die soude moghen wesen, die over die vijfthien jaren passeert in huijs woonen daer vrouwen en dochteren zijn, alwaert hare eygen Sonen, of hebben yewers beneden of besyden het huijs eenighe camers ofte huysen daerse woonen ende byde vrouwen niet comen en moghen, ende al daer sendense haer eeten ende nootdruft: want is dickwijls geschiet datmen die neef heeft gevonden by zijn ooms huijsvrouwe, ende den broeder byde broeders Huijsvrouwe, ja den broeder by zijn suster, welcke icker sommighe ghekent hebbe die op sulcke feyten bevonden zijn, ende die vrouwen met de selfden van haer eygen mans also zijn omgebracht; Die vrouwen zijn uyter maten Luxurieus ende onkuijsch: want men vinter seer weynigh al hebbense ghetroude mans, ofte zy hebben daerenboven noch een ofte twee van diemen noemt Soldaten, daerse met boeleren; om dat te weeghe te brengen, soecken alle practijcken ende listigheyt, deur beschickinge van hare Slavinnen ende Coppelerssen by nacht ende ontyden, over mueren, hecken, ende daecken, hoe seer datse ommers

Groot ieloersheyt der mannen over haer vrouwen ende Dochteren.

[47b]

Geen manspersonen boven 15 jaren, al warent ooc eyghen kinders moghen woonen in huysen daer Vrouwen ofte Dochters zijn.

Onbetaemlijcke luxurie ende onkuijsheden der ghehoude vrouwen, etc.

---

1) Volgens Pyrard, *Voyage des Français aux Indes Orientales*, II, p. 128 is dit woord een afleiding van Port. *reino*, koninkrijk, en wil het zeggen „iemand van 't koninkrijk", die voor 't eerst nieuw in Indië gekomen. Het woord schijnt verouderd.

bewaert zijn; Ooc hebben zy een cruijt ghenaemt Dutroa 1) 'twelcke heeft een saet, het sap daer van uytghestooten doen zy yeuwers in, ende gheuen 't hare mans t' eeten ofte te drincken, ende terstondt wort den man al of hy half uyt zijn sinnen ende sonder ghevoelen waer, ofte geheel sot, al lacchende, ofte neemt hem somtijts slapende, gants ende al ghelijck een doot lichaem, in somma dat zy in zijn presentie mach doen al wat zy wil, ende met haren Boel haren wellust pleghen, sonder datter die man eenige kennisse af draecht, dit soude hem alsoo dueren 24. uren lanck, maer wanneer zy hem zijn voeten met cout water wasschen, comt weder tot zijn selven, ende weet nieuwers af, want meent dat hy gheslapen heeft.

List der Vrouwen om hare oncuysheyt te volbringhen, door een slaepdranck diese hare eyghen mans ingeven.

Annotatio D. Palud.

Dutroa, van sommige Tatula geheeten, van andere Datura; op Spaensch, Burla dora 3), op duytsch 4) Igel kolben; in Malaba 5), Vnmata Caya; in Canara, Daturo; op Arabisch, Marana 6), van die Persianen ende Turcken, Datula 7); Die beschryvinge van dit Cruijt ende dese Vruchten, leest die Herbaristen: So jemand een halve draghme van dit zaet in krijght, blijft voor een tijt zijn sinnen berooft met een gestadigh lacchen, &c.

Daer wert oock menighen man vergeven van hare vrouwen alsse hem maer moede zijn: want weten te maken een vergift ofte fenijn, het welcke sal den persoon diese 't in gheven, dooden op die ure datse willen, ende 'tfenijn daer naer bereijt hebben; zy makent dat het ses jaren een int lijf can dueren sonder yet te beschadighen, ende als die ure ghenaeckt daer zy 'top ghemaeckt hebben, sal daer met deurgeen sonder een half ure te faelgieren; makent van een, twee, drie jaren, maenden ende dagen, ghelijck 't haer inde fantasie comt, ge- [48a]
lijck ik 't aen veel ghesien hebbe, ende daer seer gemeen is. Ooc

Vrouwen vergiftigen hare mannen, etc.

---

1) D. i. Sanskrit „dhattūra", Datura alba. Een bijvorm is „dhustura", waarvan een Prakrtwijziging „dhuttura" moet geluid hebben; dat verklaart V. L.'s *dutroa*. Vgl. *Hobson-Jobson* s. v. Datura.

2) Turksche verbastering van Dattura.

3) D. i. Burladora, Port. en Spaansche afleiding van „burlar", voor den gek houden. Gevallen van 't misbruik vermeldt ook G. da Orta, I, 295.

4) Bedoeld Hoogd. „Igelskolbe", anders genaamd „Stechapfel."

5) Drukfout voor „Malabar". „Vnmatâ" is blijkbaar Sanskrit „unmatta", verdwaasd, dol; in het Tamil en Malayālam heet de Datura „unmattakkāy"; „kāy", vrucht.

6) De Arabische naam is „Djauz masal".

7) Het zgn. Perzisch en Turksch „datula" niets anders dan een verbastering van 't Indische woord.

wordender veel Vrouwen van haer eygen mans omghebracht en ghedoot wanneer zy haer in overspel vinden, ofte daer maer suspitie ende vermoeden af hebben, soo steekense haer die keel af, en gheven drie oft vier ghetuyghen datter vreemde Mans by nacht en ontyden ofte by daegh in hare huysen gecomen zijn by haar Vrouwen, ofte yewers elders, hoe datter soude moghen wesen, waer mede terstont weder vry ende vranck zijn naer die Wetten ende Loyen van Spaengien ende Portugael, ende moghen terstont weder een ander trouwen, alle het welcke niet en helpt om haer bevreest te maken, ende hare onkuijsheyt af te breken, doch wordender jaerlicks ontallijcke also omghebracht van haer eygen Mans, ende is so gemeen, datmender gants gheen verwonderinghe af en maeckt, door de ghewoonheyt; Die Vrouwen segghen oock plat uyt datter geen beter doot en is, als also te sterven: want segghen datse also door liefde ghesacrificeert worden, dat haer dunckt eerlijck te wesen. Die Vrouwen zijn in 't gemeen van natueren seer reijn ende puntich so wel in haer huysen als aen hare persoonen ende lijf: want boven dien dat het dagelijcks al schoon is watse aen 't lijf draghen, soo hebbense noch voor een ghebruijck haer alle daeghs vande hoofde tot de voeten 'tgeheele lijf te wassen, ende dicwils tweemaels des smorgens ende snamiddaeghs ende soo menighmael als zy haer ghevoech doen ofte water maken, ofte excessie hebben met hare mans, sullen elcke reyse haer weder wassen, al waert ooc 100 mael op eenen dagh ende nacht; zijn van weynigh wercken, ende seer gheneghen tot welrieckende kruyderen, oock tot die Perfuymen, Wieroocken, ende haer over 't lijf ende aen 't voorhooft te smeren met welrieckende Sandalen, ende ander diergelijcken houten, diese daertoe met water aen stucken malen ofte wryven; Ooc gaense eenen gheheelen dagh knauwen bladeren, diemen heet Bettele [1]) met kalk, ende een Fruijt ghenaemt Arrequa [2]), waervan wy op een ander sullen tracteren by de fruyten ende speceryen; Dese Arequa is sommige so sterck, datmender by naest gheheel droncken af wert, ende gants ginder en weer suyselden, hoe wel in 't aensien ende ooc in smaeck by naer hout ofte wortel ghelijck is; Dese drie dinghen sittense eenen gheheelen dag en knouwen, ghelijck die Ossen ende Koyen erkauwen, swelgen het sop daer van in, ende spouwen die rest uyt, waermede de mont so roodt ende swart ma-

Mans dooden haer eyghen Vrouwen om jalosie.

De Vrouwen achtent een sacrificie van haer eyghen mans ghedoot te worden.

Seltsame ceremonien van uytwendighe reynigheyt jegens groote onkuijsheyt.

Genegenheyt der vrouwen tot welrieckende perfumen ende ander soete cruyden etc.

1) Betel is ontleend aan 't Malag. „vettila", Tam: „vettilei", eig. beteekenende „'t blad alleen". In Ned.-Indië is het minder gebruikelijk dan „sirih". Voor meer bijzonderheden over Betel zie men *Hobson-Jobson*, s. v. Betel en de daar aangehaalde schrijvers.

2) Areka is Malay. „aḍakka", Tam. „aḍeikkāy", betelnoot, die in 't Maleisch heet „pinang".

ken, dat het voor die't niet ghewoon en is, een walch om sien is, alle het welcke met het wassen, wieroocken, smeeren mette Sandalen, hebben gheerft vande Indiaensche Heydenen, die alle dat selfde in manier ende ghebruijck hebben van oude tyden af tot noch toe; Segghen dat het die tanden conserveert ende goet hout; dienstigh voor die Mage, ende teghen stinckende asem ende mont, in somma dat zy't soo ghewent zijn te kauwen, dat waer datse gaen oftestaen, moeten altoos dese bladeren met haer toebehoort by haer hebben, ende die Slavinnen desgelijcks gaen't altoos over die strate kauwen waer datse gaen, jae zijn daer toe so gewent, dat zy haer laten duncken, sonder dat niet te moghen leven: want haer gemeen werck is eenen geheelen dagh te sitten als de Man uyt is achter die Mat die [48b] voor't venster hanght, altoos met het Bettele te kauwen, ende sien passeren het volck op die straet sonder ghesien te worden, dan alsser yemandt passeert die haer aenstaet, ende eens een ghesicht willen geven, dout die Matte op, waer mede zy den voorby passeerder een groot faveur doet, ende met dusdanighe verthooninge ende ooghspreken, maken hare beginsels van vryagie, welcke zy daer nae met die Slavinnen ten effecte brenghen, daer zy duyvelsche listigheden toe weten te vinden: want nacht en dagh anders nieuwers op practiseren ende gantselick haer werck daer af maken; ende om die natuere daer toe te stercken, ende die vierighe begheerten te meer te verwecken, eeten ooc meest dese Bettele, Arecca ende Kalck, ja hebbent snachts by haer bedde staen; ende behalven dien, soo etense hande vol Giroff-naghelen, Peper, Genghber, ende een gebackte specie, ghenaemt Cachunde 3), die van alle speceryе ende heete kruyderen te samen gemenct zijn, ende andere dierghelijcke specien, alles om die luxurie te vermeerderen.

Remedien om de tanden, maghe ende asem suyver te bewaren.

Practijcken ende list der vrouwen om de jonghe gesellen aen te halen.

Die Vrouwen eeten verscheyden dinghen om haer lusten te verwecken.

Annotatio D. Palud.

Cachunde is nae mijn opinie ghemaect uyt die specien Galiæ Moscatæ, met sap van Soet-hout, zijn swarte koecxkens, daer sekere Charecteren op staen; inden eersten seer bitter van smaeck, eyndtlicken seer lieflijcken ende soet, het hert en die maghe sterckende, ende eenen lieffelijcken asem ghevende.

---

1) D. i. „kāchchuṇḍi", uit Malay., Tamil, Kanareesch „kāchu", Maleisch „katjn" Acacia Catechu, en Tam. „uṇḍi", wat men eet, kauwt. In Winslow's Tamil Wdb. wordt opgegeven „kychchuṇḍi" en verklaard als: „The juice of young betel-nuts inspissated bij boiling, and then dried." Dit is onjuist: niet het sap van betelnoten, maar van de Acacia Catechu heet „kāchchuṇḍi", niet „kaychchuṇḍi". In 't Spaansch „cachunde". Zie voorts *Hobson-Jobson*, s. v. Catechu.

Ende en latende niet alleen genoegen dat voor haer alleenlijck te gebruijcken: maer doen noch daerenboven die mans duysent dierghelijcke cruyderen in nemen, willens ofte onwetens, om hare wellusten een versadinge te gheven, dat haer evenwel met gheen dingh ter werelt can versaden; zijn oock seer genegen in eenige cisternen ofte baden, hare recreatie nemende met swemmen datse gemeenlijck alle seer wel weten te doen: want daer zijnder seer weynigh oft sy souden een goede Revier van een half mijl over swemmen, waer mede van de vrouwen genoegh is, ende willen in ander dingen voortvaren, die figueren ende afbeeldinge om die te beter te verstaen, machmen sien hier naer alwaer staen de vrouwen cleedinge, alsse inde Kercken ofte uyt gaen, soo wel van die jonghe dochters als van die ghehouden, ende weduwen, diemen elck in haer dracht mach onderscheyden, oock ghelijck alsse in huijs zijn, met het schoteltgien met Bettele inde handt, hare daghelijckse eerkauwinghe; oock hoemense over die straten inde Pallamkijns draecht, met hare Slavinnen voor, achter en bezyden loopende; oock ghelijckse bynachten met hare mannen en Slaven gaen eenige aflaten te winnen, ofte die Kercken by nacht gaen besoecken, 'twelcke zy gebruijcken op de manier van bevaerden, want alsdan te voet gaen, waer mede zy meenen meerder verdiensten te verwerven, 'twelc haer daeghs niet toe gelaten wert: want zy so veel niet betrout en zijn; dese Bevarden ofte nacht visitatien houden zy voor een groote recreatie ende vryheydt: want zy daer op hopen ende wachten ghelijck die kinderen na die kermissen ende ander feesten, desgelijcks die Slavinnen diese in weerden houwen, en nemmermeer uyt en gaen dan op alsulcken bevarden ofte inde Kercken op die feestdagen, met hare vrouwen achter 't Pallamkijn, op welcke daghen hare boelen adverteren, ende laten die vrouwe altemets inde Kerck ofte int
[49a] gaen nemen eenen sluijp-ganck yewers in een winckel ofte kroech, diese daer toe op haren duijm hebben, alwaer haren Boel de leus wech heeft, ende metter haest een spronckreijs doen, ende stracks weder haren wegh volght; ende ist dat zy eenen Portugees ofte een wit Man tot haren Boel heeft, is daer mede soo verheven, datse meent datter niemant by haer te gelijcken en is, waer op zy dan onder malkanderen haren roem dragen, ende sullen hare Meesters ende Vrouwen al af stelen om hare Boelen ende byslapers te geven, met welcke soldye haer veel Soldaten haer beter generen, dan als zy vanden dienst vanden Coningh ontfangen; ende soo dese Slavinnen eenighe Kinderen krygen, blyven voor de Meester, die daer seer wel met te vreden zijn: want blyven hare captyven, ten waer saecke dat die vaders Portugesen

Vrouwen geneghen ende constigh int swemmen.

Sommighe ceremonien der Kerkgangen wert den vroupersonen by nacht toe ghelaten.

Practique der Slavinnen om de Jonge gesellen in haer gheoorlofde kerckganghen te spraeck te comen.

Der Slavinnen kinderen blyven des Meesters Captiue, so de Vader gheen Portugijs is.

ofte andere vrye persoonen waren, ende mogen alst Kindt geboren is, binnen 8. dagen gaen beleyden dat het haer Kint is, ende betalen den Meester een cleyne somme gelts, van't recht daer toe geordineert, waer mede vry blijft: maer niet de Moeder, ende so't over die 8. ofte 10. ghesette dagen passeert, en daer na niemant en quam talen, al ist schoon van een vry man, ende daer nae het selfde quam eysschen, so ist des moeders heere captijf, ende macht dan houden op so hooghen ende leeghen prijs alst hem ghelieft, sonder dat hem yemant mach dwingen dat te vercoopen; Het geschiet selden ofte nimmermeer, dat een moeder haer Kindt om brenght ofte wegh werpt, ofte die Vader toe stiert, al waerse noch so arm, vry ofte captijf: want zy meer met een Kint pochen, ende haren roem op draghen, principalijck alst van een wit man is, dan op alle den schat vande werelt, ende sullent den Vader om geen dinck ter werelt over gheven, ten waer datment haer heymelijck ontstael, ende also ontvoerden; Het opvoeden vande Portugesen Mestisen ende ander Christen kinderen is, van datse gheboren worden naeckt, alleenelijck met een cleijn cort hemdeken, ghelijck die vrouwen Baju over't lijf, sonder yet meer, tot datse den ouderdom hebben, om inde broeck ofte 'tpack te dragen; Zy worden ghevoet ende ghespeent sommighe van hare Slavinnen, ander van Indiaensche Vrouwen, die haer daer toe verhueren, wiens Figueren ende conterfeytsel men mach sien achter 'tPallankijn gaende, daer die Vrouwe gedraghen werdt, ghelijck als zy ghemeenlijck al gaende het kindt draghen, alles nae't leven afghemaelt.

De Slavinnen houden haer kinderen in seer grooter estime.

Van der kinderen cleedinghen, etc.

Dat 32. Capittel.

Van de Viçorey van Portugael in Indien, ende zijn regieringhe binnen Goa.

Die Viçoreys des Coninghs van Portugael werden naer Indien gesonden alle 3. jaren een sonderlinge; somtijts blijven ooc wel langer, na des Conings believen: maer seer selden; Houdt zijn residentie binnen Goa, welck is die Hooft-stadt; van daer wert geheel Indien geregiert; Alhier worden jaerlicks die Armaden te water toe gemaeckt ende uytgesonden, als geseyt is; Heeft zynen raet, Tribunalen, Cansellarye ende rechteren, in als ghelijck in Portugael; ende alle rechten ende Justitien worden door hem volbrocht ende voldaen in des Coninghs naem, niet jegenstaende, soo't saken van groote importantin zijn, van eenige rechten die't Civil aen gaen, mogen appelleren nae Portugael: maer in Criminele niemandt, dan die de tytels van Eel- [49b]

De Viseroy ende raets Heeren houden huijs ende recht in Goa, maer men mach op Portugael appelleeren.

man hebben; Dese en mach de Viçorey ten uytersten niet sentencieren: maer wel ghevangen seynden na Portugael, ten waer door particulier bevel vanden Coningh; In zynen staet hout hem seer magnifijck; gaet weynigh uyt, dan somwylen op eenigen Sondagh oft Heylighdagh, als hy yewerts ter Kercken gaet, en in 't uytgaen heeft zijn trompetten ende Schalmeyen, die inde gallerye van zijn Palleys een lustige Muzijck maken, en uyt rydende wert geleyt en geaccompangiert van alle den Adel ende Burgheren die Peerden hebben, met zijn hellebardiers te voet, bezyden ende achter hem; ende inde Kercke heeft zynen leen-stoel in't hoogh Choor, met Fluweel ende vergulde nagelen ghevoeyert, ende een Tapijt met 2. Fluweelen Kussens onder zijn voeten ende knien, ende voor hem een kleyne stoel, bancks-ghewijs, met een Fluweelen kussen, om met zijn armen op te liggen, ende zijn Edelmannen sitten by hem: maer buyten 't Choor, ende heeft zijn Cappellaen die by hem staet, die voor hem bidt, ende den Artsbisschop sit alleenlijck aen zijn lincker zyde, als die mede inde Kerck is, op de selfde manier van setel stoelen stoelen ende kussens, al waer zy ghedient worden met alle die cerimonien als die Coninghen van Portugael in hare kercken plagen ghedient te werden, ende als hy weder in zijn Palleys comt, worden weder die Trompetten ende Schalmeyen geblasen, ghelijck als in't uyt gaen; In 't Palleys aen zijn sael heeft zijn wacht van Hellebaerdiers; Binnen inde groote Sale daermen gemeenlic den raet hout, staen nae't leven geschildert alle die Viçoreys die in Indien geregiert hebben, vanden tijt dat het ontdeckt ende gewonnen is geweest, ende wordender telcken by geset die na comen; Desgelijcx inde buytenste Gallerye in't incomen van't Palleys staen geschildert alle die schepen (die van dat Indien ontdect is geweest) tot heden toe, die alle jaren uyt Portugael gevaren zijn, elck jaer op zijn selven, met namen en toenamen vande Capiteynen vande selfde schepen, met een aenteeckinghe die ghebleven zijn, oft eenighe vreemde fortuijn gemoet hebben, alles na de warachtigheyt afgheteeckent, tot een eeuwighe memorie, en wordender alle jaren byghevoecht die daer nae volghen, ende jaerlicks derwaerts gaen; Die Viçoreys hebben voor een usantie in 't leste jaer haerder regieringhe te gaen visiteren die omligghende fortressen, te weten langs die custe streckende tot 50. 60. oft 80. mylen aende noord ende zuyd zyde van Goa, om te besien hoe die regieringe vande fortressen toe gaet, doende in als goede ondersoeckinghe: maer latent meest door een ander doen, ofte wanneer zijt selfs doen, is meer om haren sac te vullen ende presenten te krygen, dan om des ghemeene lands welvaert te vervoor-

Triumphante uytgangh ende heerlijcke sitplaets des Viseroys inde Kercke.

De conterfeytsels van alle Viseroyen blyven tot Goa.

De Viseroyen visenteren de Fortressen voor haer vertreck, tharen groten vordel.

deren. Die Viçoreijs hebben groote inconst, ende doen al watse willen, mogen despenderen, gheven ende houwen van des Conings domeynen, die seer veel zijn, al wat haer lust en gelieft: want staet al in haer gelieven, met volle ende absolute macht des Conincx, in somma, dat zy een groot gelt ende Juweelen te samen schrabben dat onuytsprekelijck is: want krygen behalven hare groote incomsten ende ghesetten salaris, wonder veel presenten, giften ende gheschencken van alle weghen: want is die usantie, wanneer die Viçoreys eerst nieu in haer regiment comen, dat alle die omliggende Coningen die met haer in union odrach [1]) ende peijs zijnde, senden als dan tot een nieuwe confirmatien hare Ambassadueren met groote gaven ende gheschencken [50a] van alle kostelijcke Juweelen ende Kleynodien den Viçorey tot een willecom, ende gheluck tot zijn nieuwe regieringe, dat alle een groot Tresoor weerd is; alle [2]) dese presenten ende gheschencken van des Viçeroys eerste willecoms, hadden die Jesuiten verworven vande Coninghen van Portugael, diese altoos naer haer streken, ende hadden daer nauwe ende scharpe toesicht op, om dat haer daer van niet af ontrocken en worde, tot dat een Viçorey inde regieringhe quam, met namen Don Luis de tayde [3]) Grave van Atougia, nu onlanghs geleden, het selfde haer niet heeft willen gheven, seggende dat die Coninghen niet en wisten in Portugael wat zy ghegheven hadden, ende dat sulcken presenten den Viçorey, ende niet den Coningh van Portugael gegeven worden, waer van zy ooc geen macht en hadden sulcks de Jesuiten te gheven, waer van haer niet te wil en wist [4]), 'twelcke die Jesuiten niet wel aen en stont, en scholden dese Viçorey voor een Ketter, doch naer dato van dien hebbent die Viçoreys voor haer verkreghen ende behoudent; Als die Viçoreys hare jaren voleyndt hebben, welck is so haest alsser een ander Viçorey in Bardes ofte eenige ander haven van Indien comt, die seynden terstont hare Procureurs met volle macht, welcke terstont inden naem van hare Meesters die possessie ontfanghen van't regiment van Indien, ende ruyment Palleys, soo datter niet een stoel noch banck in en blijft, noch eenen

De Jesuiten hadden der Visoreyen profyten aen haer ghetrocken.

De Jesuiten schelden dien voor Ketters, die haer profyten verminderen.

Den eenen Visorey gunt d'ander gheen groot voordeel.

---

1) Lees: verdrach?

2) Van hier af tot aan: „Als die Viçoreys" enz. is uitgelaten in de Lat. vertaling. Dit oordeel over de Jezuieten verzwegen in de Lat. vertaling; vgl. boven blz. 110.

3) Dom Luiz de Ataide, die onderkoning was van 10 Sept. 1568 tot 6 Sept. 1571. De Sousa (*Oriente Conquistado*, II, p. 39) zegt van hem dat hij de opdracht medekreeg om 't Christendom te bevorderen, maar ook de belangen van 't koninklijk vermogen te behartigen. Hij verwaarloosde 't eerste en maakte zich daardoor de Jezuieten tot vijanden.

4) Men zou dit ook zóó kunnen uitdrukken: „van hetgeen hij wist dat hun niets ter wille (d.i. ter vrije beschikking) was."

penninck in't Tresoor, dan wort gants en dal gelijck een verwoest ende berooft huijs, ende den nieuwen Viçorey mach het weder versien van alle huijsraet ende noodtdruft, en weder op een nieu schat vergaren in' Tresoor; In't selfde Schip daer den nieuwen Viçorey mede uyt Portugael comt, gaet den ouden weder wech; Ende om de dese regieringe voor so corten tijt is, ende wort meest gegeven in betalinghe van dienste, en niet om meer te verdienen, so en past niemandt veel opt landts verbeteringe ende 'tghemeene welvaert ende des Coningh voordeel, dan op hare particuliere interessen, ghelijck genoech te dencken is, soo dat het een ghemeen spreeck woordt in Indien is, datse van geenen Viçorey verhopen eenige verbeteringhe ende voordeel voor't land te hebben, so lange als die regieringe vande 3. jaren niet verandert wort: want seggen, ende wort also warachtelijck by experientie bevonden, dat het eerste jaer van des Viçoreys comste heeft genoech te doen om zijn huijs ende Palleys te repareren, ende in orden te stellen, ende 'tlandt hare manieren, zeden ende usancien te leeren kennen, sonder yet anders uyt te rechten. Het tweede jaer om schat te vergaderen, ende particulier interessen te vervoorderen, waer om hy eygentlick in Indien gecomen is. Het derde ende 'tleste jaer hem bereyt te maken, ende alle dingen in orden te stellen, om vande toecomende Viçorey niet overvallen en verrast te werden, om also weder met zijn by een geschrapt goet na Portugael te reysen; Op dese manier is ooc te verstaen van alle ander Capiteynen vande Fortressen, ende alle Officieren van Indien, waer om wel te concidereren is, hoe zy haer occuperen in des Coninghs dienst, ende 'tgemeene landts welvaert, 'twelck die Inwoonders ofte ghetroude Portugesen, ende ander Christenen van Indien haer dagelijcks genoech beclagen: maer zijn verre vande Coninghs ooren, die niet meer en weet, dan dat hem die regierders dienst maken: waerom daer weynigh remedie ofte verbeteringh te verwachten is.

Het dickmael veranderen vande Visoreys doet cleijn voordeel in Indien.

Verclaringhe waer mede den Visorey zyne bestelde drie iaren genoech te doene gheeft.

Beclach over des Visoreys ende ander officieren groote eygensoeclijckheyt.

Dat 33. Capittel.

[50b] Vande Heydenen, Indianen, ende andere vremdelingen binnen Goa woonachtigh.

Binnen de stadt ende 'tEylandt van Goa resideren oock veel Heydenen, Mooren, 'twelck zijn Machometisten, Joden, ende allerhande vreemde natien van Indianen ende omliggende landen, die alle zijn van verscheyden leven, usantien ende superstitien in hare

Veelderhande natien ende religien tot Goa.

religien; Die Mooren onderhouden de Wet van Machomet, die Joden hare Mosaische Wet; Daer zijn veel Persianer, Arabyer, Abexijns, sommige Christenen ende sommighe Mooren; Daer woonen in Goa veel Armenyes die Christenen zijn, ende ander die gaen en komen met hare coophandelinghen, ghelijck oock die Persianen, Arabyers, Banianes van Cambaja, Gusarattes, Decanijns, &c. Die Mooren eeten alle dinck uytghenomen Verkens vleijsch, ende stervende worden begraven ghelijck oock die Joden: maer die Heydenen, als Decanijns, Gusarattes ende Canaras, en ander Indianen doodt zijnde, worden verbrant tot asschen toe, ende sommige vrouwen levendigh met haer, te weten die vanden Adel zijn, ende die Vrouwen vande Bramenes, dat zijn hare afgodische Menistren: oock wel van sommighe Cooplieden;

Ghestorvene Indianen wort tot asch verbrandt.

Koeyen ende Buffels vleijsch heyligh gheacht.

Sommighe onder haer eeten alle dingh, uytgenomen Koyen ende Buffels vleeijsch, 'twelck zy voor heyligh houden; Andere en eeten geen dinck dat bloet noch leven gehadt heeft, gelijck als die Gusaratten ende Banianes van Cambajen, die de Wet van Pitagoras[1]) onderhouden. Den meesten hoop aenbidden de Son ende Maen, doch bekennen al datter eenen Godt is die't al geschapen heeft ende regiert, ende na dit leven een ander is, aldaermen loon na zijn wercken ontfangen sal: maer hebben Afgoden diese Pagodes[2]) noemen, met die allerleelickste en Duyvelsche figueren uytghehouwen diemen soude moghen versieren; Dese doen zy haer die dagelijcksche offerande, ende segghen dat dese heylighe persoonen onder haer gheweest hebben, daer zy soo veel mirakelen af vertellen, dat het niet om seggen en is; Houden dat dese hare Advocaten tusschen haer ende God zijn; Die Duyvel geeft haer dicwils uyt dese Afgoden andtwoordt, diese oock wel kennen, en groote eere bewysen met dagelicksche offerhande, om hem te vrient te hebben, en dat hy haer niet beschadigen soude; Hebben oock voor een gebruijck, dat wanneer eenige Dochter de Bruijt is, ende haren Pagode daer met grootelijcks willen eeren, tot een verheffinghe vanden Bruydegom, soo brengense de Bruijt met groote triumphe ende geselschap van Instrumenten ende Musijcke op hare manier voor de Pagode ofte Afgodt, den welcken is gemaect met een Penne van Yvooren been, waer mede die naeste vrienden met die Bruijt daer by comen, ende hare

Hier volgens wert vanden Afgodt Pagodes, ende van veel ander Duyvelsche afgoderyen verhaelt.

---

1) Vgl. hieronder Cap. 36, slot en de aanteekening aldaar.

2) Dit bij de Europeanen gebruikelijke woord is bij de Indiërs niet in zwang, al is het mogelijk dat het een verbastering is van een of ander Indisch woord. De oorsprong van 't woord is echter zeer onzeker. Zie hieromtrent het uitvoerig artikel „Pagoda" in *Hobson-Jobson*.

maeghdom met gewelt doen nemen, so dat het bloet aenden Afgodt tot een lickteecken blijft hangen, ende als dan nae ander Duyvelsche superstiten ende ceremonien met hare offeranden voleyndt hebbende, brengen de Bruijt naer huijs, al waerse den Bruydegom ghelevert wert, die hem grootelijcks daer in verblijt ende in estimatie houdt dat de Pagode hem so veel eere ghedaen heeft, en so groote moeyte afghenomen; Zy hebben oock meestendeel voor een manier te aenbidden, het eerste datse smorghens (uyt het huijs siende) in't gesicht krygen, 'twelc zy dien geheelen dagh aenbidden, het zy wat het mach wesen, al waert een Vercken, oft yet anders; Ooc geschiedende dat zy des smorgens in 't uyt gaen het eerste gesicht een Kraey sagen, die daer by groote menighten in Indien zijn, en sullen dien dagh uyt den huyse niet gaen, om alle 'tgoet vande Werelt: want houden dat voor een quaet teecken ende ongeluckigen dagh; Zy aenbidden oock die nieuwe Maen, d'eerste reyse dat zy die in 't ghesicht kryghen, so vallense op die aerde neder, en groeten die met groote cerimonien; Daer zijnder onder haer ghenaemt Iogos,[1]) ende is als by ons die Cluysenaren ende Hermytanen, die houdense voor heylighe mannen, dese doen een seer strengh leven met grooter abstinentie, en maken het ghemeen volck veel grillen wijs; Hebben onder haer uytermaten veel Toovenaers, die met guychelerye om gaen, die het gheheele landt door loopen, ende hebben altoos by haer veelderley levende slanghen, die zy weten te betooveren, ende in cleyne korfkens besloten, halense uyt ende doense dansen, wenden ende keeren op 't geluijt van een Instrument datse spelen, sprekender toe, doense om hare halsen, armen en beenen, cussense, met ander duysent perten[2]) datser met bedryven, en dit alles om 'tvolck 'tgelt uyt die borse te locken; Zy zijn in 'tgemeen groote meesters van fenijn ende vergift te bereyden, daerse wonder met weten om te gaen, ende vergheven lichtelijck malkanderen; Haer wooninge ende huysen zijn seer leegh ende cleijn met stroey bedeckt, sonder eenighe vensters, met cleyne leeghe ende smalle dueren, so dat men daer by nae al kruypende op zijn knien moet in ende uyt comen; Haren huijsraet zijn stroye matten op die aerde voor hare bedden ende sitplaetsen; Hare tafels, tafelakens, dwalen en servietten, zijn

[51a] (left margin, beside the line "sicht krygen, 'twelc zy dien geheelen dagh aenbidden")

Seltsame curen hoe de Bruyden van den Afgodt Pagodes de maeghdom benomen wordt.

'tGheene datmen int uytgaen smorghens eerst siet dat is den dach een afgodt al waert een Vercken.

Veelerley seltsame grillen der superstitien ende guychelerie.

Lighte hand om malcanderen te vergheven.

1) D. i. Yogī's (Skr. *Yogī*, stam *Yogin*), beoefenaars eener speculatieve philosophie, waardoor zij geacht worden wondermacht te bezitten. Tegenwoordig wordt Yogī ook wel toegepast op wie met een Arab. term Fakir genoemd worden, omdat zij van aalmoezen leven.

2) D. i. kunstjes.

Tafellakens en de Servietten van vygebladeren.

vande groote Indiaensche Vijgh-bladeren,[1]) dese en dienen haer niet alleenlijck voor tafels, ammelaken en dwaelen: maer ooc voor schotels, daerse hare spyse ende composten met aen brenghen, diemen ooc inde winckels van hare Cruydeniers ende Aptekers, om alle wat zy vercoopen daer in te winden (ghelijck by ons met 'tPampier) ghebruijcken; zy wetent te samen te voeghen, datser ooc Botter, Olye, ende diergelijcke vette waren in doen, en al watter voor de handt comt; Om haer eeten te bereyden, hebben sommighe aerde potten, daerse Rijs in koken, ende hebben inde aerde ofte vloer putten gemaect, daerse het Rijs in stampen ofte stooten met een houten stamper daer toe gemaeckt, overmidts dat zy duer hare groote miserabelheyt Rijs met die bolsters coopen, gelijck alst wast, ofte sommighe hebbent Rijs achter haer dueren ende huysen selfs gesaeyt, datse voor haer familie ende huijs van doen hebben; Gebruijcken om te drincken een copere Kanne met een tuijt, om daer also water met om hoogh, sonder de mont te raken te gieten; Hebben ghemeenlijck hare huysen bestreken met Koymest, 'twelck zy seggen: verjaecht die Vloyen; Zijn seer reijn aen hare lichamen: want wassen haer daghelijcks het gheheele lijf, ende soo dickwils alse haer ghevoech doen ende water maken, 'twelck die mans so wel als die Vrouwen altoos huckende[2]) doen, ghelijck die Mooren ende Machometisten; Wasschen haer altijt met die lincker handt, om datse met die rechter handt eeten, gheen lepelen ghebruijckende; Onderhouden seer scherpelijck hare superstitien ende ceremonien: want sullen nimmermeer uyt gaen, sonder hare ghebeden te doen; Wanneer zy langhs die weghen [51b] gaen, hebben aen alle Berghen, Clippen, holen ofte speloncken, hare Pagodes ende Afgoden in duyvelsche en afgryselijcke Figueren uytghehouwen vande selfde Steen-rootsen ende Clippen, met hare Forneysen[3]) daer beneffens, alwaer altoos eenen water-back by staet, ende alle die daer passeren, wassen hare voeten daer in, ende gaen eenen voetval doen voor haren Afgodt, ende sommighe setten hem voor eenighe offerande van fruyten, Rijs, Eyeren, Hoenderen, etc. nae haer die devotie in gheeft, ende daer nae compt den Bramenes hare Ministre, die neemt het al wegh, ende eetet, ende maeckt het ghemeen volck dienst[4]) dat het die Pagode verteert heeft.

De huysen met Koemest bestreken om die vloyen te verjagghen.

Seltsame superstitien der afgoderyen.

Die Priesters verslinden de offerhanden

1) D. i. Pisangbladeren.

2) Wij zeggen: „hurkende".

3) Dit zgn. „forneys" kan niet anders geweest zijn dan een nis, die eenigszins den vorm van een oven heeft. Hetzelfde woord wordt nogmaals zoo gebruikt bij de beschrijving van een tempel in Cap. 44; zie aldaar.

4) Wanvorm voor „diets".

Soo wanneerse eenighe reysen te scheep over Zee willen beginnen, sullen wel vierthien daghen te voren alsulcken regement maken op Trompetten te blasen ende Beckens te slaen, datmen hooren noch sien en magh, nacht ende dagh, ende alle het Schip wordt rondtom met vaentgiens besteken, waer mede zy segghen hare Pagode te festeren, ende om goede reyse bidden; desghelijcks weder ghecomen zijnde, tot een danck-segghinghe, bedryven weder 'tselfde spel by de 14. daghen lanck, 'twelck zy ghebruijcken in alle hare feesten, affairen, Bruyloften, gheboorten ende andere ghetyden des jaers, als sayen, mayen, etc.

ende maken 'tvolck wijs dattet die afgoden verteeren ende oock van ander guychelspel.

Die Heydensche Indianen die binnen Goa woonen, zijn veel rijcke ende treffelijcke Cooplieden en dryven groote handelinghe; Daer is een straet die alleenlijck vol winckels staet van dese Heydensche Indianen, die niet alleen en vercoopen alle Zyden, Satynen, Damasten, ende curieusheyt van Porseleynen van Chinen en ander weghen: maer alle waren van Fluweelen ende Zyde, Satynen en diergelijcken van Portugael, dat zy alles op coopen door hare Makelaren int gros, en weder int cleijn en byde ellen vercoopen, daer zy wonder behendigh in zijn, en uyter natueren subtijl toe; Daer zijnder ander inde selfde straet aen d'ander zyde die hebben veijl alderley soorte van Lywaet ende ghemaeckte Hemden ende cleeren, een yeghelijck zijn gadinghe, so voor Slaven als voor die Portugesen, in summa van alle snuijsterye datmen mach versieren [1]); daer is een ander straet, daer woonen die Heydenen, die vercoopen allerhande soorten van vrouwen doecken, ende ander dierghelijcke waren, en duysentderley manieren van doecken ende Cotonyen ghenaemt, is ghelijck Canifas, dient om Seylen en sacken af te maken; noch isser een straet daer die Benjanes van Cambajen woonen, en hebben alle waren ende coopmanschappen van Cambajen, en alle soorten van edele ghesteenten, en weten seer subtylijck alle Ghesteenten, Peerlen, ende Coralen, en diergelijcken te booren; ander straten zijnder daer woonen anders niet dan Heydenen die allerhande bedtsteden, stoelen, ende dierghelijcke tuijch draeyen, ende seer konstigh bedecken met Lack van alle coleuren, dat seer schoon om sien is, oock bereyden het Lack met alle colueren alsmen't begheert; Daer is oock een geheele straet vol Gout ende Silver smeden van Heydenen, die allerhande wercken maken, diesghelijcks veel ander ambachten ende Handt-wercken,
[52a] als Coper-smeden, Timmerlieden, ende ander dierghelijcke, die al

Costelijcke winckelneeringhen der Indianen.

Costelijcke winckelneeringhe der heydenen van ghesteenten etc.

Veel Gout ende Silver smeden.

1) D. i. bedenken.

Heydenen zijn, ende elck haer straeten op haer selven hebben; Nu zijnder ander Cooplieden die in't gros handelen met allerhande Greynen, Rijs, andere Indiaensche waren ende coopmanschappen, ende met Hout ende diergelijcke; Sommighe pachten des Coninghs domeynen ende incomsten, in somma, weten haer in als te behelpen; Daer zijn oock wonder veel Heydensche Makelaren, seer gedienstigh ende subtijl in't koopen, verkoopen, ende met de Tonghe te hangen aen beyde zyden; De Heydenen hebben oock hare winckels van alle kruyden ende speceryen in't kleijn, die het by de maetgens ende penningen vercoopen, als by ons die Kruydeniers ende Aptekers, dat onder haer alleen is; Hebben al veijl watmen mach dencken: maer met minder curieusheydt als by ons; gaet wat morsich ende vuylichlick toe; Dese Kremers zijn gemeenlick Bramenes, die ooc voor Menistren vande Afgoden dienen, ende hebben hare winckels die gheheele stadt duer op alle hoecken vande straten inde mueren vande huysen ghehouwen, tot een groot gherief voor alle man; Oock zijnder wonder veel Barbiers, die op alle hoecken vande straten krielen, voor diese van doen heeft; Zy houden gheen winckels, dan comen een jegelijck in zijn huijs om cleijn gelt het hayr af snyden, ende reynigen ooc die nagelen, so wel vande voeten als vande handen: ooc binnen die ooren ende tanden, ende wryven die beenen ende 'tlijf; zijn so importuijn om te dienen, datmense qualick uyt ten huijs can weren, in somma, men heefter eenen grooten dienst ende gherief af om cleijn gelt, en cryghen noch dickwils vande Portugesen slagen toe, sonder datser yet tegen doen, dan die schouderen in halen, en patientie hebben; Men heeft oock in Goa veel Heydensche Medecynen, welcke houden haer graviteijt, met hare hoeden voor de Son, als die Portugesen doen, dat gheen vande ander Heydenen doen, dan die Ambassaduers, ende sommighe treffelijcke cooplieden; Dese Heydensche Medecynen en cureren niet alleenlijck die ander Heydenen: maer die Portugesen selfs, jae den selfden Viçorey ende Aerdts-bisschop, ende alle Monicken ende Papen betrouwen haer op dese Mecynen beter als op haer eyghen Portugesen, waer door zy groot gelt winnen, ende seer gheacht ende gheert worden. Die Boeren ende die haer met het landt gheneren in't Eylandt van Goa, ende plaetsen rondt om, zijn al meest Christenen ghedoopt: maer hebben weynigh onderscheyt vande ander Heydenen, om datse qualick hare Heydensche manieren ende superstitien connen achter laten, diemen haer eensdeels toe laet, en wat toe gheeft om d'ander Heydenen daer toe te locken, ende oock datment haer qualijck anders can

Grossiers van allerley granen ende ander waren.

Van kloecke Makelaers, Kruydtcramers ende andere winckelhouders.

Barbiers seer dienstbaer langhs die huysen.

Heydensche Medecijn Meesters in groote achtinghe.

Ghedoopte onderhouden Heydensche superstitien.

dienst[1]) maken. Die Stadt heeft ooc op alle hoecken vande straten, ende veel ander plaetsen Wisselaers sitten, die zy Xaraffos[2]) noemen, welck alle Indiaensche Christenen zijn; zijn wonder correct ende vast in hare rekeninghe ende 'tghelt t'onderscheyden en te kennen, sonder wien men gheen somme van gelt derf ontfangen, om datter veel valsch onder loopt, dat niet moghelijck en is van't goet te onderscheyden, ten waer met dese Xaraffos, die't met een half oogh weten te kennen. Die Indiaensche Heydenen hebben een ghebruijck, dat niemandt zijn neringhe mach veranderen, dan volghen altoos het hand-werck van haer ouders, ende trouwen onder haer met Dochters vande selfde hand-wercken, neringhe ofte ambachten, ende wordt so seer onderhouden, dat zy onder malkanderen verscheyden zijn, ghelijck gheslachten ende natien op haer selven: want alsoo noemense malkander, als zy yemandt vraghen, soo segghense: van wat geslacht[3]) zijt ghy, vanden geslachte vande Goud-smede, Barbiers, Cooplieden, Cramers, Visschers, etc. Men en geeft met die Dochters geen houwelicks goet, dan alleenlijck sommighe Juweelen ende die costen vande Bruyloft, ende die Sonen erven alle het goet, waer mede ghenoech is wat die Indiaensche Heydenen in't generael aen gaet van die van Goa, ende haer omliggende quartieren.

Nuttigheyt der wisselaers om't valsch gelt te voorcomen.

[52b]

Lieden van eenderley neringhe so seer aen malcanderen gesint, datmen daer buyten niet heylicken wil.

Dat 34. Capittel.

Vande ghetyden des jaers in Indien, ende die kranckheden, &c.

Die getyden des jaers zijn als volcht: De Winter[4]) begint in 't leste van April, te weten, die gheheele Custe langhs, diemen heet Indien van Cambajen, tot die C. de Comorijn, ende aenvanght met eenen westen wint die uyt de Zee teghen die Custe comt; het beghinsel is altoos met donder, blixem, ende daer na eenen ghestadighen reghen, de welcke duert nacht ende dagh, tot die maent van September, alsdan eyndight den Winter oock met donder ende blixem; ende om desen ghedurigen reghen, wordt het ghenaemt Winter; oock om datmen alsdan die Zee-vaert niet ghebruijcken en mach: maer inde hette ende saysoen vande fruyten, is het recht Somer: want

Den Winter begint in't laeste van April, met onweer ende reghen ende endicht in September.

1) Hier schijnt „dienst maken" z. v. a. „aannemelijk maken", te wezen. Kiliaan vertolkt „dienst iemand doen" o. a. met „commodare alicui in aliqua re". De Lat. vertaling laat de zinsnede weg.

2) Thans bij de Engelschen genoemd „Shroffs"; van Arab. „sjarrāf".

3) Zoo duidt het Skr. woord „jāti", geslacht (etymologisch overeenkomende met Lat. „gens") ook aan wat wij „kaste" plegen te noemen.

4) D. i. de regentijd.

den tijt diemen in Indien Somer heet, om die clarigheyt ende drooghte van't weder, is het coelder en ghesonder, en waeyen ghemeen ooste winden, so dat die nachten als dan recht coel en koutachtigh zijn, ende men en heeft dan sonderlingen gheen saysoen van Fruyten, dan die het gheheele jaer duer zijn. Teghen dat die winter comt, soo versiet hem een jegelijck in zijn huijs van victualie ende noodtdruft, ghelijck in een Schip dat eenige reijs van 5. ofte 6. maenden sal beghinnen; Desghelijcks alle die Schepen worden inde Revier voor de Stadt ghebracht, ende worden gantsch ontakelt, ende alle dingen afghenomen ende bedect met stroye daecken, want souden verrotten vanden ghedurighen regen, welck is so ghestadigh alle desen tijt vanden Winter, datter dickwils veel huysen van vochtigheyt omvallen, ende so haest als die Winter begint, so comender voor de mont vande Revier geheele bancken van sandt, die gheheel toestoppende, datter Schip noch Schuijt uyt noch in mach varen; ende die Zee maeckt aldaer, ende aen de gheheele Custe alsulcken ghetier ende remoer, datmen hooren noch sien en mach; Oock so wordt die Revier van Goa, die om't Eylandt loopt, des swinters, vande opwateren, die met die ghestadigen regen vande gheberghten comen afloopen, gantsch soet water, ende van roode coleur, 'twelc des Somers gheheel contrarie is: want is dan geheel sout ende Zee-water, gelijck om de toeloopinge van die Zee. Inde maent Sept. wanneer die Winter voleynd, gaen die Bancken weder uyt die mont vande Revier schoon wech, so datter niet alleenlijck cleyne Schuyten en Schepen mogen uyt ende in varen: maer oock die groote Portugaelsche Kraken van seven, acht 100. last, comende vry ende sonder vreesen in sonder Lootsman wanter diepten ghenoech is, sonder eenigh perijckel; Des Winters [53a] ist een droevigh wesen: want daer en is anders gheen exercitie, als te sitten in 't Hembdt ende linnen Bocxens aen, ende byde ghebueren te gaen den tijt passeren met spelen ende dierghelijcke neringhe, om dat duer de geheele stadt anders niet veel te doen en is; Die Vrouwen ende Mestisen nemen een groot playsier inden Winter door den reghen te gaen met haer Mans ende Slavinnen in 't velt oft eenighen hof met goet eeten ende drincken, ende hebben veel Cisternen ofte Vijvers, fray van gehouwen steen inde Lusthoven, al waer zy haer genuecht nemen met swemmen ende baden; in desen tijdt heeftmen die meeste Indiaensche fruyten in haer saysoen als boven. Die Somer[1]) begint in September, ende duert tot het leste van April, is al-

Niet om coude: maer om grooten regen wortet Winter gheacht.

Den grooten reghen verstopt den mont des Reviers met sandtbancken.

Tot Goa is somers sout, ende Swinters soet water.

Swinters sitmen van hitte in't hemdt ende linnen boexcens.

Plesier der Vrouwen, om swinters inden regen te gaen swemmen.

1) D. i. het droge jaargetijde.

toos eenen claren Hemel ende weder, sonder eens ofte seer selden te reghenen, als dan beginnen weder alle schepen toe te takelen ende ghereetschap te maken, om hier en daer te varen, als ooc des Conings Armaden om die Custe te bevryen, ende die Coopvaerders te convoyeren; Beginnen ooc alsdan die ooste winden te wayen van't land na de Zee toe, waer van mense noemt Terreinhos; [1]) wayen seer lieflijck ende koelachtigh, doch zijn in 't eerste door de veranderinghe dangereus, ende causeren menighmael groote sieckten die in Indien ghemeenlijck comen, met die veranderinghe vande tyden; dese winden wayen altoos inden somer, beghinnende des middernachts, en dueren tot des middaegs: maer en comen nimmermeer boven die 10. mylen in Zee vande Custe af, en terstont nae den noen vanden een ure tot de middernacht, wayen die weste winden, welcke comen uyt de Zee naer het landt; worden ghenaemt Dirason; [2]) Dese winden zijn so ghewis ende seker op hare tyden als gheseyt is, als oftmense inde hand hadde, waer mede zy het landt seer getempert maken, anders soude de hitte onlijdtbaer wesen; Ooc so ist een wonder dinck te verstaen, dat wanneer 't alhier op dese Custe van Indien winter is, te weten van Diu af tot die C. de Comorijn, so ist aen d'ander zyde van C. de Comorijn, aende custe diemen heet van Choramandel in contrarie, alwaert alsdan Somer is, ende ligghen nochtans op een hooghde van graden, ende is tusschen beyde die Custe maer 70. mylen van landt, ende op sommighe plaetsen maer 20. mylen; ende dat meer is, so reijstmen dickwils van Cochin naer S. Thome, (welck leyt aende selfde custe van Choramandel,) ouer landt, ende comende by de gheberghte van Ballagatte, daermen over moet, om van d'eene custe naer d'ander te comen, soo ist aen d'een zyde vanden bergh tot den top ende opperste schoon claer ende helder weder met een lieflijck Sonneschijn, dat een lust om sien is; ende den bergh afdalende aen d'ander zyde, vintmen so een weer van reghen, wint, donder en blixem, dat het schijnt dat die Werelt vergaet, 't welc is te verstaen dat het verandert van d'een zyde aen d'ander naer die tyden, dat het altoos aen d'een zyde winter is, alst aen d'ander zyde somer is, en so wederom in contrarie; Dit en is niet alleenelijck op dese plaets ende contreye: maer ooc by Ormus aende custe van Arabia Felix, by de Cabo ghenaemt de Rosalgatte, daer die schepen ligghen, aende zyde vande Cabo ofte hoec met stil water klaer ende helder weder, ende gantselick so-

Van September tot April, selden oft nimmer regen maer claer Sonneschijn.

Vande uytvaert der schepen, ende ghewenste winden die tsomers ghemeijn comen.

Alst te Diu winter is, soo ist te Choromandel somer ende ligghen nochtans op een hooghde der graden.

Mirakel van schoon weer ende onweer op twee plaetsen by den anderen liggende.

---

1) Juister Port. „terrainhos", landwinden.

2) Drukfout voor „Virason", d. i. Port. „viração", bries uit zee, van „virar" wenden. De Lat. vertaling heeft evenals de oude Engelsche „Virason".

mer, ende keerende den hoeck om aen d'ander zyde, regen en wint met storm en onweder, dat hem oock also verandert met die getyden [53b] van't jaer van d'een zyde aen d'ander, op welcke manier ist ooc op veel ander plaetsen van Orienten. Die sieckten ende kranckheden van Goa ende Indien, dieder ghemeen regneren, comen meest met die veranderinghe vande ghetyden ende van 't weer, als gheseyt is; Daer regneert veel een sieckte, diese noemen Mordexijn, [1]) welcke comt onversiens, subytelijck, ende overstulpt een mensch, ende comt met een qualickheyt ende verduyselick, so dat men al wraeckt [2]) ende overgheeft watmen in 't lijf heeft, ende dickwils het leven daer onder; Dese sieckte is seer ghemeen, ende brenghter menigh om den hals, ofte staen altoos in doodts perijckel, soo het haer overcomt ende ontgaen. De bloedt ganck is een seer gemeyne sieckte ende periculeus, ghelijck by ons de Pest; Noch hebben vele Febres continuas, dat zijn hitte cortsen, ofte ghestadige hitte die de menschen van binnen consumeren ende gants verdwijnen [3]) so dat zy binnen vier ofte vijf daghen gesont ofte doot zijn; Dese siecte is daer seer ghemeen ende dangereus, ende heeft anders gheen remedie als laten: wat die Portugesen belanght: maer die Indianen en Heydenen cureren haer met kruyderen, Sandalen, ende ander diergelijcke smeersels daer zy haer met helpen. Dese sieckten consumeren jaerlicks veel Portugesen, eensdeels om datse weynigh t'eeten hebben, ende minder te drincken, eenighe costen ofte dranck van sustantien, ende begheven haer veel tot die Vrouwen, om dat die occasien ende 'tlandt die persoonen daer veel toe verweckende zijn, ende oock dat die meeste Soldaten duer sulcke middelen, haer onderhout ende voetsel moeten hebben, welck dickwils haer lijf ende leven costen: want al waren de Mans van yser ende stael, so waer die onkuijsheyt vande Vrouwen ende haer onversadelijcke begeerten genoech om die tot stof ende tot niet uyt te suypen ende om te brenghen, 'twelck menigh goet hals moet becoopen, ghelijck alst Coninghs Gast-huijs [4]) wel mach betuygen dat haer logement is, eenige sieckten ofte suchten overcomende, daerder jaerlics wel vier ofte 500. levent in gaen ende ghebracht werden: maer doodt weer

Vande seltsame ghewoonlijcke sieckte Morderijn ghenaemt.

Van verscheyden kranckheden ende hare cureringhe.

Der Vrouwen onversadelijcke onkuijsheyt verslint veel menschen.

1) Uit Port, „Mordexim" is door zgn. volksetymologie ontstaan Fransch „Mort-de-chien". In 't Mahratsch en Koṅkaṇī heeft men „moḍachi, moḍshi", een term voor cholera. Garcia da Orta I, p. 261 zegt o. a. „Onze naam voor de ziekte is *Colerica passio;* en de Indiërs noemen het *morxi*; en wij bij verbastering *mordexi.* Vgl. *Hobson-Jobson* s. v. „Mort-de-Chien".

2) D. i. „misselijk is".

3) Hier in den zin van „verkwijnen, wegkwijnen".

4) Dit hospitaal stond onder het toezicht der Jezuieten.

uyt ghedraghen, alleenlijck Portugesen: want anders gheen kranc-
ken daer in moghen comen, te weten, diemen noemt wit volck, om
dat voor die ander Indianen een Gast-huijs op zijn selven is; in dit
Gast-huijs wert het volck seer wel ghetracteert ende waer ghenomen,
so vande Jesuiten als vande Edelmannen, die daer alle maent een
vande beste ende vermoghenste toe ghecoren wert, die in persoon
selfs eenen gheheelen dagh daer by is, ende gheven die siecken al
watse van doen hebben en eysschen, ende despenderen dickwils vier
oft vijf 100. ducaten uyt haer borse, behalven des Coninghs renten,
ende dit meer uyt ydele glorie dan uyt medelyden, om die eere te
hebben, wie dat het beter sal doen, om daer van loff en prijs naer te
dragen; ten is daer gants geen schande in dit Gast-huijs te liggen:
want menich gaender al willens, al ist schoon dat zy't wel vermogen
in huijs te blyven, ende Wijf en kinderen hebben; Dese Gast-huysen
in Indien zijn een groot gherief ende toeverlaet vande Portugesen:
want anders souden zy vergaen als arme menschen, waer door zy ooc
te drijster ende vermetender zijn: want yet hebbende, het zy van wat
ghebreken dat het soude moghen wesen, soo van sieckten, van won-
[54a] den, heymelijcke gebreken, Pocken en lempten [1]), ende dierghelijcke,
worden hier al ghecureert, ende dickwils vande selfde Viçorey of te
Gouvernuer ghevisiteert, oftet oock recht in zijn werck gaet; die
daer niet en begheert te ligghen, ende eenighe wonden ofte heyme-
lijcke ghebreecken heeft, macher tweemaels daeghs comen hem laten
verbinden, ende gaen weder zynen wegh, sonder dat hem daer yet
af gheeyscht wordt noch verboden [2]); alser sterven, werden met twee
Slaven ghedragen op 't Kerck-hof, sonder meer mentie van gheluy
ofte ghesangh, dan een die daer achter aen gaet, en wat wywaters
op't graf werpt, ten waer dat den overleden eenigh goet naer liet,
ende die Papen wat bespraken om hem tot het graf te gheleyden,
ende Missen te lesen voor zijn Siel, soo comense terstont by hoopen,
ende begraven hem eerlick yewers in de Kerck ofte Capel, naer uyt-
wysen zijn Testament, ende heeft alsdan singhens ende luyens ghe-
noegh. Keerende weder tot onse materie vande sieckten, Pocken
ende lempten, ende dierghelijcke heymelicke ghebreken, zijnder seer
ghemeen ende openbaer, sonder eenige schande, niet meer als eenige

In't Gast-huijs werden de krancken vande Jesuiten, etc. uyt ydel eere versorcht.

Gasthuysen seer gheriefelijck voor den Portegesen.

Die Papen vercieren der dooden begraeffenis na datmen haer vereert.

1) „Lemte" (leemte) is in 't algemeen „gebrek"; „leemte der leden" geeft Kiliaan weêr met „debilitas membrorum, morbus articularis". Plantijn vertaalt „lemte" ook met „spasma vel podagra". De Lat. vertaling geeft geen licht; heeft alleen: „Qui aliquo clandestino malo vexuntur"; de oude Engelsche: piles.

2) Wederom zijn hier in de Lat. vertaling eenige regels uitgelaten, waarin ongunstig over de geestelijken gesproken wordt.

Pocken een aengename quale.

andere sieckten; Zy ghenesen die met wortel China;[1]) daer zijnder diese drie ofte viermael ghehadt hebben, en worden daerom niet gheschout noch mispresen, en dorven haer daer noch wel van beroemen; is weynigh periculeus van't leven, soo dat zyse veel liever hebben, ofte minder vreesen als een van d'ander bovengenoemde sieckten. De Pest is in Indien noyt gheweest, noch vande India-

Peste noyt geweest maer vergiftighen, den steen ende 'tgraveel seer ghemeen.

nen niet bekent; Vergiften, tooveryen, ende dierghelijcke handelinghen, waer mede menigh zijn leven ende ghesontheyt laet, is haer daghelicks broodt ende feer gemeen; Het ghebreck vande Steen, Graveel, ende Schuersel[2]) ofte gebrokenheyt, regneert daer veel, principalijcken onder die getroude mans, om het veel waters datse drincken, ende haer tot alle wellusten ende leckernye begheven, genietende al wat hare herten lusten; sitten altoos metten buijck bloodt in't hemdt in haer gallerye, nemende hare recreatie met die wint die haer vercoelt, ende alsdan een Slaef die haer die voeten ende teenen wrijft ende kraut, een ander aen't hooft,

Hoe haer de Portugesen laten dienen in huys.

die derde met een wayer, die de Vliegen af keert, dit is hare gheheene usantie een paer uren na den middagh, alwaerse also een namiddagh slaepken nemen, ende telcken als haer dorst, worden haer ghebracht schotelen vol conserven, waer van dat hem maer lust, oft andere confecturen, om dat hem het water niet qualicken soude becomen, ende te beter smaeck hebben, met sulcke ende diergelijcke exercitie verdryven zy die dagen ende brenghen die nachten over, so datse alle in't ghemeen geswollen buijcken hebben, Baccho ghe-

Daghen ende nachten 'tgeheele jaer door haest even langh.

lijck, waer van ghemeenlijck vande Soldaten ende ander Indianen, Barrigois[3]) ghenaemt worden, dat is, die buijcken, ofte groote buijcken; Die dagen vanden Somer ende Winter, 'tgheheele jaer duer zijn by naest even lanck, het schilt weynigh, hebben inde veranderinghe een ure luttel min oft meer van discrepatie; De Son te 6. uren op, ende te 6. uren onder, nae't loopen vande Son; alst middagh is, heeft men ghemeenlijck de Son boven'thooft, sonder eenighe schaduwe

Beyde Polen der werelt siet men te gelijck boven den Horisont.

te maken, hoe wel dat het altemets een weynigh uyt steeckt nae de coerse vande Son; Men siet binnen Goa beyde de Polen vande Werelt; De Noord ende Zuydsterre staen niet verre boven den Horizont, waer mede ghenoech is vande tyden vanden jare, sieckten ende ander [54b]
kranckheden van Indien, nae de cortigheyt van desen is eysschende.

---

1) De „Radix Chinae", een soort *Smilax*. Vgl. Cap. 77.

2) „Schuersel" (scheursel) ontbreekt bij Kiliaan; „scheurnisse" bij hem is een breuk. Dat dit in den tekst bedoeld is, blijkt uit de Lat. vertaling: „calculode hernia".

3) Van Port. „barriga", buik.

Dat 35. Capittel.

Vande Munte, Ghewichte, ende Mate van Indien ende Goa.

Het principaelste ende ghemeenste gelt is genaemt Pardaus Xeraphijns 1), is van Silver : maer van quade alloy; wordt geslaghen in Goa; hebben een S. Sebastiaen aen d'een zyde, en 3. oft 4. aen een gebonde Pylen aen d'ander zyde, en doet so veel als 3. Festoenen 2) ofte 300. Reijs Portugaelsche munte, ende slaet op ende af, luttel min ofte meer, nae de wissel gaet. Nu isser noch een rekeninge van gelt, diemen noemt Tangas 3), niet datter sodanige in specie zijn: maer worden alleen so genoemt inde tellinge, vijf Tangas doen een Pardau ofte Xeraphijn, te weten, quade munte: want hebben twee manieren van tellen, quade ende goede munte: want 4. Tangasen goede munte, doen soo veel als 5. Tangas quade munte, waerom altoos in 't coopen ende vercoopen bedingen quade ofte goede munte.

Tweederley payementen namelijck goede ende quade munte.

Nu isser noch een rekeninghe diemen heet Vintijns 4), en is ooc niet in specie, dan alleen inde tellinghe. Dese 4. goede ende 5. quade munte doen een Tanga; Het leeghste ende'tminste gelt is ghenaemt Bazaruco, dese doen 15. quade ende 18. goede munte; Een Vintijn en 3. Basarucos doen so veel als 2. Reijs, Portugaelsche munte; is gegoten munte van quaet Tin; somma dat die 375. Basarucos doen een Pardau ofte Xeraphijn; Nu isser noch een munte uyt Persien, ghenaemt Larrijns, zijn lancwerpigh, seer goet fijn Silver, sonder eenighe alloy; dese gelden 'tstuck 105. 108. Basarucos, nae dat de Wissel gaet, luttel min ofte meer. Noch hebben zy een geldt ghenaemt Pagodes 5), zijn van Gout, van 2. ofte 3 soorten, doen altoos over die acht Tangas; zijn gemunt vande Indianen ende Heydenen, met een Afgod in Duyvelsche Figuere, waer om worden ghenaemt Pagodes; Daer zijn ander Goude munte, genaemt Venetianders, sommighe in Venetien ghemunt, andere in Turckyen, doen ghemeenlijck twee Pardauwen Xeraphins; Hebben noch een Goude Munte, genaemt S. Thomas, om datse eenen S. Thomas gefigureert hebben;

Vande verscheyde namen ende soorten der munten ende gelden.

---

1) Zie boven blz. 130.

2) Spaansch „teston", een zilvermunt.

3) Dit woord, oorspronkelijk Mongoolsch *tamacha*, Turksch *tamga, damga*, eig. kenteeken, merk, is overgegaan in verschillende talen van Indië, o. a. in laat Sanskrit als „tanka, tanga". Ook het Russische woord voor geld „dengi" is er uit ontstaan, alsook Gruzisch „dangi".

4) Port. „vintem", ter waarde van 20 Reis.

5) Een lijst van 35 soorten van deze munt, met opgave van hun gewicht, zuiver goudgehalte en intrinsieke waarde vindt men in Prinsep, *Useful Tables* (ed. Thomas) pp. 43, f.

Realen van achten gelden 436. Portegaelsche Reys tot Goa.

doen altoos over die 7. ende somtijts 8. Tangas; Men heeftter oock Realen van achten[1]),dieder van Portugael ghebracht werden, dese noemense Pardauwen de Reales; oock anders geen munte en isser gangbaer van Portugael; dese doen daer ghemeenlijck alser eerst comen met die Portugaelsche schepen 436. Reijs van Portugael, ende daer nae verhooghense inde Wissel, alsmense soeckt om naer China te voeren: maer en gelden noyt minder noch leegher. Men useert in Coa in't coopen ende vercoopen een sekere maniere van rekeninge ofte tellen; Daer zijn Pardauwen Xeraphijns; dese zijn in specie gemunt van silver; Noemen ooc Pardauwen van goudt, waar van geen munte in specie en is: maer also in tellinghe ende rekeninghe genoemt wert: want

De geltbiedinghe wert in coopen van Ghesteenten ende andere waren ten differente rekeninghen verstaen.

alsmen coopt ende vercoopt Peerlen, Gesteenten, Goudt, Silver ende Peerden, noemen maer so veel Pardauwen, ende is dan te verstaen, dat elck Pardau is van 6. Tangas: maer van ander waren, alsment niet te voren bedinght, noement slechtelijck Pardauwen; zijn Pardauwen Xeraphijns, van 5. Tangen't stuck. Zy ghebruijcken oock te segghen een [55a]
Pardau van Larrijns, dat zijn vijf Larrijns, elcke Pardau; dit zijn die munte ende rekeninge van Goa, daer zy haren handel met dryven, ende oock menigh wel met weet te winnen met die wisselinghen van dien, op zynen tijt te coopen ende weder te vercoopen; daer is groote valsigheyt onder die Pardauwen Xeraffijns, welcke die principaelste ende gangbaerste munte is, waerom ghestelt zijn op alle hoecken vande straten ende ander weghen, Indianen die Christenen zijn, die-

Geordineerde luyden, die goede van valsche munten seer subtijl connen onderscheyden ende gheradt tellen.

men heet Xaraffes, dese besien 'tgelt om een cleijn profijt, ende zijnder so correct op dat zy't al tellende deur de handt laten passeeren, ende wetent op een haer te sien sonder yet inde hant op te nemen, datter een valsch is, al lachse onder duysenden, ende al nemen wyse inde hant ende keerense duysent mael om, en connense vande goede niet onderscheyden: maer op smytende vintmer die valsigheyt in; dese worden op't vaste landt vande Indiaensche heydenen gheslaghen, om de Portugesen daer met te bedrieghen, waerom niemant gelt derf ontfanghen, ja al waert maer een halve Pardau, sonder dese Xaraffes te thoonen; dese tellent gelt met sulcke rassigheyt, ende al tellende besient oft goedt is, soo datse haer verobligeeren, soo daer yet te cort ofte valsch onder ghevonden wort, naer dat zy't ghetelt ende gesien hebben, zijn ghehouwen het selfde goet te doen ende te betalen, doch selden gebeurt het datter falicant aen ghevonden wort; zijn oock seer ghedienstigh om 'tgelt op te loopen wisse-

---

1) Zie boven, blz. 9.

len, ende al watmender van doen heeft; sitten aende hoecken ende voor de huysen op die straten met een tafel met gelt op hoopkens, elcke hoopken van een Tanga, welcke zijn 75. Basaruco, ende als jemand een Pardau wil wisselen, gheven altoos twee ofte drie, somtijts acht ofte thien Basarucos, boven die 375. Basarucos, waer mede zy haer weten te gheneren, ende soo van alle ander munte naer advenant; Die gewighte van Goa zijn oock in veel dingen als in Portugael, met Quintalen, Arrobas [1]), ende Ponden, maer hebben noch een ander ghewight ghenaemt Mao, dat is een Hand [2]), welcke zijn 12. pont, met welcke ghewighte men weeght die Botter, Honigh, Suycker, ende alderhande weeghbare waren; hebben oock een ghewight daermen gemeenlijck die Peper en ander speceryen met vercoopt ende weeght, ghenaemt Bhar [3]), is soo veel als drie Quintalen, ende een halve Portugaelsche ghewighte; hebben een maet diese noemen Medidan [4]), dat is eyghentlijcke maet te seggen, is by nae een span hoogh, ende een halve vinger langh breet; dese 24. maten doen een Hand, ende twintich handen doen een Candijl [5]), een Candijl is by naer luttel min ofte meer als 14. Schepelen, waermede men meet ende vercoopt het Rijs, Coorn, ende alle greynen, ende meetende waren, ende die Schepen naer bevracht, als te segghen een Schip ofte Schuijt van soo veel Candylen ofte soo veel Bharen. Daer is oock Rijs datmen vercoopt met Farden, comt ghemaeckt ghelijck ronde schyven, met stroy ende coorden te samen ghebonden, heeft elcke Fardo gemeenlijck drie ende een halve Handen Rijs; dit Rijs is beter als dat buyten ende sonder Farden comt; is ghenaemt Rijs Girasal [6]), 'twelcke 'tbest ende 'thoogste inde prijs is; een ander dat wat minder ende slechter is ghenaemt Chambasal [7]); Daer zijn noch ander

Wisselbancken op alle hoecken der straten.

Suyvel ende specerye werden met verscheyden ghewichte verhandelt.

Vande Rijs ende ander Coren maten, nae de welcke de schepen ooc bevracht worden.

Onderscheyt tusschen den besten ende ghemeenen Rijs.

---

1) Spaansch en Portugeesch; oorspronkelijk Arab. „ar-rob", het vierde.

2) Een vergissing van Van Linschoten, die *mão*, nagenoeg uitgesproken „maan", hand, verwarde met Indisch *man*, Kanareesch *mana*, zeker gewicht, waarvoor de Engelschen „maund" zeggen. Dezelfde vergissing reeds vermeld, boven, blz. 102.

3) Zie blz. 78.

4) Port. „medida".

5) Tam. „kaṇḍil" en „kaṇḍi", een gewicht van 500 Engelsche ponden; Malay. en Kanareesch „kaṇḍi", Mahratsch „khaṇḍī".

6) Mahr. „jīresāl", Kanar. „jīrigeçāli", d. i. komijn-rijst, zoo genoemd wegens den reuk dezer rijstsoort. Skr. „jīra, jīraka", komijn, oorspronkelijk Skr. In het Tam. heet deze rijst „s'īraka-chchambā".

7) Chambasal" uit „chambā", tegenwoordig in het Tam. uitgesproken „s'ambā" en sāl", een jongere vorm van Skr. „çāli", „rijst". Volgens Winslow, *Dict*, is Tam. „s'ambā": A superior kind of rice, sown commonly in July and afterwards transplanted". De oudere uitspraak van „s'ambā" is „champā" (zoo nu nog gespeld). Dit herinnert aan Jav. „tjĕmpa" in „pari tjĕmpā", een soort rijst. Aangezien zoowel 't Zuid-Indische

veel soorten van Rijs die minder gelden als het Rijs noch in zijn dop-is, gelijckt wast, wort het ghenaemt Satte [1]), ende is bynaest gelijc [55b] die Gerst, heeft weynigh scheel [2]); Dit is gemeenlijck die dagelijckse cost vande Boeren Canarijns, ende arm ghemeen volck diet dan selven stooten ende reynighen; dient ooc voorde Hoenderen en Duyven t'eeten, inde plaets van Gerst; daer zijn noch ander ende veel particulaer munten op ander plaetsen van Indien, ende te landewaerts binnen, onder de Heydenen, die alleenlick onder haer en elck op zijn plaets gangbaer zijn, want by Bengalen heeftmen inde plaets van Basarucos, ende 'tcleijnste gelt Amandelen [3]), daerse hare neringhe met doen, ende alle dinghen om coopen, en ander dierghelijcke diversche munte, op besondere plaetsen ende Provintien van Orienten: maer dese ghenoemde munte, ghewighte ende mate is die ordinarische daermen met int generael ende int gros, ende deur den banck handelt deur gheheel Indien, ende principaellijck in Goa, als 'thooft ende stapel vande Orientaelsche plaetsen.

Van verscheyden ander munten die niet so gemeen zijn als die voorverhaelde.

Dat 36. Capittel.

Van de Indianen genaemt Bramenes, welcke zijn eensdeels die Menistren vande Pagodes ende Indiaensche afgoden, van hare maniere ende leven.

Die Bramenes zijn die eerlijckste [4]) ende geachtste natie onder die Indiaensche heydenen, want bedienen altoos de opperste offitien byde Coningh, als Rentmeesters, Hoofmeesters, Ambassadeurs, ende dierghelijcke ampten; desghelijcks zijn oock die Menistren vande Pagoden der Indiaensche duyvelsche afgoden; hebben groote auctoriteijt ende aensien onder't volc; want de Coningen gantsch niet uyt en rechten sonder haren raet ende goetduncken, ende om datmense mach kennen ende vande andere onderscheyden, hebben over het naeckte lijf,te weten: van de schouder dwers over 'tlijf nederwaerts tot beneden aende gordel ofte doeck, onder die arme drie ofte

Bramanes ende de Afgoden Priesters hebben groot ghebiet ende aensien.

als 't Jav. „chambă" en „tjĕmpa" een vreemd voorkomen hebben, is te vermoeden dat de behandelde uitdrukking eigenlijk beteekent „rijst van Tjampă", hetzij in Voor- of in Achter-Indië.

1) Voor „Satte" heeft de Lat. en Engelsche vertaling „Batte". Het is twijfelachtig of wij dit mogen vereenzelvigen met Hind. „bāt", gekookte rijst, want Van Linschoten spreekt van rijst „nog in zijn doppen". Bovendien is de lezing geheel onzeker.

2) Scheel = „schil".

3) Amandelen als geld was in de 18de eeuw nog in zwang o. a. in Surate, volgens Hamilton, *A New Account of the East Indies*, II, p. 314.

4) D. i. „de hoogste eer genietende".

Teecken waer by datmen de Afgoden Priesters ende Bramanes kent.

vier koordekens [1]) ghelijck seghel garen, waermede men haer kendt, ende sullen dat nemmermeer [2]) afdoen al soudent haer leven costen, want haer professie ende beloften also hout; zy gaen naeckt, uytghenomen rondtom tlijf eenen doeck gewonden die haer schamelheyt bedeckt; hebben oock somwijlen alsse uyt gaen, eenen enckelen lynen catoenen rock diese Cabaja heeten, slecht aen't lijf van boven tot beneden, ghelijck sommige ander Indianen, als Banianen, Gusaretten, ende Decanijns, zy dragen op't hooft eenen witten doeck, sommighe reysen om't hooft gewonden, daer mede zy't hayr bedecken, 'twelck zy nenmermeer afscheeren, dan langh ende opghevlucht dragen als die vrouwen; hebben gemeenlijck aen hare ooren goude ghedrayde ringhen hangen: als oock het meestendeel vande ander Indianen; Zy en eeten gheen dingh dat leven heeft, dan alleenlijck onderhouden haer met cruyden ende Rijs, noch in geen cranckheyden, en sullen haer om gheenen waerom doen ter Aderlaten, maer cureren haer met cruyden en ende smeringh, ende bestrijcken met Sandalen, en dierghelijcke welriekende houten in Goa, ende aen die Zee custen zijn veel Bramenes, die haer gemeenlijck geneeren met cramerye, cruyden, ende aptekeryen int cleijn: maer met weynigh curieusheyt, en vuylichlic; zijn seer subtijl op hare rekeninge ende schryven, ende [56a] scherpsinnich, waerom maecken die ander slechte Indianen ende 'tghemeen volck wondere beuselingen ende grillen diest, van dat hare religie ende superstitien aengaet, ende die ghemeene man gheloven haer als Propheten; het gheene dat haer des morghens eerst int gesichte comt, dat aenbidden zy dien gheheelen dach; Die vrouwen hebben maer een doeck om't Lijf als zy uyt gaen, die haer bedeckt van boven 'thooft tot die knien toe ende voorts naeckt; hebben ringhen deur de neus, om de beenen, ende teenen, ende den hals, aen elcken arm, beyde handen seven ofte acht ringhen ofte Manilias, sommighe van Silver ende vergult diet vermogen: maer 'tghemeene volck van glas, welcke is ghemeenlijck de dracht van alle Indiaensche vrouwen; als die vrouwe is van seven ende die man van negen jaren, so trouwense: maer en spreken malcander niet toe, tot dat de vrouwe is om te baren; Ende als die Bramenes sterft, so vergaderen alle die vrienden ende maken eenen put inde eerde daer zy veel hout ende goet in smyten, ende wesende jemand van machten, welriecken-

Der Priesteren Vrouwen eeten gheen gedierten die leven gehadt hebben, maer kruyden, etc.

Tghemeene volcks seltsame superstitien.

Mans van neghen, ende Vrouwen van seven iaren werden tsamen ghetrout.

---

1) Dit is de heilige snoer, Skr. „upavîta", die niet alleen de Brahmanen, maar ook de Kshatriya's en Vaiçya's, als zijnde Ârya's, dragen. Een voorschrift omtrent de samenstelling dezer snoer wordt gegeven o.a. in 't Wetboek van Manu II, 44; 64.

2) Behalve bij verontreiniging.

de Sandalen ende ander cruyderen, Rijs, Koorn, ende ander spijsen, met veel Olye, om dat het vier te beter branden soude, ende alsoo

Der Bramanen Vrouwen offeren haer eyghen leven ten geselschap van haer ghestorven mannen.

smytense den dooden Bramenes daer in, ende alsdan comt zijn vrouwe gheleijt met veel speel-lieden ende hare naeste vrienden al singhende eenighe liedekens, ofte lofsanghen van hare mans leven, ende die vrienden geven haer eenen moet ende versterckinge, datse haer man ghetrouwelijck wil volghen, ende met hem gaen leven inde ander werelt, so neemt zy dan hare Juweelen af, ende deeltse met haer maechschap, ende springt al blydelijc ende lachende int vier, ende

Straffe der Vrouwen die hare mans begraeffenis met haer eygen doot niet wil verselschappen.

wort terstont vande omstaende met hout ende Olye verstopt ende versmoort ende also met het lichaem van haren man tot asschen verbrant; ende soo't sake ware, dat selden ghebeurt, datse haer niet met haren man en wil verbranden, soo snijtmense het haer tot die gront toe af, ende en mach haer leuen dagen gheen Juweelen ende cleynodien meer dragen, ende wort voortaen seer verschoven ende van alle man veracht als een oneerlijcke vrouwe; Dese usantie van branden ghebruycken oock die eedelen ende principaelste van't landt, ende oock sommighe cooplieden, niet jeghenstaende worden alle die doode

Ceremonien die de Weduwen moeten onderhouden.

lichamen (het zy van wie dat is) tot asschen verbrant, ende die vrouwen naer haer mans doot het haer çort afghesneden, en gaen sonder Juweelen, waer aen mense kent, dat het weduwen zijn; D'oorsake ende den eersten opcomst van die vrouwen met hare doode mans levendigh te branden [1]), is naer der Indianer selfs vertellen, als dat in lange voorleden tyden die vrouwen (gelijck zy seer luxurieus ende onkuijs van natueren ende complexien zijn) hare mans veel om den

Onnatuerlijcheyt der Vrouwen in in't dooden van haer eygen mans.

hals brachten met fenijn, als zy die moede waren, gelijck zy daer seer behendigh in zijn, om alsoo beter te moghen altemets een verversinghe cryghen, hare onkuijsche begheerten ende lust te versaden, 'twelcke siende den Coningh dat hy zijn principale Heeren, Capiteynen, ende Soldaten, waermede hy zijn staet en Coninghrijck moest onderhouden ende beschermen, dat die soo haest consumeerden ende te niet ghinghen door die boosheyt van die vrouwen, heeft het selfde soo veel het moghelijck waer willen beletten, waerom een expresselijcke wet heeft gemaeckt, ende gestatueert, als dat soo haest als die mans gestorven ende verbrant soude werden, datmender die vrouwe [56b]
levendigh met soude verbranden, om haer daer door een vreese aen

---

1) Het is tegenwoordig welbekend dat het hier vermeld gebruik, 't volgen van den man in den dood, „anumaraṇa" in den Vedischen tijd nog niet bestond. Ook in Manu en andere Dharmaçāstra's wordt het geignoreerd. De vrouw die zich opoffert heet Satī, waaruit de Engelschen Suttee gemaakt hebben.

te jaghen, datse also souden cesseeren die mans te vergeven, 'twelcke int eerste seer scherpelijc onderhouden is gheweest, welverstaende dat het alleen geboden was, beroerende die edelluyden, regierders, ende Bramenes, want het ghemeene volck geen gheweer noch wapenen mogen handelen, en zijn bynaer gelijck Slaven; in somma dat het metter tijt een gewoonheyt ende costuyme is gebleven, ende houdent hedensdaeghs voor een punct van haer Wet, ende ceremonien van hare duyvelsche religie, ende doent althans uyt vrye ende goede wille, door haer aenporringhe van hare vrienden ende maechschap; Dese Bramenes onderhouwen oock sekere vastendaghen int jaer, en dat met soo groote abstinentien dat zy vande gheheele daghen, ja somtijts drie ofte vier daghen zijn sonder eeten; hebben hare Pagodes ende afgoden, wiens dienaers ende Menistren zy zijn, daer zy wondere Historien ende mirakelen af vertellen, en seggen dat dese Pagodes by haer menschen zijn geweest, ende door hare heyligh leven ende goede wercken in dese werelt gedaen zijn door hare verdiensten int ander leven heylighen gheworden, alsse met hare mirakelen deur den duyvel gheopenbaert hebben, ende door haer bevel hare figueren afghemaeckt, inde leelickste ende grouwelickste forme diemen soude mogen versieren; dese bidden zy aen ende doen haer offerhande met veel duyvelsche superstitien, ende ghelooven vastelijck dat het hare Advocaten ende voorspraken by Godt zijn; ghelooven oock alles datter eenen oppersten Godt is diet al regiert, ende dat die ziele onsterffelijck is: maer datse van d'een lijf int ander loopt, so wel van beesten als van menschen naer hare verdiensten, naer die wet van Pitagoras, wiens discipulen zy seggen te wesen [1]).

Een Wet geordineert, dat die Vrouwen die haer mans ombrochten selver levendich met haer mans verbrant souden werden twelck nu als Godtsdienst in ghebruijck blijft.

De Bramanes onderhouden vasteldaghen.

Fabelen van dat de Duyvelsche Afgoden heylighe menschen souden zijn gheweest.

Tvolck ghelooft dat de Pagodes advocaten by Godt zijn.

Dat 37. Capittel.

Vande Gusuratten ende Banjanen van Cambajen.

Die Gusuratten ende Banjanen zijn van 'tlandt van Cambajen, ende hebben veel hare residentie in Goa, Dieu, Chaul, Cochijn, ende ander plaetsen van Indien, oorsake hare handelinghe ende traffijcke die zy seer sterck dryven in alle coopmanschappen, als Coorn, Catoenen Lywaet, Anil, Rijs, ende andere waren, principalijck in alle edele ghesteenten, daerse wonder op geslepen zijn; zy zijn uyter maten

1) Deze verkeerde meening vindt men bij den door Van L. gevolgden G. da Orta, die in *Coloq.* II, 342, zich aldus uitdrukt: „Banianen, dat zijn degenen die in allen deele de wet van Pythagoras in acht nemen." Ook Camões, VII, 40, doelt op Pythagoras; vgl. de noot boven, op blz. 42.

subtijl ende scherpsinnigh op alle rekeninghe ende schryven, soo datse hier in niet alleen alle ander Indianen ende omligghende natien te boven gaen: maer ooc die Portugesen, in dieshalven veel avontagien hebben; verstaen haer wonder wel op alle coopmanschappen, en zijn seer loos om jemand te bedrieghen; dese en eeten oock niet dat leven ofte bloet heeft, noch en sullen gheen dinck ter werelt het zy hoe cleijn ende onnut dat soude moghen wesen dat leven heeft, dooden: want gheloven vastelijck dat alle dingen sielen hebben, ende hare even naesten zy, naer die wet van Pitagoras, ende onderhouwen dat straffelijck, datse dickwils vande Christenen ofte Portugesen sullen coopen eenighe vogels ofte ander ghedierten, diese int sin hebben te dooden, en laetse weder vlieghen ofte loopen [1]); zy hebben voor een manier in Cambajen, op die weghen ende wildernissen te setten, backen met water, ende worpender Coorn en andere [57a]
greynen, om die voghels ende ghedierten te spysen, ende hebben door gheheel Cambajen Gast-huysen van't land daer toe geordineert daermen alle voghels ende alle ghedierten in cureert, ende van alle cranckheyden gheneest met grooten opsicht ende neerstigheyt, ende nemense in als waer, gelijck oftet menschen waren, ende alsse ghesont zijn latense weder vliegen ende loopen, welcke onder haer is een werck van groote caritaten; seggen dat zy't doen aen haer even naesten, ende soo zy een luys ofte vloy vangen en sullense niet dooden, dan nemense en settense op een lapken yewers in eenigh gaetgien inde muer en latense alsoo loopen; men en mach haer gheen meerder quellagie aen doen, als yet te willen dooden in haer presentie; zy en sullen niet aflaten te bidden en te smeeken met alle ootmoedigheyt, datmen so grooten sonde niet en wil doen, te benemen het leven dat Godt met ziel ende lijf geschapen heeft; sullen ooc wel gelt offreceren datmen 't wil laten leven en vrijdom gheven; zy en eeten oock gheen Radijs, Ajuijn, Loock, noch eenighe cruyderen die eenige coleur van root hebben, noch Eyeren, want gelooven datter bloet onder is; en drincken oock gants geenen wijn, noch en ghenutten gheen Azijn dan alleenlijck water, zijn soo schou van met ander menschen buyten hare natie te eeten ofte aen te roeren, datse eer souden van hongher ende dorst sterven, dan eenige spyse van ander volck slechts aen te raken; het gheschiet dickwils datse altemet met die Portugesen schepen van Goa nae Cochijn varen om haer waren te slyten, ende met die Portugesen te handelen, ende alsdan maken hare facit van

De Gusaraten ende Banianen cloecker dan alle andere Indianen oft Portugesen.

Gusaraten dooden noch eeten gheen dingh dat leven ontfangen heeft.

Gasthuysen in Cambajen daermen vogelen ende ander gedierten geneest.

Die van Cambaja en dooden gheen vloyen, noch luysen.

Wonderlijcke manieren van Cambaja.

1) Het zijn inzonderheid de Jaina's, tot welke sekte de meeste Banianen behooren, die zoo angstvallig zijn.

soo veel daghen onder weghen te blyven als haer by naer dunckt moghelijck te wesen, waer naer hare provisie met nemen, van water ende hare cruyderen daerse haer met onderhouden, ende geschiedende den tijt langher te vallen als hare rekeninghe geweest is, en dat hare provisie ende water op is, ghelijck het gheschiede als ick van Goa naer Cochijn voer, soo soudense veel liever van hongher ende dorst vergaen ende versmachten als yet te smaecken en te ghenutten vande spyse en water vande Christenen ofte van jemand anders; zy sullen haer altoos wasschen aleer zy eeten, gelijck oock de Bramenes, oock t'elcken alsse haer ghevoegh doen ofte water maken; zijn van coleur ghelijck die Bramenes geelachtich, ende sommighe wat witter, ende men vint vrouwen onder haer die in witheyt ende schoonheydt die Portugesen vrouwen te boven gaen; [1]) zijn ghefatsoneert van aensicht lijf ende leden, in als ghelijck die van Europa, uytghenomen die coleur; hare cleedinge is eenen witten enckelen rock op 't bloote lijf, vanden hals af slechts ende enckel om 't lijf tot beneden toe, ende inde zyde onder den arm toeghebonden; die schoenen van root leer voor scherp ende omgecromt; den baert afgeschoren als dieTurcken; behouden alleen die knevels; draghen op't hooft ghelijck die Bramenes eenen witten doeck drie ofte viermaels om gewonden, ende recht onder 't hayr aende sterre van't voorhooft; strijcken alle morgens een weynigh wit Sandalo met water ghemalen, en daer vier oft vijf greijntgiens Rijs opgheclapt, 'twelcke die Bramenes ooc veel voor een gebruijck hebben; is een sekere superstitie van hare wet; hebben ghemeenlijck het naecte lijf besmeert met Sandalo, en ander

Die van Cambajen soude liever van honger sterven dan van ander volcks spijs nemen ofte begheeren.

Cleedinghe van die van Cambaja.

[57b] welrieckende cruyden daerse wonder goede vrienden af zijn, ghelijck oock alle Indianen, diese veel in alle dinghen ghebruijcken; hare vrouwen gaen ghelijck die vrouwen vande Bramenes, zy eeten ghelijck de Machometisten, ende alle ander Indianen op d'aerde neer; In hare huysen ofte vergaderinghe sitten op d'aerde neder op eenighe Matten ofte Tapyten, ende laten altoos hare schoenen voor die deur staen, soo datse altoos barvoets in hare huysen gaen, waerom ghemeenlijck die schoenen die hielen neer cacken [2]) om de moyten te sparen van't elcken uyt en aen te doen; Sy hebben noch ander duysent ceremonien en Heydensche superstitien die niet veel beduyden, waerom alleen die principaelste hebben vertelt, waer aen men ghenoegh can verstaen, wat haerder belanghende is.

1) Deze juiste waarneming van Van Linschoten mag men als bewijs aanvoeren dat de Vaiçya's, tot welke kaste de Banianen behooren, van zuiver Ārisch ras zijn.

2) Dit schijnt te beteekenen: waarom gewoonlijk de schoenen loshangende muilen zijn; de Lat. vertaling laat de zinsnede uit.

Dat 38. Capittel.

Vande Canaras ende Decanijns.

Die Canaras ende Decanijns zijn van 'tland van Decam, datmen ghemeenlijck Ballagate noemt, gheleghen achter Goa, dese woonen veel in Goa, alwaerse hare woonplaetsen ende winckels hebben, van allerhande Fluweel, Zyde, Satynen, Damasten, dat zy vande Portugesen int gros op coopen, desghelijcks allerhande Catoenen Lywaet, Porseleynen, ende alle waren van Cambajen, China, Bengallen, &c. dat zy ghelijck die voorcoopers op coopen vande Portugesen ende ander natien, ende vercoopent ende slytent weder int cleijn, waer toe hebben hare Makelaers van haer eyghen volck, die alle dinghen op loopen; dese brengen oock alle victualien ende lijftochten van 't vaste landt inde stadt ende 'tEyland van Goa; hebben hare Indiaensche schepen daerse met handelen naer Cambaja, Sunda [1]), ende het roode Meyr; Zijn veel van hare Gout ende Silver smeden, ende die in Coper wercken, en seer goede wercluyden; hebben oock ander veel ambachten ende handtwercken, als Barbiers, Medecynen, Timmerlieden, en dierghelijcken die alles in Goa woonen, soo dat zy by naest soo veel in 't ghetal zijn als die Portugesen, Mestisen, ende Christenen; haer cledinghe is ghelijck die Gusuratten ende Benjanen, uytghenomen die schoenen diese draghen op zijn antijcks, met deurghesteken teenen, ende boven toegeregen op die naeckte voeten, diese Alparcas [2]) noemen; desghelijcks draghen die baerden ende thayr gelijck alst wast sonder te scheeren: dan alleenlijck 'thaer opghevlucht, ende metten doeck bedeckt, als die Benjanen ende Bramenes; ooc zijn dese gelijck in coleur ende fatsoen van lijf en leden; eeten alle dinghen, uytgenomen Koyen, Varckes, ende Buffels, vleijsch ende visch; houden den Os, Koe, ofte Buffel voor heyligh, diese gemeenlijck by haer over 't huijs hebben loopen, welcke zy besmeeren, bestrijcken, ende alle vrientschap vande werelt bewysen, ende voeden hen met het gheene dat zy selfs eeten; ende alsse haer ghevoegh willen doen, comen hare handen daeronder houwen, en smytent alsoo wech; slaepen des nachts onder haer in huijs, in somma houden hen in als ghelijck oft eenigh verstandigh mensch waer, waermede zy meenen Godt eenen grooten dienste aen te doen; In haer eeten ende in huijs te sitten, wasschen, reynighen, ende ander ceremonien ende super-

Die Canaras houden een Os, Koe, ende Buffel voor heyligh.

1) Er is een Sunda dicht bij Goa, doch hier zal wel 't land Sinde bedoeld zijn.

2) Port. „Alparca", Spaansch „alborga, alpargate", ontleend aan 't Arabisch, waarin het „hennipen sandaal" beteekent; zie Dozy—Engelmann, *Gloss.* p. 373.

[58a] stitien, zijn in als gelijc die Bramenes, Gusuratten ende Benjanen; In hare houwelijcken beloven malcanderen van seven ofte acht jaeren, enne comen tot elf ende twaelf jaeren, houden hare Bruyloften ende vergaren by een; Alsse Bruyloften sullen houden soo beginnense vierthien daghen te voren, alle daegh tot den dach vande Bruyloft, een groot ghelaet van Trompetten, Trommelen, ende Beckens, ende duert wel vierthien daghen daer naer nacht ende dach, met soo grooten gheluijt van ghesangh ende hare Instrumenten, datmen hooren noch sien en mach; den dach van te trouwen soo vergaren die vrienden van beyde zyden, ende sitten op die vloer in huijs, rontom een vier, ende keeren dat sevenmael om, met sommige woorden, waermede het houwelijck bevestight is, en is te verstaen datmen met die dochters gheen huwelijcks goet en geeft: dan alleenlijck sommige Juweelen, als Braseletten, Oor-ringhen, ende diergelijcken van cleijnen valeur, waermede haer die mans moeten laten ghenoeghen, want die dochters en zijn gheen erfgenamen, die soonen ervent al: maer onderhouden altoos hare dochters ende susters, tot dat zy trouwen; doot zijnde worden oock verbrant en somtijts de vrouwen levendigh met haer: maer niet soo veel als vande Bramenes; een yegelijck van haer volght het ambacht ende neeringhe van zijn ouders, en trouwen mede die dochteren van dien, welcke zy noemen geslachten; zy hebben hare vasteldaghen ende ceremonien ghelijck als de Bramenes: want dese zijn ghelijck die leecken, en die Bramenes als die gheestelijckheyt, Meniftren, ende hare Afgoden, Propheten. Zy pachten oock die Tollen ende Renten van de Portugesen, ende des Coninghs vande landen van Bardes, Salsette ende 't Eyland van Goa, die onder de jurisdictie van Goa zijn, so datse dickwils door eenige geschillen ende questien in alle rechten moeten compareren, alwaer zy altoos persoonelijck gaen sonder voorspraeck ofte Advocaet, ende weten soo wel hare woordt te doen ende te allegieren met die ordinantien ende Loyen van Portugael, jae tot int gheestelijck toe, dat zy tot een punct weten te seggen waert geschreven staet, beter als eenige Licentiaet inde rechten, en maken hare supplicatie ofte requesten sonder jemandt daer toe te beroepen, dat die Portugesen dickwils verwondert zijn van haer scherpsinnigheyt, gelijck ik menichmael aen haer geexperimenteert hebbe; wanneer het noodigh is haren eedt af te nemen om getuijghe te wesen, soo setmen haer in een Cirkel ofte eenen ronden ringh, ghemaeckt op de vloer van assche, alwaerse binnen in staen, leggen haer een weynigh asschen op 't bloote hooft, ende houden de een handt aen 't hooft, ende de andere op de borst,

Manieren int huwelijcken vande Canaras ende Decanijns.

Hoe datmen die Canaras doet sweeren ende den eedt afnemen.

ende als dan sweeren by haren Pagode op hare tael, waer mede sullen die waerheyt segghen van datmen haer vraecht sonder eenige faulten: want gelooven vastelijck datse eeuwigh verdoemt soude wesen, soo zy dan eenighe leughens seyden, ende die waerheyt verborgen hielden [1]); dit zijn haer principaelste usantien ende ceremonien, hoewel zy noch veel ander hebben, die wy alwillens voor by passeren, om die lanckheyt te schuwen.

Dat 39. Capittel.

Van die Canarijns ende Corumbijns van Indien.

Die Canarijns [2]) ende Corumbijns [3]) zijn die boeren, ende die gheen [58b] die haer met land-bouwinghe, visscherye, ende dierghelijcke neeringhe gheneeren, en die Indiaensche Palm-boomen (daer die Cocus aen wassen) waernemen; Daer zijnder onder haer die anders niet en doen als die cleederen wassen, 't welck aldaer ghelijck een handwerck ende neeringhe gheuseert wert, dese worden ghenaemt Maynattos [4]), daer zijn ander diemen heet Patamares [5]), welcke dienen alleenlijck voor Boden om brieven ende boodschappen van d'een plaets op d'ander te bestellen over landt, des winters alsmen de Zee niet en mach gebruijcken; Dese Canarijns ende Corumbijns zijn die verachtste ende miserabelste vande Indianen, ende leven seer armelijck, ende onderhouden haer met cleyne kosten, eeten alle dingen, uytghenomen Koyen, Ossen, Buffels, Verckens ende Hoenderen vleijs; hebben hare religie ghelijck die Decanijns ende Canaras; want zijn alle van een landt ende manieren, met weynighe differentie, gaen

Maynattos wasschen die cleeren gelijck hier te land de vrouwen doen.

---

1) Ook bij de Baliërs wordt een eed, volgens 't formulier uitgesproken, als zóó heilig beschouwd, dat, naar men zegt, gevallen van meineed onbekend zijn.

2) Over 't oneigenlijk gebruik van dezen term vergelijke men boven blz. 122, noot . De Kanareezen heeten trouwens bij Van Linschoten niet Canarijns, maar Canaras; zie Cap. 38, begin.

3) Tamil „kuḍumbi", letterlijk ons „huisman"; Konkanī „kuṇambī, Mahratsch kunbī", landman; alles uit Sanskrit „kuṭumbī" (stam „kuṭumbin").

4) Dit woord, ook ter loops vermeld door G. da Orta, II, 393, als *maynato*, „wasscher van kleêren" is, juister gespeld: „maṇṇāttu", blijkbaar een gewijzigde Malabaarsche vorm van Malay. „maṇṇātti", Tiam. „vaṇṇātti", waschvrouw, bleekster". Het woord heeft zijn weg gevonden ook in 't Jav. als „mĕnatu" of „pĕnatu", Maleisch „minatu" en „binatu", opmerkelijk genoeg met dezelfde geslachtsverwarring. Het mannelijke is „maṇṇān", Tam. „vaṇṇān", wasscher, bleeker; meervoud: „vaṇṇār". Uit dit laatste is te verklaren Mal. „minara", met misverstand van den meervoudsvorm.

5) Ook dit woord komt voor bij Orta, t. a. p. als *patamar*, vertolkt met „caminheiro" d. i. koerier. Mahratsch „patemārī" wordt door Molesworth (Mahr. Wdb.) verklaard, als samengesteld uit „pattā", tijding, en „mārī", brenger. Zie *Hobson-Jobson*, s.v. Pattamar, Patimar.

gants naeckt, uytghenomen die schamelheyt met een lapken bedect; Die vrouwen gaen met een doeck om 't lijf gebonden, beneden den Navel tot die halve dyen toecomende, ende slaet dan d'ander eynd over die eene schouder, soo dat die halve borsten bedeckt zijn; zijn van coleur swartachtigh ofte doncker bruijn; veel van dese zijnder Christenen ghedoopt, overmidts dat hare meeste habitatie is aende Zee-cant, ende naestghelegen landen aen Goa, oorsake dat de Palmboomen wassen aende Zee-cant ende Oeveren vande Rivieren ende wateren; ende het Rijs wort ghesaijt op leegh land, dat sWinters met water bedeckt is, waermede dese Canarijns haer onderhouden; dese brengen Hoenderen, Fruijt, Melck, Eyeren, ende ander dierghelijcke waren van 't landt inde standt te coop; woonen in cleyne stroye huyskens, en hebben so cleyne deuren datmender al cruypende moet in oft uyt comen; hare huysraet is een mat op d'eerde om te slapen, een put ofte cuijl inde vloer om 't Rijs te stampen, ende een pot ofte twee om 't Rijs te koken ende alsoo levense; ende genereren soo veel dat wonder is: want hebben gemeenlijck het huijs vol kinderen dattet crielt, en loopen al naeckt, tot datse seven oft acht jaren oudt zijn, dan bedeckense haer schamelheydt; wanneer die vrouwen baren gheschiedt dickwils datse alleen in huijs zijn, terwyle die man int veldt is, ghelijckt my eens ghebeurt is, gaende met andere goede vrienden wandelen in 't velt, deur de Dorpen ende Wooninghen van dese Canarijns, ende om dat ons dorste, gingen by een van dese Canarijns huyskens om water te eysschen, om ons dorst te laven, dat zy ghemeenlijck drincken uyt eenen cooperen tuijt kan om alsoo sonder den mont te raken van hoogh in te storten, welcke is alle het Metael datse in huijs hebben, so gheschiedent om dat my den dorst meest quelden, booghde my ter neder ende stac mijn hooft inde deur, eyschende wat waters, so worden ic gewaer een vrouwe die alleen in huijs was, en bant vast haren doec om haer middel, hebbende voorhaer staen eenen bac van hout (die de Portugesen Gamello [1]) noemen) vol waters, ende stont en wiesch een kindeken dat zy op die stont sonder yemants hulpe noch by wesen gebaert hadde, ende gewasschen zijnde, leyden zy 't naect op d'eerde neder, op een groot vygen blat van Indien, en badt my dat ic wat vertoeven wilde, zy soude my
[59a] terstont water geven, als ick van haer verstondt dat zy 't Kindt ter stont sonder jemands hulpe ghebaert hadde, verginck my den lust

Huijsraet die de Canarijns ghemeenlijck hebben.

Die vrouwen vande Canarijns baren de kinderen alleen sonder eenighe hulpe.

---

1) Of „gamella". Ook Spaansch „gamella", houten nap; trog; Fransch „gamelle", zooals men weet, ook in gebruik bij onze soldaten.

van drincken van haer handt, en ginck op een ander water eysschen, en saghen die selfde vrouwe een weynigh daer naer achter en voor haer huijs loopen, gelijck oft haer niet gheschiet en waer, en van gheen Kints-baren en wist, en die kinderen werden alsoo opgevoet, geheel naeckt sonder dat zyse yet meer doen als reynighen ende havenen [1]) in cout water, en wassen alsoo op met soo goeder ghesontheyt ende gerascheyt [2]) van lijf en leden, als die kinderen in dese landen met alle diensten, bewaringe ende opsicht, en comen dickwils tot haer hondert jaren sonder dat haer hooft noch tant wee en doet, noch een tant uyt den mont faelgeert; Dese dragen alleenlijck een vlock hayrs ofte top op de cruyn van't hooft dat latense lanck wassen, die rest van't hayr snydense cort af; Zijn seer expert op't swemmen en duycken; varen inde Rivieren in schuytgiens genaemt Almadias [3]), die sommighe van een hout zijn uyt-gheholt, en soo cleyn dat een man qualijck ghenoegh daer in can sitten; en 'tgheschiet dickwils datse omtuymelen, somtijts drie ofte viermaels eerse over die Rivier comen, en zy springender uyt int water en keerense weder om hoogh, ende hoosent water uyt, ende gaender weder in sitten; Zijn soo miserabel [4]) datser souden laten om een penningh geesselen; Eeten soo weynigh dat het schijnt datse byde wint leven, zijn oock meest magher ende swack van leden, van luttel cracht, en seer cleijn hertigh, waerom haer die Portugeesen groote villenye ende ultragie aen doen, en tracteren haer als honden en beesten; In haer trouwen ende sterven hebben die manieren ende usantien vande Decanijns en Canaras, desghelijcks oock in haer Religien ende Ceremonien; Als die man doodt is wert verbrandt, ende die vrouwe snijt haer hayr af, ende breeckt alle Juwelen die zy doch weynigh van cleijnder weerden hebben, want zijn meest van glas. By dese naervolghende figueren machmen sien naer't leven die Decanijns ofte Canaras, ofte die coopman van Goa; Desgelijcks die Banjane ofte Gusuratten, van Cambajen, met die Bramenes ende zijn vrouwe, op welcke manier gaen alle die vrouwen, soo vande Benjanen, Decanijns, Mooren ende Indianen, die in Indien woonen; Hoe die van Goa ende Ballagate haer Bruyloften houden onder die Decanijns ende Canaras, oock mede die maniere hoe de vrouwen haer leven met haren dooden Man verbranden; hoe den Ambassadeur vanden Hidalcam binnen Goa zijnen staet hout,

De Canarijns ende Corambynen zijn seer constigh in't swemmen ende duijcken.

1) Z. v. a. verschoonen, schoon houden.
2) D. i. rapheid.
3) Vgl. boven, blz. 27.
4) D. i. armoedig.

en lancks de strate ghedraghen wert; oock waerachtige afbeeldinge vanden Canarijn met zijn vrouwe, ende die manier hoe die Indiaensche Heydenen kinderen opghevoet werden, ende die Soldaet in Ballagate, diese Lascarijn [1]) noemen, met die Heydensche lichte vrouwen, geheeten Balliadera [2]), dat is Dantstersche, om datmense daer toe ghemeenlijck ghebruijckt, in eenighe feesten ende openbaer speelen, ende zijn oock een yeghelijck gherijffelijck om een cleijn gelt; woonen veel binnen Goa; desgelijcks die dorpen ende wooninghen vande Decanijns, en ooc die Canarijns en Corumbijns, hare manieren van huysen, en hoe datse inde Rivieren varen met haer schuytkens, waer by ick ghevoeght hebbe die maniere vande schuyten, van die Malabaren van Cochijn, om daer naer gheen Capittel op zijn selven te maken.

[59b]

Dat 40. Capittel.

Vande Arabyers ende Abexijns die in Indien resideren.

Arabyers ende Habassijns zijnder veel in Indien, waer van die Arabyen volgen die Wet van Mahomet, ende de Abexijns, zijn sommighe Machometisten, ende etlijcke Christenen, op haer manier: want zijn uyt Paep-jans land, 'twelcke streckt achter Mosambique in Æthiopiæ, tot by't roode Meyr, ende Rivier Nilus in Ægipten, ende door die ghemeenschap vande Mooren ende Machometisten, zijnder veel met die secte besmet; daer zijnder in Indien veel die Captyven ende Slaven zijn, soo mans als vrouwen, die daer uyt Æthiopia ghebracht worden, ende vercocht als ander natien van Orienten; Die Abexijns die Christenen zijn hebben in haer aengesicht vier ghebrande tekenen in cruijs-wijs, te weten: boven haeren nuese tusschen die ooghen tot het halve voorhooft, ende aen beyde zyden vande ooghen dwers tot naer die ooren toe, ende vande onderste lippe tot over die kin, welck haren doop is [3]), alsse Christen gemaeckt worden, inde plaets datmen by ons het Water ghebruyckt; Dese Abexijns ende Arabyers (te weten die vry zijn) dienen in gheheel Indien voor Bootsghesellen en Zee-varent volck, op die Coopvaerders die van Goa naer China, Iapon, Bengala, Mallaca, Ormus,

De Abexijns teeckenen de Christenen in't aensicht met vier teijckenen in plaets vanden doop.

1) Uit Perzisch „lasjkarī", soldaat.

2) Port. „bailadeira". Hieruit „bayadere". Tegenwoordig spreken de Engelschen van „nautch-girls", dat ook „dansmeiden" beteekent.

3) Marco Polo is de eerste geweest die dit gebruik beschreven en ten onrechte met den doop verward heeft; zie hierdmtrent Yule, *Marco Polo*, 2de ed. pp. 421 en 427.

ende alle weghen van Orienten varen, wantmen aldaer anders gheen Bootsgesellen en gebruijckt, noch oock anders gheen en zijn, om dat die Portugesen (al ist datse voor Bootsghesellen naer Indien gecomen zijn, ende in Portugael al haer leven schuijtvoerders gheweest hebben) sulcks haer souden schamen te doen, ende een groote oneere ende verachtinghe van haerder persoonen wesen, ende groote verminderinge van haerder estimatie ende autoriteijt daer voor zy in Indien zijn gehouden, ende haer selven voor uytgheven, dan alleenlijck varen wel voor Schippers: maer doen haer Capiteynen noemen, oock voor Stuerluyden ende Hooghbootsman: maer minder niet: want soo't een trap leeger quam, souden al haer leven een groot verwijt ende schande wesen, 'twelcke die Portugesen natie om gheenen waerom en stont te lyden; Dese Abexijns en Arabyers dienen om cleijn gelt, en zijn seer onderdanigh alsse haer verhuert hebben, soo datse altemets ghesmeten [1]) worden niet als slaven maer als honden, 'twelcke zy met groote pacientie verdragen, sonder tegensprekinghe; hebben ghemeenlijck hare vrouwen ende kinderen mede by haer int Schip daerse op verhuert zijn, die altoos op die reijs waer datse varen met haer zijn, en koken haer eyghen eeten, welcke is Rijs in water gesoden met ghesouten visch ghegeten; ende d'oorsake datse die vrouwen int Schip wel lyden mogen, is daerom dat die schepen maer Somers die Zee ghebruijcken, die dan altoos stil water ende seer vaerbaer is met deurgaende winden; hebben ghemeenlijck maer een Portugees oft twee, die Capiteijn, Schipper en Stuerman is, ende alsdan isser een ghelijck hooghbootsman, 'twelcke ghemeenlijck een Arabyer is, dese noemense Mocadon [2]), ende is regierder vande Abexijns ende Arabissche Bootsghesellen, diese onder zijn ghewelt ende bevel heeft, ghelijck oft zijn slaven ende eyghenen [3]) waren; dese Mocadon is die gheene die met die heerschap van't Schip con- [60a]
tracteert voor soo veel bootsghesellen te leveren, ende men doet hem alleenlijck betalinghe ende rekeninghe van't maent gelt, ende alsdan heeft hy met die Bootsghesellen zijn particulier rekeninghe, daer hem 'theerschap van't Schip niet met en moijt, noch te doen en heeft; Die Schepen en gebruijcken gheen vaten met water alsse varen, om datter in gheheel Indien gheen en zijn, noch ghemackt worden, dan die van Portugael aldaer gebracht worden, en van die

---

1) D. i. geslagen.

2) Port. „mocadão", patron de barque, uit Arab. „mukaddam". Bij de Alcalá „piloto de mar principal". Zie Dozy—Engelmann, *Glossaire*, p. 515.

3) D. i. eigenhoorigen, onderhoorigen.

Portugaelsche Schepen overschieten, ende inde plaets vande vaten ghebruijcken eenen grooten vierkanten houten back, byde groote Mast, op de gront vande kiel van't Schip, welcke is wel bepeckt ende ghesloten, waer inne voeren soo veel waters als haer dunckt (op de reijs diese doen willen) noodigh te wesen; die Capiteijn, Schipper, ofte Stuerman, ende die Cooplieden, ende Passagiers hebben elck hare victualie voor haer selven, ende haer water in die Indiaensche groote potten, diemen Martavanas heet, waer van ick op een ander inde beschryvinghe van Pegu ghetracteert hebbe; dit volck is soo ghedienstigh ende gewilligh, dat sooder maer een hoet jemand van't hooft int water, ja inde opebaer Zee wayde, oft yet anders, dat van't Schip over boort viel, sullender terstont naer springen [1]) met cleeren met al, tot datter weer hebben: want swemmen ghelijck visschen; Ende als het Schip inde haven ofte Rivier leijdt, ende datse alle ghelijck aen landt willen gaen, soo varense int Boot te samen aen landt, ende alsdan soo isser een die brengt het Boot weder aen't Schip en bindt het vast, en comt dan al swemmende aen land, desghelijcks alsser weder willen aen varen, en soo zyder onwilligh toe waren van over boort te springhen om een cleyne oorsake oft yet anders te doen, wordender van haren Mocadon ofte Schipper toe ghedwonghen met slagen, 'twelck zy weynigh daer toe laten comen: want zy't meest uyt haer selven doen, en d'een wil altoos de eerst voor d'ander wesen, om hare ghewilligheyt te bewysen; alsse yet doen ofte trecken, is al singhende, den eenen voor aen, ende daer naer die ander gelijckelijck antwoordende met een voijs ende accoort, dat het schijnt een musijcke te wesen; Haer exercitien op't landt is, den gheheelen dagh te drincken, ende inde kroeghen te sitten, met die vrouwen ende kinderen altemets ghelijckelijck, ende alsdan loopense hand aen hand lancks de straten, al vallende gints en weer, en bedryven een wonder ghelaet met singhen en ander figueren en grimmagie diese maken; hare vrouwen dragen oock Boxsens aen, naer die usantie vande Arabyers ende Machometisten.

Al wat de Aberijns doen doense al singende, met sodanigen voys dat het schijnt Musijck te wesen.

1) Ieder reiziger die te Aden geweest is, is in de gelegenheid geweest proeven hiervan te zien. Het zijn meestal Somali's die men daar ziet zwemmen en duiken als visschen.

Dat 41. Capittel.

Vande Swarten van Mossambique diemen noemt Caffres, hare usantien ende manieren.

Die swerten ofte Caffres, (ghenaemt) van't land van Mossambique en alle die custe van Æthiopia, ende te landewaerts binnen, tot die Cabo de bona Esperansa, loopen alle int gemeen geheel naect, hoe wel dat die van Mossambique (te weten) die vrou persoonen haer een weynigh bedecken, en dat voor die communicatie diese met die Portugesen hebben, die haer in mangelinghe [1]) van Gout, Yvoren-been en ander dingen Catoenen Lywaet uyt Indien brenghen, dat haer te lande binnewaerts, ende naer die Cabo toe ghe- [60b] breeckt, waerom zy haer bedecken met die cleederen die Adam int Paradijs aen hadde; Zijn alle int ghemeen peck swert, met ghekrult versengt hayr op't hooft ende baert, die seer weynigh is, platte breede en stompe neusen, groote dicke lippen, sommige hebben gaten boven ende onder door de lippen, en somtijts bezyden de mont deur de wangen, daer zy dan een beentgien in steken, dat houden zy voor een frayigheyt ende schoonheyt; daer zijnder wel onder haer die hebben het gheheele lijf ende aenghesight bestreken ende ghepickeert met heet Yser, en gants end'al bemalen, by naest ghelijck het gheperst en ghefigureert Satijn en Damast, daer hebben zy een wondere hoverdye met, en meenen datter gheen schoonder personagien inde werelt en zijn als zy, soo dat wanneerse ons sien, ende wit gecleet volck, houdender haren spot met, ende belacchen ons, als Monstren en Grimaensighten; en als zy een duyvelsche Figuere willen maken ofte bethoonen, soo inventeren zy een witte ende gecleet personagie, in somma meenen en geloven gantschelijck dat zy de rechte coleur van menschen (en dat wy een valsche ende bastaert verwe) hebben; men vinter onder haer die vylen alle die tanden scherp ende puntigh onder af, ghelijck naghels ende priemen, dat zy oock voor een cierlickheyt hebben, daer zijnder veel onder haer die de Wet van Machomet onderhouwen, te weten: aende custe van Abex ofte Melinde, ende rontom ende in Mossambique, om die nae gheleghentheyt van't roode Meyr, ende die Arabissche Machometisten, die alhier hare daghelijckse vaert ende handel houden, ghelijckse oock deden op alle havens plaetsen ende Eylanden van geheel Orienten, voorde Portugesen ontdeckinge ende conquesta van Indien, waermede alle

De Caffres cleeden haer met cleederen gelijck Adam int Paradijs ghehadt heeft.

Sommighe vande Caffres pickeren haer lijf met een heet yser, dat het schijnt gelijck ghefigureert Satijn.

Sommighe vande Caffres vylen haer tanden heel scherp ghelijck priemen.

---

1) D. i. „in ruil".

die Orientaelsche quartieren (daerse haer traftijcke gehadt hebben) met haer duyvelsche secte besmet hebben, en over al haer fenijn uytghespoghen, 'twelck een vande principaelste oorsake ende beletsels geweest is, dat het Evangelium daer so weynigh verbreyt en aenghenomen is, door die pestilentische sieckte ende Machometische opinie die in haer gants verwortelt was, ende 'tgeheele lijf ghecorrumpeert hadde; Daer zijnder oock sommighe die Christenen geworden zijn vande Portugesen daer toe beweeght: maer daer en wort sonderlinghe niet veel moeyten om ghedaen, om haer 'tChristen gheloof te vercondigen, oorsake datter niet veel profijts te doen is, en oock dat het een onghesont landt ende lucht is, waerom die Jesuijten haer wel wachten daer habitatie te maken: want en siender niet veel voordeels uyt te halen[1]), ghelijckse wel uyt Indien ende 't Eyland van Iapon en ander weghen doen, daer zy 't vol allerhande bloemen van rijckdommen vinden, om met het sogh van dien haren Byekorf te vermeerderen, ende hare ondersadelijcke gierigheyt een ghenoeghen te doen; Die meesten hoop vande Caffres leven onder haer ghelijck beesten ofte wilde menschen, niet tegenstaende hebben hare woninghen ende vergaderinge van huysen, ghelijck dorpen, alwaer zy hare gemeenschap houden, hebbende elcke Dorpe zijn Coningh ofte Heer, die zy onderdanigh ende ghehoorsaem zijn, en voeren ghemeenlijck tegen malcanderen oorlogh, d'een pleck ofte dorp tegen den anderen; hebben onder haer recht ende justitie, met weynigh polityen van
[61a] 'tgheen dat die wereltlijcke ordinantie ende goede regieringhe belanghende is: maer wat het gheloof ende religie is aengaende, en weten nieuwers af, dan leven ghelijck beesten, sonder eenighe wetenschap van God ofte eenighe ghelijckenis ofte schijnsel van dien; Onderhouden haer met jacht, die zy in 't wilt op jaghen, ende vanghen wat dat zy vinden; Eeten oock vleijsch vande Olyphanten en ander wilde beesten, ende van die Olyphants tanden maken zy hare wapenen ende gheweer, inde plaets van yser ende stael; Voeren ghemeenlijck oorloghe

De Jesuijten soecken eenige mackelijcken yver teghen Gods woort.

De Caffres woonen met hoopen by malcander, ende over elcke hoop is een Coningh die steegh teghen malcander oorloch voeren.

1) Deze voorstelling is partijdig, en vermoedelijk afkomstig van Dominikanen of andere, den Jezuieten vijandig gezinde Orden. De Jezuiet Gonzalo de Silveira verkondigde met goed gevolg in Monomotapa 't Evangelie, totdat hij in 1561 aldaar den marteldood stierf. Jarric (*Rerum Indicarum Thesaurus*) II, p. 151, zegt: „Nullus deinde Sociorum (Societatis Jesu) in Monomotapam ibidem ut resideret missus est, non quod sterile solum, ut haeretici nonnulli objiciunt, subserfugerint ..... Causa igitur haec est, quod Religiosi D. Domenici hanc Christi vineam doctrina et vitae exemplo colent dam susciperint. Societas itaque ne falcem in messem alienam mittat alienam, Monomatapae abstinet, ne alios cultores offendat". Vgl. het gebeurde in Japan, boven, blz. 110. Alles wat van de Jezuieten gezegd wordt in den tekst, is verzwegen in de Lat. vertaling.

teghens malkanderen; ende sommighe onder haer eeten menschen vleesch; daer zijnder oock die 't niet en eeten: maer vercoopen malkanderen, alse yemandt inde oorloge vanghen, te weten, die met die Portugesen ghemeenschap hebben, aen wien zyse comen veylen, om eenige mangelinghen van Cattoenen lywaet, en ander dingen van Indien; hebben onder haer een gebruijc, dat wanneerse ten oorloghe gaen teghen hare vyanden, dat so zy den slach winnen ofte yemant om brengen, wie die meeste vanght ofte doot smijt, dat zijn onder haer de gheachtste [1]) ende eerlickste, van grooten aensien; ende om sulcx te ghetuygen als zy voor haren Coningh comen, so snyden zy die manlickheden af van so menigh alser ghedoot hebben ofte gevangen, die zy dan weder laten loopen, om niet meer te genereren, die haer soude moghen beschadighen; drooghen die wel te deghe, op datse niet en moghen verrotten, ende droogh wesende, comen voor haren Coningh met een eerbiedinge, in presentie vande principaelste van 't dorp, ende nemender een en een inde mont, en spouwense also voor des Coninghs voeten neer, 'twelck de Coningh met een groote danck-segginghe ontfanght, ende om den selfden te vergelden hare vromigheden [2]) met eenighe vereeringe, so doet hy alle die uytghespoghen manlickheden oprapen, ende geeftse hem weder tot een present ende tytel van eeren ende verheffinghe, waer mede zy voort aen gheacht werden als Ridders, ende nemen alle die manlickheden die hem den Coningh alsoo weder vereert heeft, maken daer een vijftigh [3]) ofte rijghsnoer af, ende als zy dan eenige Bruijts trouwen, ofte hebbende eenighe feesten, so comen die Bruyden ofte Huijsvrouwen vande selfde Ridders met alle die manlickheden om hare halsen hangen, 't welck onder haer so grooten eere is, als by ons het Gulde Vlies ofte de Jartier van Enghelandt te dragen, en de Bruyden ofte Vrouwen van alsulcken Ridders met hare voorseyde vijftigen zijn daer meer mede verheven, dan ofse na haer duncken Coninghinnen vander Werelt waren. Van Mossambique werden dese Caffres in grooter menichte naer Indien gevoert, en ghebuert dickwils datmen tot Mossambique coopt een Man ofte Vrou persoon van volwassen jaren, om 2. ofte 3. Ducaten 'tstuc; als die Portugesche schepen daer comen om verversinge ende water te nemen, geldense wat meer om de menighte vande coopers dieder dan

De Caffres snyden al de ghene diese vanghen ofte dooden, de manlijckheyt af en de presenterense de Coning, mids de selve een voor een voor den Coningh uytspouwende, met haer mont, die hy op doet rapen, ende haer tot haer groote eer wederom schenckt.

De Caffres ryghen al de manlickheyden diese cryghen aen een snoer, ende hanghense haer Bruijds om haren hals in plaets van een gouwe keten, 'twelck in dit landt groote eer is.

---

1) D. i. meest geëerde.

2) D. i. moedige daden. De Lat. vertaler heeft hier aanmerkelijk bekort.

3) Dit woord voor snoer van aaneengeregen voorwerpen ontbreekt in Kiliaan. Zulk een snoer heet elders in den tekst „paternoster", bidsnoer.

zijn; D'oorsake datter in Indien soo veel Slaven ende captiven van alle natien te coop comen ende ghebracht werden, is daer om, datmen gemeenlijck alle 10. ofte 12. mylen landts, ja by naest elcke stadt ende dorp een sonderlingh Coningh ende regieringhe van volck heeft, die malkanderen in als onghelijck zijn, in Wet, spraeck ende manieren, waer door meestendeel met malkanderen oorlogen, ende die aen beyde zyden ghevanghen worden, houden zy voor Slaven
[61b] ende eygen, en vercoopen also malkanderen als beesten; die 't ongeluc valt dat hy vant ghetal vande ghevangenen is, moet geduldich wesen, daer zy ooc niet veel swarigheyts in en thoonen; alsmen 't haer vraecht hoe zy daer in te vreden zijn: seggen dat zy daer wel met connen passeren, aengesien hare Planeet[1]) also houdende is: maer dat hare vrienden ende patriotten dat wel sullen wreken op die gheen die 't haer ghedaen hebben; Oock inden tijt van honger ofte noot, moghen die Ouders hare kinderen vercoopen, gelijck het gegeschiede in mynen tijt datter op 't vaste landt ende omliggende quartieren van Goa sulcken dieren tijt was, dat die ouders quamen tot Goa ende ander plaetsen vande Portugesen hare kinders vercoopen by menichte, om kleynen prijs, om haren buijck te versaden; ick heb sien gheven jonghskens van 8. en 10. jaren, om 5. oft 6. maten Rijs, sommige om 3. 4. ducaten elck; Daer warender die haer in persoon met Vrouwen en kinderen quamen voor captiven offreceren, dat mense alleenlijck wilde de cost geven ende onderhouden. Ende om dat die Portugesen over al haren handel dryven, als wy op veel plaetsen aengewesen hebben, is d' oorsake datter so groote menichte van alle wegen ghebrocht ende verkocht werden: want die Portugesen daer haren handel van coopen ende vercoopen met dryven, als met eenighe ander coopmanschappen ende waren. Wat die beschryvinge van de Caffres ende 'tlandt van Mossambique meer aengaet, hebbe op een ander eensdeels verclaert, inde beschryvinghe van Mossambique. Hier na volgen die Figueren vande Arrabijns ende Abessijns, met hare vrouwen, so als zy in Indien gaen; Desgelijcks die afbeeldinge vande Caffres, so mans als vrouwen, ghelijck als zy in Mossambique langhs de strate gaen, alles na de warachtigheyt uyt gheworpen [2]) ende afghemaelt, etc.

De ouders vande Caffres vercoopen haer eyghen kinderen in hongers noot.

1) Dit kan alleen op Indiërs slaan of anderen die aan astrologie gelooven, niet op Kaffers.

2) D. i. in teekening gebracht.

Dat 42. Capittel.

Vande Malabaren ende Nayros [1]) in Indien, hare manieren ende costumen.

De Malabaren zijn die gene die bewoonen het land ende Zee-custen tusschen Goa ende die C. de Comorijn, van Goa zuydwaert, al waer die Peper wast; hebben een tael [2]) op haer selven, ende 'tlandt is ghedeelt in veel Coninghrijcken, als wy inde beschryvinge vande custen verclaert hebben; Dese zijn die meeste ende schadelijckste vyanden vande Portugesen, ende doen haer groote quellagie ende wreede oorloghe te water; zijn wreet en seer stout van natueren; gaen naeckt, behalven die schamelheyt bedect, die Vrouwen desgelijcks, hebben maer eenen doeck beneden den navel tot die halve dy en toe, en voorts gantsch naeckt; zijn sterck van leden; seer vermeten en opgeblasen; van coluer geheel swart; doch seer glat en reijn van huijt ende hayr, 'twelck zy gemeenlijck bestrijcken met olye, om dat te doen blincken; dragen het hayr so lanck alst wast; boven op den top ofte cruijn van 't hooft met eenen knoop opgebonden, so wel mans als Vrouwen; hebben die lellen vande ooren open, en so groot datse tot op die schouderen hangen, ende hoe zy langer en wyder open zijn, hoe 't onder haer meer geacht is, en voor een schoonheyt ghehouwen; van aenghesicht, lijf ende leden zijn in als ghefatsoneert als die van Europa, sonder eenighe differentie, dan alleenlijck inde coluer; [3]) Die Mans zijn ghemeenlijck seer hayrachtigh ende ruijch op de borste ende 'tgeheele lijf; zijn die lux- [62a]
urieuste ende onkuyste natie diemen in gheheel Orienten mach vinden, soo datmen weynigh Meyskens over die 7. oft 8. jaren vint die haer maeghdom noch hebben, en terstont gemeen ende gherieffelijck aen een jegelijck zijn om eenen kleynen penninc, waer van zy weynigh schande maken; In haer huijs houwen zijn weynigh curieus; hebben die huysen ende huijs-raet weynigh verscheyden vande Canarijns ende Corumbijns van Goa; Hare Afgoderye, Cerimonien, ende Superstitien, zijn ghelijck die andere Indianen; Dese Malabaren zijn tweederley soorten van volck, te weten, den Adel, diemen noemt Nayros, dat zijn Soldaten, die alleenelijck die wapenen draghen en

Men vint weynigh Meyskens onder de Malabren die acht Jaren out zijnde haer maechdom hebben.

---

1) Malayāḷam Nāyar (mv. van Nāyan) de regeerende stand in Malabar. Het woord is afgeleid uit Skr. *nāyaka*, leider, hoofdman, heer. Hoewel de Nairs de heerschende stand kunnen heeten, staan in rang de Brahmanen boven hen.

2) Het Malayāḷam, nauw verwant met het Tamil.

3) Dit is volkomen juist.

handelen, d'ander ghemeen volck worden ghenoemt Polias, deze en moghen gheen geweer dragen noch gebruijcken. [1]) Die Nayros moeten altoos waerse gaen ofte staen hare wapenen daerse op gheset zijn by haer draghen, en altoos bereyt wesen tot des Coninghs dienste ende ghelieven, daer zijn sommighe die dragen altoos een bloodt rappier ofte Cortelas in hare rechter handt, ende een groote Rondasse inde linckerhandt; Dese Rondasse zijn seer groot, en van licht hout gemaeckt, so datse alse willen het geheele lijf onder connen berghen en bedecken; zijnder seer op bedreven ende lichtveerdigh met, ende alse langs de wegh gaen, machmense van verre hooren comen: want maken altoos groot gherucht te slaen met het ghevest van 't Rappier tegen die Rondassen, om datmense hooren soude; daer zijn ander die dragen altoos een boghe ende een bos pylen op haren rugh, waer op zy wonder expert zijn; ander dragen lange spiessen, sommige Roers, met die lont altoos ontsteecken om den arm ghewonden, en zijn de beste loopen diemen haers ghelijcke in Europa niet en soude beter mogen vinden, en wetender ooc soo wel met om te gaen, datse die Portugesen geen avontagie en gheven; alwaerse gaen, moeten altoos haer geweer by haer dragen, nacht ende dagh;

De Malabren gaen langhs de wegh met groote Rondassen ende Swaerden, ende slaen gestadigh met het gevest daer op, om datmense hooren soude.

Gheen van haer en is getrout, noch en mogen niet trouwen van alle haer leven, dan haer is vry ende geoorloft te slapen by de Dochters vande Nayros, [2]) ofte by wien dat haer lust en gelieft, van wat Vrouwen dattet soude moghen wesen, al zijnse schoon ghetrout, als den Nayro maer lust heeft, gaet yewers in een huijs daer 't hem ghelieft, set zijn geweer aenden inganck van 't huijs aende straet, ende gaet en beschikt zijn dingen met die Vrouwe ofte Dochter vanden huyse, met open duere, sonder dat hy vreese heeft dat hem yemandt sal verstueren ofte beletten: want wie datter voorby gaet, jae al waert de selfde Man van 't huijs, siende die wapenen vanden Nayro voor de duere staen, sal voorby gaen, en laet hem zijn dinghen beschicken, ende als hy zijn besoingne volbracht heeft, neemt zijn wapenen ende gaet zynen wegh, en alsdan mach den Man in huijs comen,

De Malabren mogen gheen Wyven trouwen.

De Nayros moghen slapen by wie datse willen.

1) Een nog aanzienlijker stand dan die der Nairs wordt gevormd door de Brahmanen in Malabar, van wie de Nambūri's de voornaamsten zijn. Met „Polias" zijn bedoeld de Puliyar (enkelv. Puliyan), een zeer lage, onreine kaste. In het Tamil heeten Puleiyar lieden van een zeer lage kaste, gemeen volk. Een beter overzicht van de kasten in Malabar dan hier bij onzen schrijver kan men vinden bij Varthema, *Itinerario*, ed. 1517, fol. 436, aangehaald in *Hobson-Jobson*, s. v. Polea.

2) Ook Barbosa (zie aanhaling in *Hobson-Jobson*, s. v. Nair) zegt hetzelfde, n.l. dat de Nairs niet trouwen, slechts ieder een minnares heeft, een dame van hoogen huize. Toch is dit onjuist: bedoeld is een vorm van polyandrie; zie Thurston, *Castes and Tribes of Southern India*, V, p. 307—313; vgl. ook Camões, *Lus.* VII, 41.

sonder datter yet af geseyt wort ofte eenige verwonderinge is; op dese manier gaense waert haer lust ende gelieft, sonder dat haer yemant mach weygeren; Dese Nayros langhs de wegh ofte straet gaende, loopen al roepende Po, po[1]), dat is soo veel als wacht u, ick come, staet uyt de wegh: want dat ander volck diemen Polyas noemt en geen Nayros en zijn, en mogen haer niet aen roeren noch raken aen 't lijf, daerom ist datse altoos roepen, om datmen haer soude plaets geven, en geadverteert wesen datse comen; want so yemandt vanden Polyas bleef staen, en haer geen plaets en gaf, so datse hem quamen te roeren, [62b] mogense vryelijcken duersteken, sonder daer yet aen te verbueren; ende als zy van eenige Polyas aengeroert zijn, ofte van eenige ander natien, uytgenomen Nayros, moeten haer (eer zy met die ander Nayros weder mogen converseren ofte eeten) geheel wassen ende reynigen met groote cerimonien ende superstitien; Desgelijcks en mogen van geen Christenen oft yemandt geroert worden; Ende als die Portugesen eerst in Indien quamen, ende met den Coningh van Cochin verdragh ende aliance maeckte, begeerden die Nayros datmen haer plaets soude gheven, ende wijcken op de wegen en straten alse malkanderen ghemoeten, gelijck die Polyas en ander Indianen, 'twelck die Portugesen niet en begeerden te consenteren: want meenden dat het oock haer eere te nae gingh, datmen haer byde Polias ende onnut volck wilde gelijcken, daer zy meenden die Nayros te boven te gaen in krijghs-handelingen ende vromigheyt, daerom begeerden zy dat die Nayros haer souden wijcken ende plaets gheven, waer mede zy aen beyde zyden niet wel accorderen en konsten, in somma, worden gesloten om alle vrede t'onderhouden, als datmen soude kiesen twee persoonen, een van wegen die Portugesen, en een ander van wegen die Nayros, die souden lijf om lijf tegen malcanderen campen, ende so wie dat van haer beyde verwonnen bleef, diens natie soude die ander plaets geven, ende op die wegen wijcken; Dese camp geschieden in 't openbaer ende in presentie van beyde natien, en den Portugees verwon den Nayro, dien hy 'tleven benam, waer van ghebleven is, dat die Nayros de Portugesen wijcken ende uyt den wegh gaen alse malkanderen gemoeten, tot dat die Portugesen voor by gepasseert zijn; Die Nayros dragen aende handen seer lange nagels, waer mede zy te verstaen gheven datse vanden Adel zijn[2]), om dat die lanckheyt vande naghels die persoonen het wercken be-

Een Polyas rakende aen't lijf van een Nayros, magh hem de Nayros vry diersteecken sonder teghen segghen.

De Portugesen hebben tegen de Nayros met kampen gewonnen dat de Nayros haer teghen komende moeten wijcken.

1) D.i. Malayāḷam, ook Tamil, *pō!* ga!

2) Dit is een teeken van voornaamheid ook bij Chineezen, o.a. in Nederlandsch-Indië niet ongewoon.

let van eenigh handtwerck te useren; segghen ooc datset doen om also te meer kracht inde handt ende 'tvatten te hebben, om het Rappier vast te houwen, 'twelc sommighe Portugesen ende Mestisen oock nae spelen, ende die selfde opinie vande Nayros geerft, dieder veel in Indien zijn, ende die de naghelen laten wassen om die selfde oorsake. Die principaelste van dese Nayros, welcke zijn als hoofden ende Capiteynen van so veel die onder haer ghebiet staen; Dese draghen een gouden ofte silvere Braseletten ofte ringhen om den arm, boven den ellenboogh; desghelijcks hare Regierders, Ambassaduers ende Coninghen, waer by men haer kan van d'ander onderscheyden: want alle gelijck als gheseyt is, naeckt gaen: Ooc so zijn die Coningen, Regierders, ende andere hare hoofden ende Capiteynen, als zy uyt gaen wel gheaccompaengiert ende bewaert van d'ander Nayros; Zijn seer goede ende stoute Soldaten; vallen seer wel aenden man; zijn seer wraeckgierigh, soo dat wanneerse in eenighe Fusten ofte yewers anders comen tegens hare vyanden te vechten, ende soo 't gheschiede datse met een spiese door het lijff ghesteken worden, en sullen terstont niet beswijcken, dan die spies, soo zy hem niet weder metter haest conne uyt kryghen, met beyde handen na haer halen, en duer 't lijf trecken, om also te ghenaken den geenen die 't ghedaen heeft om haer te wreken. De Coningh mach dese Nayros niet doen rechten noch dooden met openbare justi-

De Nayros wysen den Adel door ofte met langhe naghelen.

[63a] tie, dan so zy de doot verdient hebben, doet se met ander Nayros ombrenghen. Die Dochters vande Nayros en moghen met niemant converseren noch te doen hebben, dan met Nayros, hoewel datse in't heymelick genoech converseren met die Portugesen ende Christenen: maer so't die Nayros quamen te mercken, en haer op't feyt bevonden, moghense dooden, zonder yet te verbueren; Zy hebben aen alle plecken daerse woonen een ghegraven water gelijck een graft, dat aende wegh in't openbaer staet, daer alle man voor by passeert, al waerse haer alle morghens alse op staen wassen, eerst beginnende van onderen, ende daer nae het hooft ende het aensicht, so wel Mans als Vrouwen, sonder beschaemt te wesen van die over den wegh daer voor by passeren ofte naer staen en sien, jae den Coningh selfs in persoon: welck water is so groen, vol slijm ende stinckachtigh, datmen zijn nuese moet toe houwen vanden stanck alsmender by comt, en ghelooven vastelick, dat wanneerse haer alle daghe in dit water niet gewassen en hebben, datse dan gants onreijn ende vol sonden zijn; ende dese wassinghe ende reyninghe en mach in geen loopent water daer stroom gaet wesen, dan moet daer toe ghegraven ende stil

De Dochters vande Nayros moghen met gheen ander dan met haer volck converseren.

De Nayros wasschen haer alle daeghs van't hooft totte voeten.

wesen, ende van hare Bramenes met veel woorden, superstitien ende cerimonien belesen, anders en waert van gheender weerden noch nut; in hare Afgoden, diensten, ende ander bueselingen, zijn ghelijck die andere Heydensche Indianen, en worden oock verbrant alse doot zijn; en die Sonen en moghen van hare ouders gheen erfghenamen wesen, uyt oorsake datse die Vrouwen gemeen hebben; twyfelen wie dat haer rechte Sonen zijn: want die Bramenes hebben ooc des Coninghs Vrouwen ghemeen, en doen hem een groote eere aen als zyse willen beslapen [1]); Hare erfgenamen zijn hare Susters sonen: want seggen, al twyfelen zy aende Vader, nochtans weten voorseker, dat haer Susters die moeders zijn; Dit is wat die Nayros ende den Adel en Soldaten is belangende, het ander gemeene volck vande Malabaren diemen Polyas noemt, zijn die Boeren, Ambachts-luyden, Visschers en dierghelijcke; dese werden seer veracht ende mispresen; leven seer miserabelijcken, en moghen gheen gheweer noch wapenen hebben noch ghebruijcken, noch met die Nayros converceren ofte aen raecken: want als die Nayros over wegh oft op die straten gaen, ende datse dese Pelyas [2]) van vers sien comen, en hooren roepen, loopen terstont aen d'een zyde, met gheboogen hoofden, ende ghevouwen armen, siende nae die aerde toe, sonder datse eens om hoogh derven kyken, tot dat den Nayro voor by is; volghen in de rest die costumen van de ander Indianen: want een jeghelijck volght die neringhe ende het handt-werck van zijn ouders, sonder dat te mogen veranderen om gheenderley manier, etc.

De Sonen moghen gheen erfghenamen van haer Vader wesen.

De Polyas moghen gheen wapens ghebruijcken noch hebben.

Dat 43. Capittel.

Van de Mooren ende Ioden in Indien.

Die Mooren ende Joden zijn in grooter menighte op alle plaetsen van Indien, als Goa, Cochijn, ende binnen in't landt, zijn eensdeels van ander weghen daer gecomen, ende sommighe vanden afcomste Indianen, die in voorleden tyden duer die gemeenschap vande selfde Joden ende Mooren aen die secten ende opinien gebracht

Veel Joden ende Mooren in Indien.

1) In 't „Report" van een Commissie naar Malabar in 1792—93 leest men: „their (i. e. the Rāja's sisters) .... do not marry according to the usually received sense of that form in other parts of the world, but form connections of a longer or shorter duration, according to the choice of the parties, for the most part with Malabar Brahmans (called Namboories ....) by whom are thus propagated the heirs to all the Malabar principalities" (Overgenomen uit de Engelsche uitgave der Hakluyt Soc. 1885, I, 284).

2) Natuurlijk drukfout voor Polyas.

zijn; In hare huijshouwen ende cleedinghen volghen die manier van't [63b] landt daerse resideren; Zy hebben onder die Indianen haer Kercken, Sinagogen ende Mesquiten[1]), al waer zy hare cerimonien gebruijcken nae haer Wet ende wille; Inde Portugesen steden ende plaetsen en wort het haer in't openbaer niet toeghelaten, noch gheen vande Indianen, hoe wel zy met hare huysen ende familie haer woonplaetse hebben, en haer daghelicksche neringhe ende handelinghen onder een dryven; in't heymelick in hare huysen doen watse willen, alse niemandt eenighe schandale ofte verarghernisse aen en doen: maer buyten de stadt, op de plaetse daer de Portugesen geen jurisdictie en hebben, mogen vryelijck hare Cerimonien ende superstitien gebruijcken, een jegelijck naer zijn welbehagen, sonder datter yemandt tegen seggen sal, noch sulcks beletten: maer so sulcks bevonden worde inde Portugesen steden in't openbaer, oft datse eenige vermenginghe hebben met de Christenen, so wel van Mans als Vrouwen, worden metten lijf gestraft, ten waer datse haer bekeerden tot het Christen gheloof, ghelijckt aldaer dickwils gheschiet buyten de stadt Cochin, aldaer de Coningh zijn Hof hout, hebben die Joden ende Mooren haren vrye wille om hare secten ende cerimonien in't openbaer te gebruijcken: want de Joden hebben daer seer schoone steene huysen gebout, ende zijn treffelijcke coopluyden, ende van des Coninghs van Cochijn naesten raet; hebben aldaer hare Sinagogen, met hare Hebreeusche Bybels ende Wet van Moses, gelijck ic selver in mijn handt ghehadt hebbe; Zijn meest wit van coluer, gelijck die van Europa; hebben onder haer schoone Vrouwen; Daer zijnder veel onder die daer gecomen zijn uyt het landt van Palestina ende Jerusalem, en spreken duer de banck goet Spaensch[2]); Onderhouden den Saboth, ende andere Jodtsche cerimonien, en hopen noch op de comste vanden Messias; De Mooren van gelijcken hebben hare Meskytas, daerse haer gebet doen, en boven de Kerke veel solders ende galleryen, daerse de kinderen hare Cathagismus leeren eerse in de kerck gaen; wassen hare voeten, waer toe altoos eenen back met water besyden de kercke staet, en laten altoos hare Alparcos ofte schoenen buyten de kerck duer eerse in gaen, ende binnen comende vallen op haer aensicht plat neder, en maken met opstaende armen ende handen veel visvasen; Zy worden ooc besneden als die Joden; eeten geen Vercken-vleeijsch; Doodt wesende worden begraven, en hebben in hare kercken

De Joden moghen op lijf-straffe haer met gheen Christenen vermenghen.

De Joden zijn vanden Coningh van Cochijns naesten raet.

De Mooren eerse in haer kerck gaen, wassense haer voeten, ende gaen bloots voets daer in.

1) Over de afleiding van dit woord, ons moskee", Mal. „masdjid", enz. zie Dozy—Engelmann, *Gloss.* p. 314.

2) Dit zijn de Sephardim of Spaansche Joden, uit Spanje verdreven in 1493.

gants geen beelden noch figueren, dan sommige opgerichte steenen ofte sercken, met uytgehouwen Chaldeeusche [1]) letteren uyt haren Alcoran [2]), als ick eens bygevalle daer voorby passeerde met een Portugees, kregen sonderlinge lust om die Machometiste kercke te sien, en haer manier van bidden, 'twelc ons belet worde vande duerwachter, die ons beval ons schoenen uyt te trecken: maer om dat wy't weygerden, seyde dattet ons niet gheoorloft en was alsoo inde kercke te gaen: maer om die te besien, liet ons tot inde duer comen, en dede van binnen sommige vensters open, so dat wy claerlick mochten sien watter in was; Doen vraeghden hem den Portugees waer haren God ende heyligen waren diese aenbaden, om dat hy de kercke, als geseyt is, ydel sagh: doen antwoorden den Moor dat zy gheen ghebet voor hout en steen deden, dan aenden levenden God, die inden Hemel is, ende seyde: ghy luyden Portugeesche Christenen ende Heydenen zijt alleens: want aenbidt die ghemaeckte beelden, ende ghy gheeft haer die eere, die alleen den levenden God almachtigh [64a] toe comt, met welcke antwoort die Portugees soo quaet wert, dat hy hem begost te schelden met vele harde woorden, so datter een groote vergaderinghe werde van Mooren ende Indianen, ende souder een groote haperinghe [3]) ghekregen hebben, had ick het niet verschoont, ende hem uyt de weegh ghetrocken, en ginghen onsen wegh, so dattet daer by bleef; Dese Mooren doen ooc grooten handel in alle speceryen na't Roode-meyr ende ander wegen, so te water als te lande; En hoe wel dat sommighe onder die Portugesen woonen en met haer handelen, doen nochtans onder den duijm groot quaet, en zijn hare doot vyanden; Dese zijn die principaelste oorsake, datter niet meer Indianen tot het Christen geloove bekeert en worde: want doen haer uyterste beste om die Indianen daer van te trecken, waer mede van die Indianen haer leven ende usantien concluderende. By dese naevolghende conterfeytsels machmen sien den staet vanden Coningh van Cochin, op den Olyphant gheseten, als hy uyt rijdt met zijn Nayres ofte Edelen en Soldaten die hem bewaren ende gheleyden; desghelijcks daer nae die ander Malabaren, Man ende Vrouwe, diemen Polyas noemt, met die Mooren ofte Machometisten die in Cananor en onder die Malabaren zijn woonende, als gheseyt is; Noch so suldy

De Mooren doen gheen gebeden voor hout ofte steene beelden.

Ghelooven aen den levende God die inden Hemel is.

---

1) Onjuist voor Arabische.

2) Het voorval, hier verhaald van: „als ick" enz. tot aan „Dese Mooren" enz. niet opgenomen in de Lat. vertaling.

3) Bedoeld schijnt : zou er grooten hinder van ondervonden hebben; en met „verschoond" z. v. a. „vergoelijkt".

afghemaelt vinden die Christenen diemen noemt van S. Thomas, welcke veel onder die Malabaren woonen, met een dick been, ghelijckse gheboren worden, als wy inde beschryvinghe vande Custe verhaelt hebben, met die Figueren van die van Pegu ende d'Eylanden Molucos, &c.

Dat 44. Capittel.

Vande Pagoden ofte Indiaensche Afgoden, Aflaten, Bevaerden, Cerimonien ende ander superstitien, in 't generael ende in 't corte verhaelt.

Die Pagoden ofte Afgoden zijn veel ende menigerley op alle plaetse van Orienten: waer van sommige in groote reverentie ende eer ghehouden werden: meer als de ghemeene, die van alle wegen besocht worden van die Indianen ende Heydenen, in manier van Bevaerdt ende Aflaet te winnen, welcke zijn boven alle d'ander seer costelijck toe ghemaeckt, ende met rijckdomme verciert; van dese meene ic alleenlijck te tracteren so veel alst noodigh is, om daer duer te moghen verstaen van alle d'ander in 't gemeen ende particulier. By de stadt van Bassaym, welcke leyt noordwaerts van Goa, op de Custe van Indien, is vande Portugese bewoont, daer leyt een Eylandeken [1]) dicht aende Custe genaemt Salsette, alwaer zijn 2. vande vernaemste Pagoden (ofte tempels, doch eer speloncken, daer die Pagodes in staen) van geheel Indien; dese eene spelonckе is gegraven ofte uytgehouwen onder eenen grooten bergh van louter steen, ende heeft van binnen in 't begrijp die groote van een goet dorp van 400. heertsteden, ende comende voor aen in den bergh, stater een Pagoden huijs met Afgoden gehouwen inde steenrootsen vanden selfden bergh, van grousame ende vreeselijcke Figueren, al waer hedens-daegs die grau Monicken [2]) een kercke hebben gesticht, genaemt S. Michiel, ende den bergh onder in gaende, vintmen inden eerstent omganc veelderley Pagoden, ende climmende wat hooger, heeft een ander ommeganck van camers ende Pagoden; ende dan noch hooger, heeft een ander regel ofte
[64b] ommeloop van camers ende Pagoden, al uyt die loutere rotsen gehouwen, ende by dese camers staet eenen grooten steenen back met water, ende heeft sekere goten van boven, waer door het regen-water in comt; en wat hoogher, heeft noch een regel ofte omganck van huysen ofte

Op het Eylandt Salsette zijn twee Pagodes.

Beschryvinge van't huijs ende ghelegentheyt van die Pagodes.

Die grau Monicken hebben hier een kerck, genaemt S. Michiel.

1) Alles van hier af tot waar begint de zin „By dese" enz. is vertaald uit Orta's *Coloq.* II, 340, r. 2 v. o. tot 342, begin.
2) D. i. Franciscaner monnik.

camers, in somma dat alle die huysen ofte camers in dese 4. omgangen zijn over die 300. en zijn altemael vol uytghehouwen Afgoden, van so grausame vreeselijcke ende duyvelsche Figueren, dat het een grouwel is 't aensien; Den anderen Tempel ofte speloncke vande Pagoden op 't selfde Eylandeken is op een ander plaets, ooc uyt steenrootsen gehouwen, seer groot ende spacieus, altemael vol Afgoden, uyt steen-clippen gehouwen, van so bysteren en leelijcke Figueren, 1) dat een mensch het hayr te bergh staet dieder in comt. Daer is noch een ander Pagode, diese door de hooghste ende vernaemste van allen houwen, welcke staet op een Eylandeken, genaemt Pory; 2) dese Pagode wort vande Portugesen genoemt, die Pagode vanden Olyphant; op dit Eylandeken staet eenen hoogen bergh, ende op 't opperste binnen inden bergh is een inganck ende uytholinghe gehouwen uyt die enckele steen-rootsen, vande groote van een goet Convent ofte Clooster, heeft van binnen zijn plaetsen ende waterbacken seer curieus ghemaeckt ende uytghehouwen, ende rondtsom die mueren ist vol uytghehouwen beelden ende Figueren van Olyphanten, Leuwen, Tygren, en ander duysent dierghelijcke wreede beesten; Desghelijcks Amasonen ende sommighe andere wel gefigureert van veelderley soorten ende differentien; zijn altemael van so goede schulptura, dat het een verwonderinge is te sien; Men wil vermoeden dat die Chinen (die seer jngenieus zijn) dat eertijts soude ghebout hebben 3), inde tyden als zy op dese custe van Indien hare handelinge dreven, welcke Pagoden ende edifitien nu gants vernielt, verwoest ende geheel bedorven zijn, naer dat de Portugesen dit onder haer gewelt hebben gekregen; By dese edificien machmen presumeren hoe datse noch hedens daeghs binnen in 't landt zijn, principalijck daer haer die Coningen, regierders ende het Hof onthoudende is, en noch gheheel in essen zijn. In 't Eylandt van Seylon, daer ick op een ander van getracteert hebbe, staet eenen hoogen bergh, diemen noemt Pico Dadam, ofte van Adam; op het hooghste vanden bergh staet een huijs so groot als een Clooster, daer in staet een Pagode van grooten aensien ende estimatie; Op dese plaets was

300. Cameren vol duyvelsche Afgoden in een speloncke vande Pagodes.

De hooghste Pagode is int Eylandt Pory, die de Portugesen noemen Pagode vanden Olyphant.

Veellerley gedierten uytghehouwen inde speloncke van dese Pagode.

In't Eylandt Seylon opten bergh Pico Dadam was een Tant van een Aep in voorleden tyden, die voor de grootste heylighdom gheestimeert wert van gheheel Indien, etc.

---

1) Hier zeker wel in een beteekenis welke in Hollandsch-Fransche woordenboeken wordt weêrgegeven met „affreux, hideux". De Lat. vertaling heeft alleen „teterrimâ formâ".

2) D. i. Ghārā-purī, de inheemsche naam van Elephante (Fergusson-Burgess, *Cave Temples of India*, p. 465). Het werd door de Portugeezen Elephanta genoemd naar een grooten steenen olifant aan de Zuidzijde van 't eiland.

3) Tegenwoordig weet men wel beter. Er zij hier verwezen naar Fergusson (*Rock cut Temples of India*, 1845; *History of Inaian and Eastern Architecture*, 1876.

in voorleden tyden eenen Tant van een Aep ofte Simme 1) ende was in gout ende kostelijcke gesteenten beslagen, 'twelc was zijn custodie ofte Ciborie; Desen Tant worde ghehouwen voor 't costelijckste ende waerdighste heylighdom van geheel Indien, ende hadde die grootste bevaerde van alle omligghende quartieren, so dat zy hier in S. Jacob van Gallissia, ende den bergh van S. Michiel in Vranckrijck te boven ginghen, om die groote aflaten die daer te winnen waren, uyt welcke oorsake besocht worde met groote devotie van alle Indianen van 4. ofte 500. mylen af by groote menighte. Nu geschiedent in 't jaer 1554. 2) dat die Portugesen uyt Indien een tocht deden op 't selfde eylandt van Seylon, ende beliepent Eylandt tot boven op desen bergh toe 3), al waer zy meynden grooten schat te vinden, door die fame dieder van was, om die groote bevaerden als geseyt is, waerom ruineerde het selfde Clooster tot die gront toe, ende vonden anders niet als een cofferken met cos-
[65a] telicke gesteenten toegemaect, al waer desen Apen-tant in bewaert lagh; Desen buijt namen zy met haer nae Goa toe. Als nu die omligghende Coninghen dese droeve mare hoorden, die van Pegu 4), Sion, Bengala, Bisnagar, &c. waren seer in't lyden, dat also haer costelijcke heylighdom berooft was, waer om hebben met ghemeen accoordt hare Ambassadueren ghesonden aenden Viçorey van Indien, hem biddende op alle vrientschap haer dien selfden Apen-tant te willen vergunnen ende weder geven, ende offreceerden voor een rantsoen, behalven alle andere presenten diese sonden, te gheven 700. duysent Ducaten in Goudt, ende den Viçorey door gierigheyt van 't gelt was beweecht om die te geven: maer worden belet door den Artsbisschop Don Gaspar, welcke was den antecessor ofte voorsaet van mynen Heere, seggende dat zy die Christenen waren,

De Indianen van 4. en 500. mylen doen bevaert om 'theylighdom vanden Apen tant.

Die Portugesen hebben int jaer 1554. het Clooster gheruineert, ende een Apen-tant wech gevoert.

Die van Pegu ende andere seynden Ambassaten nae Goa, om den Apen-tant, ende presenteren 700000. Ducaten voor de selve.

1) Dit is de beroemde tand van Buddha, waarvan de geschiedenis beschreven is in 't Pliwerk Dāthāvaṁso. De tand is herhaalde malen beschreven, 't beste door Tennent (*Ceylon*, II, pp. 198, fgg.) De Singhaleezen noemen de reliek, die thans te Kandy bewaard wordt, Daladā, uit Pāli Dāthā-dhātu, d. i. Tandreliek. Vgl. Spence Hardy, *Eastern Monachism*, p. 224, fgg. waar in 't kort de geschiedenis van de reliek te lezen staat.

2) Dit moet zijn 1560, gelijk Couto opgeeft. Ook werd de tand niet bewaard op den Adamspiek, maar bemachtigd te Jafnapatam. Vgl. Spence Hardy, t. a. p.

3) De Singhaleesche Koning Wimaladharma zorgde dat de geroofde reliek weder voor den dag kwam; het heette dat de door de Portugeezen bemachtigde reliek onecht was. Zie Spence Hardy, t. a. p. en vgl. 't verhaal hieronder.

4) De Koningen van Pegu en Siam waren Buddhisten en stelden dus als zoodanig belang in de reliek, maar het is moeilijk te zien waarom de Vorst van Bisnagar, die geen Buddhist was, bedroefd was, tenzij hij de reliek als een tand van den aap Hanumān vereerde. Couto (*Dec.* VII, IX, cap. 17) gewaagt alleen van een gezantschap uit Pegu. Danvers, *Port.*, I, 59, noot, geeft het verhaal naar Couto.

niet en behoorden yet te gunnen, noch oorsake te gheven, waer door den Afgoden dienst een voortganck hadde ende den Duyvel door gheeert worde: maer veel eer hare professie hielt, sulcks in alle manieren moghelijck zijnde te beletten ende uyt te roeyen, waer mede de Viçorey beweecht worde sulcx te weygeren, ende die Ambassaduers gants ontseyde, hebbende eerst in hare presentie den Apentant tot asschen verbrant, ende d'asschen inde lucht verspreyt en inde Zee gheworpen, waer van die Ambassaduers seer mistroostich naer huijs zijn gekeert, ende noch meer verwondert, datse soo groote somme gelts veracht hadde van 'tghene datse tot asschen verbrandt, ende inde Zee geworpen hadden [1]); Corts daer na so isser gheweest een Baniane, die alle listigheyt vol zijn; Dese heeft ghekregen eenen anderen Apen-tant, ende heeft die andere Indianen ende Heydenen dienst [2]) ghemaect, dat hy den selfden miraculeuselijck ghevonden hadde, endat het hem van een Pagode in een vision gheopenbaert was, dat het den selfden Apen-tandt was die de Portugesen meenden verbrandt te hebben: maer dat hy haer [3]) onsichtbaer hadde gheweest, ende eenen anderen Tant inde plaets ghebrant, 'twelck terstont het volck also gheloofden, ende is ter ooren vanden Coningh van Bisnagar ghecomen, die hem terstondt heeft doen ontbieden, ende met grooter blyschap den tant ontfanghen, en gaf den Baniane een groote somme Goudts daer voor, al waer hy weder ghehouden wert inde selfde eere, als te voren den anderen die verbrandt was.

Den Apen tant wert tot asschen verbrant, ende inde wint gespreyt vande Portugesen.

Een Baniane bedriecht de Coningh van Bisnagar, met een valsche Apen-tant ende wert heerlick gheloont.

In't Coninghrijck van Narsinga ofte custe diemen heet van Choramandel, staet een Pagode, die seer groot ende uytermaten rijck ende verciert is, en in grooten aensien ende weerde gehouden wert: want heeft wonder veel toeloops ende bevaerden van alle die omligghende quartieren; Hebbender in't jaer veel feesten, ende besondere Processien ofte Kermissen; Daer is een Karre ofte waghen so groot ende swaer datter drie ofte vier Olyphanten genoech aen voorts te trecken hebben; Dese haeltmen alleenlijck voort op die Kermissen, Feesten ofte Processien; Dese Carre heeft noch veel Cabels ofte coorden, welcke ghetrocken worden van veel persoonen, so Mans als Vrouwen uyt puere devotie; Boven in't allerhooghste van dese Carre staet gemaect een tabernakel ofte verhemelt, onder welck sit den

In Narsinga een heerlijcke Pagode van grooter waerden ende aensien.

Een Carre die vier Olyphanten met noch meer ander menschen voort halen op de Kermis van dese Pagode uyt devotie.

---

1) Een andere lezing van de geschiedenis geven de Singhaleezen; zie Spence Hardy t. a. p.

2) Wederom dezelfde wanvorm voor „diets", als wij vroeger reeds ontmoet hebben.

3) Naar ons tegenwoordig spraakgebruik: dat hij (de tand) hun (den Portugeezen) onzichtbaar was geweest.

Afgodt, ende onder dese Tabernakel sitten des Coninghs Vrouwen die spelen op allerley instrumenten op hare manier, ende maken een soet accoordt ende melodye van Musijck, aldus wordt die Carre
[65b] voorts getrocken, als geseyt is, met grooter devotie ende processie; Daer zijnder veel die uyt yvericheyt ende enckel devotie haer selven stucken uyt het lijf snyden, ende werpent voor den Pagode; Ander zijnder die haer onder de raden vanden Waghen ofte Carre worpen, ende laten de Carre alsoo over haer passeren [1]), so datse in stucken ghemorselt ende doot gheperst werden, ende die aldus sterven, houtmen voor groote Heylighen ende Martelaers, ende worden daer nae voor groote reliquias ende heylighdom ghehouden, ende noch ander duysent dierghelijcke beestelijcke dinghen ende superstitien diese aenrichten, als een van mijn cameraden my mondelick vertrocken heeft, die't alles in persoon gesien heeft, en duer geheel Indien ghenoech openbaer ende oorkondt is. Op eenen tijt was ick met sommige vrienden, Portugesen, op een speelreijs ende vermakinghe op't vaste landt, 5. ofte 6. mylen te landewaerts binnen, met oorlof vande Viçorey, ende hadden in ons gheselschap sommighe bekenden van Decanijns ende naturalen van't landt, ende onse principale reyse was om te sien haer maniere vande doode Bramene met die levende Vrouwe te verbranden, om dat wy daer van geadverteert waren, datmen sulcks soude doen; onder ander dinghen ende vreemdigheden die wy sagen, quamen op sommige Dorpen ende woonplaetsen vande Indianen, ende vonden op de wegen en tegen alle geberghten, steen-rootsen, clippen ende speloncken alle Pater noster gaents een uytghehouwen Pagode, die eer Duyvels ende monstren en helsche dieren gelijck waren, als anders; in't eynde quamen in een Dorp, daer stont een groote steene Kerck, al waer wy in ginghen, daer wy anders niet en saghen dan een geschildert tafereel, 't welc hinck in't midden vande Kercke, van soo leelijcken figuere datment niet leelijcker noch mismaecter en konst versieren: want hadde veel hoornen ende langhe tanden die hem uyt de mont over de kin heen quamen, ende onder den navel aenden buijc een diergelijcke aensicht met veel hoornen ende darmen, ende hadde eenen Myter op't hooft die niet seer ongelijck en was eenen drie ghecroonden Pausen hoedt, in somma scheen een monster uyt den Apoclipse te wesen; dit hingh

De Vrouwen vande Coningh sitten op dese Carre, ende spelen op Instruten voor haer Godt ofte Pagode.

Sommighe snyen uyt devotie stucken uyt haer Lijf voor de Pagode.

Sommighe Indianen gaen uyt devotie onder de Carre liggen ende laten haer soo dooden.

Inde Dorpen op de weghen ende alle bergen Pagoden in Indien.

Een wonderlijcke Tafereel in een Dorp in Indien, Mitsgaders ander vreemdicheden.

1) Van algemeene bekendheid is de beruchte „Wagen van Jaggarnāth" in Orissa. Ook van andere plaatsen in Indië wordt door oudere reizigers van dergelijke zelfopoffering als in Orissa bij processies plaats had, gewaagd. Zie 't artikel Juggernaut in *Hobson-Jobson.*

voor een muer, welcke een afscheyt maeckte van een ander camer, ghelijck by naer een Choor, doch was over al besloten sonder vensters ofte licht-gaten, ende hadde in't midden een cleyne enge duere die ghesloten was, ende aen elcke zyde vande duere stont een cleijn forneys inde muere gemetselt, waer in quamen tralien, om daer duer den roock in't voorsz. gesloten huijs oft spelonc te trecken [1]), alsmender eenige offerande in leyde, ghelijck als wyder sommige in vonden liggen, als Rijs, Coorn, Hoenderen, Fruyten, en ander diergelijcke snuysterye, datter die Indianen dagelicx offerden, ende daer quam eenen so quaden rueck ende stanck uyt, datmen wel bangh ende qualick geworden soude hebben alsmender dicht by quam, en was seer swart, smeerigh ende besmet van vuylicheyt; Voor dese voorsz. gesloten duere midden inde kercke stont een steenen Kalf [2]), en een van ons geselschap spronck daer op al schryende, en begost daer zynen spot met te houden, dat welcke siende de Bramene die de Kerck bewaerde, begost te roepen ende te bleyten [3]), so datter terstont veel vande bywoonders quamen inde kerck geloopen, om te besien watter schuijlde: maer aleer 'tghedrangh van volck quam, deden wy so veel met den Bramene dat hy te vrede worden, ons onschult doende so wy best mochten, ende dat sulcks door onwetentheyt ghe- [66a] schiet was, waer mede alle dingen te niet was, ende 'tvolck wederom wech ginck; doen baden wy den Bramene, dat hy ons die ghesloten duere eens wilde openen, om te sien watter in was, 'twelck wy door langh bidden ende smeecken verworven, ende openende de duere, willende ons eerst met asschen voor't voorhooft bestrijcken, dat wy weygerden, en al eer hy die duere openden, hadden wy hem moeten beloven, dat wy niet verder als tot inde duere en soude comen om te besien; die duer van't Sancta sanctorum ofte Duvelorium op wesende, wast in te sien ghelijck als een moort-cuijl, het verhemelt was een ront verwelfsel sonder eenige venster noch licht-gaten, dan alleenlijck die duer; oock en was inde geheele Kercke anders geen licht, dan dat duer die dueren quam; binnen dit voorseyde verwerfsel hingen wel hondert kleyne ontsteken Olye Lampen, ende in't midden stondt'een cleijn Tabernakel altemael bewonden ende bedeckt met Catoene wronghen gemaeckt, ende met klater Goudt bedect ende omgewon-

Een Portegijs schreet over een steenen Calf waer over een groote oproer quam.

Beschryvinge van't huijs vande Pagode int selve Dorp waerdigh om te lesen.

1) Niettegenstaande de Lat. vertaling „a lateribus duo clathrati (*sic*) furni" heeft, moet hier, evenals boven, blz. 152, met „forneys" een ovenvormige nis bedoeld zijn, die V. L. voor een oven aanzag.

2) Blijkbaar Nandi, de stier van Çiwa.

3) Ongewone vorm van „blaten", hier z. v. a. kakelen; in de Lat. vertaling „vociferar altius". Kiliaan geeft als een der beteekenissen van „blaten" op „blaterare".

den, waer onder (so ons den Bramene seyde) den Pagode sat van Goudt ghemaeckt, mocht vande groote van een cleijn kermis Pop wesen; Dicht by de Kercke, buyten die groote poort stondt inde aerde ghemaect eenen grooten ende vierkanten water-back van uyt-gehouwen steenen, rondtomme met afgaende trappen, en was vol groen vuijl stinckent water, al waerse haer altesamen in wassen alse haer gebedt inde Kercke willen doen; Van daer ginghen wy noch verder, ende vonden al om end' om alle 20. ofte 30. schreden aende clippe ende steen-rootsen en Speloncken Afgoden van uytgehouwen steen, van sulcke lieffelijcke figueren, als gheseyt is; Dese die aldus aende wegen sonder Kercke ofte overdecksels staen, hebben altoos eenen cleynen water-back, met water bezyden haer staen, daerse ten minsten hare voeten met wasschen, met een halve Indiaensche Noot, die ghemaeckt is met een steel, en daer by hangt om water met te scheppen, ende is voor den reysenden ende voor by passerenden Man, die ghemeenlijck telcken alser voor by gaen, eenen voetval ende haer ghebedt gaen doen, ende daer staen gemeenlijck twee Forneijskens by, ende ooc een steenen Calf ofte Koeye, daerse hare offeranden voor setten van eetbare spysen ende fruyten, een jeghelijck naer zy den Pagode ende 'tCalf goetgunstigh zijn, en haer devotie daer toe bewegende is, 'twelck zy meynen dat het den Pagode des snachts verteert: maer wordt vande Bramenes wegh ghenoemen; Wy vonden over al van alsulcken offerande staen: maer haddender een afgrysen af om aen te tasten, om dattet so morsich ende vuylicken uytsach; als wy ghenoech onse lust gheboet hadde met hare duyvelerye te besien, keerden weder nae't Dorp daer de voorseyde steene kerck stondt, om dat ons die Bramene geadverteert hadde die ure vanden avont, datmen den Pagode souden in processie, spanceren in't velt, eens ront om leyde om een loechtgien te nemen, waer om daer op pasten om sulcks te sien; Die ure ghecomen wesende, luyden een cleijn clocxken, dat zy yewers vande Christenen ghecreghen hadde, waermede begoste alle 'tvolc te vergaderen, ende namen den Pagode uyt zijn lueren ende cribbe ofte tabernakel Demoniorum met groote reverentie, ende setten hem op een Pallankijn,
[66b] ende worden vande eerlickste van't Dorp gedragen, ende van alle d'ander met grooter devotie geleijt, met hare ghewoonlijcke getier ende gebeer van trompetten, trommelen ende beckens te slaen, ende gingender also met een stuck weeghs in't velt om end' om, ende brachten hem daer nae by den ghenoemden steenen water-back, daer zy hem wel schoon, meene vuijl ende stinckende wiesen, ende brach-

Die Pagode van Goudt ghemaeckt.

Veelerley Pagodes op de weghen.

Die Pagode draechtmen des avonts om een luchgien int velt.

Die Pagode om ghedragen hebbende wasschen hem schoon ende leggen hem in zijn plaetse.

ten hem also weder in zijn cluyse ofte hock, en lieten hem daer alsoo met ghesloten duere, met al zijn Lampen goet cier maken, vanden roock ende offerhande dat hem dapper vermaeckt moet hebben, ende een jeghelijck zijn offerhande ende ghebet ghedaen hebbende, ginghen nae hare huysen, en lieten daer voorts den Bramene met gewerden, die inde plaetse vande Pagode daer goet cier met maeckten, met zijn familie; Dit zijn hare ceremonien ende daghelijcksche superstitien en valsche Godtsdiensten, daer haer den Duyvel so in verblint heeft, dat zy daer met sonder twyfel gelooven het eeuwighe leven te verdienen, ende vertellen veel mirakelen van alle hare Afgoden, waer mede wy moghen aenmercken wat dat wy Godt te dancken en te loven hebben, dat hy ons met zijn heyligh Evangelium ende waerheyt verlicht heeft, en niet geboren zijn onder dese en diergelijcke

Aenmerckinghe ende vermaninghe tot de Christenen.

Heydenen en Satans bedroch, die God door zijn ghenade wil verlichten met de kennisse van zijnder waerheyt onse eenige ende warachtighe troost ende Heylandt, waer voor wy oock ghenoech schuldigh ende gheobligeert zijn eenparigh te bidden: want het ons even naesten zijn, ende Gods beelden ende schepsels, dat hy haer alle daer uyt wil verlossen, en haer ende ons geven dat ons saligh is, Amen. Ende om datmen te beter soude mogen verstaen hare duyvelsche Afgoden figueren, hebbe hier by ghevoecht het conterfeytsel van diergelijcke, alse openbaer aende wegen, berghen, steenrootsen ende speloncken staen, met een steenen Kop ofte Kalf daer by; Desgelijcks die Kercke diese Meskyta noemen, vande Machometisten ende Mooren die onder die Malabaren woonen, met den water-back daerse in wassen bezyden.

Dat 45. Capittel.

Van allerley ghedierten, Vee ende Voghelen van Indien.

Waerom het vleesch in Indien sulcken smaeck niet en heeft als hier te landes.

Een Koe cooptmen om vijf ofte ses Pardauwen.

Men vint duer geheel Indien veel Vee als Ossen, Koyen, Schapen, Verckens, Geyten, Bocken, en diergelijcke, en seer goet coop, in grooter menighten, doch het vleijsch en heeft so goeden smaeck niet als in Europa, welcke comt deur die hette van 't lant, waer van't niet seer geestimeert enwert; men mach binnen Goa de beste Koe coopen om vijf ende ses Pardauwen; Ossen worden weynigh geslagen om te eeten, diemen meest hout om't lant met te bouwen; alle ander dingen, als Verckens, Schapen, en Geyten naer advenant; Het schapen-vleijs wort luttel geacht, en niet seer ghebruyct om t'eeten: want wort die crancken verboden, ende het vercken-vleijs

is nae advenant beter ende gesonder, 'twelckmen eer sal toelaten de siecken t'eeten als schapen-vleijs; Men vinter oock schapen van vijf quartieren: want de steert is soo groot, en heeft soo veel vleijsch als een van d'ander quartieren; daer zijn grousaem veel Buffels, doch worden weynich gedoot om te eeten, oft ten is voort arm volck; dan de melc is seer goet en wort veel vercoft en gegeten; men siet eenen geheelen dach de stadt vol slavinnen ende Canarijns lopen met melc
[67a] van buffelen, geyten, ende ooc excellenten room, ende versche ongesouten botter: maer kompt in kleyne stuckskens te koop, maken oock sommige kleyne witte keeskens: maer zijn seer sout ende drooch; wilde Verckens, sommighe Hasen, Konynen [1]), Herten, en Hinnen [2]) wordender oock gevonden maer niet veel; Hoenderen, Kapuynen, Velt-hoenderen, Duyven zijnder wonder veel en goeden coop; In't Eylandt van Goa ende rontsom zijn veel Mussen ende sommighe ander Vincken, doch weynich en niet besonders: maer in Cochijn ende de custe van Malabaren zijn gants gheen Mussen [3]) noch diergelijcke kleyne vogeltgiens, noch vincken; daer zijn in Indien wonder veel Vleermuysen, en sommighe soo groot dat het ongelooflijck te vertellen is, doen groote schade inde boomen, fruyten ende kruyderen, soo dat die Canarijns moeten des snachts volck inde boomen doen waken, en noch konnen zyder haer qualijck uyt weeren; die Indianen etense en seggen dat het so goeden cost is als Patrysen; daer zijn uyter maten veel swarte Crayen dat het een wonder is, en doen groote schade, en zijn so stout datse dickwils comen vliegen deur de vensters, ende halent eten uyt die schotelen die opt tafel staen daer't volck by sitten; 'Tis my selfs gebeurt dat ic sat en schreef boven in huijs op een Camerken met open vensters, en dat die Crayen quamen en namen die boomwol uyt den Int-pot, en beslabden alle die pampieren die op tafel laghen, sonder dat ick het konste beletten [4]); sy sitten ghemeenelijck op de Buffels en picken haer alle het hayr uyt, soo datmen uyt die oorsake weynich buffels met haer vindt, ende om haer daer van te bevryen, so loopense gemeenlijck inde mo-

Schapen van vijf quartieren.

Veel ghedierten ende voghelen in Indien gelijck hier te Lande.

Wonderlijcke groote Vleermuysen in Indien, diese vanghen ende eten.

Veel Craeyen die soo stout zijn datse het eten vande tafel nemen daer de luyden by sitten.

De Craeyen sitten op de buffels ende picken haer hayr uyt.

---

1) Konijnen worden in Engelsch Indië niet aangetroffen. Ook in Indonesië zijn ze niet inheemsch, zooals blijkt uit de Maleische benaming *kawelu*, ontleend aan Portug. „coelho", in 't Jav. nog verder vervormd tot *tĕrwelu*.

2) Een ook in 't Middelnederlandsch voorkomende vorm van „hinde", welke opmerkelijk genoeg aan Kiliaan onbekend was.

3) Musschen waren oudtijds in Indië onbekend. Ze moeten te Goa, gelijk ook in den Indischen Archipel, uit Europa zijn ingevoerd. Ook vinken zijn ingevoerd, zooals eenige regels verder blijkt.

4) De onbeschaamdheid der kraaien is spreekwoordelijk reeds bij de oude Indiërs.

rassen ende modderachtighen plaetsen tot den hals toe, want anders en kunnense haer niet beweeren; Daer zijn oock groote menichte van Ratten.[1]), en sommige so groot als jonge braetverckskens, soo datter geen Catten en derven tegen aen komen; graven die huysen dickwils om: want ondergrauen die mueren ende 'tfondament deur ende weer deur, soo datse de huysen daer met doen vallen ende bederven; Daer is noch een ander soorte van Ratten die zijn cleijn ende rosachtigh van hayr, dese noemptmen welrieckende Ratten[2]): want hebben eenen rueck ofse vol Mosseliaet staken; Die Mieren zijnder soo veel door gheheel Indien en so schadeloos dat het schijnt onghelooffelijck te wesen voor die't niet gesien en heeft, want men en mach geen dinck wat het oock sy van eetbare spysen, en vette waren, ja oock kleeren ende lywaet bewaren, ofte 'tis terstont vol duysenden dattet crielt; hebben in een ogenblick een gheheel broot uyt gheholt, waer om is deur gheheel Indien het gebruyck alle tresooren en kisten daermen die eetbare spysen ofte eenige andere vette waren, ende oock cleeren en lywaet in bewaert, te maken met vier voeten ofte pylaren, en daer onder elcken voet ofte stijl eenen steenen ofte houten back vol waters, ende setten die tresooren of kisten datse nieuwers aen en roeren en vande muere afstaen: want anders waert al verlooren en gants bedorven watter in is vande Mieren, en soomen een pater-noster vergheet inde voeten water te gieten alst verdroocht is, soo komender in een ommesien so veel Mieren in dattet over al vol crielt, soo dat het schijnt een maledixie ofte plaech te wesen[3]); Daer zijnder oock veel die de selfde waterbacken gebruycken onder die voeten vande betsteden om daer niet af ghequelt te wesen int slapen, oock onder die tafels; Somender eenige Canary vogeltgiens ofte dierge- [67b]
lijcke Vincken (dieder altemet uyt Portugael ofte uyt Persien ende Turckyen gebracht worden om voor een playsier te hebben) begheert te bewaren om levent te blyven, soo moeten die staen op eenen stock ofte knaep daer toe ghemaeckt met eenen back vol waters onder de voet, sonder dat ist terstont vande Mieren doot ghebeten, ja al hanghtet inde lucht zy wetender by te comen, alsser maer een coordeken aen en is; Die soldaten ende arm volck die so geen macht hebben om tresooren met backen te coopen, doen't broot ofte eten

Ratten soo groot als ionge braet verckenen.

Graven de huysen datse om vallen.

Mosseliaet Ratten cleijn en ros van hayr.

Wonderlijcke veel Mieren in Indien die groote schade doen.

Hoemen de Voghelkens voor de Mieren bewaert.

1) De ratten welke de Engelschen Bandicoot noemen, van Telugu *pandi-kokku*, eig. „varken-rat". Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Bandicoot.

2) De zgn. muskusrat (*sorex caerulescens*). De Sanskritnaam is *cchuchchhundara*, *cchuchchhundarī*, enz.

3) Dit alles is ook toepasselijk op de mierenplaag in Nederl.-Indië.

dat haer over schiet (dat weynich ofte seer selden ghebuert) in eenen doeck gheknoopt ende hangent aen eenen naghel aende muer [1]), ende maeckender een Circul oft ringhe om van houtcool, so en konnender die Mieren niet over noch by komen; Daer is een ander soorte van Mieren die zijn by naer een vinger langh en rootachtigh van coleur, dese loopen int velt en doen groote schade aen alle kruyderen, planten, ende fruyten; Die motten ende wormen die de kleederen duer booren en bederven zijnder wonder veel, waerom men daer gheen kleeren noch lywaet hebben mach, dan alsmen daghelijcks van doen heeft ende aen't lijf draecht: want anders is terstont deurbeten ende bedorven; men kan qualijcken eenighe Pampieren ofte Boecken bewaren vande wormen, zijn gelijck oorwormen [2]), soo datse dickwils menighe pampieren ende hanteyckenen van importantien bederven ende vernielen; men heefter seer veel Want-luysen; Daer is noch een soorte van gedierten die vlieghen, zijn wel tweemaels grooter als honichbyen, worden ghenaempt Barattas [3]), dese doen oock wonder veel quaets, en sitten gemeenlijck inde suijcker, honich, botter, olye en alle vette waren ende soeticheydt, komen oock veel inde kisten onder die cleeren ende lywaet; welcke sy bederven ende beplacken, zijn in grooter menichten en seer schadeloos, men en kan geen dinck so vast toe doen oft zy komender in en becladden al waerse by komen: want besmettent over al met haer eyeren die aen-kleven ghelijck als Syroop, so datmense wel mogen rekenen gelijck die Mieren als een plaech; binnen in't lant zijn oock Tygren; maer andere wrede beesten als Leeuwen, Beeren en diergelijcken gants gheen: maer van fenynighe beesten, als Slanghen, Ackdissen ende dierghelijcken soorten zijnder wonder veel: want die Ackdissen [4]) klimmen inde huysen over al by de mueren op, en vallen dickwils 'tvolck die op de Bedden ligghen en slapen op't lijf, waerom veel al die de macht hebben Pavellionen gebruycken om over die Bedden te hangen; Die

Manier hoe de arme luy haer eten voor de Mieren bewaren.

Mieren een vingher langh rootachtich van coleur.

Veel Motten in Indien.

Oock Wormen ende Wantluysen.

Schadelijcke dierkens Barattes ghenaemt, tweemael so groot als een Bye.

Tygren, Slanghen, Ackdissen ende andere fenynighe Dieren quellen de Indianen seer.

1) Geheel de Indische manier van oudsher. Zulk een nagel heet in 't Skr. „nāgadanta", eig. olifantstand.

2) De zgn. „silver-fish" der Engelschen (Lepisma niger of L. niveo-fasciata).

3) „Barata", Port. benaming der kakkerlakken, van Lat. „blatta". Een andere bij Port. schrijvers voorkomende vorm is „cacalaca", van waar ons kakkerlak; Spaansch „cacaracha"; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Cockroach. Een van de Skr. benamingen is „tailapāyikā", eig. oliedrinkster.

4) D. i. wat wij Gekko's noemen, waarvan de oorsprong niet duidelijk is, want wat in *Hobson-Jobson*, s. v. Geeko, als een Mal. „gekok" gegeven wordt, is onjuist; de Maleiers zeggen „tokek". Naverwante vormen hiervan in andere Indonesische talen vindt men in v. d. Tuuks Kawi-Bal. Wdb. s. v. *tuke*.

Veel Chameleons in Indien.

Camellionen diemen seijt van de wint ende lucht te leven, zijnder oock seer veel: maer en doen gants gheen quaet.

Annotatio D. Palud.

Chameleon seyt Plinius, is als eenen kleynen Leeu, van groote ghelijck een Egedisse; zijn lengte vant hooft af tot de steerts beginsel, is seven oft acht dwers vingheren; de hooghte des lichaems bycans vijf vingeren; die lengte der beenen voor haer selven vierde-halve vingher, gants rou, vol knoopkens met een scherpe ruggraet; hare verwe veranderen zy nae die gestaltenisse der saken die omtrent haer zijn; die meestendeel zijn bleeck ofte swartachtigh, ende hebben een dun ende doorschynende huyt, welcke lichtelicken in alle verwen verandert, uytghe- [68a]
nomen root: die oogen keert ende draeijt het met groote beweeghnisse hier ende daer op alle zyden, sonder oogen-leden; onder allen gedierten gebruyckt dit alleen gheen spijse ofte dranck [1]): dan erhout [2]) hem door die lucht ende daw, &c.

Meerkatten die veel schade doen inde Palmboomen.

Daer zijn wonder veel Meer-katten die groote schade doen inde Palmboomen daer die Indiaensche noten ofte Cocus aen wassen; in dese boomen loopen gemeenelijck Beestgiens diemen heet Bichos depalmeyras [3]) dat is: Palm boom beestgiens, zijn bynaest gelijck de beestgiens ofte fretten daermen die Konynen met uyt die holen jaecht en vanght; Hebben een steert als een Eenkhoorntgien, en fray graeu gesprenckelt hayr; zijn seer lieffelijck te hebben voor een playsier ende tijt verdrijf; Papegayen zijnder wonder veel ende vlieghender by menighten int wilde; Daer komen in Indien vande Eylanden van Molucas over Malacca een soorte van voghels ghenaempt Noyras [4]), zijn ghelijck Papegayen: maer hebben veel roode pluymen, spreecken oock ghelijck Papegayen; gelden in Indien wel 20. oft 30. Pardauwen, zijn seer schoon t'aensien, en clappen seer soet, kraeuwen ofte troetelen die luyden met haer tonghe op't hooft ende baert, ende reynigen dat op de gront, desghelijcks die ooren ende tanden; In somma zijn seer lieffelijck om in huijs te hebben: want gaen in schoonicheyt ende koleur van veeren alle ander voghelen ende Papegayen te boven; Men en heeftse noijt in Portugael konnen brengen le-

Papegayen met hoopen. Noyras seer schoone ghemeensame voghelen.

1) Dit was een algemeene meening bij de Ouden; zie o. a. Plinius (*Hist. Nat.* VIII, Cap. 51).

2) Dit ongewone woord voor „onderhouden" (vgl. Hoogd. erhalten) was Kiliaan onbekend.

3) Het dier dat de Franschen te Pondichery „rat palmier" (*Sciurus palmarum*) noemen. Vermoedelijk is dit het dier dat in 't Pāli en Buddhistisch Skr. „kalanda, kalandaka" heet, en vertolkt wordt met „eekhoorntje".

4) Mal. *nuri*, Jav. *nori* en *luri*. Van dit laatste het bij ons meer gebruikelijke Lori.

vent, hoewel daer veel om gedaen is om de Coningen van Portugael tot een present te brenghen, diese grootelijcks begeerden; maer sterven al op de wegh: want zijn seer delicaet, en willen seer nau waer ghenomen en ghehavent [1]) wesen.

Dat 46. Capittel.

Vanden Olyphant.

Die Olyphanten zijn in veel plaetsen van Indien, ende meestendeel zijn in't lant van Ethiopia achter Mossambique, onder die swarten ofte Caffres, al waermense ghemeenlijck eet ende doot smijt, om hare tanden aende Portugesen te vercoopen; Men vintse oock duer gheheel Indien, oock in Bengalen [2]) en principalijck in Pegu zijnder grousaem veel, al waermense jaeght met een groote menichte van volck en ander tamme Olyphanten, en omringen altemet een duysent ofte twee: waer van nemen een hondert oft meer diese begeeren en van doen hebben, en laten d'ander loopen om 't lant altoos vol te hebben; Dese leerense dan metter tijt met dreygen, hongher en dorst, en ander jnventien, soo langhe datse beginnen die spraeck te verstaen, en alsdan smeerense met olye en wassense, ende doense groote dueght en ghemack aen, waermede zy haer so tam ende onderdanigh maken gelijck als menschen, en haer en gebreeckt niet meer als spreken; Int Coninghrijck van Sion zijnder oock seer veel, al waermen seijdt, was eenen witten Olyphant, welcke die van Pegu aenbidden en heeten hem Coningh vande Olyphanten [3]) en houden hem in aller eere ende estimatie ghelijck eenen Godt; Om den selfden Olyphant te cryghen soo reeser een groote oorloge op tusschen Pegu ende Sion, als wy inde beschryvinge vande selfde Landen verhaelt hebben; In het Eylant van Seylon zijnder oock veel diemen estimeert te wesen die beste ende verstandighste vande Werelt: want al waer dese komen by Olyphanten van ander wegen, so
[68b] affirmeren die Indianen voor warachtigh sulcks by experientie ghevonden te hebben, dat alle ander Olyphanten dese van Seylon eer-

In Pegu veel Olifanten.

De Caffres vanghen 1000. Oliphanten ghelijck.

Vanden witten Oliphant in Sion.

---

1) D. i. verzorgd, opgepast.

2) G. da Orta, I, 305, noemt niet enkel Bengalen, maar ook Patane en Dekkhan. Met Patane schijnt bedoeld Behar; zie noot op *Coloq.* I, 315; genoemd naar de hoofdplaats Patana (Patna).

3) Hier is onnauwkeurig weêrgegeven wat Orta, I, 305, zegt: „En ze zeggen dat de koning van Siam een witten olifant heeft en zich eershalve Koning van den witten olifant noemt". Bekend is de Orde van den Witten Olifant van Siam.

biedinge ende reverentie doen; Den meesten dienst diemen in Indien heeft vande pypen, vaten, packen en ander goet te draghen ende te schepen, is al met den Olyphant; zy worden onderhouden op des Coninghs costen, en diese van doen heeft die gaet met hare Meesters ofte Regierders spreken en maeckt met haer prijs, ende alsdan gater den Meester op sitten boven op den hals, en steect die voeten onder die ooren, en heeft een hake inde hant, waermede hy hem steect op't hooft, al waer zijn Testiculos[1]) liggen, tusschen beyde die ooren, te weten boven op, welcke is d'oorsake datmen hem so seer can bedwingen; Ende comende by't ghene dat hy sal draghen, soo bintmen't vat ofte 'tpack met een koorde vast, soo dat het hem in gewighte mach hanghen, en alsdan spreeckt hem zijn Meester toe: soo neemt hy de koorde met zynen snuijt ende wintse om zijn tanden, en steeckt het eijnde in zynen mont, ende soo draecht hijt al hangende al waerment begeert; Ist in een schuijt te setten soo brenghtmen die schuijt aende wal oft kay, ende den Olyphant settet daer selver in, ende haelt steenen met zynen snuijt die leijt hy onder't vat, ende alsdan stooter met zijn tanden aen om te besien oft noch waggelt oft vast leyt; het geschut ofte ander yser-werck oft metael gebonden wesende, sleypt dat al ist noch soo swaren Goteling[2]); Die Fusten oft kleyne halve Galeyen ofte andere groote schuyten, als Carveelen en dierghelijcken, die schuyvense alleen uyt het water op de strant, soo lichtelijck oft niemant daer en waer; In somma dienen in als by ons als die sleden ende wagens met peerden; Haer eeten is Rijs ende Water, zy slapen ghelijck die Koeyen, Ossen en Peerden en alle viervoetige Beesten, en buyghen haer knien en alle leden als d'ander Beesten; Des swinters alst begint te reghenen so wordense tuchtigh ende gants dul en rasende, soo datmense gants niet dwinghen en kan; En alsdan sluytmense buyten de stadt yewers aen eenen dicken boom, met een groote dicke ysere keten aen zijn beenen, en gheven hem aldaer t'eeten, alwaer hy blijft onder den blaeuwen Hemel, so lang als hy dul is, welck is van April tot September, den tijt vanden Winter en dattet reghent, en alsdan komt hy weder tot zijn selven, en begint weder te dienen met so grooten tammicheyt datmen hem mach onder den buijck door cruypen, alsmen hem geen quaet en doet: maer die hem yet misdoet, die macher hem afwachten: want zy en vergheten nimmermeer soo haer yemandt

De Testiculen vande Oliphanten liggen tusschen de ooren.

Ghedienstigheyt vande Oliphanten int doen van haer opgeleyde last.

Het eten vande Oliphanten is Rijs met Water.

De Oliphanten zijn vande April tot September dul, ende woonen soo langh onder den Hemel, &c.

1) D. i. de twee verhevenheden, in 't Skr. „kumbha" geheeten, waaruit in den bronsttijd het sap vloeit.

2) Voor de verklaring van dit woord zij verwezen naar Ndl. Woordenboek, V, kol. 454.

eenich quaet ghedaen heeft, tot dat zijt gewroken hebben; Hare tan-
den welck is het yvoren been wort in Indien veel ghesleten, princi-
palijck in Cambajen, want makender veel curieuse dinghen af, en die
Vrouwen draghender Manillias ofte arm-ringen, thien of twaelf aen
elcken arm, waer door het aldaer veel ghesleten wordt, en worter
noch by menichten ghebracht uyt Ethiopia, Mossambique en ander
weghen; Int Eylandt van Seylon ende Pegu doen alle hare oorlogen
meest met Olyphanten, ende bindense sweerden aende tanden: oock
hebben houte Casteelen op den rugge daer 5. of 6. mannen in staen,
om uyt te schieten met bogen ofte roers, ende oock met vier-pannen
uyt te worpen; sy en doen anders gheen quaet dan om't volck ende
die vyanden in disordre te stellen, ende hare ordinantie breken; Maer
[69a] so daer een den rug keert, so loopense altesamen en overtreden haer
eyghen volck, soo dat zijt al in oproer stellen; zijn seer vervaert van
een Rat ofte Muys, en ooc vande Mieren om datse vreesen datser
inde snuijt sullen kruypen; Van het gheschut ende 'tvier desghelijcks,
ten sy datser van langhen tijt toe ghewent zijn; Alsse accessie ofte
vergaderinge met malkanderen hebben, soo staet het Manneken op
eenen huevel, ende 'tWijfken wat leeger; alsse gaen langhs de we-
ghen, soo machmense van veer hooren comen, al en sietmense niet:
want het donderen vande voeten, ende 'tclappen vande ooren, die
altoos op ende toe gaen, machmen een goet stuck weechs hooren; sy
zijn soo ras int loopen alst pas gheeft, by naer als een Peert; zijn seer
glorieus ende eergierigh; Alsmen in Goa Sacraments dagh, ofte eeni-
ghe groote heyligh-daghen hout ende viert, met grooter processien,
so gaen gemeenlijck die Olyphanten inde processien, die jonghen
voor aen, ende die ouden achter naer, en zijn al beschildert met die
wapens ende cruysen van Portugael, over't geheele lijf ende 'thooft,
ende hebben elck vijf ofte ses Trompetters, en die op Schalmeyen
spelen, die op haer sitten: waermede so wel te vreden zijn, en gaen
met sulcken graviteijdt ende oorden, alleens of het menschen waren;
Het is gebuert binnen Goa, dat eenen Olphyant soude een groote
Fuste uyt het water op't landt schuyven, en die Fuste was so swaer
ende groot, dat hy't alleen niet doen en konste, in somma datmen
moest een ander te hulpe halen, waerom hen die Meesters veel schan-
delijcke woorden toe spraken, hem verwytende dat hy slap was, en
van weynigh kracht, en dat het hem een eeuwighe schande was, dat-
men een ander te hulpe moeste halen, waermede den Olyphant soo
desperaet worde, dat hy die compaengie van hulpe verwierp, ende
alleen weder op een nieu begost te schuyven, met sulcken kracht en-

d'Oliphanten laten gheen quaet onghewroken.

Veelderley dinghen vande Oliphants tanden in Seylon ende Pegu ghemaeckt.

Hoe datmen de Oliphanten totten oorloch toe rust.

d'Olyphanten zijn voor Ratten, Muysen, ende Mieren vervaert.

Hoe de Olyphanten vergaren, ende langhs de wegh gaen.

De Oliphanten zijn seer eergierich.

Hoe de Olyphanten te Goa inde processie gaen.

Een Oliphant werckt hem selven uyt hooghmoedigheijt doot, in Goa.

de uytsinnigheyt, douwende boven al zijn vermoghen dat hy berste, en daer op de staende voet doot bleef. Ten tyden dat ick mijn reijse soude beghinnen van Cochijn naer Portugael, soo was ons roer van't Schip ontstelt, so datment moest aen't lant brengen om dat te conserteren [1]), ende brachtent tot aen die strant vande Revier,achter aen't Boodt in 't Water, ende den Olyphant souden 't voort op droogh schuyven, op twee houten, om daer op voort te glyen, ende om dat het swaer was, ghelijck een roer van seven en acht hondert last eysschende is; Ende om dat den Olyphant noch jonck ende niet vol wassen en was, en konst het alleen niet schuyven: waerom niet teghenstaende doude met alle zijn macht, ende siende dat het hem niet moghelijck en was, viel op zijn voorste knien en begost te kryten en te schreuwen, dat hem die tranen over zijn oogen liepen, ende om dat onser veel op die strant stonden, aensiende dit spectacle, so begost hem zynen Meester te verfoeyen, ende met schandelicken woorden te lasteren, dat hy hem vande toesienders soude schamen, eijntlijcken hoe veel dat hy arbeyde, en constet niet alleen op kryghen, ende komende een ander Olyphant om te helpen, so schovenset beyde tot half uyt 'twater, dat het begost uyt 'twater op de houten te glyen; 'twelcke gevoelende den eersten Olyphant, heeft den ander zijn hulper met die tanden, ende 'thooft wegh gestooten, en geen hulpe meer begeert, en heeftet alsoo voorts alleen opghebracht: waer uyt men magh concidereren, dat haer verstant ende eergierigheyt den menschen gelijck is; Zy zijn ooc seer danckbaer ende gedachtigh, van die haer eenighe weldaedt doet; Alst nieu Jaers-dach is, hebben hare Meesters voor een usancie, haer nieuwe Jaer te eysschen tot den Viçorey ende Aerts-bisschop, ende d'ander Regierders en Heeren: alsdan komense aen die duer ofte inde plaets, ende buygen haer neer, ende alsmen haer wat geeft, vallense op haer knien, met een groote eerbiedinghe, voor die kleyne weldaet die hare Meesters (die zy meenen voor haer) gedaen wert; Sullen altoos als zy voorby sulcken huysen gaen, met den hoofde buyghen en eerbiedinghe aende duere doen van sodanighe huysen; desgelijcks voor de kerck-duere ende cruycen, door onderwysinghe van hare Meesters; zy hebben voor een manier dat zy dickwils op die mercten gaen, daermen alle groenigheyt verkoopt, als Radijs, Slay, Cool, en dierghelijcke tuijch, ende die dan den Olyphant goetgunstigh is, werpt hem wat voor; Onder andere wasser een van dese vercoopsters, ende Warmoes-wijfs,

Een jonghen Oliphant een roer van een Schip niet kunnende te Landt brengen, valt op zijn knien ende schreut om hulp.

Merckt de eergierigheijt van dees Oliphant.

[69b]

d'Oliphanten zijn dancbaer, en gedencken de weldaet diemen haer doet.

De Oliphanten buyghen haer hooft voor de cruysen ende kerckdueren.

---

1) Blijkbaar in de beteekenis van Port. „concertar", herstellen.

die altoos den Olyphant wat voor wierp van't geen datse hadde; Nu comende den tijt dat den Olyphant dol ende rasende wert [1]), als wy boven gheseijt hebben, so loopenser een weeck ofte halve te vooren eermense vint, alsse noch half en half wel zijn, met duer die stadt, een jeghelijck biddende yet te gheven voor't onderhoudt vanden dullen Olyphant, voor den tijt vande Winter; In dit om-loopen en kan de Meester den Olyphant niet bestieren, dan loopter met koppen int hondert, en waerschout het volck met roepen datser afwachten: want en siet niemandt aen, loopt al onder de voeten wat hem voor ende tegen comt: waermede zy een groote feest ende apen-spel aenrechten: by nae gelijckse in Spaengien met het loopen vande Stieren, daert nimmermeer volmaect is, dan alsser een, twee, ofte meer doot blyven, even dierghelijcken regiment houdense in Indien met den dullen Olyphant; Nu geschiedent in dit loopen, dat den Olyphant quam al runnende duer die straten, ende metter haest onversiens op dese merckt quam, al om verre stootende watter by ende nae was, waer door een jegelijck verbaest wesende, al verlieten wat zy te koop hadden, en een goet heen komen sochten om't lijf te verbergen, om vanden Olyphant niet overtreden te werden; ende met dit rumoer ende ghedrangh vallende d'een over den anderen, alsmen in dierghelijcke oproeren altoos siet gheschieden; onder dese allen was oock die Vrouwe die den Olyphant altoos plach goetgunstigh te wesen, ende van datse had met te deelen; Dese hadde een kleyn Kindeken op de merckt in een mande by haer ligghen, ende door desen haestighen oploop ende gedrangh van volck, was die selfde Vrouwe oock in een huijs ghedronghen, sonder datse plaets hadde om't kint op ende met haer te nemen; ende als den Olyphant de plaets alleen hadde, dien hy om end' om roeyde, ende al om stiet, ende ginder heen wierp watter omtrent was, ende komende by't voorseyde kint, dat als gheseijt is, daer blyven ligghen was, soo meenden een jeghelijck, ende principalijck die Moeder, die dapper weenden, dat het kint om den hals was, ende vanden Olyphant vernielt soude werden, gelijck hy alle ander dinghen dede: Maer int contrarie met alle die dulligheijt ghedachtigh wesende, ende kennisse dragende vande weldaet
[70a] die't kints Moeder hem altoos gedaen hadden, nam't kindeken properlijckskens met zyne snuijt op, ende leydent seer sachtelijck boven

De Olifanten dul werdende siense niemant.

Een wonderlijcke History van een dullen Olyphant.

---

1) Namelijk in den bronsttijd. De olifant is dan wat in 't Skr. heet „matta", bedwelmd, dronken, dol". Het woord is algemeen verbreid in Indië en overgenomen in de talen van den Indischen Archipel, o. a. in Mal. „gadjah mĕta".

op een luyffe [1]), die daer by stont over een Winckel; dat ghedaen hebbende is weder zynen gangh ghegaen, met stoten, beyren [2]) en tieren als te vooren, tot een groote verwonderinge van alle diet aen sagen, en princepalijck tot een vreuchde, ende blyschap vande Moeder, die haer kint gesont en wel te vreden weder kreegh; Dese en dierghelijcken exempelen geschiedender dagelijcks in Indien, dat al soude te langhe vallen om te verhalen, waerom alleen dese drie ofte vier hebbe willen aen-teeckenen, als een dingh seer weerdigh om inde memorie te hebben, om ons daer by te leeren en te verwecken alle weldaet te loonen, ende gedachtich te wesen met danckbaerheyt, aenghesien wy hier klaerlijck sien by dese stomme Beesten, ons sulcks tot een spieghel voor-stellen, die sulcks niet alleen en ghedencken alsse met hare volle wetenschap zijn: maer dat meer te verwonderen is, in tyden datse van haer sinnen half oft gheheel berooft zijn, 'twelcke dickwils de menschen met alle haer verstant, ende vijf sinnen gantschelijck achter den rugghe stellen, en alle weldaden, huyden daeghs (Godt betert) met ondanckbaerheyt geloont worden.

De Oliphanten gedencken niet alleen de weldaet, ghesont zijnde, maer alsse dul ende berooft van sinnen zijn.

Dat 47. Capittel.

Vanden Abada, ofte Reynossero.

Die Abada ofte Reynossero en is in Indien niet: dan in Bengalen ende Patane [3]); zijn kleijnder ende legher dan den Olyphant, heeft eenen korten hooren op den nues, achter dickachtich ende voor scherper, van doncker, blaeuwe ende witachtige verwe; heeft een muijl gelijck een Vercken, ende het vel over't lijf is over al gefronst, ende staet of het ghewapendt waer met schilden; is groot vyant vanden Olyphant; Sommige meenen dat het den rechten Eenhoren is, overmidts datmen anders gheen tot noch toe gevonden en heeft, dan alleenlijck van hooren seggen ofte geschildert. Die Portugesen, en oock die van Bengalen affirmeren dat byde Revier Ganges, int Coningh-rijck van Bengalen zijn veel van dees Reynosseros, ende alsse willen drincken, soo staender d'ander Dieren na en wachten,

Sommighe meynen dat de Abada den rechten Eenhooren is.

1) D. i. „luif", waarvoor wij tegenwoordig gewoonlijk „luifel" zeggen.

2) Bij Kiliaan: *Beren* of *Baeren*, *Gheberen;* dat hij vertolkt met „gestire" en ook met „baritum edere". Zoowel gebaren als een gebrul maken kan bedoeld zijn.

3) Hier schijnt onze schrijver G. da Orta, I, 310, misverstaan te hebben; want deze laatste zegt dat er rhinocerossen in Cambay zijn, in Bengalen en in Patane. In *Coloq.* II, p. 75 spreekt Orta van rhinocerossen in „Bengalen of in Patane, en in de streken welke de Patans in hebben". Deze laatste uitdrukking doelt duidelijk op de staten der Pathans of Afghanen in Hindustān. „Patane" zal ook hier wel Behar wezen.

tot dat die Reynossero gedroncken heeft, ende steeckt zynen hoorn in't water, want en kan anders niet drincken ofte den hoorn moet onder water komen, omdat hy soo dicht op den nues aende muijl kompt, ende naer hem drincken alle d'ander Dieren; Die hoornen werden in Indien seer gheestimeert, ende gebruyckt teghen alle fenijn ende vergift, en veel andere siecten; Desgelijcks zijn tanden, claeuwen, vlees, vel ende bloet, jae tot zijn dreck ende water toe, ende al wat hy aen ende in't lijf heeft, wort in Indien in grooter weerden gehouden, ende ghebruyckt tot veellerley sieckten ende ghebreecken [1]), en is goet ende warachtigh, als ick selver in sommighe dingen by experientie gevonden hebbe; Ooc is te verstaen dat alle Reynosseros niet even goet en zijn, want daer zijnder die de hoornen vercocht werden tot 100. 2. ende 300. Pardauwen 'tstuck, ende daer zijn ander vande selfde coluer ende groote, diemen voor 3. ende 4. Pardauwen koopt, welcke die Indianen weten te onderscheyden, ende te kennen; D'oorsake is dat die Reynosseros die op een sekere plaets in Bengalen gevonden worden hebben dese weerdye, en dat door virtuyt vande Kruyden die dat selfde Lant gheeft ende produ-
[70b] ceert, 'twelcke op ander plaetsen niet en is; en dese estimatie en is niet alleen inde horen, maer in alle ander dinghen van zijn gheheele lijf, als voorseijdt is; Daer worden oock by Malacca, Sion ende Bengala ghevonden sommighe Bocken ofte Geyten die int wilde loopen, wiens hoornen geestimeert werden voorde beste teghen fenijn, en voor alle vergift diemen mach vinden; worden ghenaemt Cabras demato, dat is: wilde Geyten, dese hoornen worden dapper in Indien gheestimeert, ende in weerde gehouden, en zijn dickwils by experientie goet gevonden, daer ick selfs goede getuyghe af ben, en sulcks gheprobeert hebbe; Int Jaer 1581. als die Coningh Philippus van Spaengien tot Lisbonen was, soo worden hem ghebracht uyt Indien voor een present, een Reynossero ende Olyphant, welcke hy beyde mede nam naer Madrid, 'thof van Spaengien; waermede ghenoegh is van dat die ghedierten van't Lant ende Voghels zijn belangende, hoewel daer noch veel ander zijn daermen soo in't ghemeen geen notitie af en heeft: Daerom hebbe alleenlijc verhaelt diemen daghelijcks voor oogen siet, ende kennisse af heeft, om alle onsekerheydt te schouwen.

Den horen vande Abada wert gebruyct teghens fenijn ende zijn gheheel lichaem tot allerley sieckten.

D'een Renoceros veel beter als d'ander.

Die van Bengalen zijn de waertste.

Bocken, ende Geyten hooren, in Bengalen goet teghens 'tfenijn.

D'oorsaeck van dese cracht compt van't kruijt datse eeten in Bengalen.

---

1) Een uitvoerige uitweiding over de vermeende deugden van 't bloed, de hoorns, enz. van den rhinoceros komt voor in een werk van F. Redi, getiteld *Esperienze intorno a diverse cose naturali*, dat ons niet toegankelijk is, zoodat wij den lezer verwijzen naar de aanhaling in de Engelsche vertaling van de Hakluyt Soc. II, p. 9.

Dat 48. Capittel.

Van de Visschen, ende allerley Zee-ghedierten van Indien.

Mordexijn Pampano Taijngo Peixe serre.

Die Visch is in Indien seer veel, ende sommighe oock seer smakelijck ende goet, die beste Visch is genaemt Mordexijn, Pampano, en Tatijngo [1]); Daer is eenen Visch genaemt Peixe serra [2]), diemen in ronde schyven snijt als die Salm en soutense, is seer excellent, ende mach langhe dueren om over Zee voor victualie met te dragen; Die meeste Visch wort ghegeten met Rijs, welck zy koken met sop dat zy over 'tRijs gieten, ende is wat suerachtigh ghelijck oftet met Kruys-besien ofte onrype Druyven gekoockt waer; is seer smakelijck, wort ghenaempt Carrijl, 3) 'twelcke is hare dagelijcksche kost ende onder-hout, ende het Rijs dient haer inde plaets van Broodt; Daer is oock goeden Elft, ende Tonghen, ende veel anderen Visch van veel soorten; Die Garnaet is de beste ende grootste dien ick oyt ghesien hebbe, want met een dozijn Granaten kanmen wel een goet avontmael doen; Die Creeften ende Crabben zijn seer goet ende wonderlijcke groot, dat het een wonder is om vertellen, ende dat noch meer is: dat wanneer die Maen vol is, datmen in dese landen voor een teecken hout, dat alle Crabben en Creeften vol goet ende tydigh zijn, het welcke al daer het contrarie is: want met een volle zijnse leegh ende ontydigh, ende met een nieuw Maen tydigh, goet vol; Men heefter oock Mosselen, en ander dierghelijcke Visch in schulpen, van veellerley soorten; Ooesteren bijster veel, by namen in Cochijn en naer die Cabo de comorijn toe: maer werdender weynigh gheacht; Die Visch in Indien seer goet koop: want met een paer stuyvers te rekenen machmen wel soo veel Visch met Rijs daer toe koopen, dat daer 5. oft 6. persoonen een goet mael met konnen doen op zijn Spaensch, 'twelcke seer goeden koop is, naer die dierte ende merct van Spaengien ende Portugael; Daer is inde Revieren, ende oock inde Zee, ende vaert van alle die custe van Indien veel Visch, die de Portugesen noemen Tubaron 4) ofte Hayen, dese doet byster veel quaets, [71a]
ende eet menigh Peerel-duijcker op, waerom men niet veel en derf

Carrijl, is de ghemene sauce op de Visch in Indien.

Elft, Tonghen. Zeer groote Garnaten.

Creeften, Crabben. Met een volle Maen zijn de Creeften, Crabben goet, ende vol, contrary dees Landen.

Mosselen, Oesters, Veellerley Visschen in schulpen.

Tubaron ofte Hayen doen veel schade.

---

1) „Mordexijn" wordt in een noot op deze plaats, in de Engelsche vertaling (II, p. 11) verklaard als zijnde de visch welken de Portugeezen „Madama" noemen; als Konkanī opgegeven *murdaxy* (?). Alles twijfelachtig. „Pampano" is een visch van 't geslacht *stromateus*. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Pomfret. „Tatijngo" blijft nog onverklaard.

2) Port. naam voor verschillende soorten van *Cybium*.

3) Ons „kerrie", uit Tamil „kari", Kanareesch „kari, kari". Als Kanareesch wordt ook opgegeven „karil" in *Hobson-Jobson*, s. v. Curry.

4) Port. „tabarão", Spaansch „tiburón".

swemmen inde Revieren door vreesen van desen visch; hierom useren veel haer te baden inde backen op't landt daer toe ghemaeckt, als op een ander gheseyt is; Het gebuerden ons als ons schip inde Revier van Cochijn lagh, om onse reijs herwaerts naer Portugael te doen, dat als wy ons roer 'twelcke wy vermaeckt hadden, souden weder inde klammen op zijn behoorlijcke plaetse hanghen, soo was die Schipper met vier oft vijf Bootsghesellen int boodt achter aen't schip, ende een vande Bootsgesellen was met een koorde aen't schip vast ghemaeckt, ende hingh alsoo aen't roer tot zijn middel toe in't water om aen't roer te helpen, so quam daer een van dese Hayen ende vatten hem met eenen beet het geheele been tot boven die halve dye, knap af, niet jegenstaende dat hem die schipper met eenen riem smeet, ende willende den goeden gesel daer naer tasten met die hant, heeft hem ten tweeden de handt ende halven arm, ende een stuck uyt zynen bil af gebeten, so dat die schipper noch alle die in 't boodt waren het selfde konsten beletten, hoe seer datse met stocken ende riemen smeten; den armen pacient worden alsoo miserabel gebracht in't Gasthuys: alwaer wy hem lieten met weynigh hoope noch begeerten van't leven: want wy sanderen-daechs 'tseijl ginghen; Dese en dierghelijcke gheschiedenisse van dese visschen gebueren dagelijcks in Indien, soo wel inde Zee als inde Revieren, principalijcken onder die Visschers ende Peerelduyckers dieder menigh alsoo haer leven verliesen; Inde Revier van Goa, op eenen Winter als de mont vande Revier ghesloten was, ghelijck het voor een manier heeft, soo namen sekere Visschers eenen Visch ghevangen van wondere ende seltsame gestaltenisse, sulcks noijt in Indien noch op gheen ander plaetsen gheloove [1]) gesien en is, worden om zijn vreemdigheyt aen mijn Heere den Aerts-bisschop ghepresenteert, ende moestese door zijn begeerten af conterfeyten, om tot een verwonderinge aen zijn Majesteyt van Spaengien te senden; was vande groote van eenen middelbaren hondt, ende hadde eenen muijl ghelijck een Vercken, kleyne ooghen, gheen ooren, dan twee gaten inde plaets; hadde vier voeten gants en gelijck eenen Olyphant; den steert vande rugge afgaende breet, ende also voleyndende plat af; aende punt wat ront en scharpachtigh af; liep over de sael ende vloer van 't huys al snoffende ghe-

Wonderlijcke geschiedenisse vande Hayen.

Beschryvinge van een wonderlicke seltsame Visch in Indien ghevangen, ende den Bisschop ghe-schoncken.

1) D. i., geloof ik. — Het dier waarvan hier sprake is, kan geen visch geweest zijn en was zeker wel 't schubdier, Pangolin, Mal. „tĕnggiling" of „sĕnggiling", Oudjav. „tinggiling", Nieuwjav. „trĕnggiling"; afgeleid van „giling", bijvorm „guling", waarvan ook komt Mal. of Jav. „pĕngguling", wat zich oprolt; vandaar „Pangolin". De onwetende Indiërs houden het voor een visch. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Pangolin.

lijck een Vercken; hadde het geheele lijf, hooft, steert, ende beenen bedeckt met schammen, vande groote van 't voorste lidt van eenen duijm, die in hardigheyt Yser en Stael te boven gingen; wy hieuwender op oftmen op een aenbeelt gehouwen hadde, ende soo haest alsment aenroerde roldent hem in malkanderen, ende sloot hem met hooft, steert onder een, in somma dat hy in als eenen ronden cloot ghelijck was, sonder datmen eenighsins konst onderscheyden, waer die scheijtselen ofte tsamenvoeginge was, ende men en konst hem met gheene instrumenten noch cracht weer openen, dan alsmen hem liet ligghen en niet meer een roerden, opende hem weder van hem selven, en liep daer weder heen als gheseyt is; Ende overmidts dat ick zy tracterende vande visschen van Indien, so wil hier verhalen een korte Historie ende warachtighe geschiedenisse van eenen visch, hoe wel het selfde sommighe sal onghelooflijck luyden: maer het selfde staet afghemaelt int Palleijs vande Viçorey in Indien, ende is [71b] ondersocht met gheloofwaerdighe ende warachtighe ghetuygen, alsoo gheschiet te wesen, waerom ghenoteert staet voor een wonder, met naem ende toenaem van't schip, Capiteijn, jaer ende dagh, daer noch hedens daeghs veel persoonen af in't leven zijn, die in't selfde schip ende gheschiedenisse waren, om dat het onlancks gheleden is; Nu so is die Historie, als dat, komende een schip van Portugael, den wegh van Mossambique naer Indien, hebbende eenen goeden ende deurgaende wint ende weder, soo veel als die seylen trecken moghten, voor wint, hebben alsoo geseijlt 14. daghen, haren cours naer die linie toe, ende alle daeghs die hooghte vande Son nemende, inde plaetse van te deminueren, ofte die graden te verminderen, naer die wint ende cours die zy hadden, soo vondense haer in't contrarie alle daghen achterwaerts, tegen alle natuerlijcke redenen ende menschen verstant, soo datse alle gelijck niet alleen verwondert: maer ooc verbaest waren, meenende ende geloovende voor seeckerlick betoovert te wesen: want wisten wel duer die experientie dat den loop ofte stroomen van't water haer in die contreyen niet en deden achterwaerts deysen, noch tegen konste houden, waerom alle te samen seer perplex en bevreest waren, siende den eenen op den anderen, sonder te konnen versinnen wat dat die oorsake daer van was; ten langhen lesten is by geval den Hoogh-bootsman, diese onder Schipper noemen, ghecomen by alle geluck ende besagh onder den voorstengh van't schip by't water neder, soo worden hy gewaer eenen breeden ende grooten steert van eenen Visch, die welcke was omghekromt teghens het schip ofte voorsteven, om, ende met het lijf onder die

De schubben van dees Visch waren herder dan Yser ende Stael.

Vreemde ende onghehoorde beschryvinghe van een Visch die een schip tegen de wint 14. daghen langh te rugghe trock.

kiel, ende met het hooft achter onder 't roer, swemmende also en treckende het schip achterwaerts tegens alle die wint ende cours van't schip: waer by terstont verstonden d'oorsaecke van haer achter deysen; in somma hebben soo langh gestooten met stocken en staven, en ander instrumenten, datser hem den steert af kreghen, en dat hy't schip verliet, naer dat hy daer 14. daghen onder gheleghen hadde, het schip teghens alle wint ende weder te rugge treckende, waerom het den Viçorey in Goa heeft in zijn Pallaijs doen af schilderen, tot een eeuwighe ghedachtenisse: alwaer ickt menighmael ghelesen hebbe, met den dagh ende datum, ende den naem van't schip ende Capiteijn daer by, welcke my niet indachtigh en is, doch daer weynigh aen gheleghen is [1]); Men vindt veel ander Visschen inde Zee ende Revieren, inde Revier van Bengala ghenaempt Ganges, ende by Malacca vintmen Cocodrillios, en ander Zee slangen, van onuytsprekelijcke grootheyt, so datse dick die kleyne Visschers, ende andere schuytgens om werpen ende 'tvolck op eeten, ende kruypen wel uyt het water op't lant, en verrasschen 'tvolck diese achter halen en verslinden, alsmen daer daghelijcks ghenoegh siet gheschieden; Men vint by Malacca Vischschelpen, zijn vant fatsoen ende ghelijckenisse als die sint Jacobs schulpen, ende van sulcke groote ende swaerte dat twee stercke mannen genoegh met eenen boom aen elcke schulpe te draghen hebben [2]), hebben van binnen Visch, dat die van Malacca eeten; van dese schulpen quamen sommighe int Ballast van 't schip dat van Malacca quam, en met ons in geselschap van't Eylant sancta Helena tot het Eylant Tersera, aldaert selfde schip voor't Eylant

In Malacca zijn Cocodrillen ende andere Zee slanghen van wonderlijcke groote, die 't volck op eeten ende vernielen.

Schulpen van Visschen in Malacca, soo groot datse twee Mannen moeten dragen.

[72a] bleef, ende sommighe van dese schulpen uyt gehaelt werden, die de Jesuyten van Malacca gesonden hadde, om tot Lisbonen te setten inde gevel van hare Kercke ende Klooster, datse daer bouwen van onuytsprekelijcke costelijckheyt; Desghelijcks is gheschiet dat een schip ghenaemt San Pedro 'tseijl gaende van Cochijn uyt Indien naer Portugael, is verseijlt op een drooghte diemen noch heden noemt naer't selfde schip, die drooghten van sint Pedro, ligghen van Goa zuyt zuytwest aen op 6. graden aende zyde van't zuyden, alwaer het selfde schip bleef: maer het volck berghden haer altesamen, ende maeckten van het houdt ende stucken van't ghebleven schip een kleijn Carveel, waermede quamen altesamen weder naer Indien, ende den tijdt datse haer hier in occupeerden, soo vondense op de selfde

Op een droochte by Goa blijft een schip.

---

1) Het bedoelde dier is de zgn. zuigvisch, reeds bij de Ouden bekend; Lat. „remora" Gr. ἐχενηίς.

2) Dit zal de Tridacne Gigas wezen.

Op dese droochte moesten die int schip waren haer beschansen ende wacht houden voor de Crabben.

Afgryselijcke groote Crabben by Goa.

droughten so groote Crabben, ende in so groote menighten datse ghedwonghen waren een schanse te maken, ende met scherpe wacht haer daer van te beschermen: want waren van een so afgryselijcke groote, dat wie datse kregen onder haer klaeuwen die was om den hals ende verslonden; dit selfde is warachtigh en is noch onlancx gheleden: want in't schip daer ick met uyt Indien naer Portugael quam, waren twee Bootsghesellen die in't selfde schip San Pedro met waren, ende daer warachtighe ghetuygenisse af gaven, gelijck het selfde oock in Goa op veel plaetsen afghemaelt is tot een eeuwighe memorie, alle 'twelcke hebbe willen verhalen om die vreemdigheden vande gheschiedenisse ende Visschen, ende is te gelooven datter noch veel ander Visschen ende Zee-monstren zijn, 'twelcke tot onse notitie niet gekomen is, gelijckmen oock dagelijcks blijckelijck siet die haer op de Zee geneeren, sulcks somtijts gemoeten, waermede ghenoegh geseyt is, wat die Visschen ende Zee-monstren van Indien is belanghende.

Dat 49. Capittel.

Van alle vruchten, boomen, planten, ende gemeen kruyden in Indien, Inden eersten van een fruyt ghenaempt Ananas.

Annotatio D. Palud.

Ananas, van die Canarijns Ananasa geheeten; van die Brasilianen Nana 1), ende van anderen in Hispaniola, Iaiama; van die Spaengiaerden in Brasyl, Pinas 2), om eenighe ghelijckenisse die dese vrucht heeft met die Pijnappel; is uyt die prouincie van Santa croce, eerst in Brasilien, van daer in Spaensch Indien, ende volgens in Oost Indien gebracht, al waer zy nu overvloedigh wassen, van die groote vande Citroenen ofte van een gemeene Meloen, seer schoon van koluer, wt den groenen geel, welcke groenigheyt rijp werdende vergaet; lieflijck van smaeck, ende aengenaem van rueck, ghelijck als een Abricot, datmen oock duer den rueck erkennen mach die huysen daer dese vruchten in zijn; Van verre dese vruchten aenschouwende, gelijcken wel Artisocken: dan hebben sulcke scherpe steecsels niet; die planten daerop dese vruchten wassen, zijn van die groote eenes Cardons, ende hebben oock wortelen ghelijck den Cardon, daerop eene vrucht alleen groeyt, ende dat int midden des stams, ende rontsomme seeckere kleyne, daer van ooc sommighe vruchten brenghen; Ick hebbe sommige planten hier af gehadt in mynen hof, die my ghebracht waren uyt Brasilien, dan konde onse koude niet dragen; Dese vrucht is warm ende vocht, ende wort uyt Wijn gegheten ghelijck een [72b]

---

1) Ook in 't Maleisch en Javaansch overgegaan als „nanas". Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Ananas.

2) De Portugeezen noemen de vrucht „pinha", en de Engelschen „pine-apple" wegens de gelijkenis.

Persick, ende is licht om te verteeren, nochtans te vele genuttight zijnde, maken inflammatie ende hitte, ende verseeren oock het tant-vleysch, omme die kleyne draeykens die daer door loopen; Dese vruchten zijn menigerley by die Brasilianen, die nae het onderscheyt der talen oock verscheyden namen hebben, ende insonderheyt werden beschreven driederley specien, waer van die eerste wort geheeten Iaiama, die wel die langhste is, ende de lieflickste van smaeck, geel van vleysche; Die tweede Boniama, die wit zijn van binnen, ende mal soet van smaeck; Die derde Iaiagna [1]), die oock inwendigh wit zijn met een rijnsche Wynnige smaeck, soo groeyen dese vruchten oock ofte van selven ongheplant, ende worden wilde Ananassen gheheeten, ofte gheplant in Hoven daer af tot nu toe ghesproken; die wilde wassen op stammen eender spiessen hoogh, ront, ende van die groote eender Orangie-appel, vol doornen, die bladeren hebben oock scherpe spitsen, ende ronts omme vol sachte doornkens, die vrucht wort van weynighe ghegheten, hoe wel zy tamelijck lieffelijck van smaeck is; die gheheele plante met die wortelen zijn vol sops, welcke seven oft acht uren des morghens met suycker ghedroncken, ghehouden wort voor een seker remedie tegens de hitte der lever en de nieren, teghens sweerende nieren, etterigh water, ende excoriatie van die roede; die Arabers prysen dit sop ooc teghens roose, ende noement Queura, die meer hier af wil weten, lese Costam in die eygen capittelen van Ananas, ende Oviedium [2]) int 8. boeck int 18. capittel. ende Thevetium [3]) in zijn obseruatie van America int 46. capittel; Ananas gheconfytet in Suycker zijnde gelijck Comcommeren in groote, ick hebber veele ghehadt.

Ananas is wel een vande beste fruyten ende smakelijckste van geheel Indien, en is niet eygen van Indien dan vreemt: want isser eerst gebracht vande Portugesen uyt Brasilien, soo datse int eerste voor een nieuwigheyt vercoft werden, voor een Pardau ende meer 'tstuck: maer zijnder als nu so veel aenghegroeyt dat het over al vol af is, ende zijn altoos seer goeden koop; Haer saysoen datse rijp zijn is inde vasten: want dan zijnse op haer beste ende smaeckelijckste, zijn van die groote van een Meloen, ende hebben het fatsoen ghelijck het hooft van een spinrocke, van buyten gelijck een Pijnappel: maer saecht om te snyden, van koluer root ende groenachtigh; wassen langhs der aerde die hooghte van een halve vaem, luttel min ofte meer; die bladeren van dit fruyt zijn bynaest gelijck het kruyt datmen van Spaengien brengt, genaempt Aloe ofte Semper viva, om dat het altoos groen is, daerom men't aen de balcken inde huysen hanct, doch zijn wat smalder ende aende kanten wat scherpachtigh als uytghehackelt, int eeten soo schiltmense ende snydmense in schyven ofte somen wil; hebben van binnen sommighe kleyne

De Ananas zijn uyt Brasilien in Indien ghebracht.

Ghedaente ende groote vande Ananas.

Hoe datmen de Ananas bereyt om te eeten.

1) Bij Ramusio (III, fol. 136, b) luiden de namen *Iaiama*, *Boniama*, en *Iaiagua*.

2) Oviedo, *Historia General Natural de las Indias* (Madrid,1851). Naar hem wordt verwezen door Orta, II, 380, als schrijver over de Ananas.

3) F. A. Thevet, *Les Singularités de la France Antarctique* (Paris, 1558, fol. 89, 90).

keerngiens ghelijck van Appelen ofte Peeren, zijn van binnen van koluer ghelijck een opghesneden Pers die rijp is, ende oock bynaest van die selfde smaeck: maer hebben in leckerheyt over alle fruyten voordeel, het sop daer van is ghelijck soeten most, men en kander hem niet sat af eeten; is seer heet van naetueren: want soomen daer [73a] een Mes een half ure laet in steken, sal half op ghegheten wesen in't uyt trecken, even wel en doet sonderlinge gheen quaet, ten waer datmen daer in so groote overvloedighz af aet, dat het hem qualicken bequaem, ghelijcker menighe ongheregelde menschen zijn, in alle dingen sonder mate ghebruijckende, evenwel wort die krancken verboden hetgemeen toebereyden vande Annanassen om te eeten, is te snyden nae datse gheschilt zijn in ronde schyven, ende dan met wijn overgoten, en is seer lieffelijck om eeten.

De Ananas gaen alle fruyt in lekerheydt te boven.

Indien men een mes een half ure in een Ananas laet steecken, salt half afgebeten werden vande cracht van't sop.

Dat 50. Capittel.

Van de Iaqua ofte Iaacca.

Annotatio D. Palud.

Het wast in Calecut, ende sommige ander plaetsen van Indien, neffens die Zee, op die wateren, een sekere vrucht, die in Malavar Iaca 1) gheheeten wort; in Canara ende Guzaratte, Panar ende Panasu 2); van die Arabiens, Panax; van die Persianen, Fanax. Dese vrucht wast aen groote boomen, niet uyt die tacken, gelijck andere vruchten: maer uyt die stam ofte tronck, boven der aerden, onder die bladeren, welcke booms bladeren, zijn van die groote van een handt, groenachtigh, met een dicke harde draet, in die lenghte doorgaende. Die cleijnste van dese vrucht, insonderheyt die in Malavar wassen, welcke die beste zijn, zijn grooter dan onse grootste Flesschen ofte Pompoenen (wel verstaende die Portugesche) zijn van buyten met een harde huijt overtrocken, groen van verwe, in anderen, vast die Pijn-appel gelijck, uyt besondert, dat die huijt schijnt te wesen vol Diamant puntkens, die groene korte angelkens hebben, die welcke endight in swarte puntkens, die doch niet scherp ofte stekende zijn, hoe wel zy also schynen. Dese vruchten dan zijn gelijck Meloenen, ende somtijts grooter, uytwendigh groen, inwendigh geel, met vele sachte doornkens ofte graetkens gelijck een Eegel becleedet; Die in Goa wassen zijn so goet niet, noch ooc so smackelick als die in Malavar. Dese vrucht rijp wesende, 'twelck gemeenlick is in Decembri, ruect seer lieffelick, en is van tweederley geslachte 3): daer van den besten Barca gheheeten worden; die andere Papa, die niet so goet, en int aentasten ooc vveeck zijn

---

1) Malay. *chakka*, Tamil, *s'akkei*.

2) Lees „panasa", een gewone Sanskritnaam, waaraan Kanareesch „panasa", enz. ontleend zijn. Een Arabisch „panax" is onmogelijk, daar die taal geen *p* bezit; doch het is niet der moeite waard telkens bij dergelijke vergissingen lang stil te staan.

3) Van deze twee soorten wordt reeds gewag gemaakt door den Frater Jordanus en Ibn Batuta; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Jack.

Fructuum Mangas, Cajus, Iambos, Iaquas, et Annanas, qui in India nascuntur, qui esusuaves, et Zimziberis, cujus e copia magna illic vilitas, virentis viva imago.

Die fruyten die in Indien wassen en seer lieffelick zyn om te eten als Mangas, Cajus, Iambos, Iaquas, ēn Annanas met die Gember welcke om der menichte weynich geacht is affconterfeytinge naert leeven gelyck die staen en wassen.

als die eerste. Die beste kosten onttent 40. Malvadisen [1]), dat is een vveynigh meer dan een Reael; Rijp vvordende soo kryghen zy een svvarte coluer ende harde basten; het buytenste dat om die Note is, heeft menigherley smaeck, somtijts smaeckt het gelijck een Meloen, somtijts ghelijck een Persijcke ende lieflijcker, met vvelcke het in die smaeck die meeste eenlickheyt heeft, somtijts smaeckt het als honigh-graet, somtijts als een lieflijck Citroen, dan zijn hart om te verteren, gaen gemeenlicken weder af onverteert, gelijck zy gegeten vvorden. Dese vruchten in die lenghte ghesneden ende gheopent, zijn van binnen vvit, ende gedrongen van vleijsch, en dat met ladekens onderscheyden vol lange noten, dicker ende grooter als onse Dayen [2]), met een grau velleken overtrocken, ende met een vvitte Note, ghelijck onse Castanien, groen gegeten zijnde, aertachtigh ende scherp van smaec, en vele vvinden genererende: maer ghebraden ofte gesoden vvesende als onse Castanien; zijn seer smakelick, en
[73b] vervvecken onkuijscheyt, vvaerom zy meest gegeten vvorden; stoppen ooc buijcloop, die pulpe die buyten om is, besvvaert die mage seer, ende daer in corrumperende brenght by boose ende vergifte humueren, ende daeromme die altoos vele van dese vruchten eeten, lichtelicken gheraken in die Pestilentiale siecte, vvelcke die Indianen Morxi [3]) noemen, die meer hier af begeert te vveten, lese Ludovicum Romanum [4]) in't 5. boec, in't 15. Cap. zijnder navigatie, ende Christophorum a Costa, in't Cap. van Iaca, ende Garcia ab horto int 2. boec in't 4. Cappittel [5].)

De Iaacas wassen aen groote boomen ghelijck Note-boomen, ende dat allenlick aen die Zee-cant, te weten, die contreyen aende Zee, groeyen gants contrarie van alle ander vruchten: want wassen recht boven die aerde, aenden trunck vanden boom, ende aende knuijsten dicke tacken: maer daer die tacken hem verspreyen, en dun en vol bladeren zijn, en wassen gheen; zijn vande groote van een groote Meloen, ende by naer sulcken fatsoen, doch zijnder sommighe so groot alsmen goelijckskens kan opheffen; zijn van buyten van fatsoen ghelijck die Annanas, doch gladder, en van coluer doncker groen; 'tfruijt van binnen is in huijskens, ghelijck die Kastanien: maer heeft een ander fatsoen, en elck huijsken heeft een fruijt, 'twelck is half wit, en voorts geelachtigh, ende kleeft aen die handen by naest ghelijck honigh, die noch in de Bye-corven by't Was is; Is ooc van die tayigheyt ende in die smaeck van soetigheyt weynigh ongelijck; Dit fruijt is het buytenste dat om die Castanie is, welck is van het fatsoen van een Aker, bynaest alsser het achterste groen dopken af is, ende ooc van dier groote, ende sommige wat grooter; het fruijt

De Iaacas groeyen contrarie ander vruchten.

Ghedaente ende groote vande Iaaca.

Sommighe Iaacas soo groot alsmen reden wijs kan opheffen.

---

1) Bedoeld Port. en Spaansch „maravedi", en wel in koper, waarvan er 40 op een Reaal gaan, ongeveer 1/3 cent waard.

2) D. i. dadels.

3) Vgl. boven blz. 158.

4) D. i. Varthema.

5) In de uitgave der *Coloq.* van 1892, II, 23—27; 397.

De Iaacas zijn de Castanien ghelijck van smaeck.

Tweederley Iaacas.

Met dese woorden Gierasal ende Chambasal onderscheyden d'Indianen alle dingh.

datter om is afgegheten, zijn die Castanien goet om te braden ofte sieden, en zijn weynigh onghelijck in smaec die Castanien van Europa; Dese huijskens zijnder somtijts in elcke Iaacca een hondert ende meer, na die groote vande Iaacca; daer zijnder tweederley, die beste worden ghenaemt Girasal, ende die ghemeenste en van minder estimatie heetmen Chambasal, doch in 't fatsoen ende boomen en hebben gheen onderscheyt, dan alleenlick dat die Girasals hebben soeter smaec; Met dese namen Girasal ende Chambasal onderscheyden die Indianen ooc het Rijs [1]) ende ander dingen, heeten het beste altoos Girasal, ende dat minder is Chambasal, waer na zy hare prysen hebben, die Iaaccas zijn het gheheele jaer duer.

Dat 51. Capittel.

Vande Mangas.

Annotatio D. Palud.

Mangas 2) vvassen aen groote boomen gelijck die boomen van Iaca, hebbende veele tacken, ende zijn van groote ghelijc een groot gansen Ey, ende op sommige plaetsen in Indien 2. pont ofte meer vveghende, een menighmael op eenen boom onderscheydelijcken van colueren: vvant sommige zijn bleec groen, andere geel, andere vvt den groenen root, lieflijcken, ende aengenaem van smaec ende ruec, ja niet bedorven vvesende smaeclijcker als die aller beste Persiken, belangende die name vvorden gemeenlijcken geheeten Mangas, in Canarijn Ambo; van die Turcken ende Persen Amba 3); vvorden ghevonden op die boomen vanden April tot November, nae der plaetsen gelegentheyt ende situatien; vvassen in veele Provintien, dan die beste in Ormus, daer dese voor alle [74a]
andere vruchten worden gesocht: Daer na volgen die in Gusaratte wassen, die van wegen haer waerdie Gusaratten geheeten werden, hoe wel cleijnder dan die andere, nochtans smakelicker ende lieffelicker van rueck; inwendigh met een kleijn nootken; Ten derden volghen die in Balagate wassen, die zijn de aldergrootste: want daer gesien zijn die 2. pont ende een vierendeel weghen, ooc zijnse lieffelicken van smaeck, die in Charanna, Quindor, Madanagor ende Dultabado 4), die voornaemste steden des Coninghs Nizamoxa 5) groeyen, ghelijck oock die van Bengala, Pegu ende

---

1) Vgl. boven blz. 163.

2) Malay. „mānna", Tamil „māṅ-gāy", d. i. vrucht (kāy) van den manggaboom: „mā, māmaram". Het woord is overgegaan in 't Port. „manga", Maleisch, Javaansch, enz. „mangga" dat in 't Jav. Wdb. ten onrechte uit een Sanskrit „kāmāngga" (een gefabriceerd woord) wordt afgeleid. Over deze vrucht handelt *Coloq.* 34 van Orta. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Mango.

3) Ontleend aan een Prākrt „amba", jongere vorm van Sanskrit „āmra".

4) Dit is grootendeels geput uit Orta met fouten. De twee eerste namen luiden *Coloq.* II, 101: „Chacana e Quindur". Chacana is Chākan, eenige uren Noordelijk van Puna. Quindor misschien Chandor. Madanagor is Ahmednagar, de residentie van den Nizām. Dultabado is Daulatābād, de oude hoofdstad.

5) D. i. Nizām Sjāh; vgl. boven blz. 118.

Malacca; Die bast van dese vrucht afgedaen zijnde, wordt gegeten in schijfkens gesneden, met oft sonder wijn, ghelijck wy luyden hier te landt die Persicken doen; zy worden ooc geconfytet ofte inghemaect, om dese beter te behouden, oft in suycker ofte in azijn, olye ende sout, ghelijck in Spaengien die Olyven met een mes een weynigh gheopent zijnde, ende daer in gesteken groene Gengber, Knufloock, Mostaert, ofte diergelijcke dingen, werden ten tyden alleen met sout ghegheten, ende somwylen ghekockt met Rijs, gelijckmen hier te lande Olyven doet, ende aldus geconfytet ende ghecockt zijnde, worden te merct ghebracht; Dese vrucht is cout ende voecht, hoe wel die ghemeene man die achtet heet te zijn, ende seggen dat hy pyne ende nypinghe in die magen genereert, van die sulcke eeten; Dat meer is, ooc die Heydensche Medecijns seggen dese vrucht heet te wesen, ende verachten die, als die wilt vuer, roose, brandende heete cortsen ende geswellen, met schorftheyt maect, 'twelck ic achte dat gheschiet in sodanighe persoonen, daer dese vrucht in die magen verderft: maer om die groote hitte dezes tijts; Als dese vruchte in saysoen is, vallen ooc wel vele in die voorgenoemde siecten, hoe wel zy gheen deser vruchten eeten.

Al eer dese vrucht gheheel rijp wert, is zy wat treckende van smaect, insonderheyt het binnenste dat naest die note is: maer rijp wesende, soet ende smakelick; Die Note die daer in is, heeft een harde bast, met harde draykens op ende omgaende, daer in een langhachtigh Nootken, van die groote als een Aker, van binnen wit, ooc uytwendigh met een wit vliesken bedect; bitter van smaeck raw zijnde, daeromme zy voorderlicken is teghens Wormen ende den buijck loop, teghens Wormen raw ghegheten, ende teghens buijck loop die Nootkens ghebraden, die alsdan smaken als gebraden Akers. Men vindt oock een ander soorte deser vruchten, sonder steenen, die welcke seer lieffelicken sien. Noch so isser een derde geslachte, welcke wilt zijn, en worden gheheeten Mangas brauas [1]), is een sterc fenijn, daer mede zy elckanderen vergheven: want die een weynigh daer af eetet, sterven terstont; zy vermenghen ten tyden Olye tot dese vrucht, om zijn kracht te stercken, dan genomen zijnde, hoe het wesen mochte, doodet seer snel, ende is tot noch toe gheen middel ghevonden om dit vergift te ghenesen. Dese vrucht is licht groen, ende een vveynigh blinckende, vol vvit melck sops, ende vveynigh vleijsch ofte pulpe hebbende, als dat het Nootken meest met een harde bast overtrocken is, van die groote eenens Queappels.

[74b] Die Mangas wassen aen boomen ghelijc die Iaacca boomen; zijn vande groote van een groote Persick, maer wat lanckwerpende, en een weynighsken omghekromt, van coluer claer groen, treckende wat nae't geele, ende somtijts nae't roodt; heeft van binnen eenen steen, grooter als een Persen steen: maer en duecht niet om te eeten; Die Manga is van binnen geelachtigh, ende valt in't snyen vlasachtigh, doch sommige zijnder wat gladder; hebben een seer

Groote vande Mangas.

De Mangas zijn seer lieffelijcken om te eeten.

---

1) Port. „bravo", „brava" is „wild". De Engelschen geven den naam van „*wild mango*" aan de vrucht van de Spondias mangifera, in 't Skr. „āmrāta, āmrātaka" geheeten. Deze vrucht wordt echter volgens de Indische boeken over Geneeskunde, o. a. Suçruta 2, 482, 11; 489, 6, als medicijn gebruikt, maar niet als vergif.

lieffelijcken smaeck, beter als die Persen zijn, met die Annanas, die beste fruyten van Indien, ende profytelickste: want gheven groot voetsel ende onderhout, als in Portugael ende Spaengien die Olyven; men plucktse ooc als zy noch groen zijn, ende makender concerven af[1]), ende meestendeel ghesouten in potten, en ghebruijckense in't ghemeen om te eeten met het Rijs, welck zy sieden in enckel water, dat die greynen heel blyven, en dan eetent met dese ghesouten Mangas, dat den dagelijcksche cost is vande Slaven, en oock vande ghemeene man, ofte gesouten droogen Visch inde plaets van Mangas, sonder broodt: want het Rijs is in die plaets van broodt; Dese gesoute Mangas zijn in't opsnyden van coluer ghelijck die Spaensche witte Olyven, ende by nae vande selfde smaeck: maer zijn wat renscher, en soo bitter niet, trecken wat nae't suer; zijn in soo groote abondantie, dat te verwonderen is; Daer zijnder andere, die worden ooc ghesouten, ende van binnen ghevult met stucxkens van groene Genghber ende Loock ghesoden; Dese heetense Mangas Recheadas, ofte in Achar[2]), dese worden oock veel ghebruijckt: maer also ghemeen niet als d'ander; want zijn costelijck ende meer gheestimeert; dese worden bewaert in potten met Olye ende Azijn ghesouten. Die saisoen vande Mangas datse rijp zijn, begint inde vasten, ende duert tot die maent van August. toe.

Daghelijcksche cost vande Slaven is gesouten Mangas met Rijs.

Mangas Recheadas wat dat het is.

Dat 52. Capittel.

Vande Cajons[3]).

Annotatio D. Palud.

Dese vruchten wassen aen groote boomen den Appelboom niet ongelijc (maer die jonge boomkens hebben bladeren gelijc Lauriren) sien wat bleec groen, ende dick met wit bloysel, gelijc die Oraengie boomen: maer meerder bladerkens hebbende, ende niet so wel riekende Die vruchten zijn van die groote ende forme gelijck een gansen Ey, ofte als eenen grooten appel, seer geel ende goet van ruec, inwendigh spongieus ende vol sops, gelijck Limoenen, ende zijn sonder koreltkens, soet van smaeck, hoe wel die keel een weynigh t'samen treckende: schynen niet gemeen

1) Mango pickle, in Engeland welbekend.

2) *Atjār*, een oorspronkelijk Perzisch woord, overgenomen in schier alle talen van Indië, en ook in 't Maleisch en Javaansch, als „atjar". Port. „recheado" beteekent „gevuld".

3) Lees: Cajous. De Italiaansche spelling van dit woord is „cagiu"; de Engelschen schrijven gewoonlijk „cashew", hoewel daarnaast „acajou" en „cajoo" voorkomen. Het is de *Anacardium occidentale*, die reeds vroeg door de Portugeezen uit Amerika in Indië overgebracht moet zijn. 't Woord is van Zuid-Amerikaanschen oorsprong. Orta behandelt deze plant in *Coloq*. V, doch heeft niet den naam Caju; alleen de uitgever gebruikt in een aanteekening den Port. term Cajueiro.

gheweest te hebben in Oost Indien, dan uyt Brasilien aldaer gebracht: alwaer die Nootkens veel ghegheten worden, hoe wel Thevet in die beschryvinge van America in't 61. Cap. anders schrijft. In't eynde van dese vrucht wast een Note van gedaente, ghelijck een Niere van eenen Haes, die icker vele tot mynent hebbe, gebracht door eenen Portugesche Stuer-man, asverwigh, ende ten tyden asverwigh rosch. Dese Nootkens hebben 2. bolsters, tusschen welcke tween een spongieuse vette materie, gelijc olye, heet ende scherp: maer int binnenste een witte kerle 1), bequaem ende lieffelic om te eeten, gelijc Pistachien, met een grau velleken overtrocken datmen af doet, Dese nootkens weynig gebraden zijnde,
[75a] worden gegeten, ende zijn so aengenaem, ende vervvecken tot oncuijsheyt. Die vrucht als oock die Nootkens, vvorden voor een bancket aengherecht, ende die vruchten worden met vvijn ofte sonder vvijn ghegheten: vvant behalven die goede smaeck die zy hebben, zijn zy ooc bevonden dienstelick in svvacheyt der maghen, int braken, ende onlust tot spyse; andere die zy hier toe niet willen ghebruijcken, eeten die selfde een weynigh in water gheweijckt.

Die scherpe olye tusschen beyde de basten, is seer goedt om wilt vuer 2) ende vleckheyt te ghenesen; Die Brasilianen gebruijckense teghens schorftheyt; Dese boomen worden voort geplant door die Noten, die eerste, ende een groote vrucht, noch saedt noch korelgiens hebbende. Daer zijn sommighe die meenen dat dit een specie van Anacardi zy, om die ghelijckenisse des scherpen sops, so tusschen beyde de basten; Leest hier afbreeder Caroli Clusij observatie in Garciam 3), in't 1. Boeck, het 3. Capittel.

De Cajus wassen aen boomen ghelijck Appel-boomen; zijn vande groote van een Peer, achter wat scherpachtigh, ende voor wat dicker; van coluer geelachtigh, ende als zy rijp zijn zijnse sacht in't aentasten; wassen recht anders als die Appelen: want daer alhier die Appelen den steel hebben, daer hebben dese Cajus een Castanie, vande groote van't voorste lidt van een duijm, hebbende een ander coluer ende fatsoen als die Castanien vande Iaqua, ende zijn ooc beter ende smakelijcker om te eeten: maer moeten ghebraden wesen; zijn van binnen wit gelijck die Castanien van Europa, dan hebben dicker basten ofte doppen, welcke zijn van coluer blauachtigh ende doncker groen; als zy ongebraden ofte rau zijn, en machmense met die mont niet op doen: want alsmense met die lippe ofte tonghe raeckt, salder het vel terstont af byten en seer smerten, waermede menigh bedroghen werden, die 't niet en weten, daerom moetmense met een mes op doen ofte braden wiltmen daer deech af hebben; Het fruijt, te weten de Caju, is ghelijck daermen 'tvoorste van eenen appel af soude

Ghedaente ende groote vande Cajus.

Cajus wassen recht anders als onse Appelen.

De Cajus machmen met de tanden niet openen: want al watse aen raken daer gaet het vel af.

1) „Kerle" of „kaerle", door Kiliaan opgegeven als gewestelijk Hollandsch voor „kern".

2) In de Lat. vertaling „scabiem sacram". Ook Kiliaan kent denzelfden term voor een soort huiduitslag.

3) D. i. Garcia da Orta; in de uitgave van 1892 *Coloq. Quinto.*

maken, daer staet den steel daer zy aen wast; in 't eeten worght [1]) zy seer inde keel in 't swelghen, niet teghenstaende heeft eenen renschen smaeck: want is seer vochtigh ende vol nats; men snijtse ghemeenlijck in ronde schyven, ende legghense in een schotel met water ofte wijn, ende dan met sout daer op ghewreven, so en worgense so seer niet, en zijn seer goet ende smakelick om te eeten; haer saysoen datse rijp zijn is inde vasten ende inden winter, ghelijck die Mangas, maer en zijn so goet niet als die Mangas ende Ananas, en oock van minder estimatie; men heeftse oock in grooter menighte duer geheel Indien.

Remedie om de Cajus te bereyden datse niet worghen.

Dat 53. Capittel.

Van de Iambos. [2])

Annotatio D. Palud.

In Indien is noch een ander vrucht, die om die schoonheyt ende lieflicheyt in smaeck ende rueck, en om zijn medicinale cracht, weerdigh is om beschreven te worden, ende is ooc by die Indianen in grooter estime, eerst uyt Malacca in Indien ghebracht 3).

Die boom daer op dese vruchten wassen zijn so groot als die alder [75b] grootste Spaensche Oraengie boomen, met veele tacken in die breede vvtgespreydet ende veele schaduwe gevende, schoon int aenschouwen, die trunck ende groote tacken hebben een aschverwighe graeuwe bast; Die bladeren zijn schoon ende sacht, langer als een breede van een hant, hebbende eenige gelijckenisse van het yser eender spiessen, met een dicke draet in die lenghte, ende veele aderkens doorloopende, uytvvendigh seer groen, inwendigh bleker, met bloemkens uyt den rooden purpere verwigh, levendigh van coluer, met veele vadenkens int midden, die oock lieffelijck om sien, ende van smake ghelijck clavierkens vanden Wijngaert; Die vrucht is van die groote eender Pere, ofte na sommighe opinie vande groote ende coluer ghelijck een groote spaensche Galnote; hebbende die naem ontfanghen vanden Coningh; Dese vruchten zijnder tweederley specien, eene die duncker root, schynende oft zy swart waer, ende is meestendeel sonder steen, en smakelicker als d'ander, die welcke is bleeck root, ofte uyt den bleecken purper verwigh, met een lieffelicke roosen ruec, ende heeft in sich een wit ende hert steenken, niet seer ront, van die groote gelijck een Perse steen, wit, met een rouw vliesken bedect; dese oft zy wel soo groot niet en is als die vorighe, is nochtans weerdigh voor lecker luyden mont beyderley, riecken gelijck lieffelijcke

---

1) „Worghen", Kiliaan: „Stringere gulam vel guttur". „Worgh in de kele", „Angina, synanche".

2) D. i. de Eugenia. Oorspronkelijk Sanskrit „jambu, jambū", dat niet alleen in de Neo-Arische talen van Indië voortleeft, min of meer gewijzigd, maar ook overgegaan is in talen van andere familie, o. a. Maleisch en Javaansch. Orta, uit wien geput is, behandelt deze vrucht in *Coloq.* II. 25.

3) Dit is een dwaling van Orta, nageschreven door Paludanus. Alleen van een bijzondere soort, de Eugenia Malacensis is het waar. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Jamboo.

Roosen, zijn kout ende voecht, en gheheel saeft, met een dun vliesken bedect, datmen met een mes niet af mach nemen. Die boom van Iambos wortelt seer diep, ende is in't vierde jaer vruchtbaer, ende heeft menighmael vruchten in't jaer, ende wordt nimmermeer sonder vruchten ofte bloeysel ghesien: want ghemeenlijcken eenderley tacken vol bloeysels, onrijpe ende rijpe vruchten bevonden worden, boven natueren van alle andere boomen, ende daghelijcks die bloemkens afvallende (also dat het aertrijcke schijnt met roode verwe gemaelt te wesen) wassen weder nieuw aen, ende also sommighe vruchten eerst aen vanghen te groeyen, andere die rijp worden, ende andere die rijp zijn afgetrocken; die boom gheschuddet zijnde, vallen die rype lichtelijcken af, ende die tacken neder ghetrocken om die vruchten af te plucken, schueren lichtelijcken. Men eet dese vruchten voor andere spysen aen die tafelen, gaende ende door den dagh. Die Malabaren ende Canarijns noemen dese fruyten Iamboli 1), die Portugesen daer woonachtigh, Iambos; die Arabiers Tupha Indi; die Persianen, Tuphat 2); die Turcken, Alma 3); die boom wort van die Portugesen, Iambeiro gheheeten. Het bloeysel ende vruchten worden in suycker gheconfytet, welck zy gebruijcken in heete kortsen, om den dorst te verdryven.

Die boomen daer die Iambos aen wassen, zijn vande groote, ende by naer gelijck die Pruijmboomen, is een seer excellent fruijt en lieffelick in 't ghesicht, vande groote van eenen Appel, heeft een coluer root ende witachtigh, so claer ende schoon, datse schynen geschildert te wesen, ofte van was gemaect, seer lieflic om te eeten, heeft eenen rueck gelijc of het rooswater waer; is wit van binnen, ende in 't eeten vochtigh ofte waterachtigh; is een heerlijc fruijt so wel in die schoonigheyt van 't ghesicht, als ooc die lieffelijcken rueck
[76a] ende smaeck, 'tis een fruijt datmen die krancken niet en verbiet, ghelijck men alle d'ander doet: maer men gheeftse die vryelijcken t'eeten, daer lust toe hebbende: want en kan geen quaet doen; Die bloesemen zijn oock seer lustigh t'aenschouwen, ende hebben eenen schoonen rueck, zijn roodt ende witachtigh; Dese boomen hebben 3. ofte viermaels 'tsjaers vruchten, ende dat te verwonderen is, so hebbense ghemeenlijck aen d'een zyde ofte die helft vanden boom rype Iambos, ende die bladen afghevallen; ende op d'ander zijde ofte helft heeft alle zijn bladeren, ende begint te bloyen, ende als dese zyde fruijt krijght, en die bladeren afvallen, so beghint d'ander zyde weer te bloyen, ende bladen te krijghen, 'twelck duert het gheheele jaer duer; Zy hebben van binnen eenen steen soo groot, ende by nae van 't selfde fatsoen als het fruijt van een Cypressen boom.

Groote ende gedaente vande Iambos.

Iambos zijn lieflijck te eeten ende ruecken ghelijck rooswater.

De bloemen van Iambos zijn seer schoon.

De Iambos hebben vier mael des iaers vruchten.

De boomen hebben op de helft bloemen ende bladen, ende de ander helft vruchten.

---

1) In 't Sanskrit „jambūla", een bijvorm van „jambū", welke in sommige inlandsche woordenboeken wordt opgegeven.

2) D. i. „tuffāh Hindī", Indische appel.

3) D. i. 't gewone Turksche woord voor onzen „appel"; ook Magyaarsch „alma".

Dat 54. Capittel.

Van ander fruyten in Indien.

Iangomas zijn vande groote van Pruymen, root sonder steen.

Daer is een fruijt genaemt Iangomas [1]), welcke wassen aen boomen ghelijck Kersse-boomen, zijn van die groote ghelijck kleyne ende ronde Pruymen, van coluer doncker root: maer en hebben van binnen geenen steen, dan sommige cleyne keerelgiens; zijn van smaec by naest ghelijck Pruymen, zijnder seer veel: maer weynigh geacht.

Annotatio D. Palud.

Het fruijt Iangomas wast aen boomen, onse Pruijm-boomen in grootte ende fatsoen niet ongelijck, als ooc in bladeren ende witte bloemen, alleen dat dese boomen vol doornen zijn; wassen veel in't wilde van haer selven, ende ooc in hoven van Bacaim, Chaul ende Balequala [2]); die vruchten zijn ghelijck Sorben, ront ende cleijn; zijn t'samen treckende, gelijck steen ofte onrype Pruymen, ende hebben van binnen geen steenen: maer sommige cleyne saeykens, eerst uyt comende, ghelijcken die Pistachen; Die vruchten al rijp wesende, moeten eerstelicken met die vingheren ghedruckt ende verweeckt zijn, al eer men die eeten mach, en verliesen ooc hier door hare adstrictie niet: daeromme zy gheacht worden goet te zijn als men stoppen wil, hoe wel weynigh van die Indianen gheacht worden.

Men wil seggen dat dese vrucht van een sekere voghel ghegheten wesende, ende weder afgaende gesaeyt met des voghels mest, eer wasse ende vruchtbaer worde.

Carambolas zijn acht cantigh, so groot als een cleynen appel.

Daer is een ander fruijt, ghenaemt Carambolas, 3) is acht-cantigh, vande groote van eenen cleynen appel, suerachtigh in 't eeten als onrype Pruymen; worden meest ghebruijckt om Conserven af te maken.

Annotatio D. Palud.

Die vrucht welcke die Malabaren ende Portugesen Carambolas heeten, wort ghenoemt in Decan, Camarix 4); in Canar, Camarix ende Carabeli; in Malayo, Bolunba 5), ende van die Persianen, Chamaroch; wast op

---

1) Dit is de vrucht van de *Flacourtja cataphracta* (Roxb. *Flacourtia Jangomas*, Miq.) Zie aanteekening op Orta, II, p. 27.

2) D. i. Bassein, Chaul en Batecala (zooals Orta, II, p. 26 heeft).

3) Over deze vrucht, *Averrhoa Carambola*, handelt Orta I, 161. Volgens Molesworth heet ze in 't Mahratsch „karambal". Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Carambola.

4) Dekkhansch Hindī „Kamrak"; in Sanskrit-geschriften komen voor de vormen „karmara, karmaraka, karmāra, karmāraka, karmaraṅga". Het „Camarix" van den tekst komt overeen met „Camariz" bij Orta t. a. p. „Bolunba" is blijkbaar een schrijffout voor Orta's „Balimba".

5) Maleisch en Javaansch „balimbing", Niasch „malimbi", Bataksch „balingbing", waaraan ontleend zijn Tam. „pilimbi" en Malay. „vilimbi".

boomen gelijck Queappel-boomen; die bladeren wat grooter ende langer hebbende als onse Appel-boomen; seer groen ende bitter van smaeck, met cleyne bloemkens, uyt vijf bladerkens bestaende; uyt den witten
[76b] roodtachtigh, van gheen sonderlinghe ruecke: maer lieflijcken om 't aenschouwen, ende van smaeck ghelijck Zurckel [1]); Die vrucht is gelijck een groote Hondts-bey [2]) langhachtigh, geel ende ghelijck in 4. deelen verscheyden; die groefkens wat diep ingaende, ende die vruchten vercierende; in 't midden hebbende eenighe cleyne saykens, die om der suerigheyts wille lieffelick zijn om te eeten. Dese vrucht wordt in suyker gheconfytet, ende vele in die Medicynen ende in spyse ghebruijckt; Die rype worden ghegheven in heete cortsen, in de plaetse daer wy hier gebruijcken Syroop van Azijn; Die Canarijns ghebruijcken het sop met andere medecynen daer wassende, vermengt, om colueren daer af te maken, plecken van die ooghen daer mede af te doen. Costa schrijft dat hy een Vroe-vrouwe in Indien ghekent heeft, welcke dese vrucht, ghedrooght ende ghestooten tot een poyer, met bladeren van Betele ghebruijct, om den volger ende doode vrucht af te dryven; Dese vruchten worden oock in peeckel ghemaeckt, om datse aenghenaem van smaeck zijn, en lust tot eeten verwecken.

Daer zijn noch ander fruyten, als Brindoijns, Durindois, Iamboloens, Mangestains, ende ander dierghelijcke fruyten: maer om datse van weynighe estimatie zijn, soo en dunckt my niet noodigh daer van in 't besonders te schryven, dan van dese twee. Brindoijns. Durindoys. Iamboloens. Mangestayns.

Annotatio D. Palud.

Brindoins. [3])

Het worden oock in Oost Indien ghevonden vruchten gheheeten Brindoins, die uytwendigh een weynigh root, ende inwendigh bloet root zijn, seer suer van smaeck; Daer wordender oock ghevonden die uytwendigh swartachtigh zijn, 'twelck comt door die rijpheyt, en zijn oock niet so suer ghelijck die eerste, hoe wel even root van binnen.

Vele Indianen smaeckt dese vrucht wel, dan is om die surigheyt niet also aengenaem; Dese ghebruijcken de Verwers; De basten deser vruchten worden bewaert en over Zee ghevoert om Azijn daer af te maken, 't-welcke oock sommighe Portugesen ghedaen hebben.

Annotatio D. Palud.

Vande Vruchten gheheeten Iambolijns. [4])

De boomen die dese vruchten voorts brenghen, hebben een schorse ghelijck Lentinscus, vande ghedaente ghelijck een Mirthus: maer van bladeren ghelijck Arbutus; wast van selfs in't wilde velt; Die vruchten

---

1) Volgens Kiliaan: oxalis; dus een soort zuring.

2) Vermoedelijk is hiermede bedoeld de wilde kornoelje.

3) Ontleend aan Orta, I, 117, sq. Port. „brindão", *Garcinia purpurea.*

4) *Syzygium Jambolanum.* Hind. „jāmun, jāman, jamli". Zie *Hobson-Jobson*, s.v. Jamoon. Orta spreekt over deze vrucht, II, 24.

zijn ghelijck groote rype Olyven van Cordoua, seer treckbeckende, ende die keel t'samen halende; Dese vruchten worden weynigh ghenuttight vande Medecijns, dan worden wel in pekel gheconfytet, ende met ghesoden Rijs ghegheten; want zy maken lust tot spyse: maer dese vrucht, ghelijck oock Iaka, worden vande Indianen niet gherekent onder die ghesonde vruchten.

Papaios ghedaente ende groote.

De Papaios willen niet wassen dan manneken ende wijfken te samen.

Daer is ooc een fruijt gecomen uyt Spaensch Indien, gebracht over die Philippinas, ofte Lusons nae Malacca, en van daer na Indien; is [77a] ghenaemt Papaios [1]); heeft by naest het fatsoen van een Meloen, vande groote van een vuijst, ende en wil niet wassen dan twee boomen by malkanderen, te weten manneken en wijfken, ende het manneken vande boomen en gheeft gheen vrucht, dan alleenelijck het wijfken; ende als zy van malkanderen ghescheyden zijn, so en heeftmen daer geen vruchten met allen af; is eenen boom van een mans lenghte hoogh, met groote bladen; Dit fruijt worde in't eerste veel geestimeert om die vreemdigheyt; maer en makender althans geen werck af; Men heeft ooc in Indien sommige Vijghboomen van Portugael, doch en gheven sonderlinghen gheen vruchten die tot volcomenheyt comen; Oraengie-appelen, Limoenen, Lymen, Cidroenen en Cydren [2]), en diergelijcke fruyten, zijnder duer geheel Indien met groote menichten, ende gaen in goetheyt ende smaeck die van Spaengien verre te boven; Die Druyven en zijnder sonderlinghen niet, dan aen sommighe huysen, ghelijck in Nederlandt, niet jeghenstaende tegen Kersmis ende die Vasten, so comender in Goa Druyven van't vaste landt, ende van Ballagatte, worden ghebracht vande Decanijns ende ander Indianen, dan en zijn so goet niet als in Spaengien zijn, ooc weynigh en dier, naervenant de goede coop van alle d'ander fruyten; Men vindt ooc in Indien veel Meloenen: maer en zijn soo goet niet als in Spaengien: want men eetse ghemeenlijck met suyker, wilmender eenighe soetigheyt af hebben: maer daer is een ander soorte ghelijck Meloenen, diemen heet Patecas [3]), oft Angurien [4]), ofte Meloen van Indien, zijn doncker groen van buyten, ende wit van binnen, met

Portugaelsche Vyghboomen, Oraengien, Lymoenen, Cyters, etc.

Te Kersmis zijn te Goa Druyven.

Veel Meloenen.

Angurien ofte Patekas ghedaente, smaec ende coluer.

---

1) Zoowel de vrucht als de naam er van afkomstig van de Antillen. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Papaya.

2) Spaansch „cidra", *Cidrus bergamia.*

3) Veel uitvoeriger behandeld door Orta, II, 133 sqq. 381. Pateca, *Citrullus vulgaris*, in 't Arab. volgens Pedro de Alcalà „batīcha", waarvan als klassieke vorm geldt „biṭṭīcha". Men vereenzelvigt deze vrucht met de watermeloen, die in 't Port. „melancia" heet. Doch de tekst van Orta, die van „batiec indi" spreekt, baart eenige moeielijkheid. Zie hieromtrent de Aant. op *Coloq.* II, 145 en vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Pateca.

4) Dit wordt verklaard als te zijn „Citrullus officinarum, *Anguria sive Batecha Avicennae*" (Lobel).

swarte kereltgiens; zijn seer waterachtigh, doch hart in't byten, ende so voechtigh, datmen in 't eeten de mont terstont vol waters krijght, ende is seer soet; zijn uytermaten coel, ende ververschen seer, waerom veel gegeten worden nae den noen om te vercoelen; Comcommeren, Radysen zijnder veel in grooter menighten, ende Koolen: maer soo goet niet als in Europa: want die Kool en comt nimmermeer in volcomen wasdom en toeghesloten: maer alleenlijck die bladeren open; Men heefter ooc sommigh Salaet: maer weynigh; Allerhande kruyderen, te weten daermen hier te lande groen Warmoes af maeckt en isser sonderlinghen niet; Oock seer weynighe welrieckende kruyderen ende bloemen, ghelijck als Roosen, Lelien, Rosemareijn, en dierghelijcke soorten van bloemen en planten en zijnder geen, doch hebbender sommighe Roosen ende Roosemarijn: maer van weynigh rueck; Die velden en hebben gants gheen bloemen altoos, dan anders niet als louter gras, te weten inden Winter alst reghent: want des somers ist al afgebrant vande hitte vande Son; Daer zijn alleenelick sommige bloesemen van boomen diese het gheheele jaer duer hebben, met naeme Fulle [1]), dese ruecken seer wel, ende die Vrouwen smytense ghemeenlijck onder het lywaet ende kleeren om goeden rueck te gheven; makender oock snoeren af, ende draghense om den hals, ende stroyense inde bedden: want zijn uytermaten vriendinnen van welrieckende dinghen; Ander soorten van welrieckende bloemen ende kruyderen, diemen in Europa in duysent soorten ende manieren vint, en zijn in Indien sonderlinghen gants gheen, ende maeckt
[77b] haer dickwijls begheerigh, ende oock verwondert alsmen haer vertelt vande welrieckende kruyden ende bloemen van dese landen.

Comcommers ende Radysen met groote menichte.

In Indien en zijn geen Roosen, Lelien, ofte Roosemarynen, als wilde, sonder rueck.

Een bloeme Fulle ghenaemt, bloeyt een gantsch jaer, en heeft eenen lieffelijcken rueck.

By dese naervolgende conterfeytsels machmen sien het fatsoen ende ghelijckenisse van die vruchten, te weten van Iaacka, Annanas, Mangas, Cagius, Iambos, welcke zijn die vijf principaelste ende geachtste fruyten van Indien: want d'ander zijn van kleijnder estimatie; desghelijcks de Gember ghelijck als zy wast, waer van wy op een ander plaets sullen mentie maken onder die speceryen ende drooghe waren van Indien, alle die welcke zijn nae 'tleven uytgheworpen [2]), hoe wel dat die bladeren niet effen ghelijck en zijn met die aderen ende venen gheproportioneert, ghelijck die inder daet zijn, ende vande Medecynen ende Herbaristen ghedaen worden: maer

1) Hind., enz. „phūl" beteekent in 't algemeen „bloem". Welke bloem de schrijver op 't oog heeft, is moeielijk te zeggen. Vermoedelijk de „mālatī", *Jasminum grandiflorum*.

2) D. i. in teekening gebracht.

hebbe alleenlijck willen bethoonen die Figueren ende wasdom van fruyten, gelijck ick die ghesien ende ghenuttight hebbe.

Dat 55. Capittel.

Van die Vyghen van Indien 1).

Veellerley Vyghen in Indien.

De bladen zijn een vadem langh, ende drie spannen breet.

Beschryvingen vande gestalte vande Indische Vyghboom.

De Indiaensche Vygen zijn menigerhande ende veel soorten, d'een beter als d'ander, ende sommige cleijn, en andere groot, so dun, so dick, etc. maer al in't generael zijn van een fatsoen ende coluer, luttel min oft meer, en den boom op een manier; is vande hooghte van een Man; heeft bladeren van een vadem lanck, ende by de drie spannen breedt, die de Turcken ghebruijcken in plaetse van grau pampier, om Peper-huijskens af te maken; aen den boom en is gheen houdt, ende mach eer een Riet-plant heeten als boom; die struijck is by naest een manier (daer het buytenste mede ghedect is, als zy wat out begint te werden) ghelijck het binnenste van eenen teemst, dat van haer ghemaect is, in't aensien doch wat dicker, 't welc die Curck ofte bast is: maer van binnen op doende, is gestelt vande selfde bladeren die in't ront gerolt ende ghesloten zijn, de hooghte van een halve mans lenghte, ende wat hoogher, soo openen hem die bladeren, ende spreyen van malkanderen, te weten recht over eyndt, ende als die binnenste metter tijt voorts comen dringen, altoos in't midden uyt, alsdan beginnen die buytenste te verdrooghen ende af te vallen, tot dat den boom op zynen vollen wasdom, ende het fruijt tot volcomenheyt gecomen is; Den struijck mach wesen een spanne dick op't meeste; Die bladeren hebben in't midden een seer dicke ende groote ader, die't bladt alsoo deelt; In't midden van die bladeren van't binnenste vanden struijc in't opgaen comt een bloem, vande groote van een Struijs Ey, ende is van coluer paersachtigh, 'twelck metter tijt lanck uyt wast, ende groeyt eenen langhen tack; 'tis gheen hout: maer ghelijck eenen Kool-stock, 't welck wast vol Vyghen, dicht aen malkanderen; Zijn in't eerste van't fatsoen van groote Boonen als zy noch inde huijskens zijn: maer worden daer na een halve span lanck, ende drie ofte vier duymen breedt, dick ghelijck Comcommeren; desen tack heeft altoos by de twee hondert Vyghen, luttel min oft meer, ende wasschen soo dicht aen malkanderen ghelijck die Druyven doen; Daer zijn wel soo groote bosschen, als twee mans op eenen stock draghen moghen; men snijtse half rijp af, te weten, als zy noch half groen en half geel zijn, en [78a]

De bloemen vande Vygen zijn paersachtigh, ende soo groot als een Ey van een Struijs.

Vyghen een halfspan lanck ende vier duymen breet.

Twee hondert Vyghen aen een tack die so swaer zijn als 2. Mans draghen moghen.

---

1) D. i. Pisangs of Bananen.

hanghense alsoo met bos met al yewers aen eenen balck in huijs, ende alsdan wordense binnen 4. oft 5. daghen gheheel rijp ende geel; Den boom ofte plant en gheeft maer eenen bos Vyghen seffens, ende alsdan snijtmen den geheelen boom af totter aerden toe, latende alleen den wortel, so wast hy terstont weder op een nieu als boven, ende heeft binnen een maent tijts al weer zijn volle ghewas ende Vyghen het gheheele jaer duer, gheenen tijt uytgesondert, ende zijnder over al in so grooter abondantien, en so ghemeen op alle plaetsen van Indien, dat het een wonder is, ende is die meeste spijs ende onderhout van't landt; zijn van wonder goeden smaeck; men schiltse, hebben schillen, sommighe ghelijck die huijskens van Boonen en ander, wat dunder: maer zijn sachter, van binnen van coluer witachtich, ende in't byten sacht, ghelijck of het meel ende botter te samen waer; is soetachtigh, in somma, zijn van seer goede ende leckeren smaeck; zy moghen verstrecken voor suyvel ende broot, ende men souder hem machtigh wel met onderhouden, sonder ander spyse van doen te hebben, noodigh wesende, ghelijcker in Indien menigh met passeren, en is den ghemeynen onbijt; Die meeste ende gemeenste heeten die Portugesen Figos dorta, dat is, Hof-Vyghen, dese zijn wat dickachtigh; Daer zijn ander die zijn cleijnder, ende slecht van buyten, ghenaemt Senorijns, welcke wel vande beste soorten zijn; hebben seer schoonen rueck, ende uytermaten goeden smaeck; Daer is een ander soorte, ghenaemt Cadolijns [1]) die oock veel gheacht worden: maer die beste van allen heeten Chincapoloyns [2]), zijn meest in't landt van Malabar; dese worden weynigh geel, blyven meest van buyten groen, zijn smal ende lanck, hebben eenen sonderlingen schoonen rueck, alleens of zy vol Roos-waters waren; Daer zijn noch ander veel soorten, onder andere die seer groot zijn, wel een span lanck, en dick nae advenant; dese zijn besonder veel in Cananor, aen die Custe van Malabar, waerom vande Portugesen ghenoemt worden Vyghen van Cananor, ende om die menighten dieder zijn, worden aldaer ghedrooght, die schillen afgetrocken wesende, ende alsoo droogh ghevoert duer gheheel Indien voor coopmanschappe. Dese als zy rijp zijn werden meest ghebraden: want men eetse weynigh rauw als d'ander; zijn wat straffer in't swelghen, ende van binnen van een roodt coluer; ghebraden zijnde, soo scheltmense als d'ander, ende snydense in schyven, en gietender Wijn over en wat ghestooten Caneel; is een seer goet eeten, en

Elck boom gheeft maer een bos Vyghen, en wert dan afghehouwen. In een maent wassen de boomen, en kryghen terstont weder Vyghen.

Vygen is den ghemeenen ontbijt in Indien.

Verscheyden soorten vanVyghen.

Vyghen in Cananor die een spangh lanck zijn.

---

1) Sanskrit „kadalī", overgegaan o. a ook in 't Kanareesch, Tamil, enz.

2) Tamil „s'iṅganvāḷei, s'iṅgavāḷei".

De Vyghen van Canaor werden ghebraden ende so ghegeten.

Plaetsen waer datmen dese Vyghen al vint, midtsgaders de verscheyden namen.

Sommighe meenen dat Adam aen Vyghen ghesondicht ende het ghebodt overtreden heeft.

De verspieders hebben alsmen meent dusdanighen bos Vyghen voor druyven uyt het landt van beloften ghebrocht.

smaeckt beter als ghebraden Queappelen, dese worden, als oock alle
d'ander ghegheten, ghesneden in't langhs over midden, ende alsoo
ghefrijt in Suyker, 'twelck een seer leckeren kost is, ende oock seer
ghemeen in Indien, in somma, 'tis een vande beste ende nootdruf-
tighste fruyten van gheheel Indien, ende van het principaelste on-
derhout van't gemeen volck; zijn op alle plaetsen van Indien ende
Orienten, desghelijcks in Mossambique, Ormus, op die custe van
Abex, Malabar, Malacca, Bengala, &c. Die Gusaratten, Decanijns,
Canarijns ende die Bengales, heetense Quelli [1]); die Malabaren, Pa-
lan [2]); ende die Mallayen van Malacca, Pysan; Men vinter oock in
Arabien, diese noemen Musa [3]); Men heeftse oock in Jerusalem, Da- [78b]
masco ende Cayro, ghelijck ick van gheloofwaerdighe personen
onderricht ben, die in Indien (van die weghen) hare daghelijcksche
handel dryven; en sommighe meynen ende ghelooven, dat dit het
fruijt is gheweest daer Adam in ghesondicht heeft: maer soude veel
eer ghelooven, dat dese Vijgh-bosschen een is gheweest, van diemen
in't oude Testament inde Boecken van Moses leest, die de bespie-
ders uyt die Kinderen van Israel van't Landt van beloften brachten
op eenen stock gheladen, die twee mans droeghen, ende voor Druy-
ven verstaen wort, 'twelcke my menighmael in ghedachtenis gheco-
men is, als ick daer op die selfde manier menigh ten huyse van mijn
Heere hebbe sien brenghen voor een present: want in het fatsoen een
bos Druyven ghelijck is, 'twelcke ick niet en beghere te oordeelen:
maer 'tselfde wil laeten aen andere van meerder ervarentheyt.

Annotatio D. Palud.

Indiaensche Vygen worden van die Arabiers Moris [4]), niet Musa gheheeten ofte Amusa, ende den boom Daracht Moris; Van die Brasilianen Pacona, ende den boom Paquouer; van Brocardo in die beschryvinghe van't heylighe landt, Paradijs appelen; van Ouiedo in die historie van Indien, in't 8. boeck, in't eerste capittel Platanus; in Guinea, Bananas; in Malauar, Patan [5]); in Malayen, Pican; in Canara, Decan, Gusarate ende Bengala, Quelli; Avicenna, Scrapio ende Rhases [6]) hebben ooc hier af

---

1) D.i. „Keli", ontstaan uit Sanskrit „kadalī".

2) Malayāḷam „paḷam", een rijpe pisang.

3) Hieruit, een vervormd Arab. *mauz*, is voortgekomen de botanische naam *Musa sapientum*. 't Arab. „mauz" is zelf ontleend aan Skr. „mocha".

4) Paludanus, die hier veel aan Orta, *Coloq.* I, 329 sqq. ontleent, dwaalt in meer dan één punt. „Daracht" is Perz. voor boom.

5) „Patan" en „pican" foutief; vgl. 226, noot.

6) Drukfout voor Serapio. Deze Serapion is een Arabisch geneesheer der 10de eeuw. Hij is de schrijver van een geneeskundige verhandeling, waarvan een Lat. vertaling bestaat onder den titel: *Serapionis medici Arabis celeberrimi practica studiosis medicinae utilissima* (1550). Rhases is Razī, geb. ± 850; zie Leclerc, *Hist. de la Médecine arabe*, I, 337.

gheschreven sekere Capittelen. Avicenna van deser vruchten eyghenschappen ende faculteyten schryvende, in't 2. boeck in't 491. Capittel, seyt die te gheven weynigh voetsel, ende dat zy galle ende pituite genereren, de maghen verstooren, daeromme hy radet datmen heete menschen nae't ghebruijck van dese Vygen gheven sal honigh met Azijn met vercoelende saden ghesoden, zy zijn dienstelijck teghens hitte der borst, loos [1]), ende der nieren, ende dryven die urine. Rhasis van ghelijcken in't 3. boeck van die Medicynen in't 20. Capittel, seyt oock dat zy die mage schadelijcken zijn, 'twelck ick mede bevonde in Syrien wesende, ende soodanighe nuttighende; zy doen ooc die lust tot spyse vergaen, ende maken camerganck, doch versaecht rauwigheyt van die keel.

Serapio in zijn boeck van die Medicynen in't 84. Capittel, seyt dat dese vrucht zy in't eynde deses eersten graets verwarmende ende vervoechtende, en dat zy goet zijn teghens hitte van die borst ende longhe: maer die daer te vele af eeten, dat zy dien zijn maghe beswaren: maer doen die vrucht inde Vrouwen groeyen; zijn dienstelijck der Nieren; dryven die urine, ende verwecken tot onkuyscheyt. Die Indiaensche Medecijns ordineren dese vruchten in koortsen ende andere sieckten. Die opinie nae mijn beduncken, waeromme dese vruchten Paradijs appelen gheheeten worden, is eensdeels om die lieffelijckheyt des smaecks, ruecks, ende der verwen, want die smaeck is uyt den soeten suer, die rueck van sommighe ghelijck Roosen; die verwe, schoon geel ende groen, eensdeels oock om dat dese vruchten dwers doorghesneden zijnde, altoos aderen hebben gelijck een cruyce, daer in die Christenen in Syrien veele specu-
[79a] latie in hebben, ende dit ons vreemdelinghen verthonen; Die meer hier af weten wil, lese die heerlijcke commentarien des ervaernen ende seer gheleerden Caroli Clusij op Garsia ab horto [2]), daer hy goet contentement krygen sal.

Daer wassen in Indien oock veel Iniamos ende Batatas; Dese Iniamos [3]) zijn vande groote van een Geele wortel, doch wat dicker ende knobachtigher, ende over al even dick, wassen onder die aerde ghelijck die aerdtnoten, zijn van koluer Muijs-vael, ende van binnen wit gelijck die aerdtnoten: maer zijn so soet niet. Iniamos ende Batatas, gedaente, groote ende nuttigheyt.

Annotatio D. Palud.

Iniamos zijn ons ghebracht dit Iaer uyt Guinea; waren van die dicte een Mans been, over al even gelijc, die buytenste bast Muysvael, van binnen seer wit; ghebraden ende gesoden zijnse lieffelijc van smaeck, ende der Swarten haer principaelste spyse.

Die Batatas zijn wat rosachtiger van koluer en van fatsoen, bynaest ghelijck die Iniamos, zijn soeter als die Iniamos, van smaeck gelijc die aert-noten; Dese 2 fruyten zijnder ooc seer abondant principalick die Iniamos, ende is so ghemeen ende nootdruftighen kost

---

1) D. i. der long.

2) Namelijk *Coloq.* I, 329 sqq.

3) D. i. Jams. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Yam.

ghelijck de vyghen, eetense meest gebraden, ende gebruyckent int ghemeen voor't leste gherechte op tafel, oock kokense op ander manieren voor potagie, ende siedense by't vleesch inde plaets van Kool ofte Rapen; desghelijcks vande Batatas.

Dat 56. Capittel [1]).

Vanden Palmboom daer die Indiaensche Noten diemen Coquos noemt, aen vvassen.

Verscheyden namen vande Indiaensche noten.

Desen boom wert ghenoempt int ghemeen vande meeste Indianen, Persien, ende Arabien, Maro [2]), ende die noten Narel [3]); Die Malabaren heeten den boom Tenga maran [4]), ende het fruyt rijp zijnde Tenga [5]): maer onrijp ende noch groen Elevi [6]); in Goa, Lanha; De Portugesen noemen dese vruchten Coquo, om die drie gaetkens die daer in zijn, ghelijckheyt hebbende met een Meer-katten kop, Avicenna heet dese lausial [7]) indi, dat is: Indiaensche noten; Die Malayen van Malacca heeten den boom Trican [8]), ende het fruyt Nihor [9]), dit is den profytelijcksten boom van gheheel Indien, ghelijck wy by oorden verklaren sullen; die profyten die daer van komen wassen meest op die Eylanden van Maldiua ende in Goa, ende hare landen rontom, ooc op die geheele custe van Malabar, waermede datse groote traffique dryven naer ander weghen, als naer Cambajen, Ormus, &c. den boom wast seer hoogh ende steijl, heeft die dickte van een kleyne span luttel min ofte meer, heeft gheen tacken dan in't alderhooghste op den top wassen die bladen, ende spreyen hem ghelijck die Datylen [10]) boomen, ende onder die bladen, te weten dicht aende boom wassen die Coquos dicht by malkanderen, altemet thien ofte twaelf by den anderen ghekoppelt, wassen weynigh

De note boom is de profytelijckste boom van Indien.

Beschryvinge vande boom, ende bladen. Ghedaente vande bloemen, ende 'thout, &c.

---

1) Dit hoofdstuk grootendeels genomen uit Orta, I, 235—252.

2) V. L. heeft Orta, t. a. p. verkeerd begrepen; deze past den naam „maro" niet toe op de Perzen en Arabieren.

3) Hind., Mähr. „narel", uit Skr. „nārikela", en, zooals Orta zegt, ook gebruikelijk bij de Perzen en Arabieren.

4) Ook Tamil „teṅgamaram.

5) Malay. „tēṅṅa", Tamil „tēṅgäy".

6) Deze benaming komt niet voor bij Orta. Wij kunnen ze niet verklaren.

7) Arab. „djauz-al-hindī", d. i. „Indische noot".

8) Jav. „tirisan", dat zeker wel ook in 't Maleisch gebruikelijk zal geweest zijn, al vermelden de Woordenboeken het niet.

9) Mal. „niur, ñiur".

10) Dit woord, evenals 't meer gewone dadel, ontstaan uit het Lat. „dactylus", eig. Gr. δάκτυλος.

Nuces Indicæ, magni in India usus et questuosæ, cibum et potum hominibus ſuaves et navibus materiam prebent idoneam quibus e ædem et onerantur et aluntur nautæ.

Indiaenſche nooten ofte Palmboomen welcke in Indien veel opbrengen want geven ſoete ſpijs en dranck. ſtoff tot ſcheepen. ſeylen ē̃ touwen ē̃ daer die ſelffde ſcheepen met gelaeden ē̃ die ſchipluyden mede gevoet werden.

Ficus Indica per totum annum ferens fructus copiosé nutrientes quotidianam multorum escam.

Een plante draegende het geheele Iaer vruchten, diemen Indiaensche vygen noemt, ſeer voedende, ē̃ een daegelickſe ſpijse der Indianen.

Fructuum icon quos Arrecca sive Fauſel vocant, et Bettelle folia. quos pauco calcis ſubactos integrum diem masticant, ſuccum deglutientes ad corporis purgationem aliasq; utilitates.

Fruyten diemen Arrecca ofte Fauſel noemt ē̃ die bladen Bettelle, welcke met wat calcks vermengt die Indianen een gantſchen dach kauwen het ſap doorſwelgen om tlichaem te purgeren ē̃ ander haerder crachten.

Piperis frutex hæderæ non abſimilis.

Orientaelſche Peeper waſſchende tmuer cruyt niet ongelyck

alleen; Den bloesem van dit fruyt is bynaest gelijck den bloesem vande Castanien; het houdt vanden boom is seer sponsachtigh, ende heeft weynigh vastigheyt, zy en wassen niet dan by die Zee-kanten ofte Revieren, te weten dicht by de stranden, ende in plaetsen van louter sant: want binnen in't lant en wassender geen, hebben wey-
[79b] nigh beslagh van wortel, soo datmen soude segghen onmoghelijck te wesen eenighe vastigheyt inde eerde te hebben; niet tegenstaende staen seer vast en wassen soo hoogh datmen vrees heeft alsmen daer yemant op siet klimmen; en die Canarijns klimmen daer met soo grooten rassigheyt op, dat het Apen schynen te wesen, maken kleyne kerven inde boom, op de manier van een trappe, in welcke klimmen den boom seer lichtelijck op, 'twelcke haer geen Portugees naer en derf doen; Hare plantinge is op dese manier, zy planten die Coquos ofte Noten, van welcke komen die boomen, ende alsse omtrent een Mans lenghte hoogh zijn, verplantense ende mestense met assche des Winters, ende begietense inde Somer met water, wassen willich omtrent die huysen, om dat zy schynen goede aert te hebben in't slijck, geven binnen luttel jaren vruchten alsse wel ghehavent [1]) zijn, welcke neeringe is vande Canarijns die hare wooninghen onder dese boomen hebben hier en daer, en hebben anders gheen handelingh dan die boomen te havenen, welcke zy vande eyghenaers pachten, ende met die profyten leven ende onderhouden haer; Dese boomen zijnder in so grooten menighten, meer als in Portugael ende Spaengien die Olijf-boomen, ende die Wilgen Boomen in Hollant; Die profyten ende waren die daer van komen zijn dese naer volgende, te weten: inden eersten so is het hout van dese boom nut tot veel dingen, hoe wel dat het sponsachtigh is, ende dat om die hoogheyt: want maeckender in die Eylanden van Maldiua gheheele schepen af, sonder eenen yseren naghel daer aen te wesen: want nayent aen malkanderen met die koorden die vande selfde Coquos komen, ende die touwen ende cabels zijn vande selfde boom, als oock die seylen die sy van die bladen maken, welcke bladen men Olas [2]) heet, dienen oock om die huysen vande Canarijns met te decken, ende hoeden af te maken diemen voor den Reghen ende Son over't hooft doet draghen; men maeckter oock matten ende tenten af diemen over die Pallankijns hanckt, om de Vrouwen te bedecken alsse gedraghen worden, en ander diergelijcke dingen; desghelijcks makender kostelijcke hoeden af, die seer fijn ende seer gheestimeert zijn: want kos-

Dees boomen en wassen niet dan aende Zee cant, hebben seer cleyne wortelen ende wassen seer hoogh.

Manier vant planten vande note boomen.

De Canarijns pachten de note boomen ende leven daer van.

De note boomen wassen daer in groote menighten.

Nuttigheyt van't hout van dese note boomen.

Schepen in Maldiua sonder ysere naghelen, die genaeyt werden.

Vande bladen maeckt men seylen, hoeden ende men decter huysen met, ende andere dinghen.

---

1) D. i. verzorgd.

2) Malay. *ōla*, Tam. *ōlei*, blad.

ten wel 'tstuck 3. oft 4. Pardauwen, des Somers te draghen om die lichtigheyt; Men hout dese boomen op twee manieren, sommighe om Coquos ofte fruyt te gheven, anderen om Wijn uyt te trecken; die Coquos ofte Noten wassen vande groote van een struys Ey, 't welcke de Noot van binnen is, sommighe cleijnder en sommige grooter, en zijn van buyten bedeckt met eenen bolster, die alsse noch aende boom staet van buyten groen is, ghelijck een Ockernoot metten bolster.

De note boomen werden om tweederley profijt gehouden.

Groote vande noten.

Annotatio D. Palud.

Die Indische Noten zijn becleedet met tweederley bolsters, waer van die buytenste hayrachtigh is, daer van zy Cairo [1]) maecken, namelijcken alle hare Cabels ende Touwen, hier mede stoppen zy oock hare Schepen inde plaetse van werc ofte most: want het hout die Schepen int soute water dichter als eenighe van onse materialen, om dat sulcks int soute water hem op gheeft, ende dichter 'tsamen bint; Van die tweede bolster maectmen niet alleen in Indien drinck-bekers, maer oock by ons: want die ghemeene man ghelooft dat sulcke bekers eenighe cracht hebben teghens beroeringe, 'twelck nochtans niet waer en is.

Dese bolster droogh en afgedaen is harigh ghelijck Kennip, waer [80a] van men maect alle die koorden ende kabels diemen in geheel Indien ghebruyckt, soo wel op't lant als op die schepen; is van koluer by naest ghelijck die koorden van Sparta in Spaengien, zijn seer goet, dan moeten geconserveert werden in sout water, waermede sy lange tijt dueren: maer met soet ofte reghen water verrottense haest, om datse niet bepect oft beteert zijn; het schip daer ick met uyt Indien naer Portugael quam, hadde anders gheen koorden, kabels, noch touwerck dan van dese Coquos, datmen Cayro noempt, en bleven seer goet, dan moesten ons kabels alle veerthien daghen eens door die Zee passeren, waermede ons so wel dienden als koorden van Kennip; Het fruyt alst bynaer rijp is, soo heetment Lanha, ende is van binnen vol waters, ende dan is het wit van binnen noch dun ende morwe, want het water hoe die Coquos langer aen den boom hanct, wast ende verandert in wit, welck het fruijt van binnen is, heeft een smaeck bynaest ghelijck Haesnooten, doch soeter; die Lanhos hebben eenen goeden dranck van water, dat seer klaer soetachtigh ende koel in't drincken is, hebben wel een halve kan waters in; alsmen yewers wandelt dorst hebbende, soo gaetmen by de Canarijns, die metter vaert inde boomen klimmen, met een groot mes op haer gat, en snyden terstont soo veel Lanhos af alsmen begheert, het stuck

Vande bolsters vande noten maeckt men cabels ende ander koorden, diemen door de Zee in plaets van Peck haelt, ende dueren dan seer langh.

De noten hebben een seer soet water, inde Somer coel om te drincken.

1) Zie boven, blz. 54.

voor een Basaruco ofte twee, ende bereijtse seer net om te drincken, ende die eerste schelle over't binnenste fruyt (die daer naer hout wort als die Noot zijn volle wasdom heeft) is dan noch dun ende weeck, en seer lieffelijck t'eeten, met sout, smaeckt bynaer ghelijck die Alcacoffren [2]); men mach so veel van dit water drincken alsmen wil, ten sal geen quaet doen, is seer lieffelijcken dranck; daer naer als het fruijt rijp is so wort het water minder, ende 'tbinnenste wit, ofte 'tfruyt dicker ende meerder, ende oock het water en is soo goet niet als te voren vande Lanhos: want 'tis dan een weynigh suerachtigh; Dese Coquos alsse noch inden bolster zijn, machmense wel over die gheheele werelt voeren sonder bederven, ende gebuert dickwils door langheyt van tyden, dat het water binnen inden Coquos converteert, ende verandert in eenen geelachtighen Appel, die seer smakelijck ende soet is; den bolster afwesende so dient die buytenste schulp voor veel dinghen, te weten: Maken daer Pol-lepels af met eenen houten steel daer aen; desgelijcks een manier van potgiens, ende steecken daer eenen houten steel in om't water met uyt de groote potten te scheppen; maecken daer napkens af om Wijn in te dragen, alsmen yewers in't velt gaet wandelen, en dient voor ander duysent dingen; Dese schulpen werden oock gebrant, ende dient voor Kolen voor die Gout-smeden die seer goet ende excellent zijn; Het wit vande Noot maken in Indien hare pottagiens af, ende koken daer met: want stootent ende douwender de melck uyt, waermede het Rijs koken met andere menghelinghen; in somma en koken nimmermeer Rijs (met dat zy Carrijl noemen, welcke die sause ofte toespyse is) ofte daer moet dese melc van Coquos by wesen, anders worden die Coquos weynigh gheten: want is daer niet gheacht, en is een kost voor de Slaven ende arm volck; Men breect ooc dese Coquos en doet daer die schulpen af, ende als-
[80b] dan drooghtmen het fruyt ofte wit van binnen, en wort also by groote menighten vervoert uyt Malabar naer Cambajen ende Ormus, ende op die noorder quartieren ende custe voor by Goa, ende oock naer't landt van Ballagatte, en dryven eenen grooten handel daer met; van dit wit maectmen die olye: want stootet in backen ghelijck die olyven, gheeft seer goede olye, soo wel om te eeten als om te branden, en oock seer seer medecinael.

't Water vande noten verandert in een geelen Appel.

Verscheyden nuttícheden vande schulpen vande noten.

Indiaensche noten zijn spijs voor de Slaven, ende arm volck.

Grooten handel met Indische noten ghedreven.

Olye van dese noten die seer goet is.

Annotatio D. Palud.

Tweederley Oly maectmen uyt dese Noten; eenderley uyt die versche

1) Port. „alcachofra", artisjok.

Noten, die stootende ende warm water daer toe gietende, uytgheperst zijnde, so drijft die Oly boven op; dese Oly wert ghebruyckt om de maegh te purgeren, ende die darmen: want purgeert seer saght ende sonder schade; sommighe vermenghen hier toe die expressie van Thamarinden, ende maken also een seer bequame Medecyne; De ander Oly wert gheperst uyt Copra ofte die gedrooghde pitten, dese behalven datzy dienstlijck is om te purgeren die magen, is oock seer goet in opkrimpinghe van Zenuwen, ende in veroude pynen der leden.

Dese ghedrooghde Coquos diemen aldus vervoert, werden genaempt Copra; [1]) alsse geen Coquos ofte fruijt en begeeren, so snydense de bloesem vande Coquos af, ende binden daer eenen ronden pot met een engen mont diese Callao [2]) noemen vast aen, ende stoppent met potaerde soo vast toe datter geen wint noch asem kan uyt komen, ende also vloeijt den pot binnen weynigh daghen vol waters, 'twelcke zy noemen Sura, [3]) is seer lieffelijck ende soet om drincken ghelijck soete wey ofte beter.

Sura, wat dat het is.

Annotatio D. Palud.

Dit water is seer goet gedroncken tegens hitte der lever, ende der nieren, ende het suyvert die roede van etter ende vuyle materie.

Azijn van dese noten.

Sura is excellenten ghebrande Wijn, van dese noten ofte Sura ghedistileert.

Dit selfde water een ure ofte half inde Son gestelt, is seer goeden Azijn, so datmen in Indien anders gheen en heeft noch en gebruyct; Dusdanighe Azijn machmen oock vinden by Paludanum; Dese Sura gedistileert wert genaempt Fula [4]) ofte Nype, [5]) ende is soo excellenten Brandewijn, ende so goet als den besten diemen te Dordrecht mach maken van rijnschen Wijn, dit is van 't fijnste ghedistileert; D'ander distilatie vanden selfde Sura wert genaempt Vraca, [6]) welcke seer goeden Wijn is, en is den Wijn van Indien: wantse anders geen en hebben, is seer heet ende sterck, doch die Indianen drinckense oftet water waer, is wit van koluer; Die Portugesen ghebruijckense

---

1) Over de niet geheel zekere afleiding van dit woord, zie *Hobson-Jobson*, s.v. Coprah.

2) Niet duidelijk. Malay. „kallu", Tam. „kaḷḷu" is een woord voor palmwijn, doch een woord voor „pot", op „callao" gelijkende, is ons onbekend. Misschien is het een term die samenhangt met Pāli, „kalopi, khalopī", pot; of een fout voor Tam. „kuḍam", pot.

3) Skr. *surū*, sterke drank, wordt in 't Malay. ook gebruikt voor wijn, zoo ook Tam. „*s'urā*, *s'urei*, toddy.

4) Uit Mahr., Hind. *phūl*, bloem, toegepast op de fijne spiritus. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Fool's Rack.

5) Maleisch, Filippijnsch, enz. „nipa", *Nipa fruticans;* hier gebruikt in den zin van Arak, bereid uit het sap. In dezen laatsten zin bezigen Portugeesche schrijvers 't woord „nipa", terwijl zij den boom noemen „nipeira".

6) D. i. Arak, bij oude Port. schrijvers, o. a. Orta I, 236: orraqua of orraca.

op dese manier, doense in vaten, ende alsdan doen in elcke pijp van dese Vraca 3. handen [1]) ofte weynigh meer blaeuwe Razynen, die in Indien ghebracht werden voor coopmanschap van Ormus, elcke hant is 12. pont, dese schoon gemaect stortense inde pijp ende laten het bomgat open staen, en die pijp en is oock niet vol: want soude bersten door de hette, om datse staet en siet ghelijck heet water; men roert het alle daghen om tot 14. oft 15. daghen toe, ende alsdan soo krijght die Vraca een soo schoonen rooden coluer gelijck Portugaelschen Wijn ende is weynigh different inde smaeck, doch is yet soeter ende heeter in zijn selven: maer is altemets soo schoon ende goet van coluer ende smaeck als Portugaelschen Wijn, datmense qualijc kan onderscheyden; dese Wijn wort genaempt Wijn van Passa [2]) ofte Razynen; met dese Wynen drijftmen groote handelingh soo

Vraca is den Wijn van Indien ende compt van dese noten, ende is so heet datse gestadigh staet en siet.

Hoe de Portugesen dese Vraca bereyen om te drincken ende grooten handel daer mede doen.

[81a] naer Bengalen, Malacca, Chyna ende ander weghen, kosten gheemeenlijck binnen Goa elck pype 30. Pardauwen luttel min ofte meer; Vande selfde boven-ghenoemde Sura maectmen oock Suijcker, diemen heet Iagra, [3]) sieden het water ende settent inde Son, waer van kompt die Suijcker, wort weynigh gheacht om datse bruijnachtigh van koluer is, ende datmen duer geheel Indien abondantie van witte Suijcker heeft; Het binnenste vande boom ofte struijck is ghenaempt Palmito, is die pit ofte 't herte vande struijck; wordt seer gheacht ende voor presenten ghesonden aende rijcke ende machtighen; is soo dun als pampier, ende oock wit, ende is ghewassen ghelijck oft het gevouwen of gheperst waer, ghelijckmen die huijcken vout ende perst, langhwerpigh ende smal, en heeft somtijts vijftigh ende tsestigh ende meer vouwen, ghelijck eenen boeck pampier; Hier van gebruycken die Indianen voor haer pampier ende boecken, 'twelcke blijft met die selfde vouwen, ende schryven daer in alst noch groen is, ende latent also droogen, ende dan en kanmen die letteren niet meer uyt doen: want wort met een yserken daer in gheteeckent; Die Indianen heetent Olla [4]), ende hebben daer al hare boec-

Suijcker vande Sura ghemaeckt.

Pampier 'twelck inde Indische noteboomen wast ende daer tot alle dingen gebruyckt.

1) Hier hetzelfde misverstand als waar boven blz. 102 en 163, sprake van was; bedoeld is 't gewicht Man, Eng. Maund.

2) D. i. Port. „uva passa".

3) Koṅkanī „sakkarā", Malay. „sakkara", Tam. „s'akkarei", Kanareesch „sakkari", grove suiker, uit een Prākrt. „sakkharā", ouder Skr. „çarkarā". In 't bijzonder verstaat men onder Jaggery de grove, bruine suiker uit palmensap; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Jaggery.

4) Malay. *ōla*, Tam. *ōlei*, Kanar. *ōli*, palmblad, inzonderheid van de Palmyra (*Borassus flabelliformis*). Het is wat men in Ned. Indië met een Javaanschen term „lontar" noemt; dit is een omzetting van „ron-tal", d. i. blad van den Tal, Skr. „tāla", *Bor. flab.*

ken, gheschriften, ende memorialen af, ende weten die te segelen ende te sluyten gelijck wy onse brieven doen; Van dit pampier met het Indiaens gheschrift daer op, machmen sien by Paludanus, waer mede ick hem vereert hebbe; Dese boomen zijn meestendeel op die Eylanden van Maldiua, al waermen vint vande Coquos die grootelijcks geacht zijn tegen alle fenijn.

Annotatio D. Palud.

Garcias ende Costa houden dit voor een fabel, Costa schrijft dat hy dit menighmael ondersocht heeft, ende contrarie bevonden, als ick oock ghedaen hebbe, ende niet konnen sulcken grooten effect sporen.

Ende dese Eylanden en hebben anders genen handel als met Cayro[1]), daermen die koornen af maeckt; ende die Copra ofte 'twit vande Coquos, daermen die olye af maeckt, soo datse dickwils komen in Indien, dat het schip ende alle zijn ghereetschap, victualye ende coopmanschappe is altemael van dese Palmboom, waer door wel te verstaen is dat het een vande principaelsten handel ende onderhout vande Indianen is, waermede ghenoegh int particulier verklaert is, van dat dese boom uytbrengt, wiens conterfeijtsel naer 't leven men hier naer mach sien, soo met die Coquos ofte noten, als met die potten daer aen hanghende om 't water uyt te trecken; Desgelijcks die uytworpinghe[2]) vande Vijgh-boomen, so met Vyghen als met den bloesem, alles naer de warachtigheyt afghebeelt.

Dat 57. Capittel.

Van 't fruyt Duryoens van Malacca.

Beschryvinghe vande groote ghedaente, smaeck, ende koluer vande Duryoens.

Dvryoen [3]) is een fruijt dat alleenlijck wast in Malacca, wort so seer gepresen van een yeghelijck diet gheproeft heeft, datment niet en kan compareren met geenderley fruyten vande werelt: want in smaeck ende goetheydt affirmeren dat het alle fruyten te boven gaet: maer eerst alsmense op doet, riecken gelijck oft het verrotten ayun waer: maer inden smaeck heeftmen die leckerheyt; is vande

---

1) D. i. wat de Engelschen Coir noemen; zie boven, blz. 54.

2) Z. v. a. teekening.

3) Maleisch *durian*, de welbekende vrucht, niet alleen voorkomende op 't Maleische schiereiland, maar ook op Sumatra, Java, enz. tot Mindanao toe. Dat de vrucht afkomstig is uit een land met Maleische bevolking mag men opmaken uit het feit dat het Mal. woord overgenomen is in 't Oudjavaansch *ḍūryyan*, Nieuwjav. *duren*, en uit de verbasterde vormen Dajaksch *dahian*, Lampongsch *darian*. Orta spreekt over deze vrucht, Port. „doriāo", *Coloq*. I, 298.

[81b] groote van een Meloen, van buyten gelijck het fruijt Iaaka, daer van verhaelt is: maer wat scherpachtigher ofte distelachtigher, van buyten bynaest gelijck die huijskens daer die Castanien in wassen, heeft van binnen huijskens gelijck de Iaaka daert fruijt in wast, welcke is vande groote van een kleijn Hennen-Ey, waer in zijn die Castanien soo groot als steenen van Persen; 'tfruijt is van coluer ende smaeck gelijc een seeckere heerlijcke spyse, diemen in Spaengien veel ghebruijckt inde bancketten ghenaempt Mangiar blanco, 'twelcke wort ghemaeckt van Hennen-vleesch, gedistileert met Suijcker; die boomen zijn ghelijck die Iaaka boomen; den bloesem is wit, treckende naert geel; de bladeren zijn vande groote van een halve span; uyt gaende scherpachtigh, van binnen licht groen, en van buyten doncker groen, etc.

De Duryoens ghleleken by Mangier blanco, dat is een Spaensche spijs diese inde bancketten ghebruijcken.

De Duryoens hebben wit geelachtighe bloemen, ende bladen van een halve span.

Annotatio D. Palud.

In Malacca is een vrucht soo lieflijck van smaeck ende ruec, datse alle andere vruchten van Indien ende van Malacca, hoe vvel die daer veellerley ende goet zijn, te boven gaet; Dese vrucht wort geheeten in Malayo, 'twelck die provintie is daer zy wast Duriaoen ende die bloem Buaa 1); die boom Batan 2) is een seer groote boom, van vast ende dicht hout, met een graeuwe schorsse becleedet, veele tacken hebbende, ende overdadigh veele vruchten; dat bloeysel is uyten witten wat geel; die bladeren een halve palme langh, tvvee ofte drie vingeren breet; rontsomme een weynigh inghekerft; van buyten bleeck groen, ende inwendigh seer groen, ende bykans tot roscheyt streckende, brengt een vrucht van die groote eender Meloenen, met een dichte bast becleedet; met veele cleyne ende dicke scherpe staechelkens, wtwendigh groen, ende met linien, inde lengte als die Meloenen gefigureert, hebbende van binnen vier holen nae die lenghte, in welcke noch drie oft vier kaskens zijn, ende in een jeghelijck kasken een vruchtken so wit ais melck, so groot als Hennen Eyeren, lieffelijcker van smaeck ende rueck als dat witte eeten, dat die Spaengiaerden van Rijs, Capoenen borsten, ende roose water maecken, ende Mangier blanco noemen, nochtans niet soo saght ofte slymerigh, want die andere soo geel, ende niet wit binnen, zijn bedorven ofte verrot, door quade lucht ende reghen; Men hout voor goet die vvelck alleene drie vruchten in haer kamerkens hebben, daer nae die viere: maer die van vijf zijn quaet, als oock die vvelcke bersten ofte kloven hebben, daer zijn oock selden meer dan 20. fruyten in eenen Appel, ende in een yeghelijck fruijt is een steen, den Persick steen gelijc, niet ront: maer langhvvorpigh, niet te soet van smaec, ende die keel verseerende als onrype mispelen, vvorden daeromme oock niet ghegheten.

Dese vrucht is heet ende vocht, ende die dese eeten vvillen, moetense voor eerst een vveynigh met die voeten sachtkens treden, ende breken die staechelen die daer omme zijn; Die nimmermeer dusdanighe vruchten ghegheten hebben, eerst die rieckende, ontfanghen een lucht oft zy

---

1) Mal. *buwah* is „vrucht"; Paludanus verwart het met *bunga*, bloem.

2) Mal. *batang*, boomstam. — Paludanus is hier uitvoeriger dan Orta, maar veel van hetgeen hij vertelt is zonder waarde.

verrotte ayun roken: maer geproeft hebbende achten zy die boven andere spysen vvel te riecken ende te smaken.

Dit fruijt is oock in sulcken vvaerdye by die Lesers [1]), dat zy meenen men moght daer niet af versadighen, gheven daeromme dit fruijt heer- [82a] licke namen, ende schryven Epigrammen daer af, hoewel daer menichte in Malacca zijn, ende dat het stuck niet boven vier Maluadisen costet, insonderheyt in die maenden van Iunio, Iulio, ende Augusto, op andere tyden vvert haren prijs vermeerdert; Hier staet oock te mercken een vvonderbare teghenheyt, die daer is tusschen die Duryoens ende die bladeren Bettele, vvelcke voorvvaer soo groot is dat indien daer vvare een geheel schip vol Duryoens, ofte eenigh huys ofte ghevvelfsel, daer oock eenige bladeren van Bettele laghen, sullen die Duryoens alle verrotten ende bederven, ende gelijc door 't overvloedigh eeten van dese Duryoens die magen verhittet ende besvvaert wort, alsoo een bladt van Bettele weder op 't hert colck leggende, sal terstont die inflammatie ende verhevinghe ofte ghesvvel der magen naelaten; Ende inghevalle men nae 't eeten van die Duryoens eenighe bladeren van Bettele neemt, machmen van die Duryoens gheen hinder cryghen, hoe veele men daer af ghegheten heeft; Hier door ende oock om dat zy so aengenaem van smaec zijn, comt het datmen gemeenlijck seijt, datmen van die Duryoens niet mach versadight vverden.

---

1) D. i. plukkers.

DRUKFOUTEN.

Bl.	2 noot 5)	reg.	4	v. o.	*staat*	tabelen,	*lees*	tabellen.
„	11 noot 4)	„	2	v. o.	„	141,	„	14½.
„	109 noot 3)	„	1	v. o.	„	Kiusin,	„	Kiusiu.
„	112	„	17	v. b.	„	Eyand,	„	Eyland. [1]
„	121	„	8	v. b.	„	Bardcs,	„	Bardes.
„	133 noot [2])	„	1	v. b.	„	bedoeld,	„	is bedoeld.
„	134 noot	„	1	v. b.	*schrap het woord:*	beteekent.		
„	144 noot	„	4	v. o.	*staat*	kychchuṇḍi,	*lees*	kāychchuṇḍi.

De volgende drukfouten, in onzen druk overgenomen, werden verbeterd door van Linschoten zelf:

Bl.	18	reg.	2	v. o.	*staat* op die Zee,	*lees*	op die Ree
„	37	„	13	v. b.	„ Capiteynen,	„	Capiteinye.
„	40	„	11	v. b.	„ Soldaten,	„	Soldaen.
„	52	„	5	v. o.	„ Calabar,	„	Malabar.
„	69	„	7	v. o.	„ Pegas,	„	Pegus.
„	72	„	3	v. b.	„ Reda,	„	Queda.
„	74	„	12	v. b.	„ Malabar,	„	Malacca. [2]
„	76	„	11	v. b.	„ 150,	„	2500.
„	82	„	11	v. b.	„ Cambaja,	„	Camboja.
„	83—85	passim			„ Cambaja,	„	Camboja.
„	83	reg.	7	v. o.	„ Champay,	„	Champan.

1) Zoo leest de oorspronkelijke druk; het geheele woord is echter foutief en moet vervangen worden door „landt" (zie beneden).

2) De woorden: „Een gevolg van" (enz.) in noot 4) op bl. 74 moeten dus vervallen.

Bl.	84	reg.	9 v. b.	*staat*	Champaa,	*lees*	Champan.
„	85	„	13 v. o.	„	Champaa,	„	Champan.
„	86	„	4 v. b.	„	Santon,	„	Canton.
„	88	„	6 v. o.	„	Eylandt van Sian,	„	landt van Sian. [1])
„	95	„	14 v. o.	„	Manearijns,	„	Mandorijns.
„	108	„	1 v. b.	„	Sungo,	„	Bungo.
„	108	„	4 v. o.	„	Toms,	„	Tonos. [2])
„	111	„	2 v. o.	„	benautheyt,	„	beveynstheyt.
„	112	„	7 v. b.	„	Eyland,	„	landt.
„	126	„	3 v. o.	„	Sunda,	„	Sinde.
„	157	„	14 v. b.	„	Dirason,	„	Virason.
„	163	„	15 v. b.	„	Medidan,	„	Medida.
„	164	„	2 v. b.	„	Satte,	„	Batte.
„	233	„	5 v. b.	„	Alcacoffren,	„	Artichauts. 3)

1) Noot 3) op bl. 88 kan dus vervallen.

2) Linschoten had behooren te verbeteren in „tomos", niet in „tonos". — Zie noot 4) op bl. 108.

3) De zin dezer verbetering moet zijn, dat v. L. het in Nederland minder gebruikelijke door een meer bekend woord vervangt. Overigens is het eerst gebruikte woord goed: zie de noot op bl. 233.